Марица Петровић

МЛАДИ У РУРАЛНИМ ЗАЈЕДНИЦАМА:

од социјалне искључености до активне партиципације

Нови Сад, 2024. године

ЕДИЦИЈА МОНОГРАФИЈЕ

Оснивач и издавач едиције

Пољопривредни факултет, Нови Сад

Трг Доситеја Обрадовића 8, 21 000 Нови Сад

Година оснивања

1954.

Главни и одговорни уредник едиције

др Недељко Тица, редовни професор

Декан Пољопривредног факултета

Чланови комисије за издавачку делатност

др Бранислав Влаховић, редовни професор – председник

др Ивана Давидов, редовни професор – члан

др Дејан Беуковић, ванредни професор – члан

др Ксенија Мачкић, ванредни професор – члан

каталогизација

ISBN 978-86-7520-608-8

Аутор

др Марица Петровић, доцент

Главни и одговорни уредник

др Недељко Тица, редовни професор

Декан Пољопривредног факултета

Рецензенти

др Срђан Шљукић, редовни професор Филозофског факултета у Новом Саду

др Дејан Јанковић, редовни професор Пољопривредног факултета у Новом Саду

др Јована Чикић, ванредни професор Филозофског факултета у Новом Саду

Издавач

Универзитет у Новом Саду, Пољопривредни факултет, Нови Сад

Забрањено прештампавање и фотокопирање. Сва права задржава издавач.

Штампа:--

Штампање одобрила: Комисија за издавачку делатност, Пољопривредни факултет, Нови Сад

Тираж: --

Место и година штампања: Нови Сад, 2024.

Предговор

Монографија представља анализу особености живота младих у селу и проблема са којима се сусрећу као чиниоцима њихове социјалне искључености и активне партиципације. Она се врши у контексту глобалних модернизацијских друштвених процеса и односа, уз уважавање локалних специфичности а на основу резултата добијених емпиријским истраживањем. Основу емпиријског материјала чини полустандардизовани интервју са младима из руралних заједница на узорку од 500 испитаника, старости 18-29 година из 10 сеоских насеља на подручју АП Војводине.

Тема је положај младих у локалној сеоској заједници и глобалном друштву. Трага се за идентификацијом индикатора и условљености социјалне искључености и партиципације младих у руралним заједницама и објашњењем њихове међусобне повезаности.

Текст монографије базиран је на докторској дисертацији „*Социјална изопштеност младих у руралним заједницама*“, одбрањеној септембра 2018. године на Филозофском факултету у Новом Саду.

Захвалила бих се својим рецензентима, проф. др Срђану Шљукићу, проф. др Дејану Јанковићу и проф. др Јовани Чикић на подршци, сарадњи и корисним сугестијама.

Захваљујем се и својим колегиницама и колегама проф. др Бојани Комароми, доц. др Мирели Томаш Симин, проф. др Драгану Милићу и проф. др Владисаву Зекићу, што су ту за мене. Такође и свима осталима који по свом позиву, уз разумевање и поштовање, раде на образовању младих.

Посебну захвалност дугујем својој генерацији. Не тако млади да нас није брига, нити довољно стари да нам није стало, неконкурентни, преквалификовани истрајавамо и одолевамо.

Ауторка

Нови Сад, април 2024. године

Садржај

1. Увод ... 1
2. Методолошке поставке ... 4
3. Млади као друштвена група ... 14
Млади са села као истраживачка тема ... 29
Млади у Србији данас ... 34
4. Осврт на концепт социјалне искључености ... 46
Сиромаштво ... 64
Институционализација социјалне искључености и методе праћења ... 71
Статистика о приходима и животним условима (SILC) ... 76
Индикатори праћења социјалне искључености ... 79
5. Општа обележја младих – са ким смо разговарали? ... 85
6. Млади у селу и образовање ... 91
Доступност образовања и образовни капитал младих у селу ... 93
Образовне аспирације младих у селу ... 98
7. Не/запосленост младих у селу и положај на тржишту рада ... 103
Млади са села у радном односу ... 108
Незапослени млади са села ... 114
8. Млади и пољопривреда ... 126
Радна активност младих на породичном пољопривредном газдинству ... 128
9. Млади пољопривредници ... 139
Профил младих пољопривредника ... 139
Ставови о пољопривреди као делатности и професији ... 142
10. Материјални положај младих ... 149

11. Здравствена заштита младих 165
12. Социјална партиципација и социјални капитал младих у селу 171
13. Аутоперцепција и активизам младих у селу 195
Миграционе преференције 218
14. Предиктори социјалне искључености младих 233
15. Закључак 238
16. Литература 253

1. Увод

Језим се и од помисли да будућност овакве Србије постоји
(м., 27-29, медицински техничар).
Биће боље. Мора бити (м., 27-29, професор историје).[1]

Друштвене промене руралности константне су и неминовне. Стварају се нови друштвени проблеми, а постојећи се усложњавају. Рурална подручја у Србији оптерећена већ деценијама „старим" проблемима дочекују нову друштвену реалност. Демографско пражњење које је актуелно више од пола века, потенцирало је и продубило бројне друге проблеме руралних подручја. У таквим околностима млади људи требају да решавају кључна животна питања, доносе најбитније одлуке, усмеравају се професионално, осамостаљују се, доносе одлуке о родитељству... или све то одлажу чекајући боље време, боље место, бољу прилику, упорно тражећи неки лакши пут, пречице. Све више је одлагање доминантна стратегија младих људи у нашем друштву, и у том смислу можемо говорити о „изнуђеној" или „псеудо" индивидуализацији (Томановић, Игњатовић, 2004: 62).

Без младих људи не може се говорити о било каквом развоју, па и развоју локалних сеоских заједница. Од њих постоје највећа очекивања у вези са унапређењем живота у руралним подручјима. Сматрају их најбитнијим локалним друштвеним актером у руралном развоју. Како се у томе сналазе главни актери друштвених живота, имају ли снаге, воље, жеље, мотива, да се баве решавањем нагомиланих проблема нашег села, *јер то сви од њих очекују*? Имају ли довољно моћи, утицаја, могу ли да препознају заједнички интерес? Често се, уместо решавању проблема, прибегава бржем (али, да ли заиста лакшем?!) решењу, а то је пресељење на уређеније, модерније место, које им може пружити оно што им треба. Такође, место које све то пружа све је удаљеније. Прво је то био најближи град, па највећи град у околини, затим највећи град у

[1] Одговори испитаника емпиријског истраживања чији су резултати основа монографије.

земљи, али ни то више није довољно. Иностранство је све чешће, крајња дестинација.

Уколико се желе планирати, креирати и реализовати одређени развојни циљеви неопходно је бавити се и младима из руралних заједница, а одговори на та питања кључни су у решавању развојних питања села. Зашто село није привлачна средина за живот младих људи, шта село као заједница не може да им пружи, које њихове потребе не задовољава, са којим се све проблемима свакодневног живота сусрећу млади из руралних заједница и можда и најзначајније питање, а како то да и поред свих проблема неки млади људи остају у својим селима[2]?

Млади су најбоље и највредније у људском капиталу руралних подручја и њихов значај у локалним капацитетима, као развојни потенцијал често се наглашава. Међутим, чињеница је и да се тај потенцијал расипа, недовољно искоришћава, односно, није довољно/адекватно активиран. Чињеница је да је тог расположивог унутрашњег капацитета све мање јер емигрира у градове. Млади људи обично психолошки су везани за село у којем су рођени, односно, на одлуку о одласку не наводи их нетрпељивост према селу у којем живе, већ их околности на то приморавају. Не може се очекивати да млади у селу остану, (као угрожене врсте у резервату), зато што тако треба, зато што се то од њих очекује, зато што ако сви оду, села више неће бити... Истраживање предочено у овој монографији настоји открити одговоре на ова питања и повезати положај младих људи из руралних средина са немогућношћу задовољења одређених животних потреба, што их квалификује као искључене, а та социјална искљученост је резиденцијално условљена.

Концепт социјалне искључености ушао је у ширу употребу релативно скоро као покушај обухватнијег приступа ускраћености него што је сиромаштво. Концепт који је шири и суптилнији од сиромаштва јер у обзир узима и спољне манифестације и унутрашње искуство ускраћености или депривираности. Социјално искључени могу бити појединци, групе и читави региони. Тема истраживања је социјална

[2] Карл Манхајм, (K. Mannheim), је наглашао да услед брзих друштвених промена, млади људи рођени у истом историјском периоду, имају другачије животно искуство иако су изложени истим друштвеним, економским, културним и политичким искуствима, па из тог разлога и развијају дистинктиван стил и одговор на друштво и политику (према Mihailović, 2004: 19).

искљученост младих на селу, па се у том смислу бави двоструком депривираношћу. Како социјалном искључености младих у односу на друге друштвене групе и социјалне категорије, тако и искључености руралних у односу на градска подручја. Настоје се утврдити одређене карактеристике које су мањи или већи предиктори социјалне искључености (социоекономска обележја младих, материјални статус, образовна структура, присуство/одсуство проактивних ставова, просоцијалних ставова итд.)

Намера је да се створи јаснија слика о томе како је младом човеку у селу данас, да ли се сматра социјално искљученим, има ли за то објективних разлога, имају ли млади мотива и жеље да било шта промене, шта их мотивише, а шта демотивише. Акциони планови, пројекти за активирање расположивих потенцијала за развој локалне сеоске заједнице, пројеката за подршку и саморазвој нису довољни сами по себи, (а у нашем друштву су обично сами себи сврха)... питање је да ли се ти планови, пројекти и реализују, јесу ли уопше одрживи, да ли млади на селу заиста желе тиме да се баве, у томе да учествују, жели ли ико да се активира и да ли мисле да вреди да се боре за бољи живот у селу?

Анализа капацитета руралног развоја неког подручја немогућа је без анализе младих људи који су због свог активног потенцијала квалификовани као скривена снага руралног развоја. Са друге стране, млади људи су доста пасивни у развојним процесима. Из ових разлога неопходна је анализа могућности и препрека њеном јачању. Социолог Ален Турен (2011: 101) сматрао је да је у савременом друштву важнија од благостања слобода да будете актер. Чини се да се млади људи у нашем друштву олако одричу ове слободе. Или нам је у овој фази друштвеног развоја неопходније и недостижније благостање. У анализи ограничења и развојних потенцијала младих за партиципацију свакако треба кренути од анализе присуства/степена њихове социјалне искључености.

2. Методолошке поставке

Друштвена група младих из руралних заједница, односно, анализа особености живота младих у селу и проблема са којима се сусрећу као чиниоцима њихове социјалне искључености и партиципације је предмет истраживања, проучаван у контексту глобалних модернизацијских друштвених процеса и односа, уз уважавање локалних специфичности.
Анализа проблема социјалне искључености младих у сеоским заједницама подразумева идентификацију:

- друштвеног положаја младих у локалној сеоској заједници,
- друштвеног положаја младих у глобалном друштву чији је сеоска заједница интегрални део,
- друштвених потреба младих,
- могућности задовољења идентификованих друштвених потреба младих у оквиру локалне сеоске заједнице.

Основни циљ истраживања је утврђивање друштвеног положаја младих у локалној сеоској заједници, али и глобалном друштву чија је та заједница део, стицање увида у (не)постојање свести младих у селу о сопственом друштвеном положају, проблемима са којима се сусрећу као и могућностима за самоорганизовањем и активирањем у локалној сеоској заједници.

Специфични циљ истраживања је идентификација и објашњење условљености и индикатора социјалне искључности младих у руралним заједницама и објашњење њихове међусобне условљености, а која представља одраз њиховог положаја. Под социјалном искљученошћу подразумева се неједнак приступ институцијама и услугама и/или онемогућеност остварења социјалне партиципације у групи или заједници и остварења грађанских права.

У истраживању се полази од неколико основних претпоставки. Полазна претпоставка је да млади у руралним заједницама имају ограничене шансе за остварење бројних животних потреба у свом окружењу што их ставља у неповољнију позицију у односу на младе из градских средина. Истовремено је то један од основних разлога због којих млади људи

напуштају сеоску заједницу у којој су одрастали (немају услова да у свом окружењу адекватно задовоље животне потребе као што су образовање, здравствене услуге, комуналне услуге, приступ тржишту рада и могућност избора радног места, културне потребе и др.). Дакле, претпоставка је да је социјална искљученост младих у селу резиденцијално условљена као и да утиче на њихове миграционе тенденције.

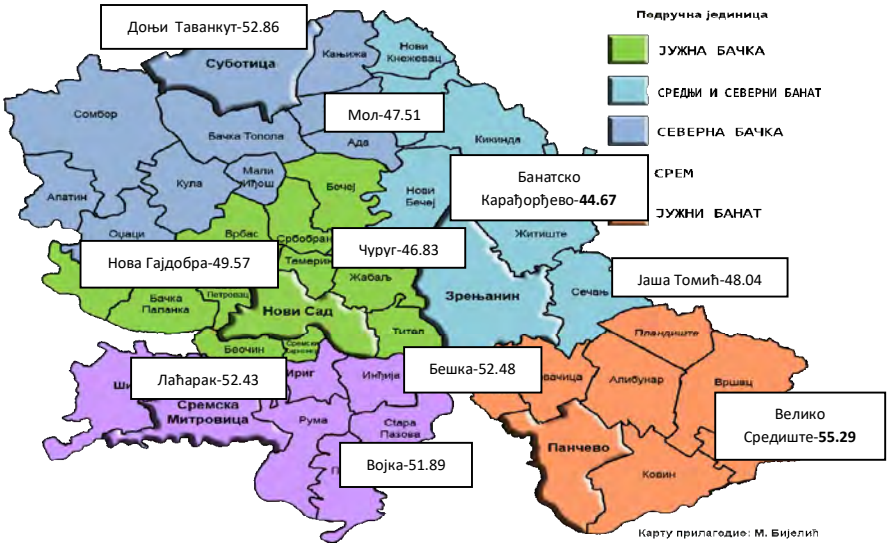
Сматра се да степен социјалне искључености зависи од карактеристика региона кога је сеоска заједница интегрални део, степена развоја локалне сеоске заједнице и социокултурних карактеристика младе особе. Што је неки регион и село неразвијенији, а појединац ниже социопрофесионалне и образовне друштвене структуре, то је социјална искљученост израженија.

Резултати истраживања пружају увид у реалне социјалне шансе младих из руралних заједница што представља основу за побољшање њиховог положаја у локалној сеоској заједници и глобалном друштву.
Истраживање друштвеног положаја младих у руралним заједницама и димензија њихове социјалне искључености обухвата теоријски и емпиријски део. Основу емпиријског дела истраживања чине подаци прикупљени полустандардизованим интервјуом са младима из руралних заједница.

Дефинисани предмет истраживања анализирао се на основу резултата истраживања на узорку од 500 испитаника, старости 18-29 година из 10 сеоских насеља на подручју АП Војводине, (Таб.1)[3]. Пунолетство је узето као критеријум за утврђивање доње границе посматраног скупа, јер је реч о младима који су стекли могућност да самостално одлучују, односно формално су у могућности да доносе самосталне одлуке јер је задовољена законска основа. Такође се ради о узрасном добу у коме се завршавају средњошколске обавезе и улази у категорију радног контигента које је у могућности да активно тражи посао и доноси одлуке које могу бити пресудне за даљи животни ток. Млади овог узраста укључују се у друштво стицањем одговорности, али и одређеног степена аутономије и самосталности. Они тада губе бенефиције које су имали као деца, а суочавају се са обавезама и правима одраслих.

[3] У креирању истраживачког узорка располагало се подацима пописа из 2011. године.

Сеоска насеља су одабрана намерно с обзиром на територијални распоред и развијеност општина којима припадају (Слика 1).

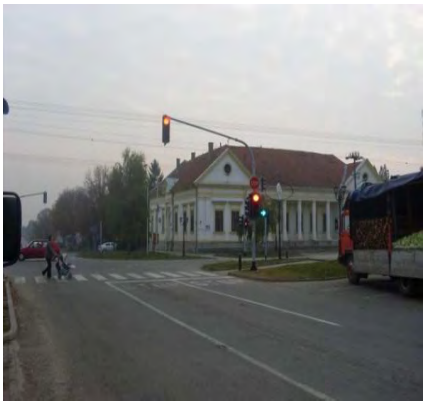
Слика 1. Територијални распоред узоркованих сеоских насеља са индексом друштвеног развоја општина којима припадају

Извор:http://www.ekourb.vojvodina.gov.rs/%D1%81%D0%B5%D0%BA%D1%82%D0%BE%D1%80%D0%B7%D0%B0%D0%B8%D0%BD%D1%81%D0%BF%D0%B5%D0%BA%D1%86%D0%B8%D1%98%D1%81%D0%BA%D0%B5%D0%BF%D0%BE%D1%81%D0%BB%D0%BE%D0%B2%D0%B5/%D0%BE%D1%80%D0%B3%D0%B0%D0%BD%D0%B8%D0%B7%D0%B0%D1%86%D0%B8%D1%98%D0%B0 (преузето: 04.02.2016.)

Намера је била да у сваком округу буду заступљена сеоска насеља мањих и већих општина која су различитог индекса друштвеног развоја[4]. Највећи индекс друштвеног развоја имала је општина Вршац (55.29), чиме је сврстана у развијеније општине. Поред Вршца, у развијеније општине из узорка спадају Суботица, Инђија и Сремска

[4] Индекс друштвеног развоја је поређење квалитета живота по општинама према девет области и 41 индикатору. Квалитет живота се пореди према следећим показатељима: демографија, економске активности, образовање, социјална заштита, здравствена заштита, становање, сигурност, друштвена партиципација, осетљиве групе и људска права. Вредности се крећу од 1-100, при чему већа вредност значи боље услове живота (https://socijalnoukljucivanje.gov.rs/indeks/#). Методологију индекса друштвеног развоја је креирао Тим за социјално укључивање и смањење сиромаштва. Индекс се једном годишње ажурирао новим подацима који су упоредиви за све општине Републике Србије. На интернет страници Тима за социјално укључивање и смањење сиромаштва доступни су подаци о индексу друштвеног развоја градова и општина до 2018. године (https://socijalnoukljucivanje.gov.rs/indeks/#, приступ 15.02.2024.). У креирању истраживачког узорка коришћен је индекс друштвеног развоја за 2013. годину.

Митровица. Најнижи индекс друштвеног развоја имала је општина Житиште (44.67), чиме је сврстана у слабије развијене општине. Остале општине спадају у средње развијене општине.

Слика 2. Главна улица у Бешкој

Слика 3. Јаша Томић

Извор: истраживачка фото документација

Према критеријуму степена економског развоја који се посматра остаривањем вредности бруто-домаћег производа у односу на вредности републичког просека, према подацима за 2014. годину, четири општине из узорка имале су степен развијености изнад републичког просека (Бачка Паланка, Вршац, Стара Пазова и Суботица), три општине имале су степен развијености у распону од 80% до 100% републичког просека (Ада, Инђија и Сремска Митровица), а три општине спадале су у недовољно развијене општине чији је степен развијености од 60% до 80% републичког просека (Жабаљ, Житиште и Сечањ)[5].

У избору сеоских насеља, приликом креирана узорка водило се рачуна и о томе да одабрана села имају довољно становника ове узрасне категорије који би могли ући у узорак (Таб.1). Из тог разлога у узорак нису ушла села са мањим бројем становника у којима је слабије заступљена млада популација, а то су углавном села која су имала мање од 1000 становника. Села са најмањим бројем становник била су Нова Гајдобра (1.220) и Велико Средиште (1.270). Преко 5000 становника имала

[5] Подаци преузети са интернет странице: http://www.regionalnirazvoj.gov.rs/Lat/ShowNARRFolder.aspx?mi=117, (преузето: 11.02.2016.)

су села Лаћарак, Бешка, Чуруг и Мол. Узорком је обухваћено 50 испитаника из сваког одабраног сеоског насеља.

Табела 1. Сеоска насеља у узорку за истраживање младих у сеоским насељима у Војводини, према областима

Област	*Општина*	*Сеоско насеље*	*Број становника*
Срем	Стара Пазова	Војка	4.752
	Сремска Митровица	Лаћарак	10.638
	Инђија	Бешка	5.783
Бачка	Жабаљ	Чуруг	8.166
	Бачка Паланка	Нова Гајдобра	1.220
	Суботица	Доњи Таванкут	2.327
Банат	Ада	Мол	6.009
	Житиште	Банатско Карађорђево	2.091
	Сечањ	Јаша Томић	2.373
	Вршац	Велико Средиште	1.270

Извор: Попис становништва, домаћинстава и станова 2011. у Републици Србији, Становништво, (2012), Старост и пол, Подаци по насељима, РЗЗС, Београд

У табели 2. приказане су опште карактеристике индекса депривације насеља према својим димензијама.

Табела 2. Карактеристике димензија депривације насеља

Димензије депривације	Карактеристике
Објективни ниво опремљености насеља	линија депривације подразумева да насеље има мање од два објекта: дома здравља, основне школе, обданишта, продавнице хране, ветеринарске амбуланте, пољопривредне апотеке, поште, дома културе и линије градског превоза
Удаљеност од најближег административног центра	депривирана су насеља која су удаљена 20 km и више
Удаљеност услужних садржаја од куће испитаника	услов депривираности је удаљеност за коју је потребно више од 30 минута превозом
Проблеми везани за комуналне услуге и безбедност у насељу	незадовољавајући квалитет воде, ваздуха, земљишта, неодношење ђубрета, недовољна осветљеност, недовољна безбедност и недостатак асфалтираног пута

Извор: Cvejić et al. (2010: 42-43)

Насеља у региону Војводине иначе су мање од осталих региона у Србији изложена овом виду депривације. Према истраживању социјалне

искључености у руралним областима Србије[6] само 5.8% становништва у Војводини се суочава са депривацијом у насељу (у Западној Србији је најлошија ситуација јер је 40.2% становништва депривирано у насељу) (Cvejić et al., 2010: 44)

У свих десет села у којима је обављено истраживање није присутна депривација у прве три димензије. Наиме, сва села су удаљена мање од 20 km од административних центара и имају редовне линије аутобуског/железничког превоза. Поред тога, Бешка и Чуруг су позиционирани у близини Новог Сада, а село Војка смештено је близу Београда што олакшава могућност комуникације са највећим градским центрима. Лаћарак је свега 6 km удаљен од Сремске Митровице (57 km од Новог Сада). Најближе административном центру је насеље Мол који је готово повезан са Адом (4 km). Међутим, Ада је општински центар, али са свега 10 547 становника, а Нови Сад је удаљен 70 km па се може закључити да је Мол неповољно позициониран. Слична је ситуација са Банатским Карађорђевом и Јашом Томићем, с обзиром на то да су њихови општински центри такође мања насеља која поред тога спадају у недовољно развијене општине, које су испод републичког просека. Велико Средиште припада општини Вршац, међутим територијална позицонираност му је неповољна и налази се на самој граници са Румунијом.

Такође, у свим селима присутне су основне институције/услуге. Насеља у којима је обављено истраживање имају више од два објекта ове врсте. Само њихово присуство не подразумева и адекватну функционалност и бројна ограничења. Касније ће бити више речи о томе колико су испитаници задовољни функционисањем ових институција и колико су им доступне, пошто је ово питање обухваћено упитником.

Што се тиче четврте димензије индекса депривираности насеља, која се односи на перцепцију проблема везаних за комуналне услуге и безбедност у насељу, већина села имају задовољавајући квалитет земљишта, ваздуха и воде, осим вишедеценијског проблема квалитета воде у селима средњебанатског округа. Постоји и проблем стварања дивљих депонија, неасфалтираних споредних улица и неадекватног

[6] Истраживање је спровео SeConS – група за развојну иницијативу, уз подршку Програма Уједињених нација за развој у Србији и Делегације Европске Комисије у Србији.

осветљења мањих улица. Села Војка и Доњи Таванкут, у време извођења истраживања нису била прикључена на водоводну мрежу. Чињеница је да је целокупна инфраструктура на релативно ниском нивоу, нарочито у поређењу са градским насељима.

У свим селима обухваћеним узорком, постоје и одржавају се сеоске манифестације[7]. Оно што је младим људима веома битно јесте и могућност бављења спортом у селу. Сва села обухваћена узорком имају свој фудбалски клуб, а поред њега поједина села имају и друге спортске клубове[8].

Основне школе у селима обухваћеним узорком имају велики значај, како у очувању културе и традиције, тако и у организовању такмичења, камповања, курсева и спортских активности за децу. Поједине сеоске школе имају своје интернет сајтове у којима објављују резултате разних такмичења, позивају заинтересоване да се прикључе и сл., где се најбоље може видети како оне делују као локални културни и спортски центри[9]. Удружења младих имају Чуруг, Банатско Карађорђево и Јаша Томић[10].

[7] Село Доњи Таванкут предњачи по броју културних и забавних манифестација, али велика активност је и у Бешкој, Чуругу и Лаћарку. Банатско Карађорђево, осим манифестације има и своју радио станицу са фејсбук страницом, што утиче на повезивање и јачање колективног духа и активизма, нарочито за младе.

[8] Бешка има највећи број спортских клубова: кошаркашки, рукометни, женски кошаркашки клуб, куглашки, шах клуб, клуб малог фудбала, атлетски клуб, удружење спортских риболоваца, удружење голубара високолетача. Лаћарак поред фудбалског има и кошаркашки и џудо клуб који остварује бројне успехе и медаље. Успехе бележи и кошаркашки клуб из Банатског Карађорђева, као и веслачки клуб из Чуруга. Занимљиво је и организовање фитнеса, зумбе и пилатеса у оквиру Удружења жена у Великом Средишту за које постоји велико интересовање.

[9] Видети резултате једног америчког истраживања из 2002. године, које потврђује да је сеоска школа веома значајна за очување интеграције, традиције и идентитета локалне заједнице (Шљукић С., Шљукић М., 2012: 258-260).

[10] У Доњем Таванкуту омладинско удружење ради у оквиру ХКПД (Хрватско културно просвјетног друштва) „Матија Губец“. Млади окупљени у овом друштву, добили су средства путем програма Министарства омладине и спорта РС, *Млади су закон* (Конкурс за финансирање омладинских волонтерских пројеката који је пружао подршку удружењима младих и неформалним омладинским групама да кроз обуку и реализацију омладинских волонтерских пројеката подстичу активизам и волонтеризам у својим локалним заједницама. Ради се о програму из 2015. године.

Слика 4. Велико Средиште

Слика 5. Мол

Извор: истраживачка фото документација

Након одабира сеоских насеља у узорку, дефинисан је основни скуп младих у одабраним сеоским насељима за свако од изабраних села. У основни скуп ушла су сва лица која има стално место пребивалишта у одабраним сеоским насељима и која су старости између 18 и 29 година. Након овог, случајним избором одређен је узорак младих у узорку у сваком сеоском насељу. С обзиром на то да у званичном статистичком Попису становника[11] није посебно одвојена узрасна категорија младих од 18 година, није била могућа детаљна старосна стратификација. Међутим, водило се рачуна о томе да узорком буду заступљене узрасне категорије од 18-19, 20-24 и 25-29 година у одређеним сразмерама у којима су оне присутне и у изабраним сеоским насељима. Узорком су обухваћене категорије пољопривредног и непољопривредног, запосленог и незапосленог становништва старосне категорије младих.

Социјална искљученост обухвата материјалне и нематеријалне димензије. Операционализација социјалне искључености друштвене групе младих у селу, обухвата образовну, економску, породичну,

http://sec.org.rs/2015/08/12/rezultati-konkursa-mladi-su-zakon-backa-srem-i-severni-banat/ приступљено: 15.02.2024.) за креирање бициклистичке мапе Таванкута. У појединим селима више се фаворизују спортске активности (Банатско Карађорђево, Лаћарак, Бешка), док се у другим више пажње поклања културним активностима (Доњи Таванкут, Војка).

[11] Узорак је одређен према попису из 2011. године.

културну димензију и здравствени и социјални систем. Свака од ових димензија укључује више индикатора.

Истраживање особености живота младих у селу, као и проблема са којима се сусрећу, а који утичу на појаву њихове социјалне искључености, подразумевало је следећу анализу: идентификацију друштвеног положаја младих у селу, анализу њихових друштвених потреба, као и могућности да се те потребе задовоље.

Основа за полустандардизовани интервју[12] са одабраним узорком младих у селу садржи укупно 107 питања. Од тога је 66 питања затвореног типа, а 41 питање је отвореног типа. Питања су у складу са теоријско хипотетичким оквиром истраживања подељена у шест тематских целина:

- *општа обележја* – (односи се на питања о полу, старости, брачном стању, породичном саставу, типу и броју чланова домаћинства). Садржи укупно 16 питања;
- *образовање* – (садржи питања о степену образовања испитаника, његових родитеља и супружника, ако их имају, доношењу одлука везаних за наставак образовања, коришћењу рачунара и интернета, чланству на интернет друштвеним мрежама, похађању курсева, радионица и сл.). Садржи укупно 9 питања;
- *не/запосленост и положај на тржишту рада* – Садржи питања намењена *пољопривредницима* (да ли су носиоци регистрованог газдинства, какви су им ставови о положају младих пољопривредника, да ли је то њихово трајно опредељење, начин на који се информишу о пољопривреди); затим питања намењена *запосленим* младим људима (колико су дуго у радном односу, да ли је то прво запослење, да ли су запослени у струци, да ли су им остварена сва права која имају као запослени, где се налази радно место, да ли је у складу са њиховим пословним амбицијама); и питања за *незапослене* (колико дуго су незапослени, да ли су икада раније били запослени, да ли остварују неке приходе својим радом, да ли су учествовали у

[12] Коришћена је оригинална основа за разговор, креирана за потребе овог истраживања.

неким програмима запошљавања, да ли активно траже посао, на који начин најчешће траже посао, какав им је став о започињању приватног посла, шта сматрају најбитнијим за проналажење посла). Ова тематска целина садржи укупно 27 питања;

- *здравствено осигурање и доступност здравствене заштите* – (односи се на питања о здравственом осигурању, здравственим проблемима, начином и могућностима за лечење). Садржи укупно 6 питања;
- *материјални положај* – (садржи питања о власништву над кућом, условима становања и опремљености домаћинства, извору прихода и главним расходима, и оцену материјалних услова) Садржи укупно 18 питања;
- *социјална партиципација* – (садржи питања која се односе на поседовање основних личних докумената, чланство у одређеним клубовима и удружењима, начин на који се информишу, самоперцепцију положаја у друштву и оцену положаја младих уопште, мотивацију за друштено деловање и расположење за друштвени активизам, очекивања у будућности, однос према селу у којем живе, оцена највећих проблема младих и предлози за њихово решавање). Ова тематска целина садржи највећи број питања. Укупно 31.

Обрада података обухватала је квантитативну и квалитативну анализу података уз примену одговарајућих статистичких метода (χ^2 тест са коефицијентом контигенције, Ман Витни тест са Коеновим утицајем, Крускал-Волисов тест са Бонферонијевим прилагођавањем, Кластер анализа). Прикупљени подаци обрађени су у софтверу намењеном статистичкој обради и приказу података из друштвених истраживања (SPSS – Statistical Package for Social Sciences), као и Excel-у. За потребе уноса података припремљена је матрица која садржи укупно 250 варијабли којима се обухватају подаци прикупљени на основу 107 питања из Упитника.

3. Млади као друштвена група

> ***Урадићу шта год будем могао, тј. шта до мене стоји, а за остало, како буде другима, биће и мени*** (м., 24-26, просветни радник)
> ***Заборављени смо!*** (м., 27-29, незапослен)

Међу социолозима постоји сагласност да младе, (омладину), као посебну категорију становништва треба посматрати као друштвену групу (Milić, 1982; Dilić, 1971; Ilišin, Radin, 2002.; Марковић-Крстић, 2008; Ристић, 2010). Друштвеном групом их чини повезаност сличним деловањем, положајем, интересима, потребама и вредностима, улогама које су им намењене, без обзира на њихову унутрашњу раслојеност која је одређена стратификацијом друштва у целини.

Може се говорити и о разликовању друштвене групе по себи, и друштвене групе за себе[13], при чему у првој, појединци чине групу из разлога што постоје објективне везе између њих, али не деле свест о својој структуралној повезаности[14]. Друштвене групе за себе чине појединци који се субјективно осећају припадницима групе и деле заједничку свест о свом положају и могућностима његове промене или учвршћивања (Mrđa, 2011: 7).

[13] Према Браунгартовима (Braungart and Braungart, 1974), старосне групе су групе по себи, док генерацијске групе, под утицајем истог историјског искуства и брзине друштвених промена, сматрају групама за себе (према Mihailović, 2004: 21). Појам социјалне генерације уводи Дилтај (W. Dilthey), одређујући овај појам историјским разликама и друштвеним променама (Isto). Такође, у оквиру генерацијске групе можемо разликовати генерацијске јединице, чију је важност истицао Карл Манхајм (K. Mannheim), а дефинисао их је као генерацијске подгрупе које садржај заједничког искуства интерпретирају на различите начине, као специфичан одговор на друштвено-политичке захтеве окружења (према Mihailović, 2004:23).

[14] Оваква подела настала је на основу Марксовог разликовања класе по себи и класе за себе (Marks, Engels, 1978).

У литератури се разликују појмови млади и омладина[15], (према: Мојић, 2012: 6-7; Марковић-Крстић, 2008: 89-90; Марковић-Крстић, 2009: 200; Tomanović, Ignjatović, 2004: 39-40). Наиме, Анђелка Милић разликује ова два појма сматрајући да се појмом омладина боље одражава карактер друштвене групе, (што је у духу датог времена и носи одређену идеолошку конотацију, а такође указује на препостављену хомогеност групе и јединство). У прилог употребе појма млади насупрот омладине указује се на постојање биолошке датости и свести о њиховој социјално условљеној артикулацији (према: Tomanović, Ignjatović, 2004: 40). У монографији се два појма третирају терминолошки равноправно, са истим значењем.

Не постоји општа сагласност о томе када младост почиње, а када се завршава. Најчешће се за почетак младости сматра петнаеста година, а завршетак од 25 до 30 године. Дефинише се такође наглашавањем различитих карактеристика. Посматра се с обзиром на биолошку датост и/или економску зависност, процес образовања, специфичне функције итд. Дилић наводи да се често дефинише и као посебно стање расположења у смислу поседовања одређеног квалитета имагинације, храбрости насупрот плашљивости, склоности ка авантурама, а не комфору и сл. (1971: 9). На истом месту овај аутор прихвата дефиницију Новосела (1968), према којој је омладина посебан ентитет, чију окосницу чини специфичан положај младих у социјалној структури, а као основне карактеристике тог положаја могу се означити статусна инфериорност, улога новицијата и амбивалентност положаја (која се огледа у истовременој привилегованости и депривације).

Уле (Ule, 1986), разликује *синхронизовану и несинхронизовану младост*. Синхронизовану младост карактерише временска синхронизација и постизање економске независности, запослења и заснивања породице и ближа је традиционалном типу, у којој млади људи у већој мери подржавају конезервативне и ауторитативне ставове. Несинхронизована младост подразумева некординисано постизање одраслих социјалних улога, а карактеристична је за младе људе који више теже неконвенционалним животним стиловима и ставовима, који су ближи алтернативним покретима, а рад, занимање и породица више нису обавезни животни узори. *Одраслоцентричност* се везује за

[15] Највише на основу овог разликовања Анђелке Милић.

синхронизовану младост а *младоцентричност* за несинхронизовану младост (према, Mihailović, 2004: 28; Čičkarić, 2006: 36, Ilišin, 2002: 28). Михаиловић међутим наглашава чињеницу да се у западним друштвима младост може да бира, па је и њено продужавање ствар избора, док је у нашем друштву несинхронизована младост ствар принуде, односно за наш је карактеристична *изнуђена продужена младост* (Mihailović, 2004: 29).

Ускоковић, у проучавању младих као социолошке категорије, сматра да је најадекватније користити генерацијски приступ[16], а младе и омладину користи као синониме, мада даје објашњење да се појмом млади означава њихова објективна припадност генерацији, а појмом омладина, односи се на субјективну припадност младима, као друштвеној групи (Ускоковић 1982: 161-163).

Према Куљићу (2009: 5) генерација као друштвена група је оквир самоописа појединца и категорија за сређивање прошлости. Оне су друштвени облик структурисања времена. Овај аутор наводи да се генерације разликују с обзиром на старост, искуство и тумачење различитог искуства. Генерације почивају на синхронизованом доживљају прошлости код вршњака, а који се темељи на сличности проживљеног и на подударном биографском раслојавању искуства (Kuljić, 2009: 6-7).[17]

---

[16] *„Генерација је друштвена категорија коју чине појединци приближне старости, на чије формирање пресудно утичу значајни догађаји унутар заједнице којој припада. Њени припадници, својим уверењима, деловањем, стремљењима, „својим погледом на свет“ у великој мери одређују карактер шире друштвене заједнице и „дух њеног времена““* (Uskoković, 1982:162). Разликује ратну, генерацију стасалу после рата и младу генерацију.

[17] Разликују се генерације Baby boomera (рођени од 1946. до 1964. године, који уважавају ауторитете, тимски су играчи), генерација X (или MTV генерација, рођени од 1965. до 1980. године - ова генерација гледа телевизију више од иједне друге, образовани, непредвидиви, без свести о заједничкој ствари, дистанцирани од етаблираних вредности), генерација Y или Dot-net или миленијалци (рођени од `80-тих до 2000-тих година - самосвесни и проактивни, хоће све и хоће одмах), генерација Z или постмиленијалци (рођени од 2001. године, дигитални урођеници). Иако се обично обухвата период од дведесетак година, већ се помиње и генерација алфа за оне рођене од 2010. године, јер постоји мишљење да има простора да се говори о једној потпуно новој генерацији због брзине промене друштвене стварности под утицајем нових технологија.

Вудман (Woodman, 2016), предлаже поновну употребу Мајнхајмовог појма генерације[18] у истраживању младих, наглашавајући да је овај концепт пружа адекватан оквир како у теоријском тако и у истраживачком јер обухвата пресек промена транзиције младих и културних облика са широм друштвеном трансформацијом[19]. Манхајмова теорија генерације има два елемента. Прво, генерација има „локацију", односно, друштвене услове у којима би се могла појавити нова генерација. Генерација је више него група људи рођених у исто време: они морају да деле, барем у знатној мери, искуства и изазове. Друго, дати друштвени услови ће обликовати начине деловања, изражавања и осећаја оних који одрастају у њој. Генерација обликује субјективност, али не на механички начин. То ограничава низ могућих веровања и акција. Потребан је нови сет друштвених структура, нови начини деловања и изражавања, који су потенцијални катализатори новим друштвеним покретима, где су млади свесни себе као покретача генерацијских промена унутар културе. Такве промене је називао генерације у „актуелности" (Mannheim, 1952, према Woodman, 2016:21).

[18] Mannheim прави разлику између генерацијске позиције (*Generationslagerung*), генерацијске повезаности (*Generationszusammenhang*) и генерацијске јединице (*Generationseinheit*). Генерацијска позиција је општи појам за оне који су рођени "у истом историјском и друштвеном простору - у истим историјским животним условима. Значи то је основни услов за припадност генерацијској повезаности или генерацијској јединици. Генерацијска повезаност је веза која настаје у "учешћу у заједничкој судбини" и дељењем интелектуалних струја времена. Генерацијска повезаност обухвата више генерацијских кохорти. Припадници генерацијских јединица су још уже повезани, јер интелектуалне струје времена процесуирају на исти начин: они деле "основне интенције и принципе" који их социјализују у групе и утичу на јединствену реакцију на дешавања времена у ком живе.

[19] Генерацијски приступ у проучавању омладине има и Леополд Розенмајер, (Rosenmayer,1972), и разликује следеће теоријске приступе: теорије институционалне интеграције омладине, социолошке студије омладине на основу генерацијског концепта, теорије омладине засноване на социјалном контексту, теорије омладине као теорије социјалних промена одређених девијантних социјалних група, социолошке теорије које постављају мотиве и аспирације младих према њиховим друштвеним шансама и неомарксистичка теорија омладине (према: Mihailović, 2004).

„Омладина је класно хетерогена друштвена група. Појавила се у раздобљу капитализма као последица захтева продукционог начина који тражи све захтевније школско и пост-школско припремање за укључење у свет производног рада и управљање друштва“ (Stanič: 1982:39).

У предкапиталистичком друштву, млади као друштвена група нису били дефинисани ни препознати. Деца су чим достигну полну зрелост постајали одрасли, односно почињали су да живе животе одрасле особе, што укључује удају/женидбу већ од 15 година, заснивање породице и бригу о деци итд. Продужено одрастање, односно, продужен улазак у свет одраслости изазвано је продужетком школовања и одлагањем запослења, заснивања породица и самосталног живота (Ilišin, Radin, 2002; Milić,1982; Марковић-Крстић, 2008).

Посматрано кроз историју појам младости се различито третирао и тумачио. Према Аристотеловој периодизацији, младост је трајала од од 7 – 40 године живота. У Римском периоду младост је раздобље живота које траје од 21 – 40 године. Од средњовековног периода појам младости се повлачи све до 18. века, када се помињу две етапе у одрастању детињство и младост[20]. Томе је допринела институционализација школства и почетак епохе индустријског друштва: пре свега искључивање младих из економских функција традиционалне производње и усложњавање производних, радних и грађанских функција које почињу да захтевају дужу припрему (Марковић-Крстић, 2008). Пошто је у почетку процес стицања образовања био привилегија, они који су ту привилегију имали третирани су с друштвеним уважавањем. Промене у ставу према онима који се школују мења се после Првог, а нарочито после Другог светског рата због омасовљавања образовања чиме припреме за обављање ових друштвених улога губе на друштвеном угледу и признању (Milić, 1982). Дакле, индустријализација и омасовљење образовања, а између осталог и померање законских одредница за запошљавање деце[21] довео је до

[20] Због кратког животног века сељака у средњем веку, старим су се сматрали људи са преко 45 година (Џајс, Ф., Џајс, Џ., 2006).

[21] У 16. и 17. веку деца од 12 до 16 година нижег социоекономског статуса била су запослена са пуним радним временом. Деца средње класе у Европи која су у 17., 18. и 19. веку добијала одређено образовање и сама су често око 15. године постајали

кристалисања појма младих и издвајање ове категорије као специфичне (Kapor-Stanulović, 1988).

Сретен Вукосављевић (2012б), говори о томе да подела на младе и старе није само физиолошка, већ и према идејним особеностима, сматрајући да је у питању неминовни поцес који означава и прогрес, јер њега не би било без смене људи и идеја. То је, природни развој снага чије непоштовање доноси више штете напретку друштва него револуционарна превирања. Конзервативизам старих људи са села држи младе по страни и води њихове битке, док млади људи, због погрешног васпитања немају ни мало заинтересованости за оно што се око њих дешава. О односу младих и старих на селу, још 1935. године а и даље веома актуелно, Вукосављевић пише следеће:

> "Они су противу својих родитеља, противу старих људи који су били задовољни својим стањем, они хоће да живе пуним животом, да искоришћују све проналаске науке и технике да би побољшали свој живот и да би боље, рационалније, обављали своје радове. Они одбацују страх и бојажљивост својих старих, који су се задовољавали мрвицама културног живота и дрхтали пред господом из градова. Они неће да буду више плен господских странака и да вуку туђа кола. (.....) Они неће да животаре као њихови дедови и очеви у куту изван културног живота, изван техничког напредка који данас чуда ствара. Наука, техника, примењени на живот могу свима људима да обезбеде удобан, културан и напредан живот. И они хоће сутра да захтевају са неодољивом снагом да ново село, младо село, село нових генерација, буде равноправан члан у културној заједници са градовима" (2012б: 413).

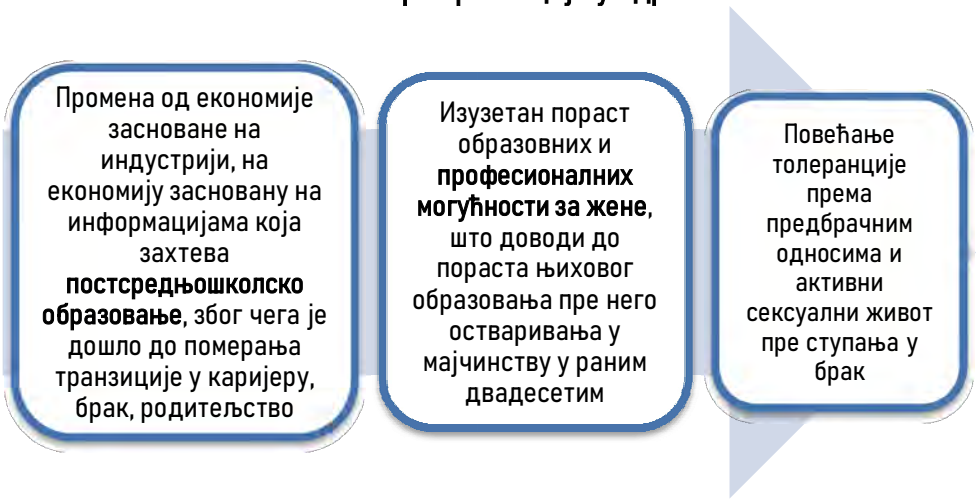
Процес „јувенализације" је карактеристика модерног друштва (Milić, 1982; Ilišin, 2002). Анђелка Милић овај термин користи у смислу проширења појма омладине који се не односи више само на оне који су у процесу школовања, већ и на оне који више нису у статусу издржаваности, до чега је дошло због уситњавања образовних специјалности, хијерархије образовних ступњева, хијерархије радних места и задатака итд. За појам омладине кључна је њихова несамосталност економске егзистенције, односно, положај издржаваности. Младост је фаза припреме за преузимање улоге одраслих па је према овој ауторки, граница омладинског узраста

учитељи и преузимали бригу око образовања деце других (Kapor-Stanulović, 1988: 18-19).

завршавање највишег образовног степена, односно, факултета (највише 24 године) (Milić, 1982: 146-149). О тенденцији јувенализације говори и Илишин (2002) али у смислу да се одређене карактеристике које се повезују с младошћу, као што су слобода, креативност, флексибилност, отвореност па и младалачки изглед, постављају као присилно мерило, као и да је у савременом друштву постављен нови узор зрелог човека као увек младог. Захтеви да се изгледа младолико и буде притом и примерено енергичан, ефикасан, мотивисан, виталан, сл. појављују се као „терор младости", чија последица није и пораст угледа младих. Старији су наиме, преузели само пожељне карактеристике, док су оне непожељне као што су неодговорност, некомпетентност, непоузданост, површност итд., остављене као својствене младима.

Транзиција у одраслост је историјски и културно условљена. Према Танеру и Арнету три фактора посебно утичу на продужетак пута у одраслост. Промењени захтеви за постсредњошколско образовање, феминизација образовања и професија, као и однос према предбрачним односима и слободама (Схема 1).

Схема 1. Фактори транзиције у одраслост

Према: Tanner, Arnett, 2009: 39 (приложено)

У проучавању младих заступљене су бројне теоријске орјентације и приступи које се према Марковић-Крстић (2009), могу класификовати на следећа четири приступа:

1. Психоаналитички – млади се посматрају према одређеним психофизичким особеностима личности према становишту Сигмунда Фројда, (S. Freud), и његових ученика. Генерација је схваћена као животни циклус у коме су биолошко сазревање и психолошки развој у корелацији, али не и нужно повезани. Генерацијске разлике су резултат природног процеса сазревања појединца, али је важно питање колико је карактер психичких стадијума у развитку појединца, њена биолошко-психолошка трансформација, условљена историјским развојем друштва. Ериксон (Erikson, 1976) сматра да је животни циклус епигенеза идентитета од формулације идентитета стечене у најранијем детињству, до непосредног доприноса школског узраста осећају идентитета („ја сам оно што научим да остварим“). Он развитак човека посматра као континуирано превладавање његових узрасних личних „криза идентичности“, изазваних неусаглашеним социјалним захтевима и психосоцијалне зрелости личности;

2. Структурално – функционалистички –одржање и стабилност друштвеног система зависе од социјализације и васпитања појединца као и њихове друштвене интеграције, система друштвених и улога и институција. Према Емилу Диркему (Durkheim, 1981), васпитање младих зависи од њихове припадности некој социјалној групи и утиче на заузимање одређеног статусног положаја у друштву. Карактер друштвеног система и владајуће вредности у датом друштву одређују циљеве васпитања, односно, васпитање има функцију да у младој особи створи и развије одређена физичка и ментална стања која одређена друштвена група сматра неопходним за сваког свог члана. Са променама у друштву долази и до трансформација у сфери васпитања, у складу са основном функцијом образовања, да обезбеђује стабилност и поредак у друштву. Парсонс и Арзенштајн, (Parsons, Eisenstadt) у оквиру овог приступа, развијају теорију о омладини као старосној групи која је детерминисана институционалним системом и његовом убрзаном диференцијацијом у модерном друштву. Према Парсонсу (1961), школа обавља две врсте функција: интериоризацију вредности и способности за обављање будућих улога одраслих и алокацију људских ресурса у структуру улога друштва одраслих, као механизам поделе улога.

Арзенштајн (1966), повезује узраст и старосне групе младих са њиховом улогом која се исказује њиховим функцијама у социјалном систему. Преласком из једне у другу узрасну групу, млади се упознају са раније одређеним улогама, прихватају их и остварује мање или више успешно и на тај начин омладина представља интегрални чинилац у функционисању и стабилизацији друштвеног система;

3. Културолошки – омладина се посматра као облик поткултурног груписања са специфичним групним идентитетом и културним карактеристикама: мишљењем, понашањем, укусом, стилом. Марковић-Крстић (2009) наводи три верзије поткултурног дефинисања омладине. Прва је поткултура младих као део опште, званичне културе. Овакво становиште заступао је Тенбрук (Tenbruk, 1965). Према њему млади као друштвена група имају специфичну поткултуру која репродукује основни однос који постоји у друштвеном систему, и тако посредује у процесу увођења младих у свет одраслих. Дакле, основна функција омладинске поткултуре је омогућавање лакше идентификације младих у процесу социјализације. Друго становиште, које заступа Кенинстон (Keninston, 1962), омладинску поткултуру види као особени израз младих који се на тај начин разграничава са светом одраслих и омогућава им да изграде и уобличе свој сопствени идентитет, односно, омогућава им да буду неангажовани у свету одраслих, да се дистанцирају а да не морају отворено да стану против њега. Треће становиште поткултуру младих види као контракултуру чији се културни идентитет јавља у виду негације и отпора према постојећој, доминантној култури и њеним вредностима. Овакво становиште заступа Рошак (Roszak, 1978). Он сматра да је основни задатак контракултуре рушење мита објективне свести, и она га остварује интересовањем за нови стил живота у коме се највећа важност придаје неинтелектуалним својствима човека. За контракултуру је карактеристично тотално одбијање чак и пре стварања јасне слике културе која би требала да истисне стару. Млади врло често налазе свој идентитет у симболима или песмама које прокламују само различитост и посебност. Поткултурно проучавање младих као друштвене групе, истиче да је поткултура начин да се формирањем новог стила реши противуречност која је настала мењањем родитељске и доминантне културе. Ради се о потреби младих да себе позиционирају у свету који се мења а у складу са својим жељама и потребама. Отпор према доминацији се изражава упадљивим изгледом,

неконвенционалним понашањем, којим млади пружају одговоре на своју друштвену ситуацију кроз аутентичну културну креативност;

4. Марксистички – класни приступ младима као друштвеној групи огледа се у указивању на класну диференцијацију младих, затим процену револуционарог потенцијала, у складу са класним положајем и указивање на неоснованост схватања омладине као неиздиференциране друштвене групе. Према Марксу и Енгелсу (Marx i Engels), омладину као социјалну групу одликује низ специфичних карактеристика које су својствене њиховим класним позицијама. Поред тога млади имају и одређене социјално-психолошке карактеристике као што су младалачки ентузијазам, младалачка енергија али и непостојање чврстих принципа и убеђења.

Илишин и Радин (2002) наводе да је младима као друштвеној групи заједничка пре свега припадност једном узрасном скупу, али и специфичне приписане функције и њима одговарајућа друштвена улога што често доводи до недовољне интеграције младих у укупан друштвени живот. Млади људи се налазе у прелазном статусу, од деце до одраслих, због чега су, по мишљењу ових аутора они једна од најосетљивијих сегмената популације у савременом друштву.

Млади као друштвена група заузимају специфичан положај који се може разложити на неколико димензија (Табела 3):

Табела 3. Димензије положаја младих као друштвене групе

Димензије	Карактеристике
Радно – економски положај	Инферioран, зависан од економског положаја родитеља. За незапослену, омладину која се бави пољопривредом и младима који су у процесу школовања нема могућности за економску самосталност. У нешто повољнијој ситуацији запослени, али је и код њих присутна дискриминација у могућности остваривања доходка у односу на старије колеге истих стручних способности и квалификација. Оваква ситуација ствара психолошке, моралне, политичке и друге напетости и изолује омладину и раздваја у односу на остатак друштва.

Димензије	Карактеристике
Политички положај и улога	Неповољно место у дистрибуцији друштвене моћи, нарочито политичке. Млади ретко када и где имају могућности да учествују у формулисању и остваривању развојне политике. Политичка маргиналност омладине подржана је како од стране манипулативне политике која се ставља изнад и изван младих као и од стране школа у којима се подстиче конформистичка послушност.
Укључивање омладине у секундарну друштвену средину	Одликује се моралним идеализмом. Укључивањем у окружење доживљава се искуство које је налик шоку, и то не само емоционалном већ је реч о ширем фрустрирајућем искуству – искуству разочарања.
Специфичан идејни профил	Млади се увек радије опредељују за промену него на прилагођавање. Посебност настанка омладинске подкултуре објашњава се у посебности њеног друштвеног положаја и улоге, а велики утицај у њеном стварању овај аутор види и у утицају масовне културе.

Извор: (Bročić, 1982: 116-121)

Социјално зависан, подређен положај младих који обављају одређен рад без накнаде пошто су у процесу образовања наглашава и В. Томановић (1977, према Марковић-Крстић, 2009). То је један од основних разлога продужавања њиховог инфантилног стања, пре свега одлагања брака и заснивања породичних заједница а као основу за разликовање детета и омладинца наводи границу када дете постиже основну физичку и психолошку зрелост када може почети обављање одређених економских и професионалних функција.

Према Илишин (2005), постоје два приступа у проучавању младих. Једни младе посматрају као ресурс, носиоце доминантних друштвених вредности и потенцијални извор иновација, односно као будућу друштвену снагу и важан друштвени ресурс садашности. Други приступ младе види као извор проблема и/или групу која је у проблемима, односно популацију у осетљивом стадијуму развоја склону девијантном понашању. Вођени било једним или другим приступом можемо запазити одређену инфериорну позицију младих у односу на одрасле. Чак и када се млади људи посматрају као ресурс и будућа друштвена снага, када ступе на друштвену сцену честе се оцењују као неискусни, недовољно стручни, неозбиљни, неодговорни, неко у кога се нема пуно поверење и не би му се препустиле битне и одговорне одлуке. Одрасли су често лицемерни у оценама да се млади намерно искључују из свих токова а

када одлуче да то учине престрого их процењујемо, често уз одређене стереотипе. Притом се не узима у обзир ново, постмодерно доба, окружење у коме млади људи одрастају и формирају своје ставове а које се разликује од свега до сада, и толико је флуидно и променљиво да је веома тешко уочити јасне структуре и правилности у процесима. Када се анализирају млади као друштвена група данас, чини се да најефикасније то чинити са позиције постмодерне теорије индивиуализације.

Индивидуализација[22] је радикализована форма динамике модернизације 21. века, поред ризичног друштва[23] и космополитизације (Век, 2011: 31). И у теорији светског ризичног друштва и у теорији рефлексивне модернизације[24] наглашава се да није проблем то што настају нове несигурности и опасности, већ то што се руши идеја да се оне могу национално контролисати и то не захваљујући пропустима већ већем и бољем знању[25]. Бек индивидуализам савременог човека назива институционализованом: „живети свој живот" постао је један од основних захтева:

> „(...)може се рећи да је дневна борба за аутономију сопственог живота постала колективно искуство света у којој се испољава нова врста резидуалне заједнице свих" (2011: 294).

Нови друштвени покрети израз су политичког индивидуализма (јер извире из унапред датих антрополошки заснованих закона, групних припадности и нормативних очекивања) и у том смислу такав облик

[22] Индивидуализација као макро-социолошки феномен треба се разликовати од индивидуализма као личног става и преференције (Bek, 2007: 682).

[23] Као једну од четири димензије глобалних ризика поред еколошке кризе, глобалних финансијских ризика и опасности од тероризма, наводи и биографске ризике као четврту димензију.

[24] Индивидуа мора бити рефлексивна тј., да стално преиспитује и усаглашава своја делања у друштвеном окружењу које се мења. Социјална рефлексивност у рефлексивној модерности значи да „појединци немају другог избора осим да бирају: избор је оно по чему они јесу" (према: Gidens, 1994, Zlatar, 2008: 166).

[25] „..модерно друштво није болесно од својих поразе, него од својих победа" (Bek, 2011: 43). (Масовна незапосленост знак је успеха, повећања продуктивности, медицински успеси доводе у слома пензионог система а озонска рупа споредни је ефекат научно-техничких изума) (Isto).

индивидуализације не угрожава демократију већ је омогућава јер је она израз „алтруистички схваћене, социјално свесне индивидуализације“ (Bek, 2011: 298).

> „Све што покреће ризик и чини га непрорачунљивим... пребацује крајњу одговорност одлучивања на појединце, који су на крају остављени сами себи са својим парцијалним и пристрасним знањем, са неодлучношћу и вишеслојном несигурношћу“ (Bek, 2011: 264).

Истовремено је важно разликовати институционално индивидуализоване *прилике за доношење одлука* и институционално индивидуализоване *обавезе за доношење одлука*, што се може разложити само у аналитичке сврхе (Bek, 2007: 682).

Многе карактеристике, функције и активности које су раније биле додељене националној држави, држави благостања, хијерархијској организацији, нуклеарној породици, класи, централизованом синдикату, сада се преносе унутра и споља: споља глобалним или међународним организацијама; унутра индивидуално (Isto).

Један од основних императива индивидуализације је *живети сопствени живот*. Bek, Bek-Gernsheim, (2002: 23-28) наводе у 15 црта значај живљења сопственог живота у свету који се убрзано мења:

1. Индивидуализација је појава високо диференцираних друштава која се огледа у присиљавању појединца да води сопствени живот и могућности да то оствари;

2. Стандардизовани живот је производ комбинације достигнућа и правде у коме су спојени интереси појединца и рационализованог друштва, што је парадокс „институционализованог индивидуализма“;

3. Из овог разлога сопствени живот потпуно зависи од институција које уместо традиције организују живот појединца;

4. Биографије сопственог живота из овог разлога нису стандардизоване већ су то изборне биографије, биографије „уради сам“, биографије ризика, сломљене или разбијене биографије;

5. Сопствени живот је осуђен на активност. Неуспех постаје лични неуспех који се приписује самоодговорности;

6. Твој живот – твој неуспех. Социјална криза, која се између осталог огледа у масовној незапослености пребацује се као терет ризика на појединца. Социјални проблеми могу се директно претворити у психолошке одредбе: осећање кривице, узнемирености, сукобе и неурозе. Ово важи и за још увек интегрисана друштва: постоје нови колективни положаји подкласе и искључених који су колективно индивидуализовани;

7. Људи се боре да живе свој живот у свету који је неопозиво и глобално умрежен;

8. Живети свој живот значи живети детрадиционализовани живот, што не значи да традиција нема више никакву улогу, међутим она има своју снагу само кроз искуства и одлуке појединаца;

9. Ако се заједно анализирају глобализација, детрадиционализација и индивидуализација, види се да је живети свој живот, у ствари експериментални живот. Не постоје наслеђени рецепти, стереотипи и историјски модели за његовим управљањем;

10. Живети свој живот је рефлексиван живот. Социјална рефлексија – обрада контрадикторних информација, дијалога, преговарања, компромиса – готово је синоним за сопствени живота. Активно управљање је неопходно за вођење живота у контексту конфликтних захтева и простора глобалне неизвесности. Самореализација и самоопредељење нису само појединачни циљеви, више је својеврсна принуда да се буде „зрео и одговоран“;

11. Живети свој живот, у том смислу, је касно-модеран облик који је високо вреднован;

12. Живети сопствени живот је радикално неидентичан живот;

13. Живети свој живот значи живети под условима радикализоване демократије где нико нема сигурне одговоре. Појединци се боље прилагођавају будућности него институције;

14. Стварање новог вредносног система. Док је стари вредности систем подразумевао подређеност колективности, нову орјентацију називају алтруистичким индивидуализмом – живети сам значи живети у друштву („ми" орјентација);

15. Доминација сопственог живота доводи до субполитизације друштва, али и деполитизације националне политике. Доведена су у питање два основна услова за националну демократију. Први је опште поверење које омогућавају странке (и други колективни актери) као и могућност да мобилизације грађана и чланова странке, независно од њихових личних преференција. Други је ограничени број колективних актера и њихова унутрашња хомогеност.

Према Гиденсу, за модернизацију у модерном животу неопходне су следеће компетенције: самоидентитет, рефлексивност, самоувереност, знања, основно поверење индивидуе у свет и самог себе као и партиципација (према: Blasco et al, 2003: 211). Опасност у касној модерности према овом аутору је што појединци губе свој самоидентитет и веру у себе. Из овог разлога је индивидуа принуђена да узме активно учешће у обликовању услова у којима живе, односно, појединац мора активно учествовати у процесу структурирања[26] (Isto). Да би актер[27] био рефлексиван он не само да је свестан себе, него управља токовима својих активности и условима њиховог одвијања (Ritzer, 1997: 391).

Одређена истраживања младих у руралним европским подручјима показала су да индивидуализација није процес који иде равном

[26] Моузелис критикује Гиденсону теорију структурације, односно идеју о дуалности структуре. Он сматра да његов дуализам субјекат-објекат, (агенција-структура; актери-правила и структуре), заправо представља дуалност јер структуре нису спољна ограничења субјекта, већ саставни део који обликује понашање агента. Правила и ресурси као средство и резултат уједно и ограничавају и омогућавају интеракцију (Mouzelis, 2000: 177). Такође, однос учесник-целина није исто што и појединац-друштво, односно, учесник не мора бити појединац, може бити и организација, елите моћи или национална држава, као и што друштвена целина не мора нужно бити друштво у целини, већ се може односити и на мање групе, формалну организацију или светску економију (Isto: 151-152).

[27] Гиденс користи појам агент који означава смислену особу способну за акцију (деловање), као и агенција која се односи на потенцијал мислећег субјекта на деловање (Ritzer, 1997: 391).

путањом, већ напротив, креће се по разним путањама, различито траје, у зависности од локације (у смислу урбано-рурално), родној и класној припадности, занимања итд. Из овог разлога, кривудава линија индивидуализације, некима пружа више могућности, а на друге врши притисак и има различиту важност у различитим контекстима и под великим је утицајем фактора културе. Оно што је такође битно напоменути је да индивидуализације појединаца не иду праволинијски од почетка до краја, већ се обично јављају промене плана, идеја и аспирација (Jentsch, Shucksmith, 2004: 275-276).

У руралним срединама код младих су израженији кофликти очекивања, аспирација и немогућности реализације циљева у локалној заједници. У сеоским срединама израженија је контрола појединца од стране породице и подложност личних циљева породичним (First-Dilić, 1975), а као посебан проблем се може јавити то да млади своје родитеље не сматрају релевантним моделом. Објашњавајући основне разлоге миграцијских тенденција младих са села, Дилић наводи да је основни разлог немогућност задовољавања базичних аспирација у заједници порекла (1975), а да је психолошка везаност за село, породицу и пријатеље основни мотив просторне стабилизације младих са села (1969, 1975).

Млади са села као истраживачка тема

Иако је друштвена група младих често у домену интересовања различитих научних дисциплина па тако и социологије, млади из руралних средина, као предмет емпиријских истраживања, нису заступљени ни у приближно истој мери као градска, школска омладина, адолесценти и сл. У том смислу, можемо говорити о маргинализацији ове друштвене групе у научним истраживањима па и у домаћој литератури уопште.

Сеоска омладина била је у средиштву интересовања социолога седамдесетих година прошлог века, као тема наметнута околностима друштвене стварности, с обзиром на промене које су се дешавале великом брзином и попримале обележје масовности а укључивале су и одлазак младих из села у градове и последице које су из ових миграција произилазе.

Истраживањем сеоске омладине на овим просторима највише се бавио *Едхем Дилић*, шездесетих и седамдесетих година 20. века, када је обављено неколико комплексних истраживања на подручју СФРЈ и СР Хрватске. Његов допринос у истраживању сеоске омладине је велики на шта указује и чињеница да ни након пола века на овим просторима није обављено тако обимно и комплексно и свеобухватно истраживање које се бави питањем сеоске омладине.

Прво истраживање спроведено је 1963. и 1964. године[28]. Истраживање је било усмерено на откривање мотива, аспирација и орјентација сеоске омладине. Интересовање је пре свега усмерено на проблем руралног егзодуса и тенденцију социјалне и просторне покретљивости сеоске омладине. Овде је питање омладине истраживано у оквиру ширег пројекта[29], на територији целе СФРЈ. Емпиријско истраживање састојало се из два анкетна истраживања. Једно је обављено са 4.293 ученика осмих разреда основних школа у селима, а друга са омладином старом од 14 до 25 година, која живи и ради на сељачким газдинствима, на узорку од 2.271 испитаника (Dilić, 1965:4). Основни налази овог истраживања указују на то да је напуштање пољопривреде условљено више економском нуждом него слободном вољом, односно да су аспирације омладине диктиране економским разлозима. Испитан је такође, однос између склоности социјалној и просторној покретљивости. Налази резултата овог истраживања показују да се они углавном преклапају, али и да би склоност просторној покретљивости била мања, када би територијални распоред индустријских објеката био бољи. Сеоска омладина је показала везаност за своје село, из психолошких разлога[30], али и свесност бесперспективности свог сељачког поседа, који, наглашава Дилић, не може рачунати на већи напредак пошто је сведен на границе од 10 ha, без кредита и механизације (Dilić, 1965).

[28] У оквиру пројекта Одјела за социологију села Аграрног института у Загребу: *Могућности повећања земљишних површина у друштвеном власништву и посједу као посљедица општег друштвеног и привредног развоја на промјене аграрне структуре с посебним освртом на гравитациона подручја градова и индустријских центара и регионалне специфичности* (Dilić, 1965:3).

[29] Поред Едхема Дилића, основну истраживачку екипу чинили су Стипе Шувар, Владо Цвијетићанин, Светозар Ливада и Владо Пуљиз. Поред њих са територија свих Република били су укључени и спољни сарадници (Dilić, 1965: 4).

[30] Овај закључак се може извести и данас у сегменту мотивације младих за мобилност, о чему ће касније бити више речи.

Овим истраживањем, Дилић је скренуо пажњу на проблеме ове друштвене групе и покренуо серију истраживања која ће се бавити овом темом.

Друго обимно емпиријско истраживање сеоске омладине Едхема Дилића, обављено је 1967. и 1968. године. Ово истраживање имало је у центру свог интересовања друштвени положај сеоске омладине[31].

Социолошки часопис *Социологија села* који је објављивао Центар за социологију села, града и простора, Института за друштвена истраживања Универзитета у Загребу, 1968. године, објавио је тематски број 22 посвећен проблемима сеоске омладине. У њему су садржани резултати овог истраживања.

Као резултат рада на емпиријском истраживању из 1967-68., 1971. године објављена је и студија *Друштвени положај и орјентација сеоске омладине – резултати емпиријског истраживања*. У овом емпиријском истраживању коришћена је иста методологија као и у претходном истраживању. И овде су обављена два анкетна истраживања. Прво са омладином од 14-25 година која живи и ради на пољопривредном газдинству на узорку од 1.713 испитаника. Друга анкета урађена је са 1.922 ученика осмих разреда основних школама у сеоским насељима. Основна подручја истраживања односила су се на прилагођеност[32] и животну орјентацију[33] сеоске омладине. Резултати истраживања, између осталог, показују да је сеоска породица у том периоду, још увек изразито патријархална, са израженим ауторитетом оца, који се огледа у свим аспектима живота, а нарочито у управљању пољопривредним газдинством. Та субординација сеоске омладине у односу на ауторитет оца, не нестаје ни оснивањем нове породице и остајањем у заједници са родитељима, и представља један од разлога који се издвојио у доношењу одлуке о напуштања пољопривреде и села, поред малог земљишног поседа, незадовољства животом у локалној средини и незадовољства ситуацијом у слободном времену (Dilić, 1971).

[31] Обављено у оквиру пројекта: *Друштвени положај сељачке омладине* (Dilić, 1969:18)

[32] Посматрао се однос појединца и средине, како физичке, тако и социјалне и породичне, који подразумева да су потребе појединца највећим делом задовољене а психолошке напетости смањене (Dilić, 1971: 15).

[33] Дефинише се с обзиром на професију и радно ангажовање према коме је омладина усмерена (Isto).

Седам година касније (1975.), још један двоброј овог часописа 49-50, тематски се односио на сеоску омладину. Објављен је под називом *Сеоска омладина – положај и орјентација* и обухватао је резултате истраживања Дилића из 1974. године, које је уједно треће велико истраживање ове групе социолога које се односи на проблеме сеоске омладине.

У том периоду Институт за друштвена истраживања Универзитета у Загребу, 1977. године, објавио је студију, *Сеоска омладина данас* која је такође садржала резултате овог обимног емпиријског истраживања. Под појмом сеоске омладине у овом истраживању, подразумевала се популација од 15 до 29 година која живи у сеоским и мешовитим насељима на подручју тадашње СР Хрватске. Истраживање је обављено 1974. године на узорку од 1.589 испитаника (Dilić, 1977).

Циљ овог истраживања био је утврђивање основних елемената положаја и оријентације сеоске омладине као и њихове основне социопсихолошке и културне карактеристике. Ови циљеви су анализирани у следећим тематским целинама: породични положај омладине, положај сеоске омладине у ситуацији слободног времена, професионални положај сеоске омладине, социопрофесионална орјентација, млади и сеоска средина, политичка социјализација, сеоска омладина и религија и социјална експанзија сеоске омладине (ibid.:21-22). Један од занимљивих налаза у резултатима истраживања јесте анализа социопрофесионалне орјентације сеоске омладине, где се дошло до закључка да се при избору пољопривредне професије примећује негативна селекција, односно, као основни разлог опредељења за бављење пољопривредом јавља се недостатак потребне квалификације за запошљавање изван пољопривреде. То узрокује ситуацију да на поседу остаје онај део омладине који није могао да заврши ни основно школско образовање (Isto, 231).

Након ове серије истраживања сеоске омладине Института за друштвена истраживања, уследила је пауза у проучавању овог дела омладинске популације. Млади су без разлике увек присутни као истраживачка тема, али то није случај са младима из руралних подручја, којима резидуалност доноси специфичне проблеме и захтевају да се третирају као посебан истраживачки проблем. У периоду осамдесетих година 20. века, у неколико студија се аутори баве питањем и

проблемима младих[34]. Међутим, у фокусу ових студија је питање и проблеми младих уопште, а не сеоска омладина[35].

Године 1995., објављена је студија *Млади на селу*, коју су приредили Драган Видојковић и Јован Живковић, а настала као Зборник радова саветовања *Положај и улога младих у развоју села*, које је одржано у Нишу. На овом саветовању излагане су теме везане за положај младих са села са подручја Ниша и Јужног региона (Видојковић, Живковић, 1995). Анализа је вршена на основу теоријских налаза и података званичне статистике, а поред тога изложени су и резултати једног парцијалног истраживања, рађеног на узорку од 170 испитаника, где су у фокусу истраживања индустријски радници, међу којима се разликују радници који су уз града и радници са села. Аутори су Слободанка Здравковић и Вера Минић (Здравковић, Минић, 1995: 65).

Истраживањем сеоске омладине у новије време, бави се Душан Мојић који је учествовао у реализацији неколико емпиријских истраживања која у фокусу истраживања имају друштвену групу младих. Овај аутор се у неколико већих емпиријских истраживања реализованих од стране

[34] Студија *Млади у пољопривреди и селу* из 1981. године, настала је као белешка са седнице Републичке конференције Савеза Социјалистичке омладине Србије, на којој су разматрани друштвено економски односи и положај младих у пољопривреди и селу (Брчин, 1981). Нема значајнију теоријску вредност, али пружа интересантну илустрацију проблема тог времена, који се не разликују пуно од проблема младих данашњег села. Делегати из различитих делова Србије, износе проблеме сеоске омладине везане за материјалне проблеме, (миграције младих из села у градове, уситњеност земљишног поседа, нерационално искоришћавање пољопривредног земљишта, нестабилност тржишних цена..), недостатак простора за окупљање, за провођење слободног времена, места за организацију састанака, проблеми друштвеног ангажовања жена, (проблем њихове ране удаје, већ након завршене основне школе, јер удајом престају да буду активне и оне жене које су раније биле друштвено ангажоване) и сл.

[35] 1982. године, *Млада генерација данас – Друштвани положај, улога и перспективе младе генерације Југославије*. У питању је Зборник радова са истоименог научног скупа одржаног у Кумровцу. Један текст је посвећен сеоској омладини чији је аутор Едхем Дилић: „*Неки показатељи друштвеног положаја сеоске омладине*" (Dilić, prema Papić, Ž., et al., 1982: 229-236). 1984. године, *Омладина између идеала и стварности*, Стипе Шувара. У овој студији два текста су посвећена сеоској омладини: „*Ни сељачка дјеца више не иду у раднике*" и „*Образовање и животне перспективе младих као пољопривредника-кооперанта*" (Šuvar, 1988: 123-141).

Института за социолошка истраживања Филозофског факултета у Београду, бавио истраживањем младих у неколико аспеката: незапосленост омладине, њихове радне стратегије, односа у друштвеном положају младих у селу и у граду итд. У студији објављеној 2012. године, *Између села и града – Млади у Србији у првој деценији трећег миленијума*, Мојић врши упоредну анализу више емпиријских истраживања испитујући сличности и разлике друштвеног положаја и вредносних орјентација градске и сеоске омладине. Резултати до којих је дошао показују да постоји разлика у друштвеном положају градске и сеоске омладине, у смислу знатно повољнијег положаја младих из града. Мојић ово објашњава знатно бољим почетним позицијама у смислу поседовања већег економског, социјалног и културног капитала. Такође, код сеоске омладине израженије су традиционалне и патријархалне вредности, како код приватног тако и код јавног патријархата. Најзад, градска омладина је показала већу наклоност проактивнијим и ризичнијим облицима радног ангажовања, док су млади из села били претежно опредељени за сигурније и пасивније радне стратегије (Mojić, 2012: 123).

Млади у Србији данас

> ***Какво је сада стање, за десет ће бити пет пута горе, уколико се буде овако чинило (све већи проценат сиромашних, без посла, све више међусобних сукоба, болести, смрти)*** (ж., 24-26, трговац).

> ***1. Лоше окружење: егоистични људи, ситне душе 2. Лоша држава: корупција и непотизам 3. Мањак воље да се превише исцимам за неки миноран добитак*** (м., 24-26, студент).

Бити млада особа у Србији данас, носи са собом бројне изазове и све је већа неизвесност преласка у одрасло доба. Ове неизвесности према Уле и Живодер (Ule, Živoder 2012: 319) се све теже могу утврдити пошто се њихови узроци крију у сложеној мрежи локалних и глобалних околности на које појединци имају мали или никакав утицај.

У датим друштвено економским околностима веома је тешко креирати циљеве, планирати будућност и релизовати одређене социјалне улоге. Младе људе то доводи до отежане транзиције у одраслост, односно, до феномена продужене младости итд.

Схема 2: Изазови савременог друштва са којима се суочавају млади

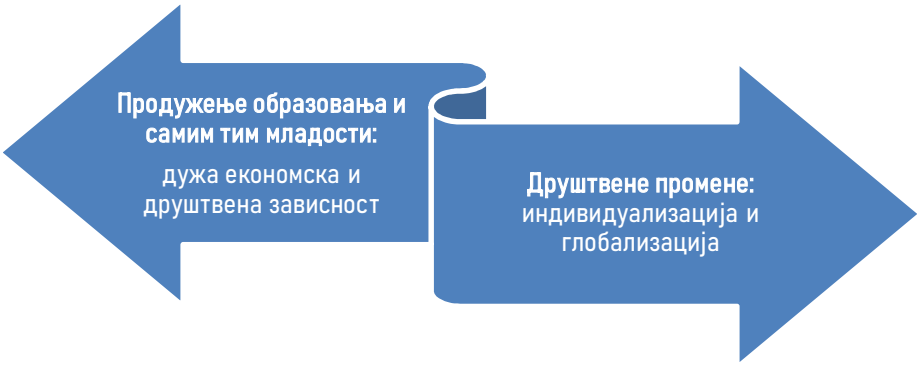
Према: Tomanović, Ignjatović, (2004:45) (приложено)

Изазови савременог друштва су бројни, али чињеница је да их са собом носи свака епоха (Схема 2). Ауторке Томановић и Игњатовић та ограничења поделиле су на културална и структурална. Интернализована инфантилизација је према њима једна од основних извора „осујећене индивидуализације" јер сматрају да се на тај начин самоограничавају компетенције (2004: 45). Друштвена криза[36] такође делује ограничавајуће на ресурсе и стратегије индивидуализације младих као структурални изазов и ограничење.

Према Уле и Живодер (2012: 317-318), изазови са којима се млади данас суочавају мењају животне курсеве и животне прилике (Схема 3). Могли бисмо и ове изазове назвати културалним и структуралним. Овде међутим културалне друштвене промене долазе из продужетка процеса образовања, чиме се младим људима продужава зависност од породице порекла и друштва.

[36] „(...) нерегулисано тржиште рада, незапосленост, подзапосленост, прекарна запосленост, непостојање институционалне подршке образовању и транзицији од образовања до запослења, „аморални фамилизам" и клијентелизам, субпротективни (фамилистички) поредак који се темељи на очекиваној породичној подршци транзицији у одраслост..." (Tomanović, 2021: 166)

Схема 3: Друштвене промене од кључног утицаја на младе људе данас

Према: Ule, Živoder (2012: 317-318) (приложено)

Са друге стране структуралне промене не односе се само на друштвену кризу, већ на процесе индивидуализације и глобализације који носе нове ризике и несигурности. Највише на пољу тржишта рада и транзиције младих људи у запошљавање. Неолиберализам[37] је оживео друштвене разлике међу младима, које већ неко време нису биле актуелне као што су питања класе, рода, етничких и расних разлика итд.

Савремена друштва захтевају рано ментално и бихевиорално прилагођавање у контрадикторним условима: продужено образовање и економска зависност су у оштром контрасту са захтевима за рано стварање избора и за преузимање одговорности за ове изборе, у складу са идеологијом индивидуалности и остварењем пројекта бити "*сам свој господар*" (Ule, Živoder, 2012: 324).

Наша пописна статистика младим становништвом подразумева популацију од 15 до 29 година старости, што је у складу са критеријумом УН. Ова популација се посматра преко три петогодишње кохортне групе

[37] Према овим ауторима неолиберална економска логика глобализације присиљава друштва да пребаце терет његове репродукције на појединце. Све "интермедијалне структуре" између појединаца и друштва се трансформишу на тржиште или капитал борећи се за удео и утицај на тржишту услуга. Ови трендови имају велики утицај на популацију младих, која је и даље у процесу формирања и обликовања свог положаја у друштву.

становништва (15-19, 20-24 и 25-29 година). У овом истраживању посматра се део ове популације од 18-29 године[38].

У Републици Србији настављају се вишегодишњи неповољни демографски трендови депопулације и сенилизације (Таб. 4.,5.,6.). Све је мањи број становника, нарочито младих. Према последњем попису из 2022. године, Република Србија има 6.647,003 становника. У односу на претходни попис из 2011. године, становништво је смањено за 539 859 становника, односно 8.12% (Таб.4).

Табела 4. Укупан број становника према регионима између два пописа

Територија - НСТЈ	**Укупан број становника Попис 2022**	**Укупан број становника Попис 2011**	**Апсолутни пораст-пад 2022-2011**	**Индекс 2011=100**
Република Србија	6.647 003	7.186 862	-539 859	92.48
Србија – СЕВЕР	3.421 635	3.591 249	-169 614	
Београдски регион	1.681 405	1.659 440	**21 965**	**101.32**
Регион Војводине	1.740 230	1.931.809	-191 579	90.10
Србија – ЈУГ	3.225 368	3.595 613	-370 245	89.70
Регион Шумадије и Западне Србије	1.819 318	2.031 697	**-212 379**	**89.54**
Регион Јужне и Источне Србије	1.406 050	1.563 916	-157 866	89.90

Извор: РЗС, https://data.stat.gov.rs/Home/Result/31010101?languageCode=sr-Cyrl

Највеће је смањење сеоског (осталог) становништва, за 388 769, односно за 5,85%. Према последњем попису из 2022. године сеоског становништва има укупно 2.526,221 и чини 38% укупног броја становништва. Према претходном попису из 2011. године сеоског становништва било је нешто мало мање од три милиона (2.914,990) што је 40.6% укупног становништва. Посматрано према територијалним јединицама, највеће смањење броја становника забележено је у региону Шумадије и Западне Србије где је у међупописном периоду забележено смањење од 212 379 становника и најнижим индексом од 89.54 (Табела 5).

[38] У делу у коме се објашњава методологија, наводе се разлози за одабир ове узрасне скупине.

Табела 5. Промене броја становника према пописима 1953-2022. у Републици Србији

Територија - НСТЈ	1948	1953	1961	1971	1981	1991	2002	2011	2022
Република Србија	6527583	6978119	7641962	8446726	9313686	7822795	7498001	7186862	6647003
Србија – СЕВЕР	2274602	2430477	2797161	3161920	3504855	3616115	3608116	3591249	3421635
Београдски регион	634003	731837	942190	1209360	1470073	1602226	1576124	1659440	1681405
Регион Војводине	1640599	1698640	1854971	1952560	2034782	2013889	2031992	1931.809	1740230
Србија – ЈУГ	4252981	4547642	4844801	5284806	5808831	4206680	3889885	3595 613	3225368
Регион Шумадије и Западне Србије	1776544	1902934	2006793	2111855	2243885	2266428	2136881	2031 697	1819318
Регион Јужне и Источне Србије	1743691	1828910	1874293	1929140	1980506	1940252	1753004	1563 916	1406050

Извор: РЗС, https://data.stat.gov.rs/Home/Result/31010101?languageCode=sr-Cyrl

Посматрано према временским серијама, младо становништво је највише удела у укупном становништву имало према Попису обављеном 1953. године, када су чинили 29,7% популације. У периоду 1981. године такође је забележен пораст броја младих и од тада је у константном опадању. Према попису из 2022. године, млади чине 15.77% укупног становништва Србије, што је за 2.63% мање него што је то било 2002. год (Таб.6).

Табела 6. Промене броја младог становништва према пописима 1953-2022. у Републици Србији

	пол	Године пописа							
		1953	1961	1971	1981	1991	2002	2011	2022
Становништво укупно	укупно	6163246	6678239	7202898	7729236	7822795	7498001	7186862	6647003
	мушки	2995006	3264807	3536777	3810935	3841717	3645930	3499176	3231978
	женски	3168240	3413432	3666121	3918301	3981078	3852071	3687686	3415025
Младо становништво	укупно	1831194	1611924	1735211	1768589	1534919	1512646	1322021	1047543
	мушки	905925	808945	880430	898339	777821	768221	677110	535413
	женски	925242	802979	854781	870250	757098	744425	644911	513130
Удео младих у укупном становништву	укупно	*29,7*	*24,1*	*24,1*	*22,9*	*19,6*	*20,2*	*18,4*	*15,77*
	мушки	30,2	24,8	24,9	23,6	20,2	21,1	19,4	16,56
	женски	29,2	23,5	23,3	22,2	19,0	19,3	17,5	15,02

Извор: РЗС, https://publikacije.stat.gov.rs/G2023/Pdf/G20234003.pdf

Индекс старења становништва у Републици Србији је у сталном порасту што сведочи да је становништво у дубоком процесу старења. Према последњим подацима просечна старост становништва је 43.8 година, жена 45,2 а мушкараца 42,4 године. У поређењу са подацима из 2015. године, просечна старост и жена и мушкараца повећана је за 1,5 годину. Још значајније разлике можемо уочити ако поредимо просечну старост према насељима. У градовима она је 43 године а у осталим, односно, руралним подручјима чак 2.2 године више, 45.2[39].

У периоду између два пописа није дошло до значајне промене у уделу млађих од 15 година у укупном становништву, 14,37% по попису 2022. наспрам 14,3% према претходном попису 2011., али је дошло до осетног смањења удела радног контигента (15–64 године), са 68,3% (2011) на 63,5% (2022), тј. за око 5%, док је удео лица старости 65 и више година порастао са 17,4% (2011) на 22,1% (2022). Најстарије је становништво региона Јужне и источне Србије, иначе најнеразвијенијег, где је свако четврто лице старо 65+ (Таб. 7), (РЗС, 2024: 10).

Табела 7. Удео становништва према старосним категоријама

Територија - НСТЈ	Укупно	%	0-14 укупно	%	15-64 укупно	%	65 и више укупно	%
Република Србија	6.647 003	100	955452	14.37	4222696	63.53	1468855	22.10
Београдски регион	1.681 405	100	254270	15.12	1086113	64.60	341022	20.28
Регион Војводине	1.740 230	100	254971	14.65	1108342	63.69	376917	21.66
Регион Шумадије и Западне Србије	1.819 318	100	258234	14.19	1143283	62.84	417801	22.96
Регион Јужне и Источне Србије	1.406 050	100	187977	13.37	884958	62.98	333115	23.69

Извор: РЗС, https://publikacije.stat.gov.rs/G2023/Pdf/G20234003.pdf

Према Бобић (2023) пројекције становништва за 2041. показују да ће се старење даље наставити, и да ће сваки четврти житељ Србије бити старији од 65, а да ће порасти и удео најстаријих старих, 80+, (око пола милиона). До 2052. године број старијих од 65 ће расти за око 8.000 лица

[39] https://data.stat.gov.rs/Home/Result/180711?languageCode=sr-Cyrl

годишње и достићи трећину укупне популације. Посебно ће бити интензивно старење најстаријих старих, тако да ће они чинити чак четвртину старије популације. Овакве демографске прогнозе захтевају јасно редефинисање социјалних, пензионих и здравствених политика и програма пошто постојећи нису одрживи. Поред тога намеће се и потреба редефинисања економских и образовних програма и политика како би се ухватио талас очигледних промена савременог света.

Питањем оправданости померања старосних граница, с обзиром на демографске и друштвене трендове, Бобић (2023: 45) износи тезу рејувенације[40]. Ауторка наводи да је просечна старост у ЕУ 2020. 44 године а и даље се праг старости задржава на 65 година. На тај начин се главни агрегат становништва, контигент одраслих своди на свега 22 године, од 44 do 65. Доводи се у питање класификација на младе, одрасле и старе јер једноставно више не одговара постмодерним условима живота који подразумеју продужено образовање и економску зависност младих као и све присутнији прекаритет у раду.

> „Ако задржимо границу старости на 65, а просечна старост износи 44, то значи да за двадесетак година појединци треба да заврше формално образовање, да се запосле, да купе стан, односно реше стамбено питање, формирају породицу, обезбеде смену генерација, допринесу друштвеном развоју и уштеде (довољно) за своју старост. За такву социјалну биографију је до пре педесетак година било претпостављено да је потребно око 40 година (рачунато као разлика медијалне старости и почетка старења), а сада испада да се тај део биографског времена сужава на свега две деценије!“ (Bobić, 2023: 45-46).

Дакле, као последицу трансформације и редефинисања животног тока и фаза у социјалној биографији због демографских и социјалних промена имамо тзв. продужену адолесенцију или постадолесценцију а потврда овог феномена стиже и из демографије. Бобић, упоређујући старосне

[40] Италијански демограф и економиста Каћано де Ацеведо (Cagiano de Azevedo) аутор је тезе о контрастарењу или подмлађивању. Подмлађивање „counter ageing” или „rejuvenation” настаје из два узрока: трансфера домицилне популације из старије у млађу и под дејством имиграције. Имиграције у Италију доводе млађе становништво које у 70% случајева није са територије Европе већ из Африке и Азије, Турске које, по правилу, има вишу стопу рађања (Bobić, 2023: 43-44).

структуре становништва из 1953. и 2011. године, наводи да се граница младости померила за 8 година (са 15 на 23), према овој ауторки пре свега као последица промена у моделима рађања. Друга граница између млађих и старијих средовечних у истом периоду порасла је за чак 12,5 година, па су четрдесете године живота данас постале нове тридесете, а шездесете нове педесете, јер су старији „остарили" за неких 11,7 година (Bobić, 2023: 47).

Укупни индекс старења износи 149.7, а када се пореде градска и остала, рурална подручја јасно је да је демографска слика много повољнија у градовима – градска насеља 136.3, остала 173.1[41] На ово се надовезује податак да је коефицијент укупне зависности наше земље 57.3, 55.2 у граду и чак 61 у руралним подручјима[42]. Од укупног броја становника по попису 2022., 62% је градског становништва, а 2.526221 (38%) је становника руралних подручја.

На неповољнију, депопулациону демографску слику руралних подручја указује и број сеоских насеља са мање од 100 становника. Према попису 2011. године оваквих насеља је у Србији укупно 1034 (пописом 2002. године их је забележено 717; 1991. год., 483; 1981. год. 281). Притом их је највише у Региону Јужне и Источне Србије (чак 693 или 35%, односно свако треће насеље припада овој категорији), док је у Војводини 12 насеља са мање од 100 становника. Депопулација села у Војводини је најизраженија у пограничним подручјима (преко 70%), при чему смањен број становника није изазван само смањеним природним прираштајем већ и механичким одливом становништва (Митровић, 2015: 47-48).

Не само да је велики број насеља који имају мање од 100 становника, за која је само питање за колико ће година нестати, већ је поражавајућа чињеница да је највећи број становника концентрисан у три града у Србији. На делу је процес „београдизације", на шта указује и следећи податак. У периоду између два последња пописа једино је у београдском региону повећан број становника за 21 965 са индексом

[41]Индекс старења становништва представља однос становништва старог 60 и више година и становништва старог од 0 до 19 година, процењеног средином године посматрања https://data.stat.gov.rs/Home/Result/180710?languageCode=sr-Cyrl

[42] Коефицијент укупне зависности становништва представља однос становништва старог од 0 до 14 и 65 и више година, према становништву старом од 15 до 64 године, процењеног средином године посматрања https://data.stat.gov.rs/Home/Result/180712?languageCode=sr-Cyrl

101.32 (Таб. 4). Такође у овом региону је највећи проценат удела радног контигента (15-64 године), 64.60%. Овај регион има најмању површину и највећу густину младог становништва, у њему је концентрисано нешто више од петине младе популације[43]. Такође, подаци из Закона о Просторном плану Републике Србије од 2010. до 2020. године, указују на проблем регионалне поларизације између Београдског региона и Војводине и осталог дела Републике. Према показатељима развоја реалног сектора привреде Републике Србије доминирају Београдски регион (41% предузећа, 40,2% запослених и 48,6% укупног прихода Републике Србије) и регион Војводине (26,1% предузећа, 24,6% запослених и 28,5% укупног прихода Републике Србије). Београд генерише око 40% укупних инвестиција Републике Србије, а ниво инвестиција по становнику у Београду је 2,5 пута већи од просека Републике Србије (према: Janković, Novakov, 2012:3).

Током 2021. године 135 194 лица променило је пребивалиште, односно трајно се преселило из једног у друго место Републике Србије. Просечна старост лица која су променила пребивалиште је 34,7 година. Посматрано по регионима једино су Београдски регион и Регион Војводине у 2021. години имали позитиван миграциони салдо. У Београдском региону, на годишњем нивоу, миграциони салдо износи просечно око 6 000 лица, док у региону Војводине износи око 800 лица. Највећи број миграторних кретања остварен је на територији Београдске области, и то 51 206 (37,9%) досељених лица и 47 293 (35,0%) одсељена лица. Посматрано на нивоу општина/градова, тек у 49 општина/градова је у 2021. години позитиван миграциони салдо, док је у једној миграциони салдо једнак нули, а у осталих 119 општина/градова миграциони салдо је негативан. Са становишта економске активности, 61,4% мигранта су издржавана лица, 30,9% су активна лица, док је удео лица са личним приходом 7,7%[44].

[43] Поређења ради, 2011. године у Београдском региону у Општини Врачар, је било 3.201,3 становника/km2, што је чини општином са највећим бројем младих на квадратном километру у Србији, а са друге стране у Црној Трави на једном квадратном километру не можете пронаћи ни једног становника који припада овој категорији. Густина младог становништва у читавом Београдском региону према попису 2011. износила је 95.4 ст./км2, а просечна густина насељености младог становништва у Републици Србији износи 17.5ст./km2. Просечна густина насељености целокупног становништва у Црној Трави била је 5 ст./km2. Нису доступни подаци за 2022. (Бубало-Живковић, Лукић, 2015: 19-24).

[44] https://publikacije.stat.gov.rs/G2022/Pdf/G20221187.pdf, приступ 30.03.2024.

Што се тиче емиграција у иностранство[45], то је често решење коме прибегавају они који не успевају да реализују запослење у својој земљи, односно, могућност проналажења посла и адекватне накнаде су најчешће мотив одласка у иностранство. Млади су према попису из 2011. године чинили 20% укупног броја исељених. Већи је био удео младих који емигрирају у укупном броју емиграната, него што је удео младих у укупном становништву. Као главни разлог одласка у иностранство 42% (односно, 14.984), младих навели су посао. 13.660 младих, односно 39% су боравили у иностранству као чланови породице лица која раде у иностранству, а 18.6% (односно, 6.550) младих су била лица која студирају у иностранству, али су им чланови породице у Србији (Бубало-Живковић, Лукић, 2015: 60). Регионално посматрано, највећи број младих је емигрирало у иностранство из региона Јужне и Источне Србије (35.9%), из Војводионе је у иностранство отишло 15,2% младих емиграната, а најмање се њих одселило из Београдског региона (14,8%). Најпривлачнија земља за одлазак је Аустрија, где се одселила готово четвртина младих миграната (23,7%), затим Немачка и Швајцарска. Одлазак младог становништва у иностранство је распостањеније у руралним него у градским срединама. Чак 58.1% емиграната у иностранство долази са села (Бубало-Живковић, Лукић, 2015: 62).

Највише младих у Србији према попису 2022. године има средњошколско образовање (53.1%). Млади са стеченим високим и вишим образовањем чине 22.4% и њихов број се готово удвостручио у односу на попис из 2011. године (11.9%). Сваки трећи млади становник Србије који је завршио високу или вишу школу је из београдског региона[46], што и не чуди с обзиром на то да је Београд највећи универзитетски центар у земљи који нуди и највећи број радних места па се млади након школовања веома често одлучују за пресељење у овај град. Када су у питању области образовања, приметно је да је између 2010. и 2019. године дошло до повећања интересовања за студије у области ИКТ технологија, инжењерства, производње и грађевинарства, здравства и социјалне заштите, а до пада интересовања за пословање, администрацију и право, образовање и друштвене науке, новинарство и информисање (Бабовић,2021:11)[47]. Што се тиче компјутерске писмености, 46% младих је

[45] Подаци којима располаже Републички завод за статистику, односе се само на оне мигранте који имају неког члана домаћинства у земљи, тако да реално има више емиграната о којима нема података (према: Бубало-Живковић, Лукић, 2015).
[46] https://www.stat.gov.rs/sr-cyrl/oblasti/obrazovanje/, приступ 30.03.2024.
[47] https://sdg.indikatori.rs/media/1572/lnob_mladi_srp.pdf, преузето 01.04.2024

компјутерски писмено. У међупописном периоду од 2011. до 2022. године, удео компјутерски писмених лица у укупном становништву старости 15 и више година порастао је са 34,21 на 45,73 %[48].

Наставља се негативан тренд даљег оснаживања три највећа града у земљи (нарочито Београда и Новог Сада), уз истовремено слабљење руралних подручја и њихово пражњење. Могућност реализације пристојног социоекономког статуса и квалитета живота постоји само у већим градовима док мања места, нарочито села све дубље тону у сиромаштво и бесперспективност, што је погубно за српско друштво. У 2020. години једна петина младих од 15-29 није била укључена нити у систем (формалног или неформалног) образовања, нити на тржиште рада а више од четвртине младих (26,6%) који би желели да раде и активно траже запослење, не успевају да се запосле (Бабовић, 2021: 7). Према националном извештају о социјалном искључивању и смањењу сиромаштва из 2014. године, млади од 18-24 године су категорија становништва надпросечно изложена ризику од сиромаштва (27.3%), највише из разлога изузетно високе незапослености, чиме су онемогућени за остваривање било какве самосталности (ВРС, 2014: 51). Последњи подаци показују да је стопа ризика од сиромаштва или социјалне искључености за младе 16-24 година повећана и израженија у односу на укупно становништва и износи 36.2 (Бабовић, 2021: 4).

Подаци Републичког завода за статистику у напредку остваривања циљева одрживог развоја међу младима, показују да деца из најсиромашнијих домаћинстава имају слабије шансе у односу на децу из најбогатијих домаћинстава да заврше средњу школу, деца из насеља која нису градска у односу на децу из града, као и девојчице у односу на дечаке (Бабовић, 2021: 9).

Образовање се види као један од начина повећавања шансе за успех и давање себи времена да се „почне са животом“, иако им то није никаква гаранција. У оваквим социоекономским условима индивидуализација, као *ново активно управљање животом*, представља више захтев *за оне који имају најмање ресурса, него што је* привилегија *оних* који имају највише (Woodman, 2010, према Tomanović, Stanojević, 2015: 7 - подвукла М.П.). Млади данас заиста имају мање шансе да се остваре на било ком пољу а све је присутније одустајање и предавање без икакве борбе,

[48] https://www.stat.gov.rs/sr-cyrl/oblasti/obrazovanje/, приступ 30.03.2024.

перципирајући себе као недовољно конкурентне у условима жестоке компетиције у „малој бари пуној крокодила".

Њихове шансе за успех, поред унутрашњих чинилаца и капацитета, свакако детерминишу и екстерни чиниоци окружења у којем су одрастали и у којем живе. Рурална подручја у Србији оптерећена су бројним структуралним и функционалним проблемима[49] који утичу на повећан ризик руралне популације од социјалне искључености (Cvejić i dr, 2010; Čikić, Bokić, 2014; Janković, Novakov, Petrović, 2018; Petrović, Janković, Novakov, 2021). Ово се посебно односи на рањиве друштвене групе у које се убрајају и млади у селу. Млади људи у руралним подручјима представљају највредније што та подручја имају. Без њих нема смисла говорити о било каквој могућности оснаживања рурала. На значај капацитета и обележја људског капитала упућују основне димензије руралног развоја (економске, социо-културне, еколошке и политичке) (Novakov, Janković, Petrović, 2018; Janković, Novakov, 2019; Janković 2020; Janković, Novakov, Petrović, 2021). Концепт ендогеног развоја[50] почива на претпоставци да се рурална подручја могу развијати једино уколико постоји довољан број људи који могу да представљају динамичан и иновативан чинилац развоја, односно «..детерминисан је унутрашњим снагама и ресурсима, ендогеним иницирањем процеса, партиципацијом локалних снага у одлучивању и трасирању праваца и динамике развоја, а његови кључни принципи се заснивају на томе да специфични ресурси (људски, економски, културни, еколошки...) чине основу одрживог развоја» (Јанковић, Новаков, 2012: 210).

[49] Мисли се на проблеме: а) руралне депопулације и сенилизације (Miladinović, 2010; Janković, Novakov, 2019), б) нефункционалности руралне економије (рурална незапосленост, нестабилност запослења, нижа примања, отежано генерисање нових радних места) (Bogdanov, 2015; Petrović, Čikić, 2018), в) губитка социјалне виталности и пада квалитета живота (Čikić, 2013; Čikić, Bokić, 2014; Петровић, Чикић, 2021).

[50] Чисти ендогени развој је идеално типски модел, па је много прикладнији нео-ендогени концепт руралног развоја који се позиционира у оквире територијалног приступа, односно, заснива се на идеји да се социоекономско благостање руралних подручја може побољшати реструктуирањем јавних интервенција и њихово усмеравање на локалне територије (Шљукић, Јанковић, 2015:257).

4. Осврт на концепт социјалне искључености

Младе људе често карактеришу као осетљиви или рањиви део популације, и нарочито су подложни социјалној искључености, поготово млади из руралних заједница, због двоструке депривације којој су изложени. Едхем Дилић, један од социолога које је пружио највећи допринос у сфери проучавања сеоске омладине, још давне 1971. године, говори о социјалној искључености младих (9-10), иако неки аутори мисле да је овај концепт производ модерног доба или инструмент у креирању државе благостања:

> „Искључење младих из токова друштвеног, економског и политичког живота има за посљедицу њихов периферан, маргинални друштвени положај који је у уској вези с другом основном значајком омладине као специфичне социјалне групе – припремним раздобљем за преузимање друштвених и економских улога одраслих особа".

Иако не тако нов, концепт социјалне искључености (engl. social exclusion) тек је последњих неколико деценија ушао у ширу употребу и стекао одређену популарност и то не само међу социолозима, па се у вези са њим јављају се одређене нејасноће око одређења и дефинисања (Sliver, 1994; Atkinson, 1998; Šporer, 2004; Šućur, 2004).

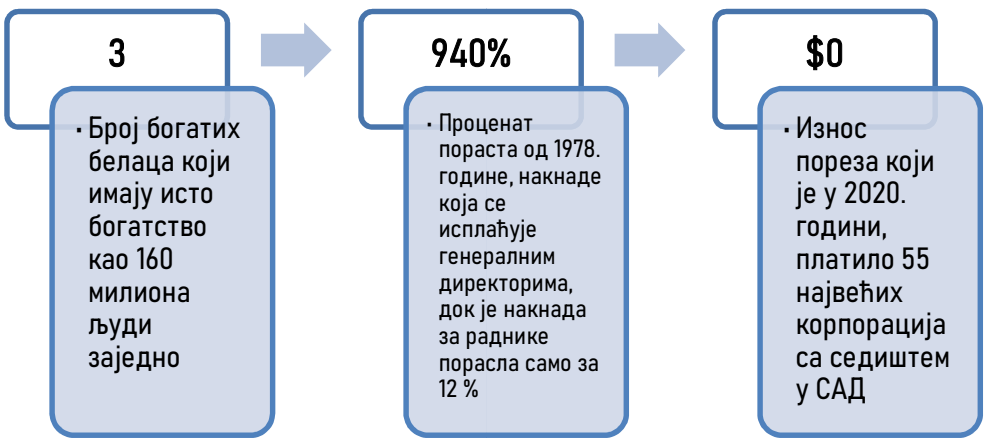
Наиме, проблем социјалне искључености често се неоправдано посматра редукционистички и своди на проблем незапослености и висину дохотка, односно поистовећује се са појмом сиромаштва и посматра као недостатак или лишеност материјалних средстава, нарочито у интерпретацији економиста који се чешће користе овим појмом од социолога. Тако је чест случај да се истраживања проблема социјалне искључености своде на проблеме тржишта рада и незапослености. Поједини аутори термин користе као еуфемизам за сиромаштво, потклasu, дискриминацију, маргинализацију јер звучи мање познато, прикладније и блаже (према: Šporer, 2004, Šućur 2004, 2006, Abrahamson, 1995).

Концепт социјалне искључености стекао је највећу популарност у круговима креатора социјалне политике као покушај да се препознају, обухвате и реше нови облици депривираности и ускраћености. Као знатно сложенији појам од сиромаштва и недостатка/недоступности ресурса.

Сиромаштво, макар сложен и релативан појам, није довољно свеобухватан да би описао нереализоване, новонастале потребе човечанства. Неке од тих потреба су стварне и суштинске, неке релативне и спорадичне, неке тек израз конзумеризма, али чињеница је да савремени свет без њих не би могао да функционише, или би то чинио отежано. Како расте животни стандард у развијеном свету, расте и списак индикатора сиромаштва теоретичара из разних научних области који се баве овим проблемом.

Са једне стране, класно друштво се колективно попело спрат више, у смислу вишег стандарда у образовању, мобилности, праву, масовној потрошњи, односно, десиле су се промене у животном веку, радном времену и доходку у смислу развијања бољих животних шанси, тзв. „ефекат лифта“ (Bek, 2001: 132-134). Са друге стране, све је већа неједнакост између сиромашних и богатих земаља, као и сиромашних и богатих слојева унутар једног друштва (Схема 4).

Схема 4: Стање корпоративне моћи и неједнакости у САД

Извор: https://www.oxfamamerica.org/explore/issues/corporate-power-and-accountability приступ: 24.02.2024.

Према најновијој студији Оксфама[51] о глобалној расподели богатства у свету[52], од 2020. године, петорица најбогатијих људи[53] је више него удвостручило своје богатство (сви милијардери заједно своје богатство повећали за 3,3 билиона долара)[54] док је пет милијарди најсиромашнијих људи, још сиромашније за 20 милијарди.[55]

Неједнакост у приходима је никад већа и расте у већини земаља. У свету 2.153 милијардера поседује више средстава него 4,6 милијарди људи, односно 60% целокупне популације наше планете. Само 50 компанија у свом поседу држи богатство које је еквивалентно ономе које укупно поседује 100 земаља у свету[56]. Првих 10% најбогатијих људи у свом поседу имају све већи удео светских прихода. Средња класа све више нестаје. Њен удео је са 43% у 1980. опао на 38% у 2016. години[57].

Нове и нарастајуће неједнакости захтевају нове приступе у анализи и сагледавању. Концепт сиромаштва иако и даље неприкосновен и неопходан, не може да обухвати све аспекте депривираности које нарастају у савременом друштву. Социјална искљученост је шири појам од коцепта сиромаштва (Woods, 2007, Sliver, 2007), јер допире до незадовољених просторних, психолошких, емоционалних потреба, због

[51] Међународна добротворна организација Oxfam International која броји 17 чланица https://www.oxfamitalia.org/o-nama/, приступ: 24.02.2024.

[52] Оксфам је 15.01.2024. године, на почетку Светског економског форума у Давосу у Швајцарској изнео податке из своје студије Inequality Inc. Студија се темељи на подацима Форбсове листе, Credit Suisse итд. https://www.dw.com/sr/oksfam-opet-su-bogati-bogatiji-a-siroma%C5%A1ni-siroma%C5%A1niji/a-67983123, приступ: 24.02.2024.

[53] Бернарда Арноа, Џефа Безоса, Ворена Бафета, Ларија Елисона и Илона Маска

[54] Петорица најбогатијих у 2020. имали су 405 милијарди а на почетку 2024. године 869 милијарди долара, по стопи од 14 милиона долара по сату (Исто)

[55] https://www.dw.com/sr/oksfam-opet-su-bogati-bogatiji-a-siroma%C5%A1ni-siroma%C5%A1niji/a-67983123, приступ: 24.02.2024.

[56] Пандемија КОВИД-а 19 је некима ишла на руку и донела изненадну добит. Шеф Амазона Џеф Безос је увећао своје лично богатство за $13 милијарди за само један дан (20. јула 2020). Његова лична укупна имовина се сада процењује на $189 милијарди. https://www.ituc-csi.org/IMG/pdf/measuring_government_accountability_and_moving_beyond_gdp_bcms.pdf, приступ: 24.02.2024.

[57] https://www.ituc-csi.org/IMG/pdf/measuring_government_accountability_and_moving_beyond_gdp_bcms.pdf, приступ: 24.02.2024.

ускраћености која долази из друштвеног окружења. Укратко, обухвата друштвене промене које нису биле садржане у претходним концептима.

Гиденс (2003), наглашава да је концепт социјалне искључености шири од потклассе јер наглашава *процесе*, односно *механизме изопштавања*. О односу социјалне искључености и сиромаштва може се говорити само у смислу да се и један и други појам односе на неки облик неједнакости. Али то не значи да и један другог потиру, искључују или преклапају.

Социјална искљученост је вишедимензионална и не мора да подразумева сиромаштво (Reimer, 2004; Shucksmith, 2004a; Shucksmith, 2004b; Shucksmith, Chapman, 1998; Jentsch, Shucksmith, 2004; Haralambos, Holborn, 2002). Другим речима, социјално изопштен појединац не мора бити сиромашан (али може субјективно тако да се осећа без обзира на материјална средства јер не може да задовољи одређене животне потребе у окружењу у коме живи). Социјална искљученост обухвата и материјалне и нематеријалне аспекте животног стандарда (Sen, 2000). Неко може бити социјално искључен, а да уопште није у сиромаштву, док су с друге стране сиромашна домаћинства обично погођена већим бројем облика искључивања (Shucksmith, 2004b). Такође, неко може бити социјално искључен јер су му недоступне одређене институције или услуге, а да се тако субјективно не осећа, односно, да не осећа ту депривацију као препреку или недостатак. Дакле, акценат на сиромаштву је дистрибутиван, док је у концепту социјалне искључености релацијски (Shucksmith, 2003).

Као што се може видети у табели 8., у проучавању друштвених неједнакости, концепт социјалне искључености у односу на сиромаштво прелази од једнодимензионалног на мултидимензионално гледиште, са посматрања неједнакости као стања, на процес, са статичке на динамичку димензију, са дистрибутивне на релацијску.

Табела 8. Поређење социјалне искључености и сиромаштва

	СИРОМАШТВО	СОЦИЈАЛНА ИСКЉУЧЕНОСТ
Основне претпоставке	• низак доходак као нелегитимни облик неједнакости	• ограничене шансе у реализацији формалне социјалне партиципације као претња социјалној стабилности
Референтни оквир	• једнакост/неједнакост • дистрибуција ресурса • минимални доходак	• бити део друштва или не бити • социјална партиципација/интеграција • социјална права
Карактеристике	• једнодимензионалност • стање • у вези са структурним факторима	• мултидимензионалност • кумулативни карактер/процес • у вези са структурним факторима и индивидуалном перцепцијом
Димензије социјалне искључености	• вертикална • дистрибутивна	• поларизована (унутра/споља) • дистрибутивна и партиципативна
Индикатори	• доходак	• различити: економски, социјални, политички и културни

Извор: Böhnke, (2001: 11)

Гиденс (2003), разликује неколико облика искључености: *економску* (у погледу производње и потрошње), *политичку* (на свим нивоима процеса политичког одлучивања) и *друштвену* (у области друштвеног живота и живота заједнице). Овај аутор такође наводи да се може говорити о социјалној искључености младих као друштвене групе као и о искључености читавих руралних области из глобалног друштва.

С обзиром на разликовање два ентитета, друштво и заједницу Шпорер (2004), поред потпуне укључености (укљученост и у друштвене институције и у живот заједнице), наводи три облика социјалне искључености: *искљученост из заједнице* (учествовање у друштвеним институцијама, али ниску партиципацију на нивоу заједнице), *искљученост из друштвених институција* (што не значи да не постоји висок степен кохезије и солидарности у заједници), и *потпуну искљученост* (не учествују ни у друштвеним заједницама ни у животу заједнице). Први облик искључености односи се на оне који су на пример запослени у процесу образовања, али нису укључени у живот групе или заједнице, (као што је случај са странцима и имигрантима).

Други тип искључености присутан је у депривилегованим подручјима, (као што је гето или село), где је осећај припадања групи јачи од преовлађујућих друштвених вредности. Последњи облик, означава потпуну искљученост какву сусрећемо на пример код бескућника.

Социјална искљученост је погодан инструмент за креаторе социјалне политике јер може да идентификује проблеме настале као резултат различитих актера и процеса који делују у савременом друштву. Из тог разлога се овим проблемом више баве институције креатора социјалне политике него академски кругови, где је незаслужено запостављен (Шпорер, 2004).

Дејли (Daly, 2006), наводи како концепт има сасвим посебан развојни ток. Оригинално није социолошки концепт иако има јаке корене у социолошкој теорији[58]. Настао у Француској почетком 1970-тих година, од стране креатора политике Рене Леноара, који је термин употребио како би описао маргиналне групе француског друштва. Концепт је данас присутан и у академским и у политичким круговима (Sliver, Miller, 2003).

У постмодерни, или касној модерни[59], (Turen (Touraine), 2007, 2011) савремена друштва[60] суочавају се са новим облицима/изразима друштвене неједнакости .

Бек (2004), (Ulrich Beck), критикује социолошку анализу друштвених неједнакости у националним оквирима, сматрајући да се на тај начин

[58] Немачки социолог Џорџ Зимел у есеју *Сиромашни* из 1906. године развио је посматрање неједнакости кроз перспективу веома сличну социјалној искључености. Касније више о томе.

[59] Једна од основних компоненти модерности је *признавање права појединаца* (који подразумева да се свим појединцима дају једнака права без обзира на њихове економске, социјалне или политичке атрибуте), поред веровања у разум и рационално деловање (науку и технологију, рачун и прецизност, примену резултата науке на различите области живота и друштва) (Turen, 2011: 78).

[60] Нова парадигма друштвене стварности подразумева моделе друштвеног живота у којима доминирају недруштвене силе као што су интереси, насиље и страх са једне стране, а са друге личне слободе, односно, културолошке категорије замењују социјалне (Turen, 2011: 10-11). Друштва која нам је описивала класична социологија личила су на добро утврђени замак, сада личе на пејзаже у покрету. Турен стога предлаже анализу друштва организовану око идеје субјекта и субјективности (Isto, 98).

глобалне неједнакости чине легитимним[61]. У вези са тим наводи, (Таб.9), четири основна начела:

Табела 9. Начела испитавања друштвене неједнакости

Начело	Опис
Начело фрагментирања и приписивости глобалних неједнакости	нема глобалне меродавности за глобалне неједнакости и инстанце за њихово посматрање
Уочавање друштвених неједнакости претпоставља норме једнакости	национална начела укључивања и искључивања одређују границе уочавања друштвених неједнакости а почива на томе да сви чланови једне нације имају иста права и дужности
Начело међународне неупоредивости друштвених неједнакости	политизирајућа поређења могу се применити само *интра*национално а не *интер*национално
Занемаривање легитимира неактивност	даје легитимност делима која повећавају велике неједнакости – ексклузивност којом се друштвене неједнакости посматрају као неједнакост међу грађанима једне земље омогућује глобалну политику прерасподеле у којој се ризици екстернализују

Извор: Bek, (2004: 53-55)

С обзиром на то да се људи „ослобађају социјалних форми индустријског друштва“ (Bek, 2001: 126), односно, да се појединци ослобађају социјалних класних веза „окрећући се више себи самима и својим индивидуалним биографијама на тржишту рада, са свим ризицима, шансама и противуречностима“, социјална неједнакост савременог друштва има тенденцију бескласности. „Сталешки базирани друштвени миљеи и животни стилови, типични за класне културе“ губе на значају (Isto: 127). Расте сива зона између регистроване и нерегистроване незапослености, као и између запослености и хипозапослености. „Преплићу се појачавање и индивидуализација социјалних неједнакости“ (Isto: 128). Појављује се одређена

[61] Овај аутор наглашава неопходност Нове критичке теорије која је и самокритична и пита се о дилемама, и споредним последицама модерне која се космополитизира. „Космополитско становиште отвара просторе и стратегије деловања које национално становниште затвара“ (2004:61).

непосредност у односу појединаца и друштва у смислу да се друштвене кризе појављују као индивидуалне[62]. Појединац постаје репродуктивна јединица друштвеног у свету живота (Isto: 129).

> „У овом смислу индивидуализација такође не значи почетак самокреирања света од стране васкрслог појединца. Она пре прати тенденције ка *институционализацији* и *стандардизацији* начина живота. Ослобођене индивидуе постају зависне од тржишта рада, а *тиме* од образовања, потрошње, од социјално правних регулатива и старања, од саобраћајног планирања, производних понуда, могућности и мода у медицинском, психолошком и педагошком саветовању и старању" (Bek, 2001: 129).

Сантос (2002), (Santos, Boaventura de Soza), са друге стране говори о настанку транснационалне капиталистичке класе као производа неолибералног капитализма, чије је поље репродукције читава планета. Њен главни институционални облик су мултинационалне компаније.

[62] Индивидуализам је нови модел модернизације (али не у смислу у коме он служи за истицање личног интереса и незаинтересованости за стање већине). Турен на теоријском нивоу нуди одговор који би дао смисао покретима за ослобођење (радничке класе, жена, разних мањина), а то је истицање себе не само као друштвеног актера већ и као личног субјекта (2011: 91). Овај аутор се пита да ли се појединац формира постајући грађанином или напротив одбацујући норме, статусе, улоге које ауторитети и преносници социјализације не успевају више да учине прихватљивим. Према њему, све је теже да верујемо да интеграцијом у друштво, норме и законе, људско биће постаје слободна и одговорна личност. Напротив, све се више примећује оно што појединца супродставља друштву, а исто тако и друштво модернитету. То је зато што се модерни појединац све више дефинише у односу на себе и што је модернитет позив на универзализам права, (који се свакако може деградирати у хедонизам којим манипулишу трговина и медији), али исто тако може бити место позива на субјекат (Turen, 2011: 83). Специфичност модернитета је што се не позива ни на један принцип, ниједну вредност ван себе самог (Isto: 91). Он је самостворен, а појединац, као модеран, тако избегава социјалне детерминизме у мери у којој он представља један самостворени субјекат. Модернитет се манифестује у подређивању свим облицима друштвене организације са највишим циљем: стварање појединаца способних да пронађу и одбране сопствени капацитет, да комбинују рационално мишљење и основна људска права у друштвеним институцијама које истовремено воде рачуна о ефикасности и слободи (Isto: 93-94). Препреке за стварање себе као субјекта јесу ауторитаризам, незнање и изолованост, а важније од благостања јесте слобода да будете актер (Isto: 101).

Нова друштвена класа је потекла из односа између административног сектора државе и великих приватних компанија[63].

Неолиберални консензус пружа основу да се у име развоја и економске стабилности смањују плате, што омогућава либерализација тржишта рада која се постиже смањењем цене рада, забраном прилагођавања плата порасту продуктивности и трошковима живота и укидањем закона о минимуму зарада, а све у циљу спречавања инфлаторног удара као последице повећања плата. Економија се тако десоцијализује, појам потрошача замењује појмом грађанина, а критеријум за укључење у светски систем је стање солвентности.

> „Неолиберални концензус земаља које чине језгро светског система наметнут је периферним и полупериферним земљама путем контоле спољног дуга коју спроводе Међународни монетарни фонд и Светска банка. Зато се те две институције сматрају одговорним за глобализацију сиромаштва“ (Santos, 2002:14).

Концепт социјалне искључености је дакле, израз модерности савременог друштва у проучавању друштвених неједнакости. Мосли (2003: 89), (Malcom Moseley), сматра да је социјална искљученост мултидимензионалан, динамичан процес који се односи на слом или нефункционалност у главном друштвеном систему који би требао да гарантује социјалну интеграцију индивидуе или домаћинства, процес који имплицира фокус мање на жртве, а више на пропусте система . Овај аутор сматра да су искључени они који су одвојени од тржишта рада из било ког разлога, мада значајан део чине и они који су слабо плаћени, самозапослени и сл. Као посебно угрожене од социјалног искључивања, Мосли (2003: 91), наводи следеће групе:

- старије људе у самачким домаћинствима или брачним заједницама;
- особе са инвалидитетом или дугорочно болесне;
- незапослене, поготову дугорочно незапослене;

[63] Локални огранак те нове класе чине предузетничка елита, директори компанија, политички лидери, високи званичници и истакнути стручњаци. У међународни огранак спадају менаџери мултинационалних компанија и директори међународних финансијских институција (Santos, 2002: 11-12).

- самохране родитеље;
- младе људе млађе од 25 година, чланове или потенцијалне чланове само локалног а не и националног тржишта рада;
- као и жене.

У најтежем положају су категорије које су спој две или три наведене групе као нпр. незапослени, самохрани родитељи, што их доводи до вишеструке депривације.

> „На пример, много младих људи у руралним подручјима заточени су у кругу повремених лоше плаћених послова, периода незапослености, недостатка образовања и обуке који би им побољшали могућности запошљавања, лошег смештаја и непоседовања аутомобила који би омогућио приступ ширем опсегу могућности за запошљавање. Толика је „искљученост"" (Moseley, 2003: 92).

Према овом аутору механизми за искључивање људи у руралним подручјима су: тржиште рада, стамбено тржиште, несавршеност државе благостања у смислу недовољног коришћења социјалне заштите и социјалне помоћи у руралним подручјима, недостатак услуга у јавном, приватном, добровољном и мултисектору, неадекватна социјална и комунална мрежа подршке (Moseley, 2003: 92-93).

Мосли сматра се у креирању политичких одговора на социјалну димензију мора препознати и узети у обзир специфична рурална димензија. Наводи четири разлога зашто социјална искљученост има руралну и локалну димензију (Isto: 94):

1. Постоје потешкоће приступу услугама и сервисима;
2. Специфични проблеми на тржишту рада (нарочито у области пољопривреде и туризма);
3. Рурална подручја су за неке људе пожељнија места за живот него градови и субурбије[64] због чега се међу њима негује концепт „руралне идиле", чиме се ограничено прихвата да постоје реални социјални проблеми међу њиховим суседима;
4. Без обзира на снажна настојања хомогенизације националне културе у смислу смањења урбаних/руралних разлика у ставовима, вредностима и начину живота, постоје и даље велике

[64] О миграцијама у рурална подручја више у Farrell, Mahon, McDonagh, 2012.

разлике. У руралним подручјима је нарочито изражена карактеристика истицања самопоштовања и поноса у случајевима када би требала да се тражи помоћ од државе.

Локална димензија огледа и у томе што нека подручја имају одређен број организација у локалним заједницама које имају капацитете да преузму иницијативу, док друга имају озбиљне потешкоће са недостатком таквих ресурса.
Да би се решио проблем социјалне искључености већина акција би требале да се спроведу на националном нивоу, као што су макроекономска питања, питања социјалне политике и помоћи, одређење минималних плата на националном нивоу, али велики део зависи од локалног нивоа: локалне власти, здравства, локалних развојних агенција, локалног сектора волонтерског рада, рада у партнерству.

Као алатке за решење ових проблема Мосли наводи следеће (2003: 95-99):

- *иницијативе запошљавања* – стимулисање локалне економије, отварање нових фирми, подршка постојећим, креирање нових послова;
- *помоћ на путу ка запослењу* – пружање адекватних информација о тржишту рада, обезбеђивање чувања деце по приступачним ценама, *обезбеђивање обуке и дод*атног образовања, обезбеђивање превоза до посла;
- *приступачно становање* – тачна и прецизна евиденција о потребама и природи проблема везаних за становање, пружање политичке подршке за социјално становање, финансијска подршка;
- *развој локалне заједнице* – изградња капацитета и виталности локалних заједница, у погледу сиромаштва, слабо плаћеног посла, чувања деце, становања, услуга, превоза и смањења јаза између староседелаца и досељеника;
- *информације и савети* – иницијативе дате *ad hoc* нису адекватне, потребне су стратегије које се односе на конкретно подручје, укључивање локалне власти и локалне механизме спровођења, што укључује различита саветовалишта, теренске

раднике и мобилне јединице, поште, школе, локалне продавнице и информационе технологије;

- *стратегије развоја руралних подручја у којима је социјална инклузија свеобухватни циљ* – посматрање људи који су искључени као ресурс, а не као проблем, као субјекте, а не објекте локалног развоја; израда елаборације ускраћених потреба искључених људи и њихових могућности; укључивање људи који су социјално искључени и њихових представника у планирање и спровођење развојних програма; промовисање одрживости на локалном нивоу са нагласком на уважавање понуде и тражње за локалним добрима и услугама; промовисање развоја људских ресурса и изградње капацитета на локалном нивоу; повећавање количине и распона поседовања у локалној заједници што заједници доноси и приход и моћ, а односи се на пословање, тј. локални бизнис, ресурсне центре, системе размене и сл.; обезбеђивање провере укључивања код свих пројеката у програмима, нпр. утврђивање потреба целе заједнице конкретним истраживањем а затим омогућавање бесповратних средстава локалној власти.

Амартја Сен (2000: 14-18), (Amartya Sen), наглашава да искљученост може бити активна или пасивна, намерна или да се дешава случајно или подразумевано, као резултат различитих облика сврсисходног понашања или једноставно незнања. На пример, дискриминација је нужно резултат намере да се особе третирају неједнако.

Према Шакшмиту (Shucksmith, 2003), у досадашњим истраживањима овог концепта издвојила су се три приступа овом проблему:

- интеграционистички, у коме се запосленост види као кључна за интеграцију (кроз зарађени доходак, идентитет и свест о сопственој вредности);
- приступ према коме је основни разлог социјалног искључивања сиромаштво (ниски доходак и мањак материјалних средстава);
- поткласни приступ према којем се искључени виде као особе девијантних моралних и културних норми, изложени „култури сиромаштва“ и „култури зависности“, сами криви за сиромаштво и његов међугенерацијски пренос.

Основни разлог критике и оспоравања концепта социјалне искључености је његова исполитизованост, зато што је институционализован, и део је политичке борбе ЕУ против сиромаштва. Користећи овај термин у политичке сврхе, у многоме је злоупотребљен јер се погрешно тумачи од појединих аутора, у смислу да је то концепт који замењује сиромаштво, што се не сме догодити. Тачно је да се креатори социјалне политике крију иза термина социјалне искључености како би избегли термин сиромаштво, а самим тим избегли и проблем. Управо због њих, и због тога, долази до бројних неразумевања концепта и његовог редукционистичког схватања. Погрешно се критикује читав концепт, а не његово поједностављено коришћење, односно злоупотреба.

Социјална искљученост не може да замени сиромаштво, нити да га истисне из употребе. Веома је битно да се феномен сиромаштва проучава, мери и бележи како би се решавао. Забуне око схватања социјалне искључености често долазе и јер се сиромаштво као феномен не разуме довољно. Дакле, *сиромаштво јесте вишестуко, и не своди се само на материјалну депривираност, али са јасним границама, које се не могу у недоглед расплињавати*. Веома је битно да се границе сиромаштва познају, јер се једино на тај начин сиромаштво може и мерити, што је веома важно за свако друштво и основна претпоставка креирању сваке социјалне политике.

Вудс (Woods, 2007:269) сматра да је појам социјалне искључености шири од појма сиромаштва који се фокусира на начине којима се појединци и домаћинства маргинализују у односу на главне токове друштва. У вези са социјалном искљученошћу руралних подручја наглашава да дискурс руралне идиле[65] маскира рурално сиромаштво, а величање појединих аспеката руралног живота као што су изолација, слаба насељеност или одсуство индустрије доприноси социјалној искључености. Такође, дискурс руралне идиле[66] у себи садржи сет моралних вредности које подразумевају да је сеоски живот повезан са отпорношћу, истрајношћу и

[65] Рурална идила производ је маште буржоазије настао у процесу урбанизације, индустријализације и модернизације. Рурална идила је замишљана кроз већ постојеће жеље и страхове буржоазије и постављена је у супротности са урбаним (Bell, 2006: 158).
[66] На значај односа моћи у изградњи друштвеног простора указивала су истраживања Чикашке социолошке школе (просторно искључивање латино и афроамериканаца у Чикагу), а након њих социјална психологија и психогеографија (Sibley, 2006: 402).

способношћу самопомоћи што дискриминише препознавање сиромаштва у руралним подручјима (Isto). Чињеница је међутим да је рурално сиромаштво изузетно присутно као и да је социјална искљученост карактеристична управо за рурална подручја. Проучавање социјалне искључености људи у руралним срединама треба поставити у шири теоријски руралносоциолошки оквир јер се у руралним срединама овај феномен специфично испољава (Cvejić et al, 2010; Петровић, Јанковић, 2007; Janković, 2020; Shucksmith, 2003; Jentsch, Shucksmith, 2004; Moseley, 2003).

Према Џенш и Шакшмит (Jentsch и Shucksmith, 2004), појавни облици социјалне изопштености у руралним заједницама требају се посматрати преко *приватних* система (односи се на све тржишне процесе), *државних* (бирократске, легалне и ауторитарне структуре), *волонтерских* система (односи се на организације и институције) и *социјалних мрежа* (примарне и секундарне друштвене групе).

Мосли (2003: 90), наглашава да је изузетно значајно да се социјална искљученост у руралним подручјима анализира и покуша да ублажи за шта наводи два разлога. Први јер социјална искљученост изазива социјалну неправду на забрињавајуће високом нивоу, нарочито из разлога што се често скрива у мору релативног просперитета, а други да социјално искључени у руралним подручјима чине велики део људског капитала који на тај начин није активан.

Од чега су људи искључени?

- *Од адекватних прихода*;
- *Запослености* (не само у смислу неадекватних прихода већ и могућности самоостварења, личне сатисфакције, самопоуздања, успостављања веза и др.);
- *Приступачног и адекватног становања* (битно не само због квалитета живота појединаца или домаћинстава, већ и виталности читаве заједнице);
- *Образовања и/или обуке* (могућности да прошире видике, обогате живот и прошире опсег могућности);

- *Информација и савета* (о низу питања укључујући и могућности за запослење и обуку, правима на социјалну и здравствену заштиту[67]);
- *Лаког приступа услугама и* објектима које многи узимају здраво за готово, нпр. бројне продавнице, здравствене установе, пошта, кафићи, превоз;
- *Социјалне интеграције* – од могућности да се учествује у животу локалне заједнице и да постоји мрежа подршке;
- *Моћи да утичу на дешавања која се тичу благостања* – да се буде субјект свог живота, а не само објекат других људи (Moseley, 2003: 90-91).

Постоје бројна исходишта али и извори искључености. Томић (Таб.10), је идентификао следећа четири извора социјалне искључености:

Табела 10. Извори социјалне искључености

Порекло искључености	Исходи
Неједнакости (за)дате рођењем	депривираност због националних, верских, расних карактеристика[68]
Депривилегована, слабије развијена подручја	врло слаба расположивост услуга, непостојање или неадекватност јавног превоза, слаба дистрибутивна инфрастуктура, одсуство привредних активности, висока стопа незапослености итд.
Животне околности или фазе живота	инвалидност, болест, самохрано родитељство или узрасне групе младих људи и пензионери
Динамика друштвених промена	низ друштвених проблема услед повећане диференцијације

Извор: Томић (2007: 153-154)

У испитивању неповољног положаја и маргиналности, Хвинден и Халворсен, (Hvinden, Halvorsen, 2012: 15), разликују три перспективе,

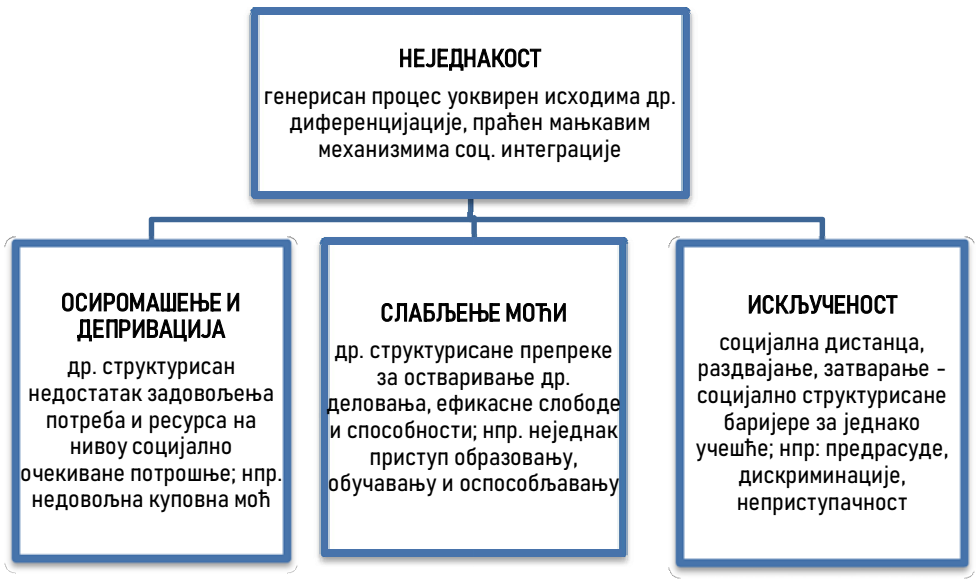
[67] Истраживање друштвеног положаја старих људи на подручју Средњег Баната, показало је да је проблем недовољне/неадекватне информисаности један од најфреквентнијих међу овом популацијом и да директно утиче на квалитет њиховог живота (Миладиновић, 2010б).

[68] Ауторка додаје и родне карактеристике. Видети у даљем тексту анализу емпиријских резултата. Више у: Петровић, 2022.

приказане на схеми 5. *Појам сиромаштва* има дугу традицију описивања и прикупљања статистичких података о финансијском или материјалном лишавању појединаца, породица или домаћинства. Важна сврха бележења сиромаштва је да креатори политике и општа јавност буду свесни обима и распрострањености овог проблема. Главни изазов је недостатак сагласности или јасности о томе које критеријуме треба користити приликом дефинисања сиромаштва.

Перспектива слабљења моћи у проучавању неједнакости односи се на то да особа може имати ресурсе на располагању, али да не може да их претвори у благостање или функције које се вреднују и траже. Индивидуални (али социјално структурисани) фактори као што су хронична болест или оштећење, недостатак знања и вештина и препреке у окружењу, као што су дискриминација, сегрегација или неприступачност, могу послужити да ограниче способност особе или њену ефикасну слободу, на шта је указивао Амартја Сен.

Схема 5. Три кључне димензије неједнакости

Извор: Hvinden, Halvorsen, (2012:13) (приложено)

Рејмерови релациони друштвени односи, приказани у табели 11., представљају основу не само за механизме социјалне искључености, већ и за различите капацитете људи да делују. Он то види ефективно, као релацијске ресурсе, тако да "различити типови људи или

домаћинства користе различите врсте односа како би добили приступ ресурсима и услугама" (Reimer, 2004:85).

Табела 11. Четири типа друштвених односа – опште карактеристике

Тип односа	Карактеристике	Где тип односа доминира	Дистрибуција	Пожељни услови	Пожељне особине	Процес изопштавања
ТРЖИШНИ	слободна размена добара и услуга	пољопривредно тржиште; тржиште акцијама	понуда и тражња; цене	пуно информација; поузданост; поверење; ниски трошкови трансакција	размењива роба; информације; преговарачке вештине; мобилност	мало робе; лоше трговачке способнности; мало информација; лоше преговарање; ниска мобилност
БИРОКРАТСКИ	односи који су структуирани општим правилима и принципима; подела рада	Влада; правни системи; корпорације	циљеви; формалне статусне структуре	стабилност; сигурност; низак ризик; добра комуникација	вештине рационализације; ниска мобилност; конзистентност; послушност	спољашњи циљеви; мало знања; висока мобилност
АСОЦИЈАТИВНИ (интересно повезујући)	заједнички интереси	клубови; цркве; рекреативне групе; групе за социјалну акцију	заједнички интереси	заједнички интереси; добра комуникација; мобилност	јасан интерес; харизма	изолација од информација; стигматизација
ОДНОС ЗАЈЕДНИШТВА (који се односе на заједницу)	заједнички идентитет	породица; блиски пријатељи; цркве; банде и кланови	заједнички идентитет и потребе	ниска мобилност; приписане карактеристике; чување граница	дељење приписаних карактеристика; лојалност	стигматизација; изолација од информација; чување граница

Извор: Reimer, 2004:91

Шакшмит (2011) наводи да Рејмерови релацијски односи у неким аспектима одражавају Бурдијеов концепт капитала[69], јер је то ресурс који се користи за приступ другим ресурсима.

[69] За Бурдијеа, класа поред материјалног елемента има и моћну симболичку и културну компоненту. Он се одмакао од материјалистичке концепције моћи и неједнакости уводећи концепте културног капитала (дефинисаног као културно-вредновани укус и потрошачки образац), друштвени капитал (разне врсте вреднованих односа са другим значајним) и симболички капитал (културни капитал који се додатно увећава друштвеним признавањем јер преносе престиж, легитимитет и вредност) уз економски капитал. Сваки појединац има разне типове капитала и тежи да их искористи за стицање даљег капитала и да преноси ове ресурсе међу генерацијама. Бурдијеов

Рејмерови друштвени односи нису изоловани једни од других. Све четири врсте односа обично су актуелни у одређеној ситуацији, мада само један или два могу бити доминантни.

Тржишни односи најбоље функционишу када сви актери имају контролу над неким ресурсима, када су информације бројне, мобилност робе и радна снага велики, поверење такође, када је неизвесност ниска, а људи релативно слободни да се крећу и излазе из тог односа. Појединци и групе који имају ове квалитете имају мање препрека за укључивање.

Бирократски односи засновани су на рационалној подели рада и структуирању ауторитета кроз опште принципе и правила. Дистрибуција унутар ове врсте односа првенствено се заснива на расподели права путем правног документа. Бирократски односи директно искључују појединце и групе кроз формулисање циљева и организационих структура створених да би их постигли циљеве.

Асоцијативни односи се првенствено заснивају на заједничким интересима. Они се јављају тамо где су интереси заједнички фокусирани, као у условима који пружају снажну основу за социјалну кохезију, приликом природних катастрофа или социјалне кризе. Социјална искљученост ће се вероватно јавити у односима где су интереси ограничени, где се они распадају или где нема довољно доприноса од стране чланова. Стигматизација и расизам су механизми којима су људи или групе искључени из ове врсте односа. С тим у вези, представљање медија је значајно за формирање и одржавање асоцијативних односа, и важан су механизам социјалне укључености и искључивања.

концепт хабитуса је централан за његову теорију праксе. Хабитус почива на процесу социјализације, при чему се доминантни начини размишљања и искуства који су инхерентни у животном свету интернализују од стране појединаца, посебно у раним годинама, али и кроз своја стална искуства и друштвене интеракције. Класа је, дакле, за Бурдијеа континуирани и флуидан процес дискурзивне конструкције, формирања идентитета, мобилизације и борбе засноване на хабитусу, „пољу" (друштвеном простору као што су образовање, академија, музика, уметност или становање) и капиталу (Shucksmith, 2011:6-11).

Социјално искључивање у *односима у заједници* највероватније се дешава тамо где постоји слаба интеракција или је смањено лично поверење. Модерна технологија може како побољшати, тако и ометати односе у заједници (Reimer, 2004:78-81).

На основу бројних приступа социјалној искључености може се закључити да је у питању процес који је:

- мултидимензионалан;
- динамичан;
- који у себи садржи дистрибуцијску (расподела материјалних добара) и релацијску димензију (обухвата социјалне везе и односе);
- који се може односити на одсуство моћи, богатства, услуга, приступа институцијама, одсуство веза и односа;
- који се може очитавати на тржишном, интеракцијском/комуникацијском, бирократском и нивоу заједнице;

Сиромаштво

Већ је напоменуто разликовање сиромаштва у апсолутном и релативном смислу. Апсолутно сиромаштво посматра се са аспекта не/могућности задовољења основних, универзалних, људских потреба, односно, подразумева одсуство средстава за живот достојан човека. Према другом, концепту релативног сиромаштва, овај феномен посматра се из угла друштва у коме се анализира. Према њему сиромаштво је одраз мерила једног друштва у једном времену (Haralambos, Holborn, 2002: 291; Gidens, 2003: 317).

Парадоксално је да са једне стране у друштвеној свести није тешко одредити контуре беде, њене социјално-стратификацијске и социјално-просторне границе, али је зато велики проблем одредити статистичке детерминанте материјалног сиромаштва, а још теже одвојити материјално сиромаштво од нематеријалних аспеката беде (Geremek, 2015).

Апсолутно сиромаштво обично се операционализује путем материјалне депривираности, односно, недостатка материјалних средстава и мери се на основу цена основних људских потреба. Људске потребе се посматрају у оквиру средстава за одржавање здравља и физичке способности, а сиромаштво се операционализује путем исхране, становања и здравља (Haralambos, Holborn, 2002: 292).

Концепт асполутног сиромаштва, где сиромаштво има универзално значење, претрпео је бројне критике. Таунсенд, (Townsend), сматра да се чак ни исхрана становништва не може посматрати у апсолутном смислу јер и она зависи од одређеног занимања и провођења слободног времена као и одређене културе (према Haralambos, Holborn, 2002: 292). Према овом аутору, који се 1960-тих и `70-тих година 20. века бавио истраживањем сиромаштва, свака дефиниција сиромаштва мора бити повезана са потребама и захтевима једног променљивог друштва, односно, дефинисати га с обзиром на одређено друштво у одређено време. Овај аутор је подразумевао вишедимензионалну перспективу материјалне и социјалне депривације.

Таунсенд у појам релативног сиромаштва укључује и немогућност учествовања у неким друштвеним активностима које се у датом друштву сматрају уобичајеним (као што су прославе рођендана, годишњи одмори и сл.), при чему су депривирани они који не могу себи приуштити ни најјефтинији облик таквих активности. Према њему, сиромаштво се треба мерити преко индекса депривираности који је укључивао шездесет типова депривираности везаних за домаћинство, исхрану, грејање, одевање, кућне апарате, услове становања и рада, здравље, образовање, околину, породични живот, разоноду и друштвене активности. Такође је издвојио дванаест ставки, за које је сматрао да су релевантне за целину становништва. Оне се тичу исхране, друштвених активности и услова становања (Haralambos, Holborn, 2002: 296-298).

Таунсендов индекс депривираности, наишао је на бројне критике, јер се на основу њега не може утврдити да ли неко не једе месо зато што је вегетеријанац или зато што је сиромашан, као и да ли добровољно не учествује у бројним друштвеним активностима или из немогућности.

Један од критичара Таунсенда је и Амартја Сен који наводи да постоји језгро апсолутне депривираности у појму сиромаштва за чије

препознавање није потребно испитивање релативног положаја (Isto: 299). Без обзира на то што се средства за избегавање апсолутне беде разликују од друштва до друштва, као што се разликују и исхрана и становање у различитим друштвима, Сен истиче, да то не значи да не би требало да се истражује који људи имају премало за најосновније потребе. Он истиче да принцип релативне депривираности треба да надопуњује анализу сиромаштва у апсолутном смислу, а не да је замени. Како год дефинишемо сиромаштво, *оно у апсолутном смислу постоји као стваран проблем,* нарочито у земљама у развоју, којима се Сен бави (Isto).

Говорећи о слободама[70] као циљевима и средствима развоја[71], овај аутор наглашава да економске слободе (капацитети), не морају бити гаранција могућности развоја. Они који имају повољне економске услове и економску сигурност, а немају политичку слободу или грађанска права, ускраћени су за веома значајне слободе у свом животу. Недостају им могућности да учествују у битним одлукама везаним за јавни живот, што ограничава социјални и политични живот. Сен ове недостатке сматра репресивним, чак и ако не воде другим недаћама (нпр. економским катастрофама) (Sen, 2002: 33).

Такође, економске неслободе могу да изазову и друштвене неслободе, као што социјалне и политичке неслободе могу да подстакну економске (Sen, 2002: 25).

Често је у литератури присутно гледиште да је сиромаштво једноставно недостатак материјалних средстава, односно прихода. Без обзира што недостатак прихода заиста у великој мери утврђује шта можемо а шта не можемо да урадимо, ипак то није све. У економским анализама Џон Ролс (J. Rawls), је истицао да нам за остваривање циљева поред

[70] Разликује пет различитих типова слободе: политичке, економске капацитете, социјалне могућности, гаранције транспарентности и заштитну сигурност (Sen, 2002:27)
[71] Развој се схвата као просец ширења стварних слобода које људи уживају. Да би развој био могућ потребно је уклонити главне изворе неслобода: сиромаштво, тиранију, слабе економске могућности, систематске социјалне оскудице, занемаривање јавних капацитета и нетолерантности као и репресивне активности држава. Недостатак суштинских слобода некада је директно повезан са економским сиромаштвом али некада је у већој мери повезан са недостатком јавних капацитета и друшвене бриге (Sen, 2002: 19-20). Развој према њему мора бити много више заокупљен уређењем живота који живимо и слобода које уживамо (Isto., 31).

прихода требају и „средства опште намене“ која свакоме помажу да унапреде своје циљеве а која укључују права, слободе и могућности, приходе и богатство као и социјалну основу за самопоштовање (Rawls, 1971, према Sen, 2002:95). Особа мора преузети одговорност за сопствене потребе, јер се може десити да неко, иако има велика примарна добра, није задовољан, јер не може задовољити своје скупе потребе, а и у том случају не можемо рећи да је то случај неправде и неравноправности (Isto). Прем Сену, у оваквим анализама морамо бити усмерени ка средствима за добро живљење, која су усмерена на стварни живот који људи успевају да постигну, односно, „на *слободе* да се оствари реални живот који појединац с разлогом цени“ (Sen, 2002:96).

На питање шта је то што је неопходно у једном друштву што можемо сматрати референтним за анализу Адам Смит наводи да су то не само добра без којих се не може одржавати живот, већ и све оно што захтева обичај једне земље, оно што „поштовања вредна особа, чак и она најнижег рода, мора поседовати“ (Smit, 1776, према Sen, 2002:97), наводећи овде, за његово време прикладне примере ланене кошуље и кожних ципела[72].

Дакле, према Сену, не може се говорити само о употребној вредности и примарним добрима, већ о суштинској слободи, односно, *способности*, капацитетима „да се изабере живот који особа с разлогом цени“ (Sen, 2002:97).

„Концепт „функционисања“, који има јасне аристотеловске корене, одражава различите ствари које особа може ценити како би их остварила или поседовала. Функционисање које се поштује може се разликовати од основног, као што је бити довољно ухрањен и бити ослобођен од болести које се могу избећи, до веома сложених активности или личних стања, као што је могућност да се узме учешће у животу заједнице и поседовање самопоштовања“ (Sen, 2002: 98).

[72] На истом месту, Сен прави паралелу са модерним друштвом и поседовањем аутомобила, телефона или телевизора. Мада се кожне ципеле у Србији још увек могу узети као параметар с обзиром на ниску платежну моћ грађана и нереално високе цене, нашем становништву је много доступнија кинеска роба, која је јефтинија и доста лошијег квалитета.

Овако посматрано, сиромаштво је одсуство способности, (слобода, могућности), а не само одсуство прихода. Овоме у прилог Сен наводи да сиромаштво може бити практично утврђено у смислу ограничења способности (ограничења која су садржински значајна, низак приход је инструментално значајан). Затим да постоје утицаји на ограничење способности који су другачији од ниског прихода. И на крају, да се инструментални однос између ниског прихода и ниских способности разликује од заједнице до заједнице, чак и од породице до породице (Sem, 2002: 114).

„(...) *релативна* ограничења у смислу прихода могу проузроковати *апсолутна* ограничења у смислу способности. Бити релативно сиромашан у богатој држави може представљати велики хендикеп у односу на способности, чак и када је апсолутни приход особе виши у односу на светски стандард. У по свему богатој држави, потребно је више прихода да се купи довољно роба за постизање истог социјалног деловања“ (Sen, 2002: 115-116).

Немачки социолог Џорџ Зимел у есеју *Сиромашни* из 1906. године развио је посматрање неједнакости кроз перспективу сличну социјалној искључености (према: Hvinden, Halvorsen, 2012: 19-20):

- због стигматизације, изолације и немоћи сиромашних људи, као и друштвених одговора на ову ситуацију, (нпр. мера олакшица, помоћи или контроле усмерене на њих), сиромашни људи су посебна социјална категорија;
- сиромашни људи стоје *изван* друштва што их недвосмислено искључује из друштва;
- многи људи који живе у економским тешкоћама теже да сакрију своје проблеме, укључујући и нетражење помоћи.

Зимел такође говори о релативном карактеру сиромаштва. У различитим друштвеним миљеима или слојевима можемо пронаћи људе који су "сиромашни" у смислу да имају недовољно да испуне своје амбиције, жеље и потребе или стекну робу или услуге које се сматрају неопходним у свом слоју. Али иако људи у разним околностима могу имати жеље које нису остварене, то не значи да захтевају помоћ других. У оквиру породица, локалних заједница или друштвених група постоји трансфер средстава из богатијих до оних у мање повољним околностима, често у виду "поклона". Међутим, теже је давати такве поклоне када се

социјална дистанца или степен личне интимности смањи. Те потешкоће могу бити везане за понос или част, непријатно искуство које ствара осећај дуга захвалности. То је један од механизама иза облика сиромаштва којим се појављује као друштвено невидљиво, или другим речима, стања индивидуалних жеља које не резултирају у сваком очигледном друштвеном одговору. На тој основи, Зимел поставља један од главних тезе есеја: *Социолошки гледано, неко није сиромашан ако не добија помоћ од других али би требало да је добија, с обзиром на социјални контекст у коме се налази. У том смислу "сиромаштво" не предходи пружању помоћи. Ако помоћ није пружена, суочени смо са личном судбином, а не са сиромаштвом.*

У настојањима многобројних аутора да открију узроке сиромаштва, временом су се формирале бројне теорије које се баве овим питањем и могу се одредити као индивидуалистичке, културне и конфликтне теорије.

Индивидуалистичке теорије сматрају да су људи сами криви за своје сиромаштво (Спенсер сматра да су сиромашни, људи са разузданим животом, лошег морала и сл.; Голдинг и Мидлтон, (Golding и Middleton), називају их „жицарима"; Марсланд, (Marsland), сматра да социјална држава ствара културу зависности за кориснике социјалне помоћи.) (према Haralambos, Holborn, 2002: 316-319).

Неки аутори заступају становиште да је за сиромашне карактеристична *култура сиромаштва*. Према Оскару Луису (Oscar Lewis), сиромаштво се својеврсном културом преноси са генерације на генерацију као нацрт за живот (према Haralambos, Holborn, 2002: 319-333). У први план се истиче колективно понашање у сиромашним градским четвртима, сматрајући да је такво понашање, (девијантно), неизбежна последица друштвеног статуса сиромашних као и да је то резултат доминантне социјалне структуре која сиромашне средине не фаворизује и удаљава их од вредности и модела друштвеног живота (Geremek, 2015: 11-12).

Према *конфликтним теоријама* сиромаштва, сиромаштво је одраз неуспеха друштва да праведно расподели ресурсе. Сиромашни људи су жртве, последица капитализма и стратификације, као и неравномерног положаја на тржишту рада (према Haralambos, Holborn, 2002: 334-340).

Геремек наглашава да се представа о сиромаштву мењала током историје. С развојем капитализма мењали су се друштвени ставови

према богатству и беди, и еволуирали до државне социјалне политике (Geremek, 2015). Током векова дешавале су се промене у представама о сиромаштву и колективним реакцијама на беду.

Овај аутор такође наглашава да је беда појединаца или народа непрестани извор егзистенцијалних немира савременог света. Програми милосрђа су несразмерни с једне стране са масовношћу појаве а са друге стране са рационалном организацијом савременог света (Isto, 21).

У вези са сеоским сиромаштвом Геремек наводи да су „стидљиви сиромаси", иако често на ивици егзистенције, ретко добијали неку социјалну помоћ (Geremek, 2015:306). Сиромаштво у руралним подручјима често је невидљиво, па не изазива ни претерано интересовање (Tickmyer, 2006).

Вукосављевић у *Писмима са села* из 1936. даје следећи опис:

> „Ни домаћин кога у Загорју рачунају да је средњег имовног стања, није далеко од сиромаштва. Ходи по самој ивици над сиромаштвом. Несрећа једна, невелика, у домаћинству или у породици довољна је да га отисне са те ивице и обори у сиромаштво и немаштину. Или ако олабави мало у раду, или ако почне мало више трошити и мало се боље хранити. Не сме правити новчаних издатака ни за исхрану ни за друго што, сем оних апсолутно неопходних" (Вукосављевић, 2012а: 289).

Писмо из Санџака, из 1932:

> „Глад као у стара времена...Прође по петнаест дана да домаћице не обрашњаве руке. Један сељак из Љутића путовао је осам дана преко села, ручавао и вечеравао по домаћинским кућама и нигде није окусио хлеба: свуда траве и млека, понегде меса, понегде само траве. Радова ни јавних ни приватних нема да би се могло надничити. Цена стоци слаба, прође нема. Новце нема, кредита нема. (....) Помоћи сиротињи дато је доста, што не значи и довољно. Организација помоћи била је потпуно импровизована и имала је све недостатке једног импровизованог посла. Начелне замерке давању милостиње не могу се чинити у овој години кад би, да те милостиње није било, имало целих породица да самру од глади. Требало је само раније видети и не пустити да спадну на милостињу они који су још економски јаки толико да им се може помоћи на други који начин. (....) Милостиња је најстарији, најпримитивнији облик јавне помоћи. Она је најскупља помоћ. Она не смањује него повећава број оних којима је помоћ потребна. Неправедна је не само по томе што је врло тешко праведно поделити већ и по томе што оптерећује радни део народа. Она понижава и чини зависним, ствара просјачки менталитет. Она се избећи не може, али се може ограничити на оне који су пали потпуно економски или морално. Оне који посрћу треба подржати да се исправе и стану на своје ноге да им идуће године милостиња не треба" (Вукосављевић, 2012а: 295).

Институционализација социјалне искључености и методе праћења

Више пута је напоменуто да је концепт социјалне искључености веома погодан као инструмент у редефинисању социјалне политике и одрживости државе благостања и зато и највише коришћен, развијен и операционализован управо од креатора социјалне политике (Petrović 2010; Vuković, 2011).

До 2000. године, када су Лисабонском стратегијом циљеви социјалне политике равноправно смештени уз циљеве економске политике, социјални процеси у ЕУ били су у сенци економских процеса, уз основну претпоставку да ће обезбеђивање добрих економских услова аутоматски довести до социјалног побољшања грађана. У том периоду донето је неколико програма и докумената коју су спорадично доприносили развоју социјалне димензије ЕУ (Petrović 2010:52 - 56).

Усвајањем Лисабонске стратегије, која је представљала стратешки план развоја ЕУ за период 2000-2010. године, социјална кохезија се проглашава за један од три кључна стратешка циља, поред конкурентности економије и очување животне средине (Isto, 2010:56). Ова стратегија захтевала је јасно дефинисање основних појмова. Социјална искљученост дефинисана је као:

> „*процес којим су одређени појединци гурнути на ивицу друштва и спречени у пуном учествовању у друштву због сиромаштва или недостатка основних знања и могућности за доживотно учење, или као резултат дискриминације.* Ово их удаљује од запослења, прихода и могућности образовања, као и од друштвених мрежа и оквира и активности заједнице. Овакви појединци имају мало приступа власти и органима доношења одлука и на тај начин се често осећају немоћним и неспособним да узму контролу над одлукама које утичу на њихов свакодневни живот“ (Council of EU, 2004: 8, према: Petrović, 2010: 57).

Циљеви предвиђени овом стратегијом су постављени амбициозно, а њихова реализација је зависила првенствено од одговорности националних држава. Евалуација ове стратегије из 2010. год., имала је бројне критике и стратегију у основи прогласила неуспешном, пре свега због превише комплексних циљева и задатака, без јасне поделе задатака и одговорности. Велики утицај у неостваривању циљева стратегије, придао се и глобалној економској кризи, која је довела до поновног раста незапослености (Petrović, 2010: 62).

Државе чланице Европске Уније, према уговору из Лисабона, имају подељене надлежности[73], али све појединачне националне социјалне политике координирају према заједничким договореним циљевима ЕУ. Европска унија је у циљу јачања социјалне димензије формирала бројне институције и фондације[74].

Једна од стратегија Европске уније која је као основне постављала не само економске, већ и циљеве социјалне кохезије јесте и стратегија *Европа 2020 – стратегија за паметан, одржив и инклузиван раст*[75], донета 2010. године[76] Међутим, ова стратегија већ је 2013. године, проглашена за неуспешну од стране *Европске мреже за борбу против сиромаштва* (European Anti Poverty Network – EAPN), која је у оцени националних реформских програма нагласила да није постигнут напредак ни у смањењу сиромаштва ни у смањењу неједнакости, као и да развојни циљеви стратегије нису ни близу остварења јер занемарују социјалну димензију реформи. Стратегија за борбу против сиромаштва и социјалне искључености донета је крајем 2010. године. У питању је *Европска платформа против сиромаштва* (European Platform Against Poverty – EPAP), у којој је, између осталог, посебан акценат стављен на

[73] Лисабонски уговор донет је 2007. године, ступио је на снагу 2009. године, а усмерен је на институционалне промене у уређењу ЕУ. Редефинисане су надлежности у оквиру три основна типа: 1. искључива надлежност ЕУ (надлежности да доноси правне прописе, формулише политике и потписује споразуме); 2. подељене надлежности ЕУ и држава чланица (с тим да су надлежности држава ограничене оквирима од стране ЕУ); 3. надлежности држава чланица ЕУ (државе имају пуну надлежност, а ЕУ може да пружа подршку, координира и допуњује њене активности) (Vuković, 2011: 85)

[74] Најважнија институција Европске комисије за област социјалних питања и социјалне политике, јесте *Управа за запошљавање, социјална питања и једнаке шансе* (DG Employment, Social Affair and Equal Oportunities). Поред ове институције, овим питањима се баве и: *Комитет за социјалну заштиту* (Social Protection Commitee – SPC), *Европски економски и социјални комитет* (European Economic and Social Committee – EESC), *Европски социјални фонд* (European Social Fund), *Европски фонд за прилагођавање глобализацији* (European Globalisation Adjustment Fund – EGF) као и *Инструмент за помоћ у процесу придруживања* (Instrument of Pre-Accession Assistance – IPA) .

[75] У оквиру чега се један од циљева односи на младе, односно, на подстицање мобилности студената и младих стручњака, што би подразумевало и да су стручне квалификације и искуство адекватно признате у свиом државама чланицама (Vuković, 2011: 89).

[76] https://ravnopravnost.gov.rs/wp-content/uploads/2012/11/images_files_Evropska%20platforma%20za%20borbu%20protiv%20siromastva_1.pdf, приступ: 24.02.2024.

младе. Платформа је донета како би се омогућило ефикасније интегрисање социјалних циљева у друге јавне политике и већа укљученост релевантних актера.

Проблему социјалне искључености ЕУ придаје велики значај. Креатори социјалне политике померили су фокус са сиромаштва на социјалну искљученост као свеобухватнији, мултидимензионалан концепт који наглашава аспект динамике (Atkinson et al, 2005: 18-19, према: Vuković, 2010:76-77). Формиран је велики број институција које се баве овим проблемом, донете су бројне стратегије и документи. Чини се да је ЕУ социјална димензија друштвеног развоја од изузетног значаја, управо зато што је показала највише неуспеха на том пољу. Уз све напоре, ови проблеми се не решавају предвиђеном динамиком, нарочито не у предвиђеном обиму који је преамбициозно постављен. Промовише се једнакост за све, укљученост за све, безбедно становање за све, уз одржив систем социјалне политике који ће флексибилно моћи да покрије све проблеме, и стабилан економски напредак.

Заједнички циљеви социјалне политике ЕУ прате се и координишу отвореним методом комуникације. Овим методом обухваћене су три компоненте: сиромаштво и социјална укљученост[77], пензије и здравствена заштита као и дуготрајна нега. ОМК методом се државе чланице међусобно уче на примерима добре праксе обично путем колегијалне процене која се одвија на тзв. семинарима процене[78] где држава домаћин представља пример добре праксе другим земљама и представницима Европске комисије. Оваквом начину рада упућени су и

[77] Фазе рада ОМК на пољу социјалне искључености обухватају: усаглашавање заједничних циљева формулисаних Лисабонском стратегијом и Обновљеном социјалном Агендом; праћење стања држава чланица путем договорене и утврђене методологије и индикатора; израда Националних акционих планова за социјалну укљученост (НАП) који се подносе на две године; састављање Заједничког извештаја о социјалној заштити и социјалној укључености (Petrović, 2010: 66).

[78] Друга метода којом се руководе државе у процесу међусобног учења је тзв. бенчмарк анализа (енг. benchmark analysis) којом се у кључним областима одаберу најбоље праксе како би се утврдило како се до таквих резултата дошло, како би се разумео процес који води најбољим резултатима (Petrović, 2010: 69).

одређени приговори због недовољног ангажовања цивилног сектора[79] (Vuković, 2011: 95-97).

Један од кључних актера цивилног сектора који је укључен у активности ОМК је *Европска мрежа за борбу против сиромаштва* (European Anti Poverty Network – EAPN)[80]. *Мрежа против сиромаштва – Србија*, основана је 2010. године, а од 2011. године је пуноправна чланица Европске мреже. Њен рад[81] се креће од активности везаних за праћење институционалних оквира до непосредног пружања помоћи различитим групама (Vuković, 2011:98-99).

Уједињене нације су 2015. године усвојиле резолуцију A/RES/70/1 – *Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development*. Агенда 2030 је универзална стратегија са 17 циљева, укључује три димензије одрживог развоја: економски раст, социјалну инклузију и заштиту животне средине. Индикатори циљева одрживог развоја могу се наћи на званичном УН веб-сајту: https://unstats.un.org/sdgs/. Влада

[79] Део активности био је и пројекат *Србија какву желим* који су иницирале УН уз сарадњу државе преко радне групе Министарства спољних послова. Покренут је ради активирања јавног мњења и укључивања грађана у процес формирања стратегије за културно оснаживање и друга развојна питања, између осталог и социјалног укључивања младих. Акција је била део шире светске акције. Прва фаза реализована је 2013. године, док је друга завршена 2015. године. Пројекат је замишљен као национална консултација о култури у функцији развоја, где је Србија учествовала поред још 5 земаља. Грађани Србије путем анкете износили су своје ставове о нашем друштву из сфере толеранције, културе, дискриминације, сиромаштва итд. Испитано је укупно 300.000 људи. Коришћена је анкета на узорку од 1.377 испитаника старости 15 и више година. Такође интернет анкета, друштвене мреже (Фејсбук и Твитер (садашњи X) као и непосредне консултације путем фокус група, дубинског интервјуа и „светског кафеа". Преузето са сајта http://www.srbijakakvuzelim.rs/assets/download/post_2015_finalni%20izvestaj_srpski.pdf (није више доступан).

[80] Мрежа невладиних организација састављена од 25 националних мрежа невладиних организација, основана 1990. године. Њене активности су заговарање укључивања политике социјалне укључености у друге политике, анализе других релевантних политика и стања, информисање јавности о активностима везаним за проблеме сиромаштва и социјалне искључености и сл. (Vuković, 2011: 98-99).

[81] Рад ове организације могао се пратити преко интернет сајта protivsiromastva.org. Ова страница више није у функцији, тренутно се информације о активностима Европске мреже могу пронаћи преко SeConS (https://secons.net/projekti/umrezavanje-protiv-siromastva-u-srbiji/) и Mons платформе, мониторинг социјалне ситуације у Србији https://mons.rs/about/initiators, приступ 24.02.2024.

Републике Србије 2015. године, усвојила је Агенду Уједињених нација за одрживи развој до 2030. Основана је Међуресорна радна група за спровођење Агенде године[82]. Оно што је изостало јесте дефинисање национално специфичних циљева одрживог развоја чиме се пропушта и таргетирање специфичних области у оквиру циљева. Републички завод за статистику брине о доступности и ажурирању података који су од кључног значаја за праћење напретка у остваривању циљева одрживог развоја. На посебном порталу за сада РЗС прати 107 од 247 индикатора. Крајем 2020. године, РЗС је уз подршку ГИЗ публиковао и први годишњи извештај о напретку у остваривању циљева одрживог развоја. На сајту РЗС може се преузети и други по реду Извештај о напредку у остваривању циљева одрживог развоја до 2030. године у Републици Србији[83]. Такође, објављују се публикације *Не изоставити никога из развоја*, које садрже податке о циљевима одрживог развоја за поједине рањиве групе, а публикација која се односи на младе доступна је од 2021. године.[84]

Када се погледају индекси наше земље у реализацији циљева одрживог развоја, могу се видети неповољни и контрадикторни подаци. Наиме, према подацима за 2019. годину, индекс циљева одрживог развоја за Србију износи 72,5 што је веће од просечне регионалне вредности (70,5) и ставља је на 44. место од укупно 162 рангиране земље (Čikić, 2022). Када се међутим погледају остварене вредности индекса за поједине циљеве наша земља има остварен само први циљ одрживог развоја а то је *Искорењивање сиромаштва*. У пет димензија (*Добро здравље и благостање, Квалитетно образовање, Приступачна и чиста енергија, Одговорна потрошња и производња, Партнерство за циљеве*) проблеми су и даље присутни. У чак девет циљева одрживог развоја наша земља суочава са израженим проблемима. То су: *Искорењивање глади, Родна*

[82] Ова радна група имала је за циљ да координира активности свих релевантних министарстава у вези са Агендом 2030, да прати њену имплементацију, да предлаже усвајање националне стратегије за одрживи развој са финансијским планом који би интегрисао индивидуалне стратегије и хармонизовао настојања да се достигну циљеви одрживог развоја, те да припрема периодичне извештаје о имплементацији агенде и континуирано информише УН о напретку https://mons.rs/agenda-za-odrzivi-razvoj-do-2030-u-Srbiji, 20.02.2024.

[83] https://www.stat.gov.rs/media/353536/izvestaj-o-napretku-u-ostvarivanju-ciljeva-odrzivog-razvoja-do-2030-godine-u-srbiji.pdf, преузето 01.04.2024.

[84] https://sdg.indikatori.rs/media/1572/lnob_mladi_srp.pdf, преузето 01.04.2024.

једнакост, Чиста вода и санитарије, Пристојан рад и економски раст, Индустрија, иновације и инфраструктура, Редуковане неједнакости, Одрживи градови и заједнице, Живот на копну, Мир, правда и јаке институције. Остаје нејасна контрадикторност у вези са податком да смо оставрили циљ искорењивање сиромаштва док се истовремено суочавамо са израженим проблемима искорењивања глади, што је немогуће, тако да је и резултат прве димензије упитан и свакако указује на изузетно дубоке проблеме одрживости развоја наше земље (Čikić, 2022: 117-118)

Статистика о приходима и животним условима (SILC)[85]

Кључна улога Отвореног метода комуникације јесте управо израда Националних акционих планова кроз које се операционализује социјална политика ЕУ. Да би овакав задатак био успешан неопходно је коришћење усаглашених индикатора од стране свих националних држава чланица.

Основни извор података у ОМК анализама је EU SILC, односно анкета о приходима и условима живота. Ова анкета је обавезна за све државе чланице и правно је утемељена. Прописима Савета и Европског парламента дефинисани су обим, временски оквир, карактеристике података, процедуре, величине узорака, пренос података, публиковање, приступ подацима и финансирање. Такође, Еуростат[86] и државе чланице развили су и техничке аспекте инструмената (Eurostat, 2007, према: Vuković, 2010:87).

Спроводи се од 2003. године, са идејом заједничног оквира дефинисаног преко листе циљева[87]. Земље чланице имају слободу у дефинисању узорка и састављању упитника ако су у складу са дефиницијама и методолошким захтевима. Један од основних недостатака SILC анкете је што су истраживањем обухваћена само приватна домаћинства, односно, колективна домаћинства, институције,

[85] EU Statistic on Income and Living Conditions – SILC

[86] Статистички завод Европске уније са седиштем у Луксембургу, основан 1953. године http://ec.europa.eu/eurostat/about/overview

[87] Примарних, годишњих варијабли и секундарних варијабли постављених на сваке четири године или ређе, заједничке процедуре за унос података, пондерисање и израчунавање узорачних грешки, заједнички концепти и класификације, ради што боље упоредивости података (Vuković, 2011).

бескућници нису укључени у анализу иако су ове групе становништва највише изложене сиромаштву и социјалној искључености (Vuković, 2011). У Републици Србији, Анкета о приходима и условима живота, СИЛЦ анкета, се спроводи од 2013. године. Инструмент карактерише флексибилност на националном нивоу са системским праћењем квалитета података и степеном упоредивости. SILC се у Србији спроводи коришћењем два упитника: за домаћинство и лице. (Огњеновић, Павловић, 2021). Два основна индикатора неједнакости која користи СИЛЦ су Гини коефицијент и (Интер)квинтилни однос. „Gini коефицијент (еквивалентног расположивог дохотка) којим се изражава колико расподела дохотка одступа од савршено егалитарне расподеле. Узима вредности у интервалу [0-100], при чему доња граница значи апсолутну једнакост доходака међу појединцима, а горња потпуну неједнакост када би један појединац присвојио читав доходак. (Интер)квинтилни однос, изражен количником (S80/S20) еквивалентног расположивог дохотка, представља однос дохотка 20% најбогатијих према дохотку који остварује 20% најсиромашнијих појединаца" (Огњеновић, Павловић, 2021:47).

Према Арандаренку, Крстић и Жарковић Ракић (2017: 12), у нашој земљи, изузетно је велика доходовна неједнакост[88]. Наиме, однос удела у дохотку 20% популације са највишим и 20% популације са најнижим дохотком, односно (интер)квинтилни однос, највиши је у односу на све остале земље у којима се спроводи СИЛЦ анкета. Прецизније, 20% најбогатије популације у Србији има 9,7 пута већи доходак од 20% популације са најнижим дохотком.

Према подацима о дохотку из СИЛЦ анкете неједнакост је у Србији изузетно висока у односу на земље ЕУ и када се мери Гини коефицијентом. „Конкретно, са Гини коефицијентом од 38,6, Србија бележи највише вредности у поређењу са свим државама чланицама и државама кандидатима ЕУ, осим Турске. Међу земљама ЕУ, Гини коефицијент је само у Бугарској и Литванији виши од 35, док просек ЕУ

[88] Расположиви нето доходак домаћинства је полазни агрегат за анализу неједнакости и он обухвата новчани доходак од рада, доходак од власништва, пензије, социјалне и остале трансфере које домаћинство прима од особа које нису чланови домаћинства. То је доходак који је, после плаћених пореза и доприноса, расположив домаћинству за потрошњу и штедњу (Arandarenko, Krstić i Žarković Rakić, 2017: 11)

износи 30,8" (UNDP 2018: 26). Подаци такође показују да су деца и млади одрасли (15-29) заступљенији у сиромашном становништву, док су старији, посебно старији мушкарци у бољем положају (Исто:40). „Удео становништва из ретко насељених подручја је виши у најсиромашнијем становништву, посебно у најсиромашнијих 20%, него у целокупном становништву. На пример, 50% од најсиромашнијих 20% потиче из ретко насељених подручја у Србији, док одговарајући удео износи 40% за укупно становништво (...) Тај резултат је у складу са стопом сиромаштва, која је обично виша у руралним подручјима" (UNDP 2018: 36).

У планирању социјалних мера и политике, ЕУ такође користи и одређене моделе праћења и симулације. То су модел породичне анализе[89] и микросимулационо моделовање[90] (Vuković, 2010:90-91). Без обзира на неке недостатке ипак представљају значајно аналитично средство у

[89] „полази од идеално-типског модела породице и заснива се на израчунавању финансијских последица фискалне или социјалне политике за хипотетичке породице у ризику од сиромаштва" Дефинишу се одређени породични типови према броју чланова, старосној структури, укупном дохотку и сл., а затим се израчунава њихов нето расположиви доходак. Анализа се спроводи тако што се једна или више варијабли континуирано мењају, и на тај начин се проверава ниво социјалне заштите који се пружа породицама у различитим ситуацијама. Овај модел се користи у компаративним истраживањима социјалних политика и у аналитичке сврхе, као што је нпр. израчунавање пореских оптерећења. На тај начин се рачунају финансијске последице одређених мера узимајући се у обзир инеракције различитих мера фискалне политике и мера социјалне заштите. Основни недостатак овог модела је што постоји претпоставка да домаћинства користе социјална примања на која имају право, као и избор породичних модела, јер се могу занемарити неке разлике у регионима у погледу заступљености типова породица по броју деце или по броју самохраних родитеља (Vuković, 2010: 89-91).

[90] Микросимулационо моделовање пореских ефеката не полази од идеално-типских породичних модела, већ се она преузимају из истраживања реалних домаћинстава на репрезентативном узорку. Овај модел симулира промене у расположивом дохотку домаћинстава на основу промена у политичким мерама а полазећи од емпиријски утврђене ситуације домаћинстава и прописа о социјалним бенефицијама и порезима. Основно ограничење овог модела је могућност субјективне грешке, јер се параметри домаћинстава узимају на основу исказа домаћинстава. Вуковић (2010: 91) наводи да се код оба модела појављују извесни недостаци. Не посвећује се довољно пажње утицају промене радног ангажовања појединаца у условима варирања варијабли као што су порези и социјалне бенефиције. Такође, модели не прате дистрибуцију ресурса према полу, односно нису доступне информације како се приход формира унутар домаћинства.

креирању одређених политика, праћења њихових ефеката и ефикасности.

Републички завод за статистику од 2013. године издаје саопштење са основним подацима показатељима сиромаштва и социјалне искључености. У 2022. години стопа ризика од сиромаштва[91] износила је 20,0%, и у односу на 2021. годину нижа је за 1,2%. Стопа ризика од сиромаштва или социјалне искључености износила је 28,1%, и у односу на 2021. годину нижа је за 0,3%[92]

Индикатори праћења социјалне искључености

Социјална искљученост се операционализује преко четири основне димензије: финансијског сиромаштва, запослености, здравља и образовања. Првих осамнаест индикатора за праћење социјалне искључености, који покривају ове димензије, Европски савет је усвојио 2001. године у Лакену, по коме су они названи Лакен индикатори. Поред ових 18 показатеља, свака држава чланица може у анализу да укључи и национално специфичне индикаторе. 2003. године листа је проширена на 21 индикатор. Додати су нови показатељи: стопа ризика од сиромаштва према интензивности рада чланова домаћинства, ниска функционална писменост (мерена PISA[93] тестом) и ризик сиромаштва код запослених. Након овога извршена је још једна ревизија 2009. године, увођењем додатних индикатора којих је сада укупно 25[94]. Додати су показатељи материјалне депривације и становања (Тим за социјално укључивање у смањење сиромаштва, РЗС, 2010:8-9). У операционализацију проблема укључене су и две нове димензије:

[91] Стопа ризика од сиромаштва или социјалне искључености показује проценат лица која су у ризику од сиромаштва, или су изразито материјално и социјално ускраћена, или живе у домаћинствима веома ниског интензитета рада https://publikacije.stat.gov.rs/G2023/Html/G20231287.html, 28.02.2024.

[92] https://publikacije.stat.gov.rs/G2023/Html/G20231287.html, 28.02.2024.

[93] Programme for International Student Assessment

[94] Индикатори се деле на примарне (који покривају широка подручја и сматрају се најважнијим) и секундарне (који треба да допуне примарне). Такође се деле и на апсолутне који се мере на исти начин у свим земљама и свим временским тачкама, и релативне које се прилагођавају специфичностима држава (Тим за социјално укључивање у смањење сиромаштва, 2009:15).

ускраћеност егзистенцијалних потреба и социјална партиципација (Тим за социјално укључивање у смањење сиромаштва, 2009:17).

Ради институционализације праћења социјалне искључености у Србији, 2009. године је при Влади Србије успостављен Тим за социјално искључивање и смањење сиромаштва, а 2010. године и Радна група за социјално укључивање. Методологија праћења овог проблема треба да пружи упоредиве податке са земљама чланицама ЕУ. Основни извори података су Анкета о потрошњи домаћинства и Анкета о радној снази, а поред овога користе и подаци из виталне статистике и статистике образовања које прикупљају Републички завод за статистику и надлежно министарство, као и статистике здравља које прикупља Института јавно здравље Србије „др Милан Јовановић Батут". Од 2013. године спроводи се и Анкета о приходима и условима живота по SILC методологији (Tomašević, Damjanović, 2016:5). Међутим, постоје одређени методолошки проблеми и не прикупљају се подаци о свим индикаторима који се користе у ЕУ. Такође, постоје и одређени проблеми за прикупљање података о национално специфичним индикаторима (поготово у прикупљају података о ромској популацији и избеглим лицима због званичне регистрације, као и недостатак података за осетљиве групе, за децу са сметњама у развоју и др.). Највећи проблем је доступност података званичне статистике за индикаторе друштвене партиципације.

Постоје најмање четири специфичности нашег друштва које захтевају да се мерењу социјалне искључености придодају национално специфични индикатори. То су:

- Велики број припадника ромске популације
- Велики број присилних миграната (избеглице и интерно расељена лица)
- Велики удео руралног становништва
- Значајне родне неједнакости (Тим за социјално укључивање у смањење сиромаштва, 2009:17).

За праћење и мерење социјалне искључености и сиромаштва код нас се користе следећи показатељи:

Показатељи везани за финансије[95]

- еквивалентни приход (укупни расположиви приход домаћинства подељен међу члановима домаћинства)
- апсолутна линија сиромаштва
- праг ризика од сиромаштва (релативна линија сиромаштва)
- стопа ризика од сиромаштва (удео лица чији је еквивалентни приоход био мањи од релативне линије сиромаштва, према полу, старости, типу домаћинства, интензивности рада чланова домаћинства, најчешћем статусу на тржишту рада, према типу власништва)
- релативни јаз ризика од сиромаштва (разлику између прага ризика од сиромаштва и медијане еквивалентног прихода лица која су испод прага ризика од сиромаштва)
- учешће социјалних трансфера у дохотку домаћинства (без пензија)
- ефикасност и ефективност социјалних трансфера
- стопа ризика од сиромаштва пре социјалних трансфера
- неједнакост дистрибуције прихода (квинтилни однос)
- Гини коефицијент (неједнакост расподеле прихода)
- најчешћи статус на тржишту рада
- дисперзија око прага ризика од сиромаштва (показује осетљивост процењене стопе сиромаштва)
- материјална ускраћености домаћинства (немогућност да приуште адекватно грејање, веш-машину, аутомобил, недељу дана одмора ван куће бар једном годишње, неочекивани трошак од 10.000 динара који би био плаћен из буџета, немогућност да приуште телефон, телевизор у боји, месо или рибу у оброку сваког другог дана (или њихову вегетеријанску замену), кашњење са плаћањем ренте, рате или неке комуналне услуге)

[95] Прикупљају се путем Анкете о приходима и условима живота (http://webrzs.stat.gov.rs/WebSite/userFiles/file/Apd/SMET/SMET005090C.pdf, приступљено 05.07.2017.) и Анкете о потрошњи домаћинства (Тим за социјално укључивање и смањење сиромаштва, РЗС, 2010:17-19).

- стопа материјалне ускраћености (финансијска немогућност да приуште најмање три ставке материјалне ускраћености)
- стопа изразите материјалне ускраћености (финансијска немогућност да приуште најмање четири ставке материјалне ускраћености)
- стопа субјективног сиромаштва (могућност домаћинства да „састави крај с крајем")
- стопа субјективног ризика од сиромаштва
- финансијско оптерећење буџета домаћинства трошковима становања
- интензитет рада (број месеци у којима су сви радно способни чланови домаћинства радили)

Показатељи запослености[96]

- стопа дугорочне незапослености
- регионална дисперзија (коефицијент варијације стопа запослености између региона Р.Србије)
- учешће дугорочно незапослених у укупном броју незапослених
- стопа веома дуге незапослености
- стопа активности
- стопа запослености
- структура запослености према професионалном статусу
- учешће запослених са мање од 15 радних часова недељно
- учешће неформално запослених
- секторска структура запослености
- стопа незапослености
- учешће незапослених који нису пријављени на евиденцију НСЗ-а
- учешће у програмима активног запошљавања
- број одобрених кредита за покретање сопственог посла

[96] Прикупљају се путем Анкете о радној снази (Тим за социјално укључивање и смањење сиромаштва, РЗС, 2010: 24-27).

Показатељи димензије здравља[97]

- очекивано трајање живота
- субјективни здравствени статус према нивоу прихода
- стопа непокривености здравственим осигурањем
- особе које имају хроничну болест која их дуготрајно ограничава у свакодневним активностима а немају проглашен инвалидитет
- стопа потхрањене/гојазне деце
- стопа смртности одојчади и деце до 5 година
- покривеност имунизацијом

Показатељи димензије образовања[98]

- особе које су рано прекинуле школовање и нису на обуци
- ниска функционална писменост ученика
- особе са ниским степеном образовања
- обухватност деце предшколским образовањем
- обухватност деце 7-14 основним образовањем
- стопа прекида основног образовања
- обухватност деце 15-18 средњим образовањем
- обухват високим образовањем
- електронска писменост

Показатељи ускраћености егзистенцијалних потреба[99]

- стамбени статус
- инфраструктурна опремљеност стана
- насељеност
- квалитет становања и проблеми одржавања стана
- финансијска оптерећеност домаћинства трошковима становања
- опремљеност домаћинства апаратима

[97] Прикупљају се путем Института за јавно здравље Србије „др Милан Јовановић Батут", Анкете о животном стандарду, и UNDP-а (Тим за социјално укључивање и смањење сиромаштва, РЗС, 2010: 30-32).

[98] Податке прикупља Републички завод за статистику и Министарство просвете (Тим за социјално укључивање и смањење сиромаштва, РЗС, 2010: 37-39).

[99] Подаци се прикупљају путем Анкете о потрошњи домаћинства и Института за јавно здравље Србије „др Милан Јовановић Батут" (Тим за социјално укључивање и смањење сиромаштва, РЗС, 2010: 46-49).

- квалитет исхране – неадекватна исхрана услед недостатка новца
- квалитет одевања – неадекватно одевање услед недостатка новца
- одржавање хигијене

Показатељи друштвене партиципације[100]

- поседовање личних докумената
- могућност остваривања права на социјалну заштиту у случају потребе
- степен културне партиципације
- степен политичке партиципације
- степен грађанске партиципације
- интензитет социјалне умрежености на микронивоу
- распрострањеност насиља у породици
- субјективна процена социјалне искључености.

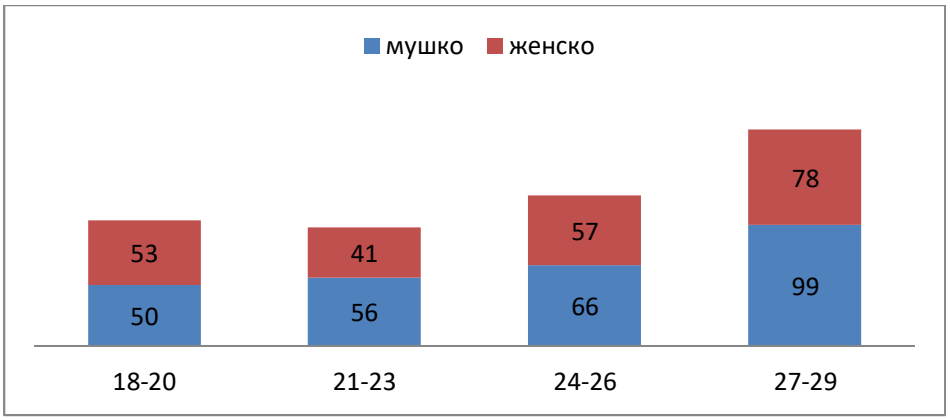
[100] Прикупљају се путем Анкете о животном стандарду и истраживања Тима за социјално иклучивање и смањење сиромаштва (Тим за социјално укључивање у смањење сиромаштва, РЗС, 2010: 57-58).

5. Општа обележја младих – са ким смо разговарали?

Надам се бољој будућност иако нам долази још теже време, сиромаштво, незапосленост...али ипак, нада мора постојати! (ж., 27-26, радница)

У узорку становништа са којима је обављен полустандардизовани интервју највећи удео заузимају млади од 27-29 година и они чине 35.4% испитаника, док је најмање младих узраста 21-23 године, (19.4%), што имплицира на њихово одсуство због школовања/студирања у граду. Већи је број мушкараца него жена, као израз миграције жена због удаје, нарочито у старосној категорији од 27 до 29 година (Граф.1). Већина испитаника од рођења живе у сеоским насељима 386, односно 77.2%. Они који су се доселили, то су у највећем броју случајева учинили са родитељима током грађанског рата 90-тих година, (37.7%), док је 28.1% испитаника то учинило због удаје/женидбе. Испитаници који не живе од рођења у сеоским насељима, доселили су се у највећем броју из неког општинског центра у Војводини, (34.2%), а 25.4% се доселило из Републике Хрватске.

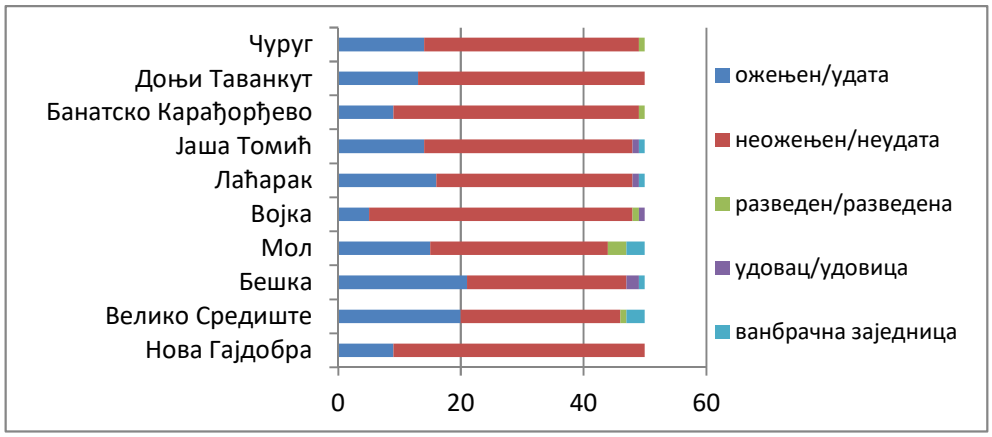
Графикон 1. Старосно-полна структура младих у селима из узорка

Више од половине младих са којима је обављено истраживање није ожењено, односно удато, (68.6%), док је 27.2% у браку. 1.8% младих живе

у ванбрачним заједницама, 1.4% је разведено а 1% је удоваца, односно удовица. Посматрано према селима, највише оних који нису у браку има у Војки, (86%), Новој Гајдобри (82)% и Банатском Карађорђеву, (80%), а најмање их је у Великом Средишту и Бешки, (52%) (Граф.2). Има више неожењених мушкараца (59%), док је у браку, ванбрачној заједници, разведених и у удовиштву више младих жена. Њих 25.6% имају деце, у највећем броју случајева једно, мушко дете (26.5%). 19.5% испитаника има двоје деце (мушко и женско), а 17.9% једно женско дете. Двоје испитаника имају четворо деце. Они који су у браку, у највећем броју случајева (70.6%), припадају узрасној скупини од 27-29 година, а неожењених/неудатих има највише у узрасту од 18-20, (28.6%) и од 24-26 (28.3%), дакле у периоду непосредно након завршетка средње школе и факултета. Може се закључити да одлука о наставку школовања одлаже ступање у брак.

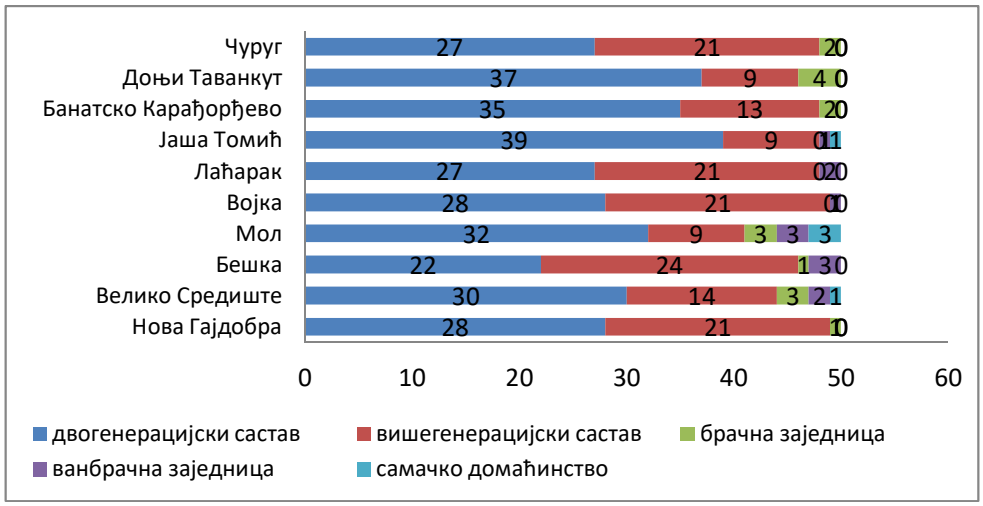
Графикон 2. Брачно стање младих у селима из узорка

44.8% младих који су учествовали у истраживању који су у браку, живе у заједници са родитељима. Иначе, без обзира на брачно стање, живот у заједници са родитељима доминира с обзиром на то да укупно 407 испитаника, односно, 81.4% живи са родитељима. На графику 3. може се видети породични састав младих са којима је обављен интервју. Доминира двогенерацијски породични састав из разлога што су ту укључене генерације родитеља деца без обзира да ли се ради о младој новоформираној породици или о онима који живе са родитељима и нису још увек у браку. Таквих породица је укупно 305, односно, 61%. Највише двогенерацијских породица је у Јаши Томићу (78%) и Доњем Таванкуту

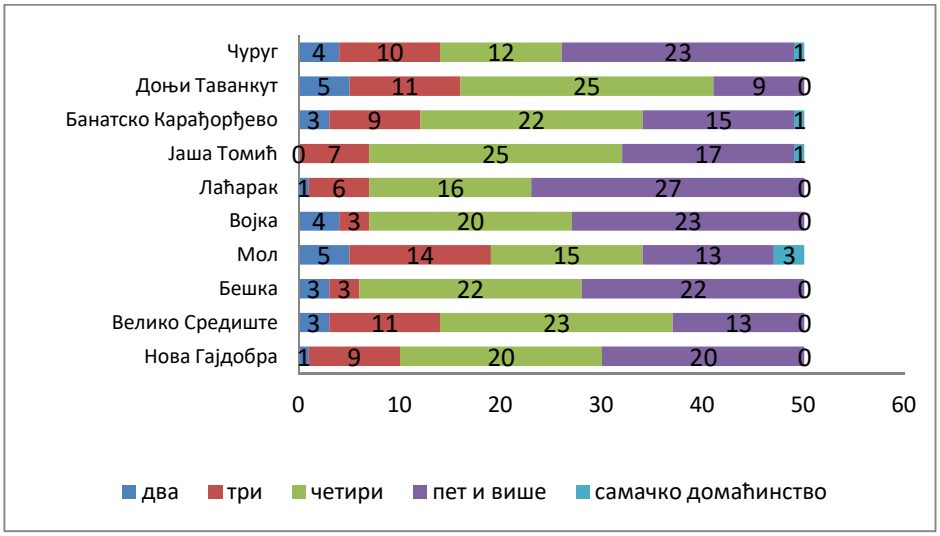
(74%), а најмање у Бешкој (44%), иако је у овом селу највише младих испитаника који су у браку. Породице који имају више од две генерације у укупном броју су присутне у 162 случаја, односно 32.4%. Највише вишегерацијских породица, за које можемо рећи да су типичне сеоске, традиционалне, је у Бешкој, 48%, као и у Чуругу, Лаћарку, Војки и Новој Гајдобри, 42%. Најмање породица оваквог састава је у Молу и Јаши Томићу, где су присутне у 18% случајева. Само двоје испитаника који нису у браку живе у самачком домаћинству (Граф.3). Касније ће бити више речи о томе да ли је у питању ствар принуде, због финансијске несамосталности или је то ствар избора. У сваком случају може бити показатељ феномена продужене младости, и/или ретрадиционализације сеоских породица.

Графикон 3. Породични састав испитаника према селима

У највећем броју случајева домаћинства броје четири члана, (200, односно, 40%), и ова домаћинства су најбројнија у Јаши Томићу и Доњем Таванкуту, а затим следе домаћинства која имају пет и више чланова (182, односно 36.4%), и она су најбројнија у Лаћарку и чине више од половине укупном броја (Граф.4).

Графикон 4. Број чланова домаћинства према испитаника према селима

Доминирају мешовита домаћинства, (290, односно, 58%), а најмање је чисто пољопривредних домаћинстава, и они чине тек 10,2% у укупном броју. У 88.6% случајева у мешовитим домаћинствима испитаници живе са родитељима. χ^2 тест указује на то да постоји статистични значајна зависност између живота са родитељима и бављења пољопривредом (p =.000), а вредност коефицијента контигенције од C=.215, упућује на слабу величину ефекта (повезаности)[101].

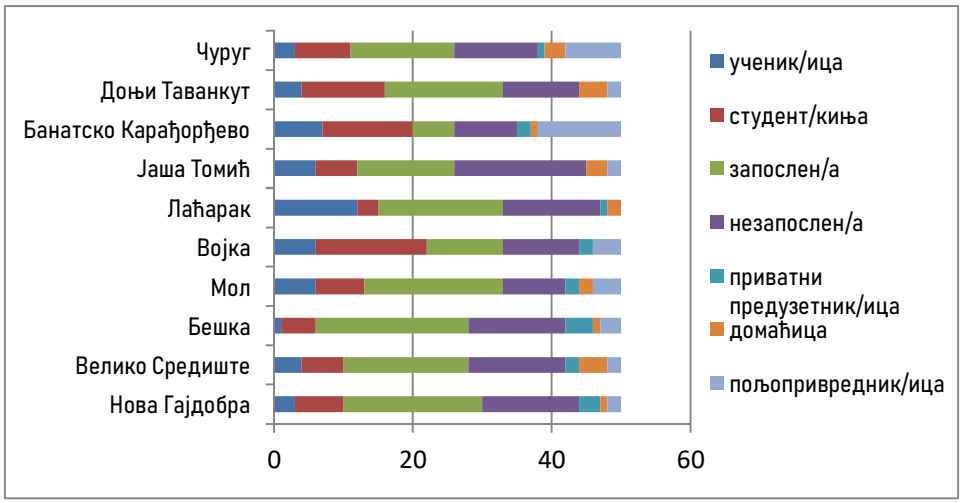
Највећи број младих са којима је обављено истраживање је запослено, њих 178, односно 35,6%. Незапослено је 127, односно 25.4%. Незапослени у највећем броју случаја имају завршену средњу школу, најчешће средњу трговачку, машинску, економску и техничку школу. Што се тиче запослених, у највећем броју су присутна занимања која не захтевају високо образовање. Међу запосленим испитаницима највише је заступљено КВ радника, њих 38.2%. Младих пољопривредника/фармера међу запосленим испитаницима је 24.7% а занатлија 14%. Тек се 21, односно, 4.2% испитаница изјаснило као домаћице. Приликом

[101] χ^2 тест указује на статистички значајну везу између две варијабле уколико је p вредност мања од 0.05. Да би се утврдила тзв. effect size (релативна јачина повезаности две промењиве, односно, величина ефекта χ^2 теста независности две категоријалне променљиве), користи се, између осталих и коефицијент контигенције (C). Величина ефекта је занемарљива уколико је $0 \leq C \leq 0.1$, слаба $0.1 < C \leq 0.3$, средња $0.3 < C \leq 0.5$ и јака уколико је $C > 0.5$.

прикупљања података уочено је да су се младе жене већином изјашњавале као незапослене чак и ако неколико година уопште активно не траже посао (наглашено у Доњем Таванкуту). Младе савремене жене из нашег узорка очигледно себе не перципирају као домаћице.

Посматрано према селима, (граф. 5), највише запослених испитаника је у Бешкој, 22, односно 44% и у Новој Гајдобри и Молу, где су заступљени у 40%. Најмање запослених испитаника је у Банатском Карађорђеву, где они чине тек 12% из разлога што у овом селу имамо велики број студената/ђака. Највећи број незапослених је у Јаши Томићу, њих 19, односно 38%.

Графикон 5. Радна активност младих у селима из узорка

Незапослени, ученици, студенти и домаћице укупно чине 55.6%, односно, укупно их је 278. Студената и ђака укупно има 135, односно они чине 27% испитаника. Ако младе пољопривреднике/фармере посматрамо у укупном узорку, њих је 44, односно они чине тек 8.8% укупног узорка. Крускал-Волисовим тестом утврђена је статистички значајна и јака веза између радне активности младих и њихове оцене материјалне могућности домаћинства с обзиром на приходе и потребе (p =.000). Ова веза је потврђена и након Бонферонијевог прилагођавања алфа вредности (где α након прилагођавања износи .002). Међу испитаницима који оцењују да с обзиром на приходе не могу да задовоље ни најнужније потребе, највише је незапослених (39.1%).

Такође из ове категорије су и испитаници који оцењују да њихово домаћинство једва задовољава основне потребе (34.9%). Са друге стране запослених испитаника је у највећем броју у категорији оних који оцењују да могу скромно да живе (34.5%), као и испитаника који оцењују да живе добро (25.5%).

Анализом поменутих обележја старости, породичног статуса, запослености дата је основна слика социо-економских обележја испитаника и једног дела друштвеног контекста у којем се обављало истраживање. Дакле, више од ⅓ испитаника припада старосној групи 27-29 година, више је мушкараца и оних који од рођења живе у испитиваном насељу. Више од ½ испитаника није ожењено/удато. Доминира двогенерацијски породични састав са четири члана. Више од ½ је мешовитих домаћинстава. Више од ⅓ младих са којима је обављено истраживање је запослено.

6. Млади у селу и образовање

Да, постоји разлог, финансије. Да су родитељи могли да ме школују, ја бих наставио школовање *(м., 21-23, незапослен, средња техничка школа).*

Социолошко разумевање неједнакости у савременим друштвима немогуће је без проучавања и анализе улоге образовања. Образовање је један од најзначајнијих канала друштвене промоције и покретљивости и овај статус има од када је омасовљено. Образовање је, такође, највише утицало на диференцијацију младих и њиховог извајања као особене друштвене групе. Нарочито је велики значај имало за дефинисање омладине у традиционалним сељачким друштвима, која су до тада била изразито хомогена, усмерена на очување традиције и репродукције постојећих друштвених односа који су се кристалисали под строгом социјалном контролом и системом вредности (Cifrić, 1977).

Из позиције релације образовања и младих значајна је анализа пре свега приступа квалитетном образовању а затим и могућности образовања да пружи адекватна и корисна знања која су у складу са захтевима тржишта рада[102] (Tomanović, Stanojević, 2015). Вудман (2016: 25), наглашава да бројне промене у савременом друштву у обрасцима рада, образовању, животним ангажманима и културним токовима указују на нову социо-историјску економску и политичку формацију која доводи до бројних промена код младих људи које су много дубље од културних.

[102] Све чешће се поставља питање колико је образовни систем у складу са потребама и променама на тржишту рада, као и који су заправо циљеви образовања и његова исходишта (Jovanović-Kranjec, 2013, Аврамовић, 2011, Митровић, 2011, Милошевић, 2011). „Криза образовања у неком друштву не настаје само због неприлагођености образовног (школског, универзитетског) система потребама техно-економске рационалности, већ се та криза изражава и у отуђености образовног система од потреба човека и тоталитета његовог друштвеног живота“ (Милошевић, 2011: 168-169). Милошевић указује на противуречности која се огледа у томе да развој поделе рада тражи све образованије актере, док са друге стране стварне економске могућности и начин коришћења знања у конкретном друштву одређују његово скромније ширење и квалитет.

У савременим друштвима, пред младе људе стављају се све сложенији захтеви – расту очекивања од високог образовања, све је неизвеснији однос образовања и запошљавања, расту нестандардни облици запошљавања и прекарни рад[103]. Ове промене доводе у питање релевантност година за улазак у свет одраслих (Wyn, 2009: 93-94). Овај аутор наглашава да институционални путеви и структуре образовања нису више у стању да пруже сигурност или предвидљивост у савременим друштвима. То производи значајне изазове у креирању образовних система за нове генерације. Све су присутнији нови приступи учењу и образовању како формалном тако и неформалном. Млади људи се образују у контексту у којем институционални канали и структуре нису у стању да пруже сигурност или предвидљивост. Иако се формално образовање и даље високо вреднује као културни капитал неопходан за запослење, уједно се показује и као недовољно услед тога што се неформална знања и вештине све више вреднују. Овај контекст ослабљених институционалних процеса представља значајне изазове за дизајн образовних система нових генерација. Нарочито из разлога што су многе основне претпоставке и структуре на којима се заснива досадашњи фокус масовног образовања (средње образовање) све мање релевантни у постиндустријској ери. Ови изазови савременог доба стављају на пробу постојеће образовне системе, захтевају веће ангажовање и посвећивање пажње утврђивању општих вредносних и развојних циљева (Wyn, 2009).

Присутна је девалоризација и ревалоризација диплома, оне су све мање довољне и све више неопходне. Без дипломе не постоје никакве шансе за запослењем а са њом се тек стичу права у давању шанси за запослењем (Bek, 2001).

Образовање је дакле императив за стварање било каквих социјалних шанси код младих. Међутим, данас је све извесније да основни разлог за све већи број младих који настављају школовање након средњешколског образовања, није последица стратешких одлука, већ представља уверење да образовни капитал може значити бољи положај

[103] Препознатљив модел рада у постиндустријском капитализму, односно, позиционираност радника и његовог рада у условима неолибералног капитализма, а карактерише га несигурност.

на тржишту рада услед незапослености. Нажалост високо образовање није више гаранција запослења, с обзиром на све већи удео незапослених који су високо образовани. Проблематичан је и сам приступ образовању које је потпуно инструментализовано (треба да обезбеди бољу позиционираност на тржишту рада, напредовање у каријери или боље плаћен посао), и заборавља се притом да је образовање вредност по себи. Дакле, некадашње стратегије системског укључивања након образовања и транзиције у одраслост по завршетку образовања изгубиле су свој легитимитет. Све наведено довело је до тога да кретање добро утабаним институционалним стазама више није гаранција за успех (Ule, Živoder, 2012: 318-320).

Нестајање јасно структурисаних и предвидивих путања животних транзиција, такозвана флексибилизације, доводи до тога да су млади више изложени новим и већим ризицима него новим и изгледнијим приликама за друштвени успон (Мојић, 2015).

Доступност образовања и образовни капитал младих у селу

У условима оваквих промена и захтева савременог друштва веома је важно питање да ли образовање заиста може да смањи друштвене неједнакости или је могућност образовања израз друштвених неједнакости. Коковић наглашава да школство заправо чини легитимним неједнакост, и да митом о меритократији[104] образовни систем прикрива право стање ствари и осигурава легитимност већ постојећим друштвеним неједнакостима. Без обзира што образовање представља фактор вертикалне мобилности, друштвени положај потчињене групе најчешће детерминише образовање њених чланова (Kokovic, 2012). „Величање и слављење образовања траје дуже од једног века, да би коначно спласнуло. Људи су постали свесни његових недостатака“ (Nenadić, 2008:5).

Из разлога што образовања истовремено ублажава, али и репродукује друштвене неједнакости, његова улога у савременом друштву је амбивалентна (Čikić, Petrović, 2014). Образовање спада у основне димензије социјалне искључености. Нижи степен образовања један је

[104] Меритократија наглашава једнакост шанси, тј. сматра се да је образовање и друштвени успех резултат способности и индивидуалног напора (Kokovic, 2009).

од основних ризика за социјалну изопштеност као што је већи степен образовања један од најзначајнијих канала друштвене промоције и покретљивости.

Међутим, имају ли сви млади људи подједнаке шансе за образовање? Одређена истраживања код нас (Tomanović, Stojanović, 2012:276), показала су да могућност и реализација образовања у директној вези са економским и социјалним капиталом родитеља који су основни извор материјалних ресурса. Млади из сиромашних породица из мање развијених места (сеоских насеља), чији су родитељи необразовани су по питању образовања социјално искључени. Чак је и стицање додатног образовања и вештина у позитивној корелацији са културним и економским капиталом младе особе[105], наслеђеним социјалним капиталом и величином насеља. До сличних налаза који указују на образовне неједнакости ови аутори долазе и у поновљеном истраживању (Tomanović, Stojanović, 2015:31). Наиме, опет се показало да се образовне неједнакости репродукују кроз неједнакости у поседовању акумулираног културног капитала, кроз могућности приступа мерама институционалне подршке образовању као и кроз образовне аспирације и планове младих особа. Ово поткрепљују и статистички подаци о напредку остваривања ЦОР[106] међу младима у Србији. Деца из најсиромашнијих домаћинстава имају нижу стопу завршавања средње школе (93.0), наспрам деце из најбогатијих породица (99.5). Исто тако деца из руралних насеља (96.0) наспрам деце из градских (98.7, (Бабовић, 2021: 9).

Према Коковићу, (2009: 158), „образовни капитал је концепт који истиче изузетно значење образовања, знања, вештина и способности људи (радне снаге) за економски развој, третирајући их као капитал". Образовни капитал, дакле, подразумева укупност знања, информација,

[105] Бурдије сматра да је најважнији предуслов образовног успеха поседовање класно/слојно дефинисаног културног капитала а не индивидуалне способности појединца. Ученици који поседују више културног капитала имају специфичне језичке вештине, лакше комуницирају са наставницима, школско окружење доживљавају мање непријатељском него они који поседују мање културног капитала. С обзиром на то да је поседовање културног капитала највећим делом везано за услове примарне социјализације, до његове акумулације долази у породицама које располажу већом количином културног и економског капитала (према: Puzić, 2009).

[106] Циљева одрживог развоја

вештина, радних навика, креативности које омогућавају да се, у комбинацији са другим облицима капитала, заузме/очува одређени друштвени положај, односно на могућност трансформисања ових ресурса у производ или услугу намењену тржишту[107]. Образовни капитал се формира и развија кроз формално и неформално образовање, његове институционализоване и ванинституционализоване форме. Међутим, најзначајнији део образовног капитала се и даље стиче кроз формални и институционализовани систем (Čikić, Petrović, 2014).

Међу младима из узорком обухваћених села, највише је испитаника који су завршили средњу школу, 267, односно 53.4%, и ови подаци су кореспондентни са подацима званичне статистике о образовној структури младих на нивоу Републике. Ученика, односно студената, има укупно 142 (28.4%). Завршену вишу школу, односно факултетско образовање има 12.6% испитаних.

Између пола и степена образовања постоји статистички значајна повезаност у корист жена (p=.000, C=.264). Једини доктор и магистар наука је женског пола а међу њима је и више мастера. Такође, више је жена са завршеним факултетом, (57%). Бек (2001) наглашава да је феминизација образовања која се десила средином прошлог века, још више нагласила неједнакост између полова која је постала још видљивија и претворила се у неправду.

> „Неједнакост је постала лична, свакодневна, *без* оправдања, а тиме и политичка (у традиционалном и политичком смислу)“ (Bek, 2001: 140).

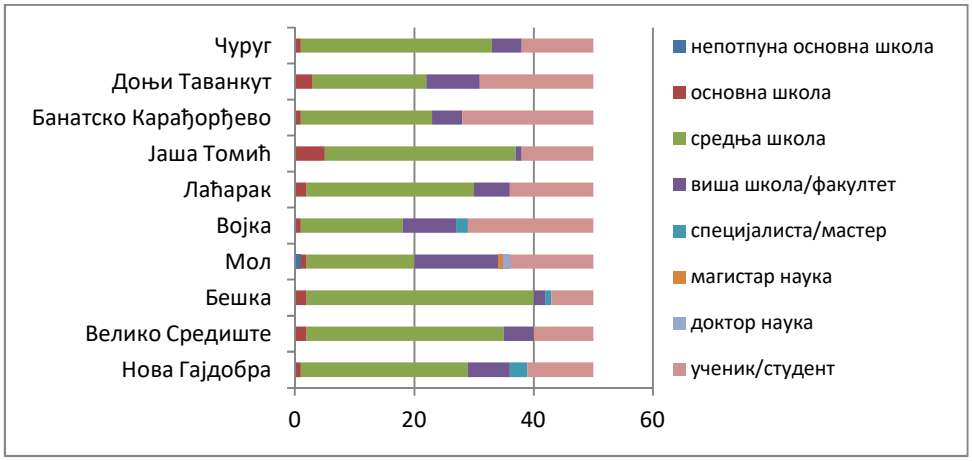
Не може се, међутим, пренебрегнути чињеница да је образовање жене на селу у нашем друштву основни канал њене покретљивости, еманципације и просветљења, као и да је оно дошло у наша села прилично касно. Образовање је нешто за шта се сеоска девојчица

[107] У когнитивном капитализму, како га називају Молијер Бутанг (Boutange, 2011) и Верћелоне (Vercellone, 2005), знање је роба која има своју вредност, размењује се на тржишту и може да донесе профит. Знање и вештине постају капитал и фактор економске (над)моћи (према: Čikić, Petrović, 2014).

такође морала изборити, јер јој није по дефиницији припадало и није се подразумевало (Isić, 2008)[108].

Посматрано према селима, (граф. 6.), највише младих из узорка са факултетским образовањем је из Мола (28%). Испитаници са мастером су у мањем броју[109]. Из Јаше Томића само један испитаник има завршен факултет/вишу школу. Такође, из овог села је највећи број испитаника који од образовања имају завршену само основну школу (5). У највећем броју случајева испитаници имају завршену средњу трговачку школу (15.6%), затим средњу машинску (14.3%), средњу економску (8.8%) и средњу техничку (7.5%).

Графикон 6. Образовна структура младих у селима из узорка

[108] Наиме, иако је напре закон из 1844. а затим и Закон о основним школама из 1882. године, прокламовао обавезно похађање школе како мушке тако и женске деце, то није превише утицало на сељаке, који су се на све начине трудили да избегну школовање деце, нарочито девојчица. Закон о народним школама из 1929. године, нешто је поправио ситуацију, али је и даље ученица било знатно мање, где чак ни казне нису поколебале родитеље да промене мишљење. Чак и у случајевима када су уписиване у школу, нису биле редовне. Одређене облике практичног знања жене су могле стицати у домаћичким курсевима, међутим, ни и на ову врсту просвећења сељаци су показивали изузетан отпор. Тако су у извештају на крају шк. 1939/40. године, жене чиниле тек 30.39% свих писмених, а у изразито аграрним подручјима ово учешће је опадало и испод 15%. Ситуација се знатно променила након 1945. године, када је упоредо текла акција описмењавања и обавезног школовања (1948. године неписменост сељанки износила 42%), (Isić, 2008: 49-88).

[109] Три из Нове Гајдобре, два из Војке и један из Бешке, четири су женског пола и двојица мушкараца.

Изражена је образовна покретљивост између испитаника и њихових родитеља, нарочито у односу на мајке испитаника где 22% има завршену основну, односно, 2.8% непотпуну основну школу, а две су без школе. Образовну структуру мајки испитаника у односу на очеве, побољшава веће учешће мајки које су завршиле вишу школу или факултет (10.2%), у односу на очеве који овај степен образовања имају у 6.8% случајева. Испитаници у односу на своје родитеље имају веће учешће оних који имају високо и више образовање а мањи број оних који су своје школовање прекинули након основне школе (Таб.12).

Табела 12. Образовна покретљивост испитаника

Степен образовања	Испитаник/ца	Отац	Мајка
без школе	-	4	2
непотпуна основна школа	1	11	14
основна школа	19	84	110
средња школа	267	363	321
виша школа/факултет	63	34	51
специјалиста/мастер	6	2	1
магистар наука	1	2	-
доктор наука	1	-	1
у току је школовање (ученик/студент)	142	-	-
УКУПНО	500	500	500

Код испитаника који су у браку, образовна структура супружника, слична је као и код младих са којима је обављено истраживање. Доминирају они са завршеном средњом школом (71.3%). Завршену вишу/високу школу има 10.2% супружника испитаника, а основну школу 7.6%.

Постоји јака повезаност између степена образовања родитеља и деце. Испитаници са већим степеном образовања у највећем броју случајева имају и родитеље боље образовне структуре, чиме се *потврђује значај културног капитала родитеља на одлуке младих везане за образовање, односно да деца родитеља нижег образовног статуса имају веће предиспозиције за социјалну искљученост*. Између образовања оца и испитаника уочена је статистички значајна веза, средње јачине (p=.000,

C=.464), а веза између степена образовања испитаника и мајке, показала се као статистички јака (*p*=.000, *C*=.533).

Сва села обухваћена истраживањем имају осмогодишњу основну школу[110].

Слика 6. Основна школа у Молу

Слика 7. Основна школа у В. Средишту

Извор: истраживачка фото документација

Образовне аспирације младих у селу

У селима из узорка који смо истраживали показало се да непостојање одређене средње школе или факултета у близини у највећем броју случајева није утицало на њихову одлуку о школовању. Тек је 42 (8.4%), младих који су учествовали у истраживању навело да је непостојање одређене средње школе или факултета у најближој околини утицало на њихову одлуку о даљем школовању[111].

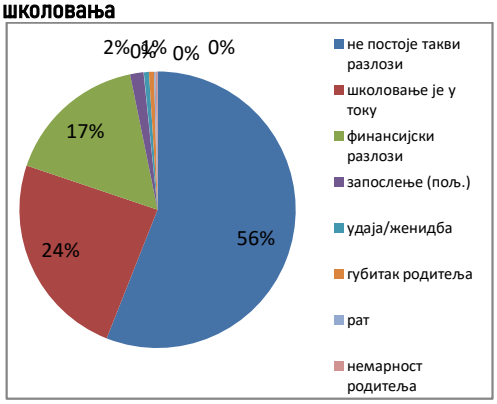
[110] На сликама 6. И 7. налазе се основне школе у Молу и Великом Средишту. По угледу на градске и добро опремљене. Спортски терени у оквиру школских дворишта често су место окупљања младих људи, обично и једино место на коме се могу бавити спортом. Основне школе су, као што је већ напоменуто у методолошком делу, обично једине институције у оквиру којих се организују све спортске а често и културне активности.

[111] У истраживању социјалне искључености у руралним областима Србије из 2010. године, чак 39% испитаника (свих узрасних категорија и свих региона Србије), је изјавило да је живот у датом насељу представљао велико ограничење у намери да се заврши школа. Међутим, у испитивању узрасне скупине од 15-19 година, међу којима чак 20% не похађа средњу школу, као најважнији разлози за то се наводе недостатак интересовања (у 52% случајева), као и недостатак новца (код 24%). Може се закључити да је основни мотив за напуштање школе недостатак свести о значају образовања. Аутори ове студије закључују: "...живот у условима релативно удаљених и изолованих заједница, уска ограниченост на радни ангажман на газдинству, за већину популације не стварају подстицај за образовање. Стога је активности унапређења развоја хуманих

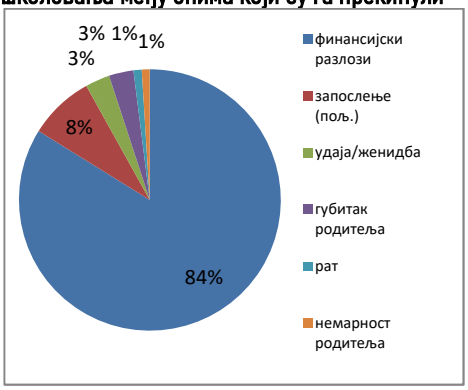
Укупно 401, (80.2%) испитаника навели су да нису постојали неки посебни разлози због којих они нису могли да наставе школовање, иако су то желели. Овде спадају и они код којих је школовање у току (Граф.7). Код испитаника који су желели да наставе своје школовање али нису могли због одређеног разлога, (има их укупно 19.8%), у највећем броју случајева навели су да су питању финансијски разлози, (17% целокупног узорка, односно 84% испитаника који су навели да су имали одређене препреке за наставак школовања). Поред овог, као што се може видети на графику 8., 8% је школовање прекинуло због запослења (овде се убраја и бављење пољопривредом), а троје су као разлог навели удају/женидбу и губитак родитеља.

> Због немарности родитеља (ж., 27-29, пољопривредница);
> Напустио сам Ветеринарски факултет због смрти оца и наставио да се бавим пољопривредом (м., 21-23, пољопривредник);
> Да, хтела сам трговачку, али тај смер је укинут у Сечњу, па има у Зрењанину, али нема се пара за путне трошкове (ж., 18-20, ученица), (из Јаше Томића – М.П.).

Графикон 7. Разлози за ненастављање школовања

Графикон 8. Разлози за ненастављање школовања међу онима који су га прекинули

Материјални положај породице испитаника показао се статистички значајним за доношење одлуке о образовању, односно, потврђено је да образовне структуре младих зависе од социоекономског капитала породице, односно, да нижи материјални статус носи веће предиспозиције за социјалну искљученост. Највећи број оних који

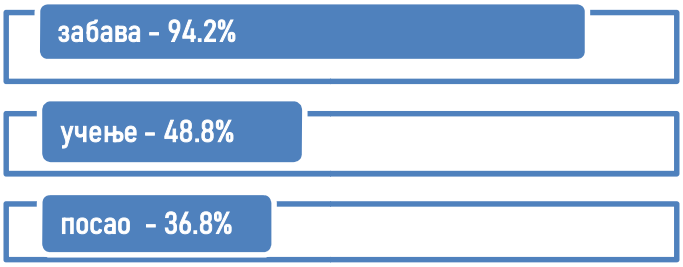
ресурса у руралним срединама потребно усмерити не само на финансијске аспекте, доступност образовних садржаја, већ и на развој свести о значају образовања у савременим условима." (Cvejić et al., 2010: 82)

студирају (46%), оцењује да њихова породица може скромно да живи, а 30.2% да живе добро. Међу младима са којима је обављено истраживање само је један студент који оцењује да његова породица не може да задовољи ни најосновније потребе. Крускал Волисовим тестом утврђена је значајна и јака статистичка повезаност између материјалне ситуације домаћинства и образовања (p=.000) а она је потврђена и након Бонферонијевог прилагођавања алфа вредности (α= .001).

Нешто више од ¼ студената студира и ради (26.5%), односно, има одређене приходе које стиче својим радом, а 10.8% тренутно нису, али су раније били запослени. Студенти испитаници који имају приходе које стичу својим радом, у највећем броју случајева долазе из Банатског Карађорђева и Војке (22.7%). Ти извори прихода према учесталости су: студентска стипендија (27%), сезонски послови (18.2%), приватни часови (13.6%), web дизајн/програмирање (13.6%), пољопривреда, физички послови, пуштање музике (DJ), пружање ветеринарских услуга и продаја увезене робе на црно.

Већина младих са којима је обављено истраживање користи рачунар, односно дигитално је писмено 450, тј. 90%. Од 50 испитаника који не користе рачунар 31 је мушког пола и 19 жена. χ^2 тест је показао да постоји статистички значајна повезаност између пола и дигиталне писмености (p=.008), док вредност коефицијента контигенције који у овом случају износи C=.174, показује да је та зависност слабе јачине. Такође, рачунар највише користи узрасна категорија од 18-20 година и са повећањем година, ово учешће опада. У односу старости испитаника и коришћења рачунара вредност χ^2 износи p=.000, док је коефицијент контигенције обележен вредношћу од C=.394 и показује да је зависност између ове две појаве средње јачине. Рачунар се у највећем броју случајева користи за забаву и учење (Схема 6).

Схема 6. Намена коришћења рачунара

Уочена је статистички значајна веза јаког интензитета између степена образовања и коришћења рачунара, односно дигиталне писмености (p=.000, C=.623), чиме је потврђено да *рачунар више користе они са бољом образовном структуром.* У односу пола и намене коришћења рачунара применом χ^2 теста показало се да постоји статистички значајна веза у коришћењу рачунара за учење, који је заступљеније код жена, и та веза је слабе јачине (p=.007, C=.140). У односу на старост, примећена је статистички значајна повезаност година старости и коришћена рачунара за учење (p=.000, C=.257) и забаву (p=.003, C=.197), где је ово заступљеније код млађе узрасне категорије. Интернет користи укупно 417 испитаника, односно, 83.4% У највећем броју случајева интернет се користи за претраживање (82%), facebook (75.8%) и e-mail (57.5%). Није уочена статистички значајна повезаност између начина коришћења интернета, пола и старости, осим за коришћења facebook профила.

Постоји статистички значајна повезаност између старости и присутности испитаника на друштвеним мрежама. Млађе узрасне скупине чешће су присутне на друштвеним мрежама. (p=.000, C=.314). Од укупног броја испитаника 132 није члан ниједне групе на интернету, односно, 368 јесте (88.2% оних који користе интернет). У највећем броју случајева то је facebook, затим X (некадашњи twitter), myspace, и msn[112].

Што се тиче додатне едукације младих, похађање курсева, радионица и сл., већина није завршила ништа од поменутог, нити намерава, чак 84.8%. Највише испитаника који нису похађали никакав курс, нити

[112] У време спровођења истраживања Инстаграм је тек уведен и није још увек био популаран а Тик Ток мрежа није ни постојала. Сада би ови подаци вероватно били мало другачији у корист ове две мреже.

намеравају, долази из Лаћарка и Јаше Томића[113], 98% испитаника тих села. Само је по један испитаник мушког пола из ових села завршио курс страних језика. Села у којима има највише младих са којима је обављено истраживање који су завршили неки курс су Доњи Таванкут (30%) и Мол (24%). Од укупно 76 испитаника који имају завршен неки курс, чак 55% имају завршен курс неког страног језика, у највећем броју случајева енглеског језика. Поред тога, у знатно мањем броју заступљени су и курсеви рачунара и стручни курсеви[114]. На питање да ли би волели да похађају неки курс или радионицу, а нису у могућности пошто их нема у њиховом селу или непосредном окружењу, у највећем броју случајева одговорили су негативно (76.2%). Од испитаника који су одговорили потврдно то је у највећем броју случајева курс страних језика (50.4%), затим стручни курсеви, (19.3%) и уметничке/занатске радионице у мањем проценту. Од осталих одговора присутни су разни спортови, плес, курс за фризера, доквалификације за поједина занимања итд.

Међу младима са којима је обављено истраживање више од ½ су са завршеном средњом школом. Женске испитанице су боље образовне структуре. Такође, међу женама је боља и дигитална писменост. Већина испитаника користе интернет и присутни су на друштвеним мрежама. Уочена је узлазна образовна покретљивост у односу на родитеље, поготово мајке. Може се закључити да нижи материјални статус у комбинацији са ниским културним капиталом и нижом образовном структуром родитеља води и ка нижој свести и поимању образовања као важног, што се очитава и у дигиталној писмености и усавршавању путем курсева, односно, да *образовне структуре утичу на репродукцију неједнакости и акумулацију културног капитала.*

[113] У овом селу је и најнеповољнија образовна структура испитаника (најмање испитаника са факултетским образовањем, само један и највише оних који имају завршену само основну школу).

[114] Овде су убројени: графички дизајн, програмирање, веб дизајн, машинско цртање и дизајнирање, рачуноводство.

7. Не/запосленост младих у селу и положај на тржишту рада[115]

Много сам лењ (м., 18-20, незапослен).

У оквиру неолибералног капитализма расте актуелност испитивања класних структура, као и места које млади људи имају у савременим друштвима. Појам класе је (поново) актуелан због све веће неизвесности запошљавања и све присутнијег прекарног рада (Woodman, 2016). Бурдије (Burdije 1999: 94-95) истиче да је прекаритет свуда, и у приватном и у јавном сектору:

> „...где увек производи готово истоветне ефекте, који постају уочљивији у случају незапослених: деструкција егзистенције, лишене, између осталог, њених временских структура, и деградација читавог односа према свету, према времену, према простору, која из тога следи. Прекаритет дубоко погађа онога или ону који га трпи; тиме што целокупну будућност чини неизвесном, он онемогућава свако рационално предвиђање, а нарочито онај минимум вере и наде који је потребан да бисмо се побунили, нарочито колективно, против садашњости, чак и оне најнеподношљивије" (Burdije 1999: 94-95).

Насупрот њима Бек говори о бескласности социјалних неједнакости која се најбоље очитава у масовној незапослености која се намеће људима као терет личне судбине и везује се за специфичну фазу живота (младе,

[115] Део резултата овог поглавља приказан је у раду: Petrović, M,. Čikić, J., 2018. Work status and work strategies of rural youth. In: Subić J., Kuzman, B., A. J. Vasile (eds.) Sustainable Agriculture and Rural Development in Terms of the Republic of Serbia Strategic Goals Realization Within the Danube Region – Support programs for the improvement of agriculture and rural development. Institute for Agricutlural Economics: Belgrade. P.p. 370-385. ISBN 978-86-6269-061-6. UDC: 631(082) 338.434(497)(082) 502.131.1(082) 338.23:631(082)

старе, жене, особе са нижим квалификацијама и оштећеног здравља). Овај аутор сматра да масу незапослених не можемо сматрати класом јер набројаним факторима ризика не одговарају друштвени односи као ни развијена култура сиромаштва. Незапосленост се среће са индивидуализацијом лишеном класних односа. Класна судбина незапослених расцепкана је у „прелазне животне фазе" (Bek, 2001:154-158).

У савременим друштвима, пред младе људе стављају се све сложенији захтеве – расту очекивања од високог образовања, све је неизвеснији однос образовања и запошљавања, расту нестандардни облици запошљавања (Petrović, Čikić, 2018). Ове промене доводе у питање релевантност година за улазак у свет одраслих (Wyn, 2009: 93-94), као што утичу и на појаву феномена продужене младости, најчешће изнуђене (Tomanović, 2012). То значи да се транзиције у одраслост све чешће одлажу. Уједно, оне су диверсификоване, фрагментисане и све мање линеарне због чега их често називају и „jo-jo транзицијама" што означава кретање напред-назад између образовања и (не)запослености. Овакав тип индивидуализације (који подразумева дестандардизоване транзиције) приморава младе људе на појединачне одлуке и преузимање личне одговорности иако доступни ресурси нису једнако распоређени (Mojić, 2016, 2014).

Растућа несигурност запослења у савременим друштвима указује на нови значај социјалног и културног капитала и ствара нове изазове за изградњу и одржавање односа којима се могу обезбедити ти ресурси (Woodman, 2016: 23). Статус незапосленог више није резервисан само са лица са најнижим друштвеним положајем – незапослени су данас хетерогена група, разликују се у социјалном, културном, образовном погледу и ни по чему нису јединствена категорија. Ипак, иако је тако, и без обзира што је пролазна, тешко се подноси.

Незапосленост је један од највећих проблема младих у савременом српском друштву. То није само проблем економске природе који подразумева недостатак прихода већ је реч о много већем и дубљем социјалном проблему. Наглашавајући њену социјалну димензију, Сен (Sen, 2002: 37) истиче да незапосленост није само недостатак прихода

који се може надокнадити социјалним трансферима које обавља држава[116]. Она је уједно:

> „извор далекосежног слабљења слободе, иницијативе и знања појединаца. Поред својих многобројних последица, незапосленост доприноси и „социјалном искључивању" неких група и води ка губљењу поверења у себе, самосвести и психолошког и психичког здравља" (Sen, 2002: 38).

Услед хиперпродукције диплома и амбивалентне улоге образовања у савременом друштву, (које истовремено ублажава и репродукује друштвене неједнакости), (Čikić, Petrović, 2014), резервна армија рада више није резервисана само за оне са (нај)нижим квалификацијама. То чини да је сваки радник свестан да ни по чему није незаменљив, већ да су његов посао и рад крхка и угрожена привилегија. Управо је ова објективна несигурност основ је за стицање и развијање субјективне несигурности (Burdije, 1999).

[116] Надокнаде за незапослене у нашој земљи толико су ниске да недостатак прихода дефинитивно не би могао бити у потпуности надокнађен на овај начин. „Основица за утврђивање висине новчане накнаде јесте просечна зарада, односно плата или накнада зараде незапосленог у складу са законом у последњих шест месеци који претходе месецу у којем је престао радни однос, односно осигурање. Новчана накнада утврђује се у висини од 50% основице утврђене законом. Новчана накнада не може бити виша од 160% нити нижа од 80% минималне зараде утврђене у складу са прописима о раду за месец у којем се врши исплата новчане накнаде" (http://www.zso.gov.rs/novcana-naknada.htm, датум приступа 27.01.2017.) Од 01.02.2024.. године, најнижа нето вредност новчане накнаде је 20.697,47 динара а највиши нето износ 47.980,05 динара (https://www.nsz.gov.rs/nsz/kako-se-utvrdjuje-visina-novcane-naknade/8208, датум приступа: 05.04.2024.). Овај износ не би могао да задовољи основне животне месечне потребе. Просечна потрошачка корпа за месец децембар 2023. године износила је 101.654,64 динара, а минимална 52.527,99 динара (https://must.gov.rs/extfile/sr/5046/Korpa%20%20decembar%202023.pdf датум приступа: 05.04.2024.). Незапослени има право на новчану надокнаду у случају отказа услед технолошких, економских или организационих промена, уколико поднесе захтев за ову надокнаду у року од 30 дана од пријема отказа о раду. Незапослени нема право на накнаду уколико је до прекида радног односа дошло споразумно, услед кривице или својевољно. Такође, изузетак је уколико незапослени прима отпремнину која је повољнија у односу на оно што је прописано Законом о раду, као што је случај са неким предузећима у процесу приватизације. Новчану помоћ незапослени могу примати од три месеца до годину дана, у зависности од висине оствареног радног стажа (http://www.nsz.gov.rs/live/trazite-posao/dok-trazite posao/nezaposleni/trajanje_prava_na_nov_anu_naknadu.cid540 датум приступа: 27.01.2017).

Положај незапослених младих на тржишту рада изразито је неповољан, нарочито од светске економске кризе 2008. године, и током година није дошло до значајног побољшања[117]. Савремено српско друштво суочава се са веома израженим проблемом дугорочне незапослености. Просек трајања незапослености код нас је скоро четири године. (Ognjenović, 2015). Млади са мање индивидуалног и породичног капитала имају мање шансе за запослење (Мојић, 2012). Један од основних разлога високе незапослености младих у нашем друштву, нарочито дугорочне, јесте неусклађеност потреба тржишта рада и образовног система. Иако све већи број младих људи одлажу запошљавање ради школовања или се дошколавају док траже посао, у српском друштву велики је удео младих који су незапослени, а нису у процесу образовања или дошколовавања. У 2023. години, забележено је да 17.4% младих старости 15-29 година припада тзв. NEET категорији[118] .

Млади до 30 година старости, поред осталих[119], спадају у теже запошљива лица, како су одређени и Националним акционим планом запошљавања за 2015. годину. За теже запошљива лица, акционим планом предвиђене су посебне мере и услуге. Једна од тих мера су субвенције за послодавце из приватног сектора који запошљавају младе до 30 година старости, и пакет услуга за младе 15-30 година. Пакет услуга обухвата: процену запошљивости лица, утврђивање индивидуалног плана запошљивости и најпогоднијих мера, посредовање у запошљавању или укључивање у активне мере политике запошљавања.

[117] Одређене промене у виду смањења неактивног становништва у младој популацији, настају првенствено услед негативних демографских трендова, односно, због смањења укупног становништва тог узраста. Стопа незапослености за младе 15-24 година, за IV квартал 2023. године износи 26% док је стопа становништва ван радне снаге 68.6% (https://www.stat.gov.rs/oblasti/trziste-rada/anketa-o-radnoj-snazi/, приступ, 05.04.2024.)

[118] NEET – Not in employment, education or training, (нису запослени, у процесу образовања или обуке), (Национална стратегија за младе за период од 2023. до 2030.) https://www.pravno-informacioni-sistem.rs/SlGlasnikPortal/eli/rep/sgrs/vlada/strategija/2023/9/1/reg, приступ 3.4.2024.

[119] У „остале“ спадају: вишак запослених и незапослена лица старија од 50 година, незапослени без квалификација и нискоквалификовани, особе са инвалидитетом и Роми.

Према Бурдијеу, (1999), незапослене и прекарне раднике уопште није могуће мобилисати због тога што је уништена њихова способност да замисле себе у будућности, што је предуслов рационалног понашања. У условима високе стопе незапослености, посао постаје ретка роба, пожељна по било коју цену.

Савремено тржиште рада карактеришу различити трендови (Savković, Gajić, 2016) који условљавају специфичну тржишну позицију младих:

а) Флексибилност - од запослених се очекује да могу да обављају радне задатке у различитим радним окружењима, да раде више задатака од једном и сл;

б) Флуидност - стабилно запослење је реткост; посао је лако изгубити, али тешко пронаћи; млади људи се најчешће запошљавају на нископродуктивним и лоше плаћеним позицијама, са непуним радним временом и испод својих квалификација;

в) Квалитативни несклад између понуде и тражње на тржишту рада - овакве разлике се манифестују у појави вишег нивоа формалног образовања (енг. *over-education*) и вишег нивоа компетенција него што је потребно за обављање конкретног посла (енг. *over-skilling*); ове појаве изазване су трендом инфлације диплома, а производе пораст конкуренције међу високообразованима, деквалификацију њиховог рада, пад зарада и сл;

г) Мобилност - као један од предуслова за савременог запосленог, модели мобилности постају све селективнији, екстензивнији и разноврснији; ово се посебно односи на (не)запослене у друштвима (полу)периферије;

д) Утицај породичне радне историје - фактори који утичу на међугенерацијску корелацију запослености су образовање родитеља, приход домаћинстава и националност;

ђ) интензивније инвестирања у политике запошљавања и програма тржишта рада – како на националном, тако и интернационалном нивоу; пажња се преусмерава на инвестирање у смањење социјалних разлика које се доводе у везу са незапосленошћу младих; такве инвестиције обично подразумевају активне мере обуке, програме стручних пракси,

стажирања, асистенције при тражењу посла, програма мобилности ради образовања, програма самозапошљавања и сл.; мере су формиране на основу концепта флексигурности[120] где се као циљ не поставља сигурност радног места већ стабилност запослености, односно, континуитет активности на тржишту рада (Savković, Gajić, 2016).

Нису све категорије становништва једнако погођене ризиком од незапослености – у посебно осетљиве групе убрајају се млади, ниже образовани, жене и рурално становништво. У једном од најтежих положаја се налазе млади из руралних подручја. Због тога се у овом раду анализирају карактеристике радних статуса младих у селу, као и њихове стратегије запошљавања.

Млади са села у радном односу

Од 500 младих са којима је обављено истраживање у радном односу је 178 (35.6%) – од тога је 61 испитаник запослен код послодавца, а њих 17 су приватни предузетници. У структури запослених према полу, доминирају мушкарци. Међу запосленима је ⅔ мушкараца и ⅓ жена. Највише запослених испитаника је у Бешкој, (44%) и у Новој Гајдобри и Молу,(40%). Применом χ^2 теста утврђена је статистички значајна и јака повезаност између година старости и запослености чија се учесталост повећава са годинама (p=.000, C=.540). Подаци о структури занимања[121](таб. 13.), показују да запослени млади у селу најчешће обављају услужна и трговачка занимања, занимања у пољопривреди (где су убројани и фармери), као и занимања стручњака и научника. Мушкарци су бројнији од жена међу готово свим групама занимања, посебно међу пољопривредницима, радницима, занатлијама и приватним предузетницима. Жене су више заступљене међу запосленима у једноставним занимањима као и међу трговцима, канцеларијским и шалтерским радницима, стручњацима и научницима. Родни паритет остварен је међу техничарима и другим стручним лицима. Дакле, жене заступљеније у занимањима за које су потребне најниже, али и највише квалификације. χ^2 тест је показао да постоји

[120] Овај концепт представља принцип комбиновања елемената тржишне флексибилности и система социјалне заштите радно активног становништва.

[121] Класификација занимања је прилагођена оној у ЕУ која је доступна на: https://ec.europa.eu/esco/portal/occupation

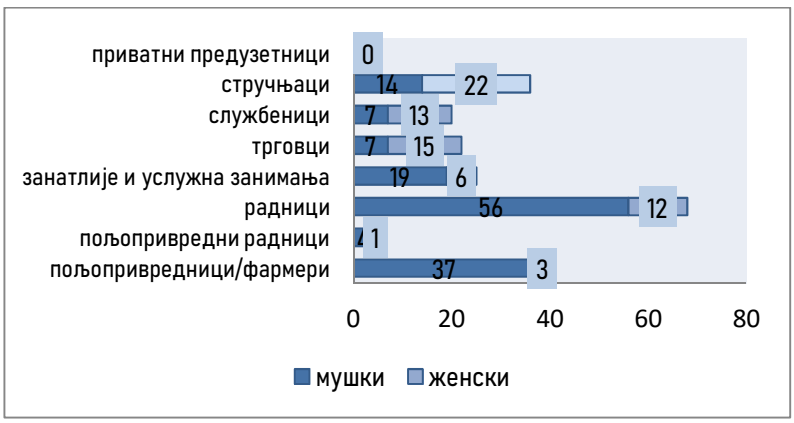
статистички значајна веза између пола и занимања и она је средње јачине (p=.000, C=.399).

Табела 13. Занимања према полу

Занимања	Учешће у %	Пол који доминира
Услужна и трговачка занимања	22.8%	м
Пољопривредни, шумски и рибарски радници	21.1%	м
Стручњаци и научници	15.5%	ж
Руковаоци машинама, возилима, састављачи делова	13.7%	м
Неиндустријски начин рада у производњи	12.7%	м
Канцеларијски и шалтерски радници	6.4%	ж
Техничари и друга стручна лица	4.6%	подједнако заступљени
Директори, функционери	1.8%	м
Једноставна занимања	1.4%	ж

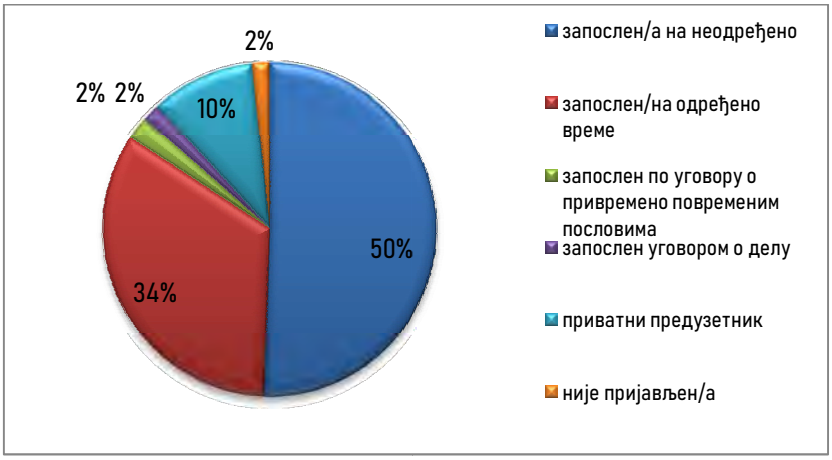
На графику 9. приказана је дистрибуција занимања (у скраћеној верзији) према полу. Жене предњаче код занимања: трговци, службеници, стручњаци, а испитаници мушког пола заступљенији су код занимања: пољопривредници, радници, занатлије али и приватни предузетници. χ^2 тест показао је да постоји статистички значајна веза пола и занимања и она је средње јачине (p=.000, C=.399).

Графикон 9. Занимања испитаника према полу

Половина младих испитаника у радном односу, запослена је на неодређено време (Граф.10). Међу испитаницима запосленим на неодређено време нема разлике према полу. На одређено време запослено је 34% младих а овај вид запошљавања присутнији је код припадника мушког пола (14% запослених мушкараца и 9.6% жена). Сваки десети запослени је приватних предузетника и међу њима такође доминирају мушкарци. Жене су једино заступљеније у категорији запослених, али не и пријављених радника, односно, међу онима који раде „на црно", (2%). Толико је и укупно испитаника који су запослени по уговору о делу, као и оних који су запослени по уговору о обављању привремено-повремених послова.

Графикон 10. Радни статус запослених

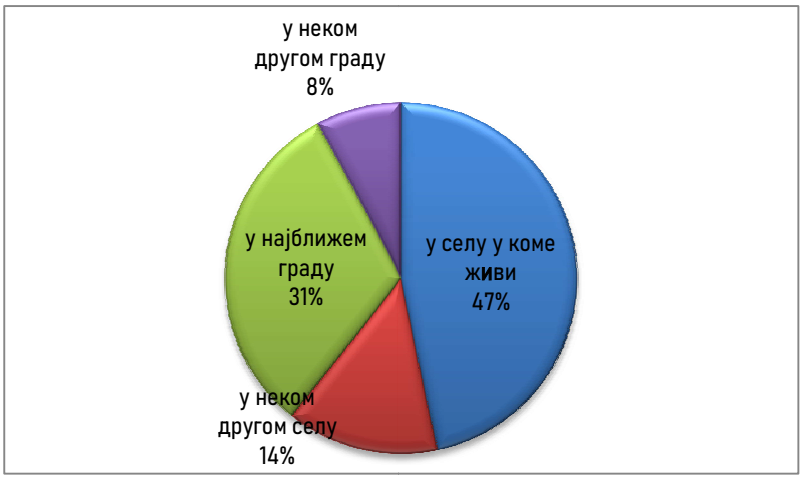
Посматрано према селима, они који су запослени на неодређено време у највећем броју случајева долазе из Бешке (15.5%), Мола и Доњег Таванкута (13.3%). На одређено време[122] запослено је највише испитаника

[122] Флексибилно радно време (уговор о делу, уговор о привремено повременим пословима и сл.), према Бурдијеу, један је од стратегије прекаризације рада и сматра да он није израз „економске фаталности" већ „политичке воље" јер се на тај начин доприноси осећају несигурности. Томе посебно доприноси и покретљивост капитала, односно „делокализација" ка земљама са најнижим платамна, јер се на тај начин конкуренција међу радницима шири на светски ниво. Сматра да је то део „модуса доминације" новог типа заснованог на успостављању општег и трајног стања несигурности, чији је циљ да примора раднике на подчињеност и прихватање експлоатације, коју назива „флексплоатација" (1999: 97-99).

из Чуруга, Великог Средишта (15%) и Нове Гајдобре (13.3%). Жене које су запослене а нису пријављене долазе из Бешке, Мола и Војке. Приватних предузетника је у највећем броју из Бешке (22.2%), Великог Средишта и Нове Гајдобре (16.6%).

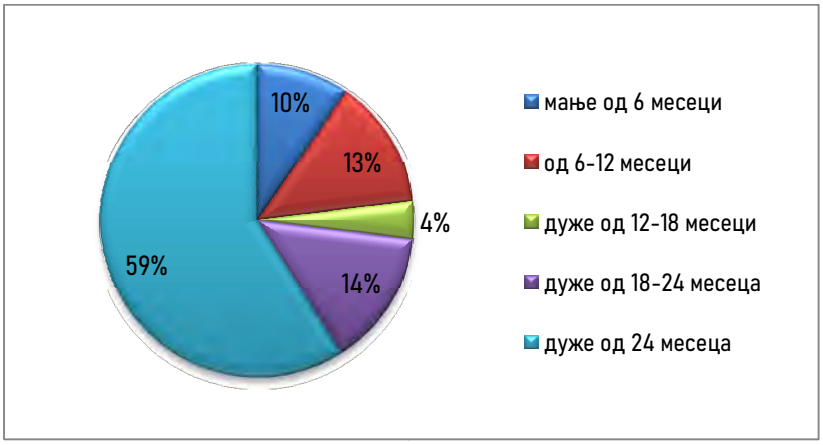
Млади са села који су учествовали у истраживању најчешће су запослени у селу у којем живе (47%), највише из из Бешке, затим Јаше Томића и Нове Гајдобре. У најближем граду запослено је 31% испитаника, у највећем броју из Великог Средишта. Сваки седми млади испитаник запослен је у неком другом селу, највипе из Мола. То значи да у просторној структури радних места преовлађују запослења у руралној економији (61%) (Граф.11).

Графикон 11. Седиште радног места младих у селима из узорка

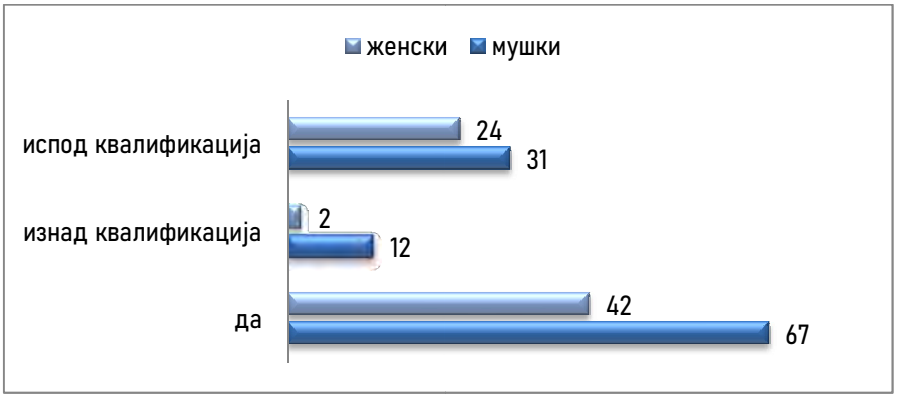
Више од половине младих са којима је обављено истраживање и који су запослени, имају радни стаж дужи од две године (105, односно, 59%), (Граф.12). Сваки седми запослени има радно искуство у трајању од 18 до 24 месеца, а сваки десети има основно радно искуство у трајању до шест месеци.

Графикон 12. Дужина запослености

Шест од десет запослених испитаника има посао у струци (57.3%). Такође, у случају шест од десет испитаника, радно место на којем су тренутно запослени одговара њиховим квалификацијама. С друге стране, 30,9% запослених је преквалификовано за радно место које тренутно обављају, док су квалификације тек 7,8% испитаника испод захтева тренутне радне позиције. Примећује се да је ређи случај са жена обавља посао који је изнад њених квалификација, него што је то код мушкараца. Статистичка веза између пола и запослења у складу са квалификацијама је присутна али је та веза слабог карактера (p=.016, C=.142). Тек 2.9% запослених жена обављају послове које су изнад њихових квалификација, али зато 35.3% обавља посао који је испод квалификација које поседују (Граф. 13). Међутим, без обзира на пол, примећује се да је присутна флексибилизација рада. Реч је о изнуђеној флексибилизацији (с обзиром на то да је распрострањенија појава запослења које је испод, него изнад стечених квалификација). Она је узрокована високом стопом незапослености, недовољним шансама за (поновно) запослење, као и порастом образовања међу младима у селу.

Графикон 13. Да ли је запослење у складу са квалификацијама?

Међу запосленим младим испитаницима са селу, 62,4% је запослено по први пут. Младе сеоске жене су ређе имале претходно запослење (свега 18% у односу на 44.5% мушкараца), (p=.002, C=.153). Више од ½ запослених (56.7%), своје тренутно запослење сматрају привременим решењем до проналажења другог радног места које би им више одговарало. Такође, готово половина запослених, (46.1%), сматра да је њихово тренутно запослење само делимично у складу са пословним амбицијама, те да не може у потпуности да им омогући жељени лични развој и напредовање у каријери.

Што се тиче њихових права као радника, 68.5% испитаника има остварена сва права као запослених. Од кршења радних права, најзаступљеније је неплаћен прековремени и ноћни рад, (20.2%), као и неплаћање пензионог и здравственог осигурања запосленом, (13.5% испитаника). Сваки осми запослени испитаник се жали да му је ускраћено право на дводневни недељни одмор, а 6.7% није имало могућности да оствари своје право на годишњи одмор.

Незапослени млади са села

> ***Рад је створио човека а нерад „господина“*** (м., 21-23, незапослен, средња техничка школа).

Незапосленост представља једну од четири основне димензије социјалне искључености, а такође је веома блиско повезана и са димензијом финансијског сиромаштва.

Незапосленост директно утиче на увећање ризика од социјалне искључености младих, посебно у случајевима дугорочне незапослености. Такође, незапосленошћу се додатно компликује лични статус, посебно уколико се и породица издржаваоца (најчешће, родитеља) налази у тешкој материјалној ситуацији. Уједно, негативни ефекти незапослености се не одражавају само на незапосленог појединца, већ и на његово друштвено окружење, али и друштво у целини. На индивидуалном нивоу, незапосленост доводи до пада радне етике и самоефикасности, у смислу развијања песимистичних и негативних ставова према тражењу посла.

Такође, незапосленост често узрокује: појаву психосоматских обољења, слабљење вештина и самопоштовања, губитак мотивације, повећање несигурности, промену „структуре личних циљева“ (у смислу редуковања/минимализовања животних планова, очекивања и аспирација), девијантно друштвено понашање, породичну дисфункционалност и дезинтеграцију,смањење интерперсоналних контаката, као и јачање социјалне искључености и наглашавање родних неједнакости (Kuzmanović et al., 1988: 44; Sen, 2002: 121).

Интензитет утицаја незапослености зависи од бројних медијаторских фактора као што су: трајање незапослености, индивидуалне реакције на незапосленост, вредност која се придаје запослењу/раду, економска тежина ризика од незапослености, психичке и физичке активности незапосленог, социјални статус, индивидуална способност подношења стреса, пол (Kuzmanović et al., 1988: 44-45). Такође, квантитет и квалитет социјалног капитала незапослене особе и њен/његов доступни породични капитал утичу на утицајност стања незапослености. Ови капитали одређују не само количину расположивих ресурса за ублажавање негативних ефеката незапослености, већ и обележја

субјективне реакције[123] на ово стање (где се незапосленост посматра као стресор).

Уколико је проблем незапослености дугорочан таква ситуација ову друштвену групу доводи у позицију беспомоћности. После неколико узастопних промашаја и неуспеха, многи од њих ће одустати од тражења посла и препустиће се животарењу у родитељском дому. Из ових разлога, У нашем друштву развијен је субпротективни (фамилистички) образац у процесу транзиције у одраслост како то објашњава Валтер (Walther et al., 2009)[124]. Такав образац је више ствар принуде него слободног избора. Такође, овај образац само донекле може да ублажи последице наизглед безизлазне ситуације. На жалост, фамилистички образац не може да спречи младе људе да развију, гомилају и интернализују различите инхибиције које воде до губитка самопоуздања и јачања осећања мање вредности (Tomanović, Ignjatović, 2004).

Наравно, иако је незапосленост велики социјални, економски, психолошки, културолошки проблем појединца, реч је заправо о изузетно великом друштвеном проблему који се манифестује у економској, привредној и политичкој димензији (Bilić, Jukić, 2014, Radin, 2002). Незапосленост младих директан је губитак људског капитала јер нису у могућности да допринесу економском расту и социјалној кохезији (Novak, 2008). Савремено српско друштво суочава се са континуираном незапосленошћу, високим стопама незапослености (посебно међу женама и младима), као и високим стопама дугорочне незапослености, поготово међу женама (Mojić, 2012). Немогућност проналажења решења за смањивање високих стопа незапослености представља значајан политички проблем са макроекономским последицама. При томе, постоје унутрашња (национална), али и међународна очекивања од владе да реши проблем незапослености као један од најприоритетнијих социјалних проблема.

[123] Кузмановић и сарадници (1988: 73) истичу да постоје одређене фазе у развоју субјективног доживљаја и реаговања на незапосленост: фаза школе, фаза оптимизма, фаза песимизма и фаза фатализма.

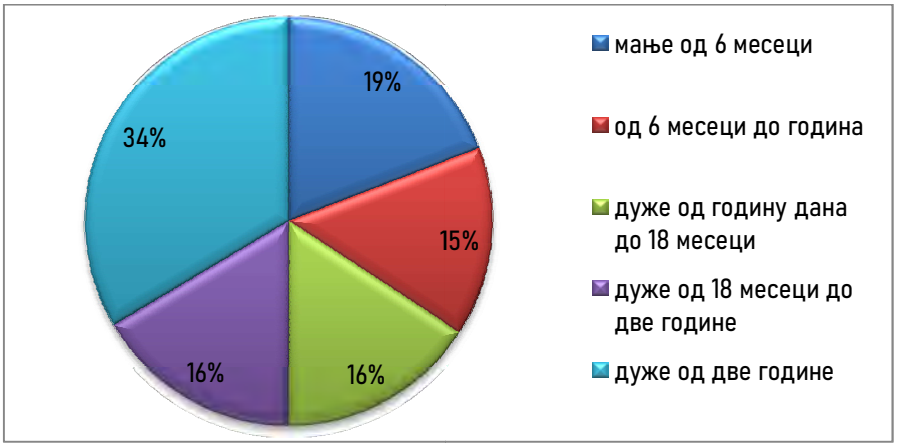
[124] Према Валтеровом концепту транзиционих режима (Walther et al., 2009), Србија, као и остале постсоцијалистичке земље има урушен систем социјалне заштите који је недовољан, као и неразвијено тржиште рада, те су стога млади људи, принуђени на међугенерацијске трансфере и помоћ и високо зависни од породице порекла.

Образовно-радне стратегије младих зависе у великој мери од родитељских ресурса.

> „комбинација субоптективног и постсоцијалистичког режима/поретка у Србији приморава младе на флексибилизацију посебног типа. Наиме, та флексибилизација се не може повезати са индивидуализацијом, рефлексивношћу и самореализацијом друштава касне модерности (Kovacheva, 2001:43), него са фрагментисаним па и атомизованим стратегијама комбиновања оскудних системских, породичних, индивидуалних ресурса у креирању образовно-радних социјалних биографија“ Мојић (2016: 256).

Међу младим испитаницима 146 (29,2%) није тренутно запослено. Обесхрабрује податак да трећина незапослених има повећан ризик од социјалног искључивања услед дугорочне незапослености[125] (Граф.14).

Графикон 14. Дужина незапослености код младих из узорка

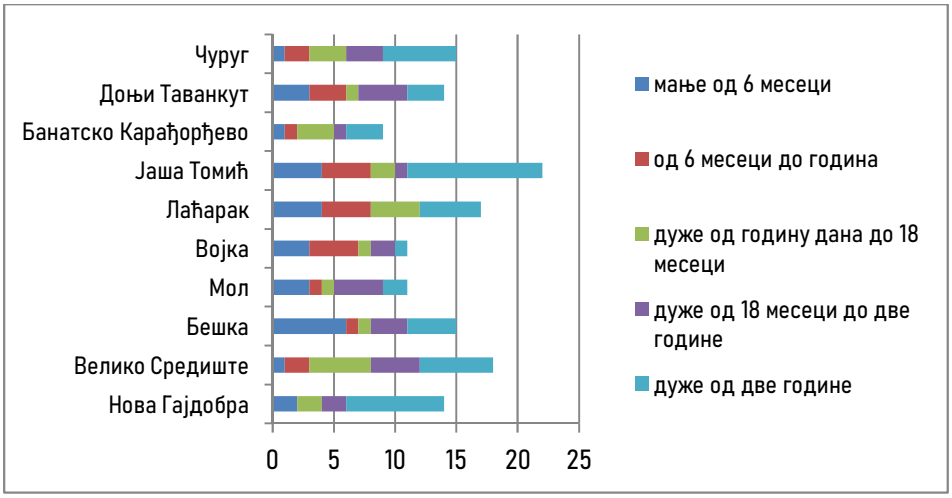

Проблем највеће незапослености и највећег броја дугорочно незапослених је најприсутнији у Јаши Томићу (22.4%). Затим следе Велико Средиште, и Лаћарак. Јаша Томић је територијално и привредно у лошој позицији као и Велико Средиште и гравитирају према општинама које су такође материјално и привредно неразвијене. Са друге стране Лаћарак је територијално добро позициониран, упућен на општину која

[125] Ови испитиници су без запослења дуже од две године.

такође има солидну привредну позицију, али поред тога присутне су одређене негативне тенденције о којима ће у тексту касније бити више речи. Утврђена је статистички значајна веза средњег интензитета између дужине незапослености и насеља, чиме је потврђено да резиденцијалност утиче на репродукцију ризика од социјалне искључености (p=.038, C=.359). Као што се може видети на графикону 15, што се тиче дужине незапослености најповољнија ситуација је у Бешкој, где је 21.4% испитаника који су незапослени краће од пола године што се може објаснити и повољном позиционираношћу овог места, односно близином два највећа града у земљи.

Графикон 15. Дужина незапослености према селима

Оно што додатно отежава положај незапослених је што 43.9% младих испитаника, никада раније није била запослено, односно, немају никаквог радног искуства што их ставља на неповољнију позицију на тржишту рада. У највећем броју случајева они долазе из Јаше Томића (18.5%). Чак 68.3% незапослених нема никакве изворе приходе које стичу својим радом. Највише из Чуруга (14.2%), Великог Средишта, Лаћарка и Јаше Томића (13.1%). Постоји статистички значајна повезаност између сеоских насеља и сопствених извора прихода незапослених, али је та веза слабог интензитета (p=.017, C=.248).

Више од ⅔ незапослених младих људи из села (67,8%) нема своје приходе – њих економски помажу/издржавају родитељи, супружници или неки други члан породице. Они који имају неке приходе, најчешће

их стичу обављањем следећих послова: физички послови, послови у пољопривреди, сезонски послови, аутомеханичарске услуге, одржавање и чишћење просторија, фризерске услуге, угоститељство, кување, производња сира, торти и колача итд.[126]Постоји статистички значајна и јака веза између радне активности и прихода чиме је потврђено да незапосленост директно утиче на повећање финансијског сиромаштва, односно материјалне депривације што утиче на повећање ризика од социјалне искључености (p=.000, C=.781). Такође, утврђена је статистички значајна веза јаког интензитета (*p*=.000, *C*=.699) између дужине незапослености и образовања, односно, потврђено је да већи образовни капитал има директног утицаја на смањење ризика од социјалног искључивања[127]. Међутим, иако повећава шансе, образовање младима није гаранција за запослење. Транзиција од образовања до запослења представља веома велики проблем а студенти су свесни тешкоћа на које ће наилазити приликом запошљавања[128].

Већина незапослених испитаника налази се на евиденцији Националне службе за запошљавање/НСЗ (120, односно, 82.2%). Међу њима је

[126] Типови стицања прихода су наведени према учесталости. То значи да 11,9% зарађује од продаје пољопривредних производа, 10,5% пружа различите услуге/обавља занатску делатност, 8,4% обавља сезонске послове или ради „на црно". Један испитаник прима социјалну помоћ, а један издаје земљу/објекте.

[127] Међу онима који су незапослени дуже од две године, највише је испитаника са завршеном средњом школом (трговачком, средњом машинском, средњом економском и средњом техничком). Само своје испитаника у овом статусу има високо образовање. Терцијарно образовање је најчешће међу испитаницима који су незапослени мање од шест месеци.

[128] Истраживање спроведено 2014. година на Пољопривредном факултету у Новом Саду, са студентима Агроекономског смера у потпуном обухвату, показује да 68% студената сматра да су у средини из које долазе лоше шансе да се запосле, а 8%, да чак не постоји никаква шанса за то. Највише песимизма је присутно управо код студената који долазе из руралних средина. Такође, и у овом истраживању највећи број студената сматра да се до посла долази најчешће преко родбинске или политичке везе, а да се квалификације и способности мање вреднују (Janković et al, 2015). Истраживање обављено са студентима Агроекономије Пољопривредног факултета у Београду долази до сличних резултата. Чак 71,1% студената који су са села желе да у будућности, свој посао и живот наставе у граду. Миграционе тенденције су нарочито изражене код студенткиња и свега 17.9% њих је спремно да живи и ради на селу. Могућност да нађу посао за који се школују студенти су оценили са 2.98. (Nikolić, Jovanović, 2015).

највише испитаника из Јаше Томић (17.5%). Такође, већина незапослених испитаника, 96.6%, до сада није конкурисала за start-up кредите ове службе нити су упознати са овом акцијом (односно тек је петоро испитаника користило ову врсту кредита). Са друге стране, више од половине незапослених испитаника, (60%) изјаснило се да би радо започели сопствени посао уколико би за то били у могућности. Највише из Јаше Томића (20.7%). Неки од њих нису сигурни какав би то конкретно посао био:

> Још не знам који, млад сам, али бих сигурно (м., 18-20, ученик).
> Па неки који је добар и који би ми доносио добар новац (м., 18-20, студент).

Док други имају већ јасне идеје:

> Да, основао би предузеће за израду пољопривредних машина и ремонт наведених (м., 21-23, студент машинског факултета).
> Невладина организација чија би се радна активност базирала на потицању омладине у учестовању у политичком животу (м., 24-26, студент Филозофског факултета).

Тек је сваки десети незапослени испитаник учествовао у неком од програма активног запошљавања, обукама за незапослене и сл. које организује НСЗ. Без обзира на то што су најчешће евидентирани код НСЗ, млади незапослени испитаници немају никаква очекивања од те институције, али и не користе у довољној мери оно што им се нуди нити су у такве могућности упућени. Они који нису регистовани у евиденцији НСЗ као главни разлог за то наводе никаква или веома ниска очекивања од те службе, као и неадекватну понуду послова:

> Шта, да наплаћујем паркинг, а рибе се шетају?! (м., 21-23, средња техничка школа)

Неки од испитаника нису на евиденцији Националне службе из баналних разлога:

> Нисам стигао да се пријавим, тата ми није дао кола, а сад ме мрзи да идем (м., 21-23, незапослен).

> Не стигнем се пријавити због приватних послова (м., 21-23, средња техничка школа, незапослен).

Чињеница је да је младим људима данас најлакше, најбрже и најдоступније да потражњу за радним местима прате преко Интернета. Оцењујући могуће начине тражења посла, испитаници су на прво место ставили специјализоване сајтове. На другом месту нашли су се познаници и пријатељи преко којих испитаници добијају информације о траженим радним местима. На трећем месту, према оцени испитаника, је праћење огласа преко Интернета на сајтовима појединих фирми, у бесплатним огласима и сл. Четврто место заузима писана штампа, пето Национална служба за запошљавање. На шестом месту нашло се слање биографија одређеним фирмама и институцијама, без обзира на то да ли је расписан конкурс, и на последњем месту нашле су се приватне агенције за запошљавање (Таб.14).

Табела 14. Начин праћења потражње радних места

Прво место	**Специјализовани сајтови**[129]
Друго место	Познаници/пријатељи
Треће место	Интернет
Четврто место	Огласи у штампи
Пето место	Национална служба за запошљавање
Шесто место	Слање биографија
Седмо место	Приватне агенције за запошљавање

Незапослени испитаници углавном активно траже посао, тј. прате огласе, јављају се на конкурсе и сл. (77.9%). Највише младих са којима је обављено истраживање и који активно траже посао долазе из Јаше Томића (15.9%). Они који су незапослени, а посао не траже активно долазе у највећем броју из Лаћарка (22.2%), (p=.041, C=.307). Мањи део незапослених испитаника који не траже активно посао то не чини из разлога што су изгубили поверење у могућност проналажења запослења без социјалног капитала. Мишљења су да им пријављивање на конкурсе неће помоћи уколико немају и везе које ће им олакшати запошљавање:

> Држава је лопов највећи. Некада се ценило кад неко има школу, сад хиљаду таквих виси на бироу (м., 21-23, незапослен).

Како савремена друштва карактерише изражена мобилност ствари, идеја, информација, капитала и људи покушали смо да утврдимо

[129] Као што су Инфостуд, Послови, Лако до посла, сајт Националне службе за запошљавање и сл., који су били актуелни за време спровођења интервјуа.

миграционе преференције испитаника у складу са потребама запослења. Већина је спремна да се због радног места преселе где год је потребно. Ипак, резултати истраживања су показали да су код средњошколаца и студената миграционе преференције израженије него код незапослених испитаника. Међу њима је више оних који би се одселили из свог села где год је потребно, чак и у неки даљи град. Са друге стране, међу незапосленима је више оних којима проналажење радног места није довољан разлог за пресељење, а ако би се и селили у питању је краћа дестинација. Ако упоредимо како су на ово питање одговарали незапослени у односу на ђаке/студенте, (граф.16), може се приметити да су миграционе преференције код млађих испитаника, који су у процесу школовања, израженије. Међу њима је више оних који би се због радног места одселили из свог села где год је потребно и у неки даљи град. Са друге стране међу незапосленима је више оних којима проналажење радног места није довољан разлог за пресељење, а ако би се и селили у питању је најближи град.

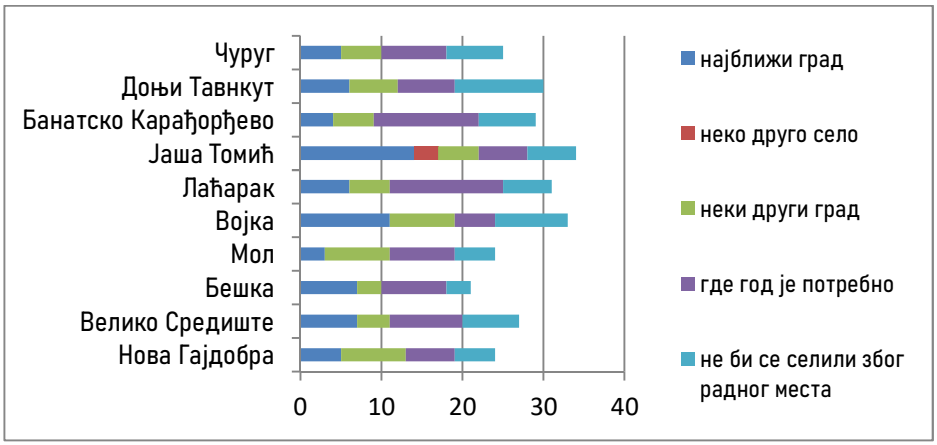
Графикон 16. Миграционе преференције незапослених и ученика/студената

Између насеља и миграционих преференција утврђена је статистичка значајна веза, средње јачине (p=.010, C=.354). Миграционе преференције према селима, приказане су на графикону 17. Можемо видети да је највише испитаника који би се због радног места преселило где год је потребно, 30.2%. Овај одговор је најбројнији у Лаћарку и Банатском Карађорђеву. Затим је, према учесталости присутан одговор да би се преселили у најближи град, 24.5%. У највећем броју случајева из Јаше Томића и Војке. Трећи по учесталости је одговор да се не би селили из

свог села због потребе запослења (23.7%). Највише из Доњег Таванкута, и Војке. Само троје испитаника из Јаше Томића, би се због потребе запослења преселили и у неко друго село.

Графикон 17. Миграционе преференције испитаника, према селима

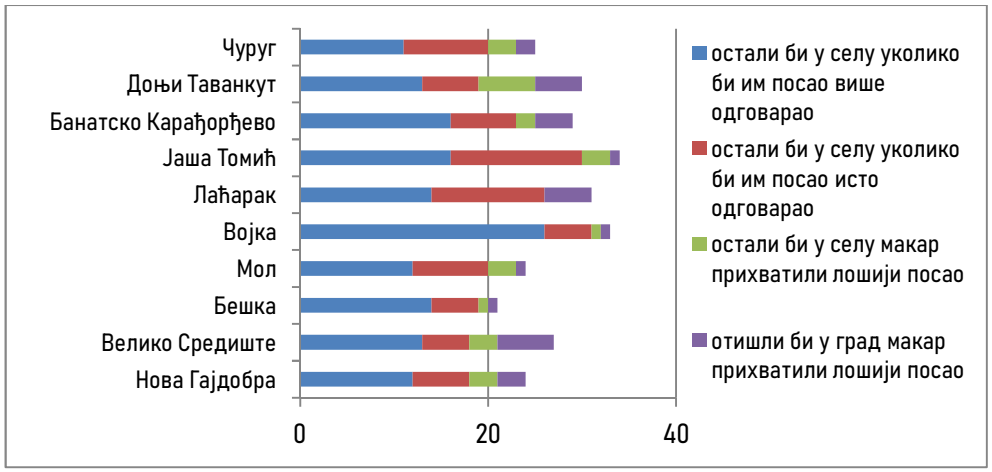

Без обзира на радни статус, млади не виде запослење као прилику за одлазак из свог села по сваку цену. Више би волели, уколико је могуће, да ту пронађу посао или у најближем граду. На питање какву би одлуку донели уколико би им се истовремено указала могућност за запослење и у њиховом селу и у граду, више од половине, (52.9%), остали би да живе у свом селу уколико би им посао *више* одговарао од посла који им се нуди у граду, односно 27.7% уколико би им посао који се нуди *исто* одговарао као и посао у граду. Тек 10.4% је испитаника, који би отишли у град, макар тамо прихватили лошији посао од оног који им се нуди у селу.

Посматрано према селима највише младих који би остали у селу уколико је он бољи од посла у граду је из Војке (17.7%). У свом селу би остали ако је посао који се нуди исти као и посао у граду, у највећем броју случајева испитаници из Јаше Томића (18.2%). Испитаници из Доњег Таванкута изабрали би останак у свом селу чак иако се у њему нуди посао који је лошији од посла у граду (24%). Док би испитаници из Великог Средиште отишли у град макар им се тамо указала прилика за лошији посао од посла у селу у којем живе (20.7%), (Граф.18). Статистичка веза између сеоских насеља и могућег избора између села и града је статистички значајна, средње јачине (p=.041, C=.307). Дакле, највећа спремност на просторну мобилност јавља се код испитаника из

Великог Средиште, док останак у селу у највећем броју случајева преферирају испитаници Доњег Таванкута.

Графикон 18. Спремност на просторну мобилност

Мојић (2004), наводи да се радне стратегије младих са села разликују од стратегија младих из града, управо због друштвено-просторног амбијента који пружа различите могућности за стицање свих врста капитала. Према налазима овог аутора, млади из града склонији су проактивним и ризичним стратегијама, за разлику од младих са села, којима су пријемчивије пасивније и сигурније радне опције. Такође, присутна је и разлика у схватању односа између радне и животне стратегије - код сеоске омладине, нагласак је на запошљавању, односно, проналаску било каквог посла, а код градске на напредовању, односно, налажењу бољег запослења.

Упитали смо незапослене младе из узорка, шта је по њиховом месту најпресудније за проналажење посла. Ово су њихове оцене:

Табела 15. Најбитнији чиниоци за проналажење посла

Прво место	**„Веза“**
Друго место	Образовање
Треће место	Страначка опредељеност
Четврто место	Познавање страних језика
Пето место	Стручност и компетентност
Шесто место	Што већи број вештина
Седмо место	Новац за „куповину“ радног места

Поражавајуће је да је према оцени младих на убедљиво првом месту „веза“, преко које се долази до посла, као и да је високо оцењен значај чланства у одређеним политичким странкама (Таб. 15). Међутим, охрабрујуће је што се образовање још увек налази на високом другом месту и да га млади људи сматрају веома битним чиниоцем за проналажење посла. На трећем месту је поменута страначка припадност. Једна од испитаница, (24-26 година), је поред понуђеног, као особину која је неопходна за проналажење посла додала и физички изглед и ставила га је на осмо место по значају. Такође је навела да је у ситуацијама проналажења посла приликом објаве конкурса и разговора за посао била у ситуацијама у којима се осећала дискриминисано управо због изгледа, јер се експлицитно захтевао атрактиван изглед.

Резултати истраживања су показали да незапосленост, нарочито дуготрајна, утиче на промену афективних доживљаја стварности (аномичност, алијенацију и смањену потребу за самоактуализацијом). Наиме, чак 71.2% незапослених младих људи са села не сматра себе амбициозном особом (p=.001, C=.203), 56.9% није мотивисано (p=.003, C=.197), 49.3% је забринуто (p=.035, C=.162), 26.7% је разочарано (p=.027, C=.166), 21.9% је своје доминантно расположење у вези са актуелним животним околностима описало љутњом, 19.2 % је несигурно а 15.1% депресивно. Такође, скоро ⅓ незапослених очекивања у вези са својом будућношћу оцењују као песимистичка (p=.021, C=.171). Посебно је забрињавајућа фаталистичка визија будућности, јер чак 71,6% незапослених младих из узорка сматра да својим деловањем не може да утиче на стварност око себе. Ово потврђује да је социјална изопштеност значајно и социјално-психолошког карактера и да ова њена особина изузетно важна.

Налази истраживања потврдили су да је незапосленост велики проблем младих у савременом српском селу. Они су изложени високом ризику од дугорочне незапослености што их ставља у позицију повећаног ризика од социјалне искључености. Млади немају велика очекивања од институција у процесу тражења посла. Присутна је изнуђена флексибилизација рада с обзиром на то да је више младих који су запослени испод него изнад својих квалификација, поготово жена. Од запослених, ½ је запослена у свом селу, углавном им је то прво запослење и привремено решење до проналажења другог посла. ½ је запослена на неодређено време и већина има остварена сва права као

запослени. Резултати истраживања су показали да је незапослене (нарочито дугорочно незапослене) веома тешко мобилисати због смањене/уништена способности да позитивно мисле о будућности. Уочава се и родна неједнакост у радном статусу младих у селу која се манифестује у нижим стопама запослености младих сеоских жена и њиховој чешћој преквалификованости.

Изостаје системска подршка младим људима у овом домену, а уколико се и појави у питању је спорадична и апстрактна акција која нема апликативну примену у решавању проблема. Без обзира на то млади не виде запослење као прилику за одлазак из свог села по сваку цену.

8. Млади и пољопривреда[130]

> ***Мислим да могу нешто да постигнем. Имам и енергије и снаге и идеја и знања*** (м., 27-29, фармер са завршеним Пољопривредним факултетом).

Будућност пољопривреде и села у великој мери зависе од младих људи заинтересованих за рад у пољопривреди. Без активног ангажовања младих људи у својим локалним заједницама, савремено село нема могућности да опстане и да се развија. Узевши у обзир јасну улогу пољопривреде у руралном развоју, где се пољопривреда види као механизам за интеграцију економских, еколошких и социјалних циљева развоја (Чикић, Петровић, 2012; Шљукић, Јанковић, 2015), највећи потенцијал за развој локалне заједнице је управо у младим пољопривредницима. Уколико би се пољопривредом бавили у предузетничком духу[131], а себе видели као лидера у локалној заједници, имали би могућности не само за остварење професионалних интереса и профита, већ и за развој и напредак читаве заједнице. Проблем је што се у нашем друштву млади пољопривредници углавном не виде као лидери, нити их околина тако доживљава. Врло често се потцењују позиције моћи које они имају. Младим људима пољопривреда није

[130] Делови резултата овог поглавља приказани су у радовима: Petrović, Marica. 2015. To be a Farmer or Unemployed-Dilemma of the Rural Youth. In: Cvijanović, D., J. Subić, A. J. Vasile (eds.) Sustainable Agriculture and Rural Development in Terms of the Republic of Serbia Strategic Goals Realization Within the Danube Region. Institute for Agricultural Economics: Belgrade. 10.-11. 12. 2015. Srbija. p. 413-428. ISBN: 978-86-6269-046-3, UDC: 338.43(292.455)(082)(0.034.2) 005:63(082)(0.034.2) 338.43:502.131.1(082)(0.034.0) 502.131.1:631(082)(0.034.2) и Petrović, M., Glavaš-Trbić, D., Tomaš-Simin, M., Komaromi, B. (2022). Aspiracije mladih iz ruralnih zajednica ka poljoprivredi. [Aspirations of Rural Youth to Agriculture]. *Agroekonomika* 94, 73-85.

[131] Шљукићи наглашавају да предузетнишво није израз модерних друштава већ да је дубоко укорењено у традицију сељаковог рада, на шта је више пута указивао Сретен Вукосављевић. Они, наиме сматрају да је предузетнички дух присутан код српских сељака и облик културног капитала на српском селу који се треба посматрати као ресурс. „...традиција нуди и неке ресурсе који нису „фолклорног" карактера и који могу имати значајну улогу у привреди која је по свом карактеру тржишна" (Шљукић, Шљукић, 205: 2012).

омиљена делатност нити први професионални избор (Petrović, 2015; Петровић et al., 2022).

Карактеристична особина младих људи је нестрпљивост и очекивање брзих резултата, а тога у пољопривреди нема. Пољопривреда такође није сигурна у доношењу профита и носи бројне ризике. Младим пољопривредницима из ових разлога потребна је добра институционална подршка која није само декларативна, пре свега адекватна и релативно стабилна аграрна (и рурална) политика, иначе ће се све мање младих људи имати овакво професионално опредељење. Уколико се не подмлади старосна радна структура породичних пољопривредних газдинстава, нашем селу остаће тужна слика пољопривредника старијег од 60 година[132], који са још једним чланом[133] ради на имању просечне величине 6.4 ha, без заинтересованих наследника на имању. С обзиром на то да је породично пољопривредно газдинство[134] и даље доминантан модел пољопривреде ако се овакви трендови наставе, прети опасност од пада ове делатности према свим параметрима.

[132] Према Попису пољопривреде 2023. године, просечна старост носиоца породичног пољопривредног газдинства је 60 година. Тек сваки 11. носилац газдинства је млађи од 40 година (https://www.stat.gov.rs/media/377378/saopstenje-za-javnost-2024-prvi-rezultati.pdf, приступ, 05.04.2024.)

[133] Просечан број чланова и стално запослених на породичном газдинству је 2,2 (https://www.stat.gov.rs/media/377378/saopstenje-za-javnost-2024-prvi-rezultati.pdf, приступ, 05.04.2024.)

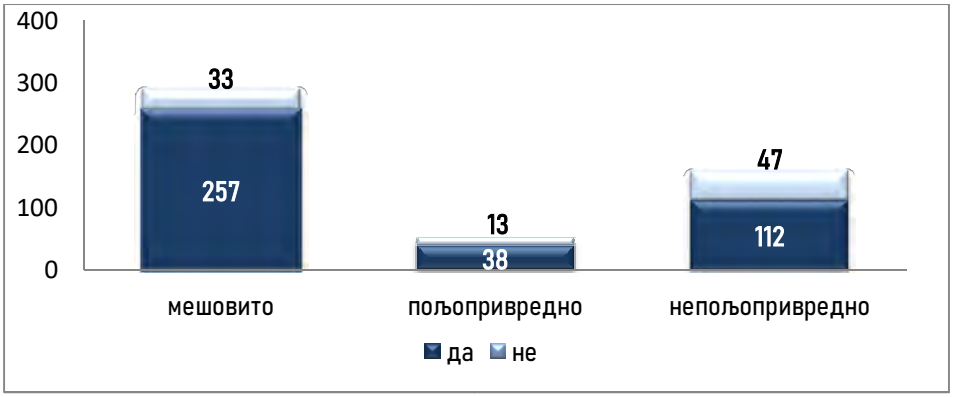
[134] Породична пољопривредна газдинства доминирају убедљиво, 99.6% (https://www.stat.gov.rs/media/377378/saopstenje-za-javnost-2024-prvi-rezultati.pdf, приступ, 05.04.2024.)

Радна активност младих на породичном пољопривредном газдинству

> ***Пољопривреда је једино што остаје у овој бедној земљи, као што људи кажу „Сам свој газда". То је некако најбоље*** (м., 21-23, незапослен).

Више од половине домаћинстава испитаника, 58%, је мешовитог типа, односно чланови домаћинства своје приходе стичу истовременим радом у пољопривреди и непољопривредним занимањем. Иако већина испитаника живи у заједници са родитељима, (81.4%), овај чинилац није пресудан на тип домаћинства али има одређени утицај. Удео оних који живе у заједници са родитељима у непољопривредном домаћинству је 27.5%, али са друге стране, мали је број чисто пољопривредних домаћинстава међу онима који не живе са родитељима, (7.2%), (Граф. 19). χ^2тест показао је да постоје статистички значајне везе, слабог интензитета, између типа домаћинства и живота у заједници са родитељима (p=.000, C=.215) и нешто јачу везу са брачним статусом (p=.000, C=.235).

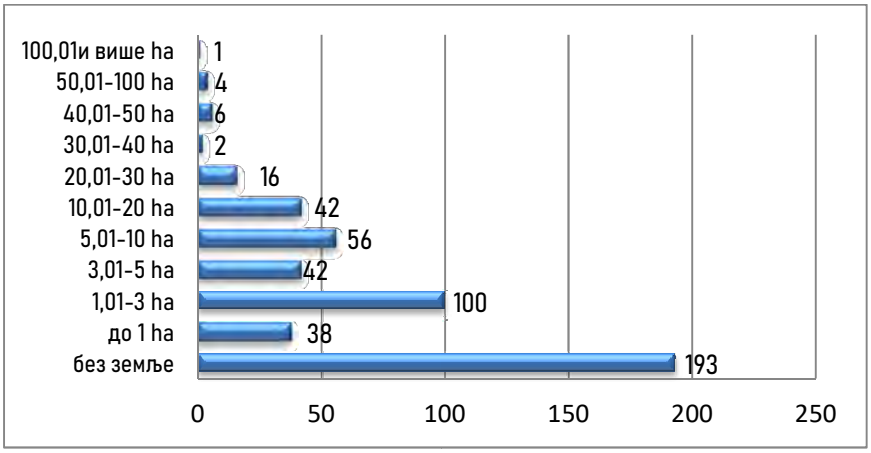
Графикон 19. Тип домаћинства младих из узорка и заједнички живот са родитељима

Као што се може видети на графикону 20, код 193, односно 38.6% испитаника породица нема земље у власништву. Утврђена је значајна статистичка веза јаког интензитета између поседовање земље и села из кога испитаници долазе (p=.000, C=.547). Без земље је највише из Јаше Томића, 16%, затим из Великог Средишта 13.9% и из Мола 13.8%. Што се тиче величине земљишног поседа у власништву доминирају мали

земљишни поседи. Највише је испитаника који имају 1.01 до 3 ha земље у власништву, њих 100, односно 20%, затим оних који имају од 5,01 до 10 ha земље, 56, односно 11.2%. Само један испитаник из Лаћарка је навео да његово газдинство има више од 100 ha у власништву, а четворо поседује више од 50 ha, од тога је двоје из Банатског Карађорђева (граф.20).

Графикон 20. Величина земљишног поседа у власништву

Ситуација није много повољнија ни ако се погледа величина земљишног поседа који се обрађује. И код земљишта које се обрађује постоји значајна разлика између испитиваних села, чак је та веза нешто јачег интензитета (p=.000, C=.560). Највише земље обрађују испитаници Банатског Карађорђева и Чуруга, Тек петоро обрађује површину већу од 100 ha. Укупно је 14.2% испитаника који у власништву имају преко 10 ha земље у власништву и 20.8% оних који обрађују преко 10 ha. Мањи број испитаника (15) има земљу у власништву, али је не обрађују. Највећи број испитаника обрађује до 3 ha, (90, односно, 18%), затим до 10 ha, (51, односно, 10.2%).

На основу резултата истраживања млади се у највећем броју случајева не баве пољопривредом као основном делатношћу која им је главни извор прихода, односно, нису пољопривредници по занимању. Иако је највећи број младих радно активно на газдинству себе не сматрају пољопривредницима, нити планирају пољопривредом да се баве у будућности, већ имају неко друго занимање или се изјашњавају као незапослени, иако неки од њих чак ни не траже активно посао.

Учествовање младих у пољопривредним пословима на породичном газдинству не мора бити показатељ њихове заинтересованости за пољопривреду, већ пре указује на нужност да се помогне родитељима. На графикону 21. може се видети каква је структура и заступљеност пољопривредних послова које млади људи из истраживања обављају на газдинству[135]. Све пољопривредне послове на газдинству обавља 31% испитаника, а 100, односно, 32 % испитаника ове послове обављају само када се од њих затражи помоћ. Ниједан посао на пољопривредном породичном газдинству не обавља 22% младих, а укупно 15% обављају само одређену врсту послова на газдинству (највише ратарске, затим послове везане за стоку и воћарско виноградарске послове). Постоји статистички значајна повезаност бављења пољопривредним пословима и сеоских насеља (p=.000, C=.436). Највише испитаника који обављају све пољопривредне послове на газдинству долази из Банатског Карађорђева (22.3%), а највише оних који не обављају ниједан посао везан за пољопривреду из Нове Гајдобре (19.4%) и Лаћарка (14.9%). Највећи број младих са којима је обављено истраживање који ради послове у пољопривреди само када од њих затраже помоћ, долази из Доњег Таванкута (15%) и Војке (14%).

Графикон 21. Учешће младих из узорка у пословима на пољопривредном газдинству

[135] У анализу су укључени само они који имају пољопривредно газдинство (мешовита и пољопривредна домаћинства).

Постоје статистички значајне везе у учествовању испитаника у пољопривредним пословима са полом и старости. Наиме, на породичном газдинству више је мушкараца него младих жена који учествују у пољопривредним пословима. У укупном броју младих који обављају све послове на газдинству 80.9% је мушког пола. Мушки пол је заступљенији у свим врстама понуђених пољопривредних послова (ратарским, сточарским, воћарско виноградарским). Нешто више од половине испитаника који раде пољопривредне послове само уколико им је затражена помоћ су жене (52%), а такође је више жена него мушкараца међу испитаницима који не обављају ниједан пољопривредни посао (68.7%), (p=.000, C=.295).

Посматрано према старосној структури учешће у обављању пољопривредних послова расте са годинама старости, па је тако најстарија категорија испитаника од 27-29 година најзаступљенија међу онима који су активни у свим пољопривредним пословима (40.4%), док је категорија младих од 18-20 година најзаступљенија међу онима који не обављају ниједан пољопривредни посао (32.8%), (p=.005, C=.263).

На питање који је *разлог због кога не учествују у пољопривредним пословима*, чак 90.3% младих је одговорило да их пољопривреда не интересује. Поред овог, јавили су се и одговори да немају времена, да им старији не дозвољавају да раде, као и разлог да је породични земљишни посед мали и да нема потребе за њиховим ангажовањем. Све је присутнији претерано заштитнички став родитеља према деци по питању рада, чак и када „деца“ имају 25 година. Такође, уколико је у селу и даље присутан став да пољопривреда следи као казна за оне који не желе да „уче школу“, питање је да ли пољоприведом остају да се баве нешколовани, „по казни“, као и у ком броју су они присутни, јер би то представљало велики проблем за професионализацију пољопривреде.

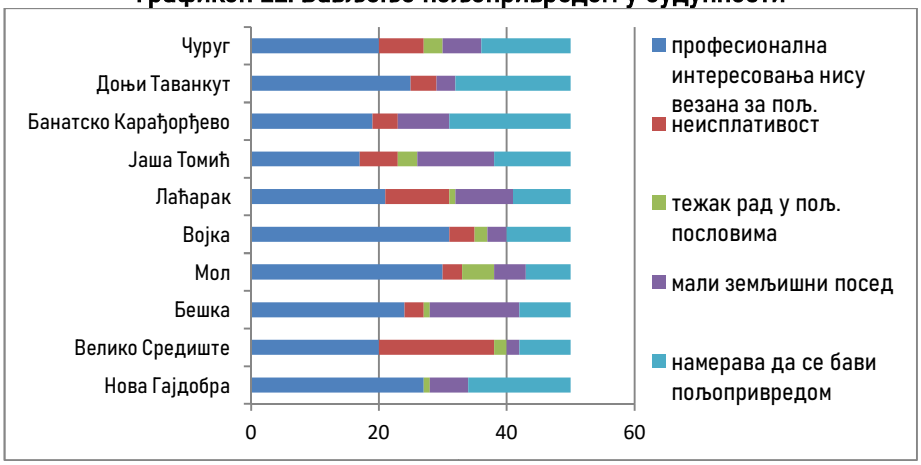
По питању разлога за неучествовање у пољопривредним пословима на породичном газдинству утврђена је такође, статистички значајна повезаност са сеоским насељима (p=.000, C=.396). Наиме, највећи број испитаника које не интересује пољопривреда долазе из Нове Гајдобре и Великог Средишта, као и Војке, а највећи број младих који су укључени у пољопривредне послове на породичном газдинству су из Банатског Карађорђева и Доњег Таванкута. Из Нове Гајдобре и Војке имамо већи

број студената и ђака који су мање заинтересовани за рад у пољопривреди, а на њихову одлуку о школовању могла је утицати и добра повезаност за већим градским центрима, док је са друге стране Велико Средиште, територијално изоловано, мало место где је велики број испитаника без земље или поседују мале парцеле. Такође, и овде се показала значајном веза између пола и разлога за не обављањем пољопривредних послова (p=.000, C=.270). Од укупног броја испитаника који су изјавили да их не интересује пољопривреда 63.3% су женског пола.

Млади испитаници упитани су *да ли намеравају да се баве пољопривредном производњом у будућности*, без обзира на то да ли они или њихови родитељи то сада чине, највећи број, укупно 379, односно 75.8% не намерава да се бави пољопривредом у будућности, а скоро ¼ намерава да се у будућности бави пољопривредом. Највећи број младих обухваћених истраживањем који намеравају да се у будућности баве пољопривредом долазе из Банатског Карађорђева и Доњег Таванкута.

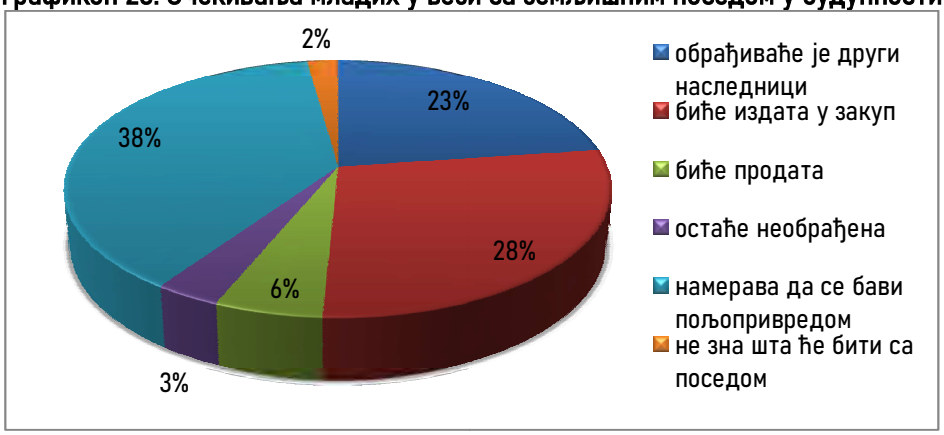
Испитаници који не намеравају да се баве пољопривредом у будућности, као разлоге у највећем броју наводе да њихова професионална интересовања нису везана за пољопривреду, (како је навело њих 234, односно 61.7%, (међу њима је 59% жена) (p=.000, C=.308). Овај одговор најфреквентнији је у Војки и Молу (Граф. 22.). На другом месту по учесталости, као разлог нашао се мали земљишни посед, како су у највећем броју случајева навели испитаници из Бешке (20.6%). На трећем је неисплативост бављења пољопривредом, што је најприсутније у Војки (30.5%), док је најмањи број испитаника, као разлог навео тежак рад у пољопривреди, а овај одговор је најбројнији у Молу (27.8%), (p=.000, C=.399). Иако се обично сматра да је тежак рад оно што младе људе одбија од пољопривреде, добијени одговори указују да великом уделу младих из села са којима смо обавили истраживање, пољопривреда није професионално атрактивна, и имају другачија усмерења.

Графикон 22. Бављење пољопривредом у будућности

На графику 23, могу се видети очекивања младих из узорком обухваћених села у вези са земљишним поседом породичног газдинства. 38% испитаника, намерава да се бави пољопривредном производњом у будућности, 28% сматра да ће земља бити издата у закуп, а 23% да ће земљу обрађивати други наследници. Међу испитаницима који сматрају да ће земљу обрађивати други наследници 64% је жена (p=.000, C=.250).

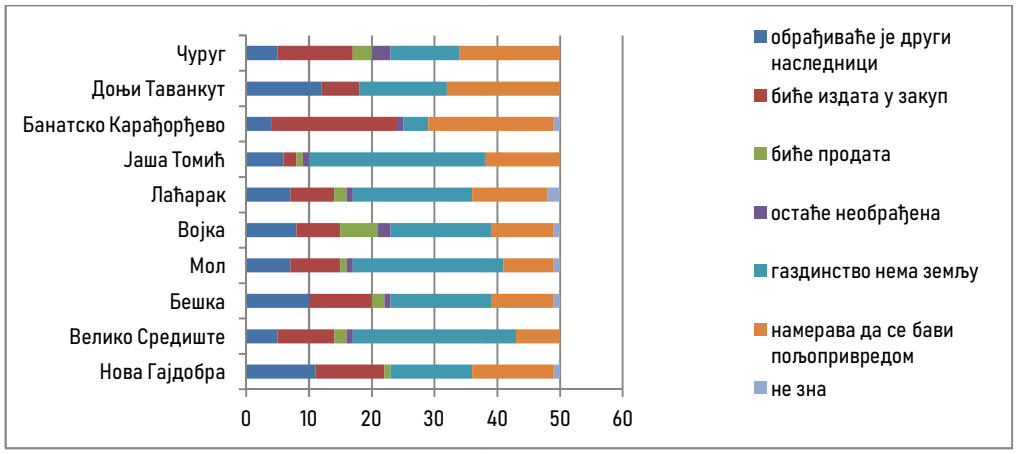
Графикон 23. Очекивања младих у вези са земљишним поседом у будућности

Уколико се упореди дистрибуција одговора према селима, (граф. 24), опет је потврђено да је највеће интересовање за бављење пољопривредом у Банатском Карађорђеву затим Доњем Таванкуту и Чуругу. Ако изузмемо оне чије газдинство нема земље, (а којих је највише у Јаши Томићу и Великом Средишту), највећу

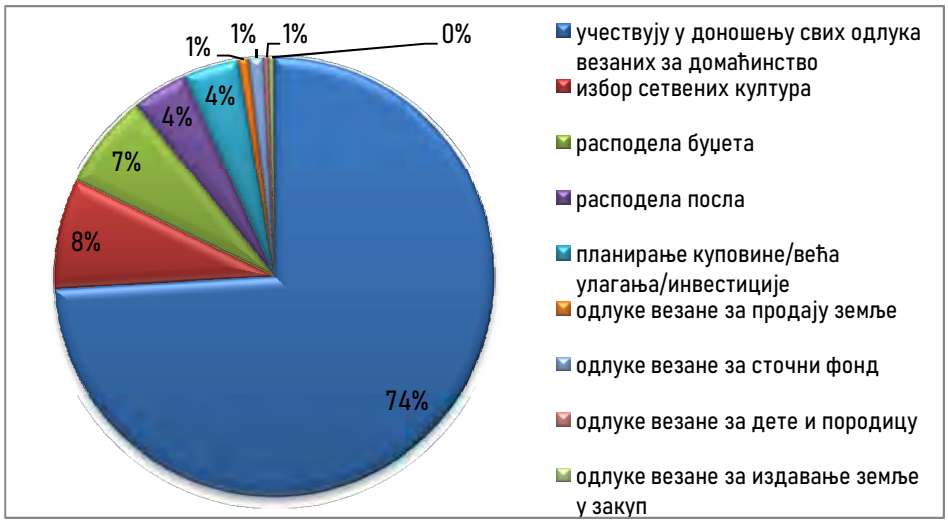
незаинтересованост за бављење пољопривредом у будућности показали су млади из Нове Гајдобре и Војке, (p=.000, C=.408).

Графикон 24. Очекивања у вези са земљишним поседом у будућности према селима

Поред тога што су показали да у највећем броју случајева обављају пољопривредне послове на газдинству, више од половине младих који су обухваћени истраживањем учествују и у доношењу одлука које се тичу њиховог домаћинства и газдинства. У доношењу одлука учествују укупно 270 младих, односно 54%, док 230, тј. 46% не учествује у одлучивању (граф. 25).

Графикон 25. Доношење одлука у домаћинству

Као што се може видети на графикону 25, испитаници који су укључени у доношење одлука везаних за домаћинство и газдинство, у највећем броју случајева учествују у доношењу свих одлука (200, тј. 74%). У знатно мањем уделу присутна је укљученост у доношењу одлука везаних само за поједина питања домаћинства (избор сетвених култура, расподелу буџета, посла, планирање улагања или куповине). Посматрано према селима, нема статистички значајне везе између резиденцијалности и доношења одлука. Највише младих који учествују у доношењу одлука долази из Бешке, док је највише оних који не учествују из Нове Гајдобре.

Међутим, изражена је родна условљеност укључености у доношењу одлука, с обзиром на то да су учесници у одлучивању у 61.9% случајева мушког пола (p=.000, C=.164). Такође, учешће у доношењу одлука расте са годинама, тако да најстарији испитаници, 27-29 година, чине чак 51.1%, док је, са друге стране, контигент становника 18-20 најзаступљенији у категорији оних који не учествују у доношењу одлука, (33.5%), (p=.000, C=.378).

Доношење одлука које се тичу целог домаћинства и газдинства директан је показатељ моћи коју млади испитаници имају, а њих чине у 61% случајева мушкарци. И у дистрибуцији питања у вези којих се доносе одлуке примећена је родна неједнакост (p=.000, C=.218). Мушкарци доминирају у готово свим областима, а жене су заступљеније једино у одлукама везаним за расподелу буџета (57.8%), а једна испитаница је навела да учествује само у доношењу одлука везаних за децу и породицу[136]. Такође, и овде је присутна старосна дискриминација с обзиром на то да они који доносе све одлуке у 52.5% случајева спадају у категорију најстаријих испитаника, и има их најмање међу најмлађима (p=.000, C=.401). Овде је утврђена и статистички значајна разлика међу селима, а та веза је средњег интензитета, односно, у доношењу свих одлука у највећем броју учествују млади из Великог Средишта и Јаше Томића (12.5%), (p=.000, C=.435). Одговор једног испитаника који без обзира на године, учествује у доношењу свих одлука везаних за газдинство и домаћинство:

> Учествујем да би осигурао моју будућност и моје породице (м., 18-20, ученик-пољопривредник).

[136] Питање је отвореног типа.

Што се тиче разлога због којих млади из узорком обухваћених села не учествују у доношењу одлука везаних за домаћинство и газдинство, у највећем броју случајева одговорили су да то не чине јер њихови родитељи сами доносе одлуке, пре свих отац, како је одговорило 31%, док 30% није заинтересовано да учествује у одлучивању. У дистрибуцији одговора са 15.2% учествује и разлог који указује не само на родну и већ и на генерацијску неједнакост, односно млади не учествују у одлучивању због својих година и/или пола (Сх.7, Граф. 26).

> Не, тата размишља за све (м., 21-23, пољопривредник, средња машинска);
> Студент сам, и с обзиром на то да немам својих прихода, не могу учествовати ни у доношењу одлука (ж., 21-23, студенткиња);
> Све главне одлуке доноси глава породице (м., 27-29, студент);
> Зато што силом прилика, живим у породици у којој влада хаос. Високо образован сам и самим тим сматрају укућани да треба да одем од куће и оснујем свој дом, нпр. у Новом Саду, а мој млађи брат остаје у кући, и он одлучује сам, и ради шта му се прохте. Одлучује отимачина (м., 27-29, економиста);
> Зато што сам незапослен и немам право гласа(м., 21-23, незапослен);
> Немам право гласа! (ж., 27-26, радница, удата, живи у вишегенерацијској породици)
> Зато што немам још права на то (м., 21-23, незапослен);
> Не мешам се у супругове одлуке (ж., 21-23, трговац).

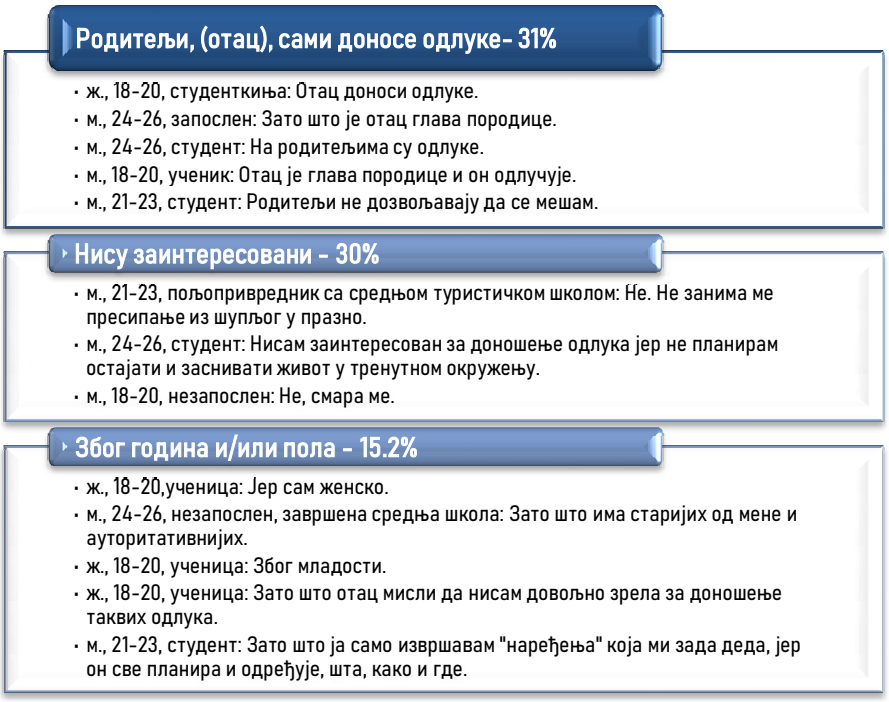
Графикон 26. Учешће у одлучивању према полу

Оваква дистрибуција одговора указује нам на очување патријархалне, традиционалне климе, која још још увек присутна у нашим сеоским срединама. Тако, више жена је заступљено у одговорима да их

учествовање у доношењу одлука не интересује[137] (57.9%), да их нико не пита (54.6%), да су младе да би одлучивале (64%), а јавили су се и одговори да не доносе одлуке зато што су жене, и зато што их доноси муж/свекар (p=.001, C=.225). Посматрано према старосној структури, међу контигентом испитаника од 18-20 година најучесталији су разлози да родитељи доносе одлуке (38.6%), да нису довољно стручни (35.7%), као и да су сувише млади да би учествовали у доношењу одлука (72%), (p=.000, C=.460).

Схема 7. Разлози због којих млади не учествују у одлучивању

Између разлога за неучествовање у доношењу одлука и сеоских насеља постоји статистички значајна веза, средњег интензитета (p=.000, C=.481). Највећи број оних који за то нису заинтересовани долази из Великог Средишта, највише оних које нико не пита за мишљење долазе из Лаћарка, а највише испитаника код којих родитељи сами доносе одлуке долазе из Војке.

[137] И ово питање је отвореног типа.

Можемо закључити да је међу младима из узорком обухваћених села присутна одређена радна активност у пољопривреди, али је она по потреби, спорадична и уколико се затражи. Најактивнији су млади из Банатског Карађорђева и Доњег Таванкута, а највећа незаинтересованост присутна је код младих из Нове Гајдобре и Војке. За пољопривредне послове везује се маскулини модел, мушкарца пољопривредника, који су више укључени како у обављању послова, тако и у процесу доношења одлука. Родна диференција је присутна у готово сваком питању (Čikić, Petrović, 2020; Čikić, 2021; Петровић, 2022).

9. Млади пољопривредници[138]

Профил младих пољопривредника

> ***То је бар просто. Дајте, тј. обезбедите младом човеку са села да може добро да живи од свог рада и неће му град пасти на памет*** (м., 21-23, пољопривредник са завршеном средњом туристичком школом).

Од 500 младих људи са села са којима је обављено истраживање, тек 8.8%, тј. њих 44, изјаснило се да је пољопривредник по занимању, док је чак 456, тј. 91.2% оних који имају другачије професионално опредељење или су незапослени и ученици/студенти[139].

Бити пољопривредник није само занимање са пуним радним временом, након кога следи одлазак кући и слободно време, већ је начин живота, пуно, целодневно ангажовање. За младе људе бављење пољопривредом је недовољно атрактивно за професионално опредељење, неисплативо занимање, које подразумева пуно тешког рада.

Ко су млади пољопривредници из овог истраживања?

Себе сматрају пољопривредницима, првенствено мушкарци, (88,6% је мушког пола), док се жене, иако су им приходи из пољопривреде основни и немају друго занимање, и даље перципирају као домаћице или незапослене, без обзира на њихово пуно радно ангажовање у пољопривреди. Статистичка повезаност између пола и професионалног опредељења за пољопривреду је значајна али слабог интензитета

[138] Делови резултата овог поглавља приказани су у радовима: Petrović, Marica. 2015. To be a Farmer or Unemployed-Dilemma of the Rural Youth. In: Cvijanović, D., J. Subić, A. J. Vasile (eds.) Sustainable Agriculture and Rural Development in Terms of the Republic of Serbia Strategic Goals Realization Within the Danube Region. Institute for Agricultural Economics: Belgrade. 10.-11. 12. 2015. Srbija. p. 413-428. ISBN: 978-86-6269-046-3, UDC: 338.43(292.455)(082)(0.034.2) 005:63(082)(0.034.2) 338.43:502.131.1(082)(0.034.0) 502.131.1:631(082)(0.034.2) и Petrović, M., Glavaš-Trbić, D., Tomaš-Simin, M., Komaromi, B. (2022). Aspiracije mladih iz ruralnih zajednica ka poljoprivredi. [Aspirations of Rural Youth to Agriculture]. *Agroekonomika* 94, 73-85.

[139] Највише је незапослених, студената/ученика и домаћица (55.6%) док запослени чине 35.6%.

(p=.000, C=.211). У највећем броју случајева имају 27-29 година, (43.2%)[140] и завршену средњу школу[141]. Углавном нису желели ни планирали даље школовање, односно, не постоје разлози који су их спречавали да наставе школовање. Утврђена је статистички значајна веза између сеоских насеља и професионалног опредељења за пољопривреду (p=.000, C=.295). У највећем броју случајева долазе из Банатског Карађорђева (29.5%) и Чуруга (20.5%), а најмање из Лаћарка, где ниједан испитаник није пољопривредник, као и из Доњег Таванкута и Јаше Томића где их је само по двоје.

Више од половине испитаника (59.1%) је неожењено-неудато[142] и живе са родитељима (77.3%). Као разлог за заједнички живот са родитељима у највећем броју случајева наводе да им је лакше тако него да сами воде домаћинство, што указује на то да заједнички живот са родитељима није само условљен недостатком финансијских средстава. Млади људи све више показују недостатак потребе за осамостаљивањем као лакше решење од преузимања одговорности за себе, као и потребу за продужавањем транзиције у одраслост, а чак и када заснују своје породице и даље се ослањају на родитељску помоћ.

Већина испитаних младих фармера користи рачунар[143], а њих 31.8% рачунар користи и за потребе посла. Углавном имају интернет и користе га највише за претраживање, електронску пошту и забаву. Половина њих су чланови неке интернет друштвене мреже.

Своје стамбене услове у највећем броју оцењују као добре и задовољавајуће. Половина испитаних младих фармера сматрају да с обзиром на укупне приходе и најнужније потребе могу скромно да живе. На себе лично троше мање него друге категорије испитаника.[144]

Наиме, питање о личној потрошњи дало је разуђене одговоре, али су се код фармера као најучесталији појавили одговорили да су то трошкови пољопривредне производње (18.2%), изласци и личне ситнице (18.2%), као и да уопште не троше новац на себе лично, како је одговорило 15.9%.

[140] 29.5% пољопривредника има 24-26 година, 25% 21-23 и један између 18 и 20 година.
[141] Један испитаник има завршен Пољопривредни факултет.
[142] 38.6% је ожењених/удатих и један је разведен.
[143] Седморо, тј. 15.9% уопште не користи рачунар.
[144] Мање од запослених ван пољопривреде, незапослених, ученика/студената.

У исто време, њихови вршњаци који су запослени ван пољопривреде, или су студенти и незапослени, одговорили су у највећем броју, да свој новац троше на изласке, личне ситнице и гардеробу. Млади пољопривредници мање од осталих троше новац на себе, било зато што су потпуно посвећени послу и сав новац улажу у њега или зато што немају довољно времена. На то нам указује и одговор једног испитаника од 23 године на ово питање:

> Кад боље размислим, на ништа. Трошим на основне животне ствари јер немам времена да трошим, ал' сад' сте ме подсетили, хвала. Живот брзо прође.

Особина давања предности улагању у рад и производњу над личном удобношћу, која је карактеристична за традиционалног сељака, остала је присутна и код младих, модерних пољопривредника (Шљукић, Шљукић, 2012: 303).

Занимљиво је како су оценили материјалну ситуацију своје породице у односу на претходних пет година (p=.004, C=.208). Наиме, исти је број оних који сматрају да се ситуација делимично/знатно погоршала и оних који мисле да се она побољшала (38.6% испитаника).

За своје село их највише везује кућа и имање, како је одоговорило скоро половина испитаних младих пољопривредника. У свом селу највише воле људе, а највише им смета малограђанштина и примитивизам појединаца.

Фармери из узорком обухваћених села сматрају да је положај младих са села у односу на положај младих из града лошији (како је одговорило 61.4%). Утврђена је статистички значајна веза слабог интензитета између оцене положаја младих на селу и професионалног бављења пољопривредом (p=.021, C=.151). Сматрају да су млади у селу у лошијем положају јер имају мање могућности од младих из града.

Као највеће проблеме младих људи у селу наводе немогућност запослења, то што нису заинтересовани за рад у пољопривреди као и лош материјални и социјални положај. Већина испитиваних пољопривредника није задовољна како наше друштво решава проблеме младих у селу (тако сматра 81.8%) (p=.008, C=.183). Да би се смањио одлазак младих из села у градове, према њиховом мишљењу неопходна

је боља могућност за запослење и стимулисање пољопривреде, како је одговорило њих 68.2%.

Ставови о пољопривреди као делатности и професији

> ***Сматрају нас заосталим, затуцаним...небитним за друштво...овцама за шишање*** (м., 27-29, пољопривредник са завршеним Пољопривредним факултетом).

Више од половине испитаних младих пољопривредника има регистровано пољопривредно газдинство на своје име, њих 54.5%, а 45.5% је оних који нису носиоци пољопривредног газдинства. С обзиром на то да већина живи у заједници са родитељима, овај податак указује на то да су родитељи у мало више од половине случајева препустили синовима улоге кућедомаћина, мада нам не говори ништа о томе какве су стварне позиције моћи на релацији родитељ – деца, односно, да ли су млади синови само формални или и суштински доносиоци одлука на газдинству.

Пензионо и здравствено осигурање себи уплаћује 61.4%, а не уплаћује 38.6% младих пољопривредника из села обухваћених узорком.

Величина земљишта коју фармери из узорком обухваћених села имају у власништву и обрађују, креће се највише у распону од 5 до 30 ha. У највећем броју случајева у власништву имају 10.01-20 ha, (27.2%), док обрађују 20.01-30 ha (22.7%). Преко 100 ha земље обрађује њих четворо тј. 9.1%.

Већина младих пољопривредника, (88.6%), сматра да је то њихово трајно професионално опредељење. Поједини то са жаљењем констатују:

> То је моје трајно професионално опредељење. Данас од пољопривреде може лепо да се живи (м., 21-23, пољопривредник).
> Трајно госпођо, нажалост (м., 27-29, пољопривредник са завршеном средњом електротехничком школом).

Привременим опредељењем, односно пролазним решењем до проналажења новог посла, бављење пољопривредом сматра 6.8%, а двоје не може да оцени.

> Да, уколико видим неки напредак. Ако овако наставе са пољопривредом, (једином граном која је у суфициту), натераће нас, „сељачине", да продамо све и купимо станове по Београду и живимо од кирије као господа (м., 24-26, пољопривредник са завршеном средњом пољопривредном школом).
> Пролазно, док не нађе, бољи посао. Радим то зато што морам (м., 18-20, пољопривредник са завршеном средњом угоститељском школом).

Чак 90.9% младих пољопривредника из узорка сматра да држава тј. државне институције не подстичу на бављење пољопривредом, а само њих четворо сматра да држава својим мерама то чини. Наводимо неке од одговора испитаника на ово питање:

> Подстицајна финансијска средства су сваке године неизвесна и минимална са високим критеријумима и захтевима који се морају испунити да би се остварила права на исте (м., 24-26, пољопривредник са завршеном средњом техничком школом).
> Не. Земљу обрађују само богаташи који су на лак начин дошли до новца. Тако да млади који немају новца, не могу ни да купе земљу,ни да је обрађују, а посла немају у предузећима зато што пропадају (м., 27-29, пољопривредник).
> Зато што немамо загарантовану будућност у пољопривреди (м., 18-20, ученик-пољопривредник).
> Корупција, монополи на тржишту, само декларативно залагање за пољопривреду, мали проценат буџета издвојен за пољопривреду с обзиром на њено учешће у БДП-у, постојећа средства лоше распоређена... (м., 26-26, пољопривредник са завршеним Пољопривредним факултетом).
> Зато што ме терају да лажем и пољопривредно газдинство региструјем (делим) на све укућане које сам претходно пријавио на разна места боравка, друге адресе. Зато што субвенције не исплаћују по предатом кг, него ко се како снађе са папирима. Зато што се никада не знају цене наших производа (загарантоване)...Мало вам је ових пет редова!!! (м., 27-29, пољопривредник са завршеном средњом пољопривредном школом).
> Ма кога је још брига за младе људе у овом друштву (м., 21-23, пољопривредник (средња економска школа).
> Потребни су повољнији кредити за пољопривреду и подстицај младим људима да остану на селу и увећају поседе и да их подстичу на подизање мини фарми ал' уз утврђене паритете цена у узгоју стоке (м., 27-29, пољопривредник, (средња машинска школа).
> Зато што је бављење пољопривредом незахвалан посао са много уложеног труда, а питање је да ли ће се исплатити. А држава нам много не олакшава тај рад (м., 24-26, пољопривредник (средња пољопривредна).

> Не подстиче зато што је пољопривредницима тешко да набаве механизацију, не постоје повољни кредити. Субвенције нису толико лоше (м., 27-29, пољопривредник са завршеном средњом пољопривредном школом).
> Држава не подстиче у довољној мери младе људе да се баве пољопривредом. Субвенције су мале, тржиште је несигурно. Дугорочни планови за пољопривреду просто не постоје. Ништа није сигурно и ништа се не може планирати на дужи рок, бар пет година (м., 21-23, пољопривредник (средња пољопривредна).

Са друге стране, већина је користила неке од подстицајних мера које је држава нудила у претходним годинама (70.5%), а 22.7% то још увек није учинило али намерава, док троје није никада користило подстицајна средстава и то ни не намерава да чини. У додели подстицајних средстава замерају на сложености процедуре и обимности бирократизације, као и то да подстицаји нису адекватни нити повољни.

> Зато што морам поред силних папира, од којих 50% њих набављају илегално, морам и да доставим сабрана дела „фискалних" рачуна преписана у три тома (м., пољопривредник, студент машинског факултета).
> Никаква сигурност у производњи. Не можеш ништа планирати. Лоши подстицаји за младог пољопривредника, високе камате у банци и др. (м., 21-23, пољопривредник).

Положај пољопривредника у нашем друштву, млади из узорка у највећем броју случајева оцењују као лош, како сматра 81.8%.

> Несигурно, без планирања, без нових, подстицајних идеја, једноставно, хаос свуда (м., 21-23, пољопривредник (средња пољопривредна);
> Зато што нам увек други људи, политичари, смање цену наших производа, и ми не можемо никако да им се супротставимо) (м., 21-23, пољопривредник).

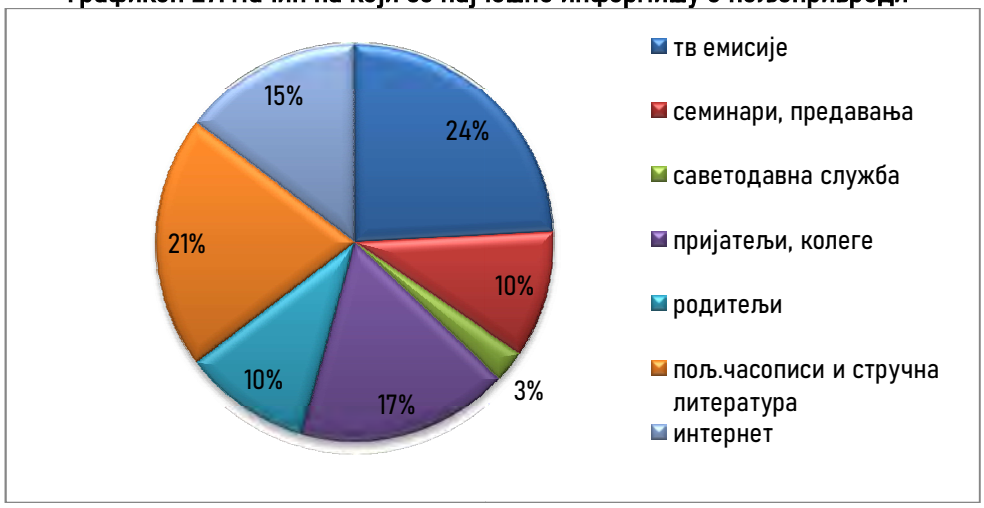
Само један испитаник, положај своје професије оцењује као добар. Лош положај пољопривредника објашњавају лошим положајем целокупне пољопривреде, као и потцењивачки однос друштва и околине према овој професији.

> Зато што најмање заради пољопривредник а највише онај што нема везе са пољопривредом (м., 24-26, пољопривредник са завршеном средњом пољопривредном школом).

> Радиш као сивоња и на крају 0 или велики минус! (м., 21-23, пољопривредник са завршеном средњом техничком школом).
> Зато што никад не зна цена производа. Паритети су ван сваке памети и кад све саберем = 0 (м., 27-29, пољопривредник са средњом машинском школом).
> Несигурно тржиште, некоректан однос државе (ж., 24-26, пољопривредница са средњом саобраћајном школом).
> Зато што је храна јако битна, а они то запостављају, бацају пољопривреднике у запећак (м., 21-23, пољопривредник).
> Зато што су пољопривредници последња рупа на свирали (м., 24-26, пољопривредник са средњом пољопривредном школом).
> Не знају се откупне цене производа које ће бити, то је једна велика лутрија (м., 24-26, пољопривредник са средњом електротехничком школом).
> Много посла, бриге (м., 27-29, пољопривредник са средњом машинском школом).
> Небрига државе према пољопривредницима који заврше свој радни век (м., 27-29, пољопривредник са завршеном гимназијом).

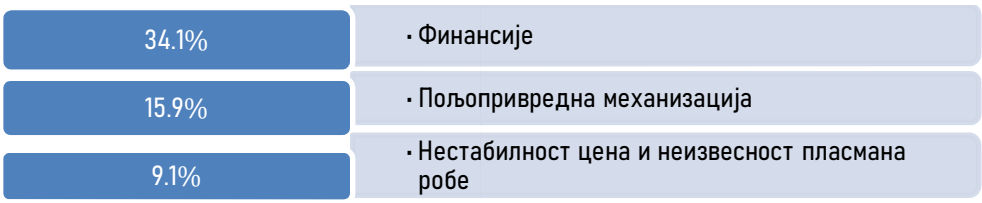
О пољопривреди се у највећем броју случајева информишу путем телевизијских емисија (24%). Пољопривредни часописи и стручна литература такође су присутни као један од значајнијих начина информисања јер их је навело 21% младих пољопривредника. На трећем месту по учесталости су пријатељи и колеге, како се информише 17%, док тек 3% то чини путем Стручне саветодавне службе, што указује на лошу информисаност младих о њиховом раду и функционисању. Битно је да млади пољопривредници посвете више пажње информисаности и едукацији, с обзиром на то да им је телевизијски програм главни канал за пренос знања и информација о пољопривреду. Стручна литература и часописи јесу заступљени, али семинари и предавања у мањој мери (Граф. 27).

Графикон 27. Начин на који се најчешће информишу о пољопривреди

Главни проблеми са којима се млади пољопривредници из узорка најчешће сусрећу у производњи на свом пољопривредном газдинству на првом месту су финансије као и високе цене репроматеријала и ниске откупне цене које је, као проблем навело 34.1% фармера. На другом месту по учесталости наведен је проблем дотрајале пољопривредне механизације или њен недостатак, како се изјаснило 15.9% младих пољопривредника. На трећем месту јављају се проблеми нестабилних цена и неизвесност пласмана робе (Сх.8).

Схема 8. Главни проблеми младих фармера на газдинству

Анархија, крађа, репроматеријал који не одговара декларацији, скупи кредити, нетранспарентан откуп, крађа у откупу, превише посредника...непостојање удружења... (м., 27-29, пољопривредник са завршеним пољопривредним факултетом);

Да бих обрадио земљу све морам да кеширам по европским ценама. Када морам да продам производ, дође ми да га поклоним гладнима (м., 24-26, пољопривредник, студент машинског факултета);

> Све морам да кеширам да бих након тога производе продао неком тајкуну у силос, (који наравно узима добар лагер), и чекао да тај исти постигне на тржишту добру цену, (за њега). Све зависи колико можеш да чекаш (м., 24-26, пољопривредник са завршеном средњом пољопривредном школом);
> Скупа нафта, недовољно удруживања пољопривредника (м., 21-23, пољопривредник);
> Скупа нафта, ђубриво и остало. Непостојање превоза рецимо ђубрива, када се купује у великим количинама на неком месту удаљеном од мог села (м., 24-26, пољопривредник са средњом пољопривредном школом);
> Скупа производња, цене робе (готових производа), ниске и врло осцилирају, продаја несигурна и ризична, јер се дешава да буде и неисплаћена (м., 21-23, пољопривредник (средња пољопривредна);
> Велика цена супстрата, репроматеријала, (прати евро), велики издаци у току зимских месеци, (грејање), а мали извор прихода (баве се цвећарством – М.П.) (м., 27-29, пољопривредник са завршеном гимназијом).

Одговори указују на то да се испитаници у пољопривредној производњи сусрећу са бројним проблемима, а највећи су они финансијске природе. То је само један од разлога зашто се млади људи из села, ређе одлучују на бављење пољопривредом. Сматрају је неисплативом, док истовремено захтева пуно рада и одрицања. Такође се може приметити и незадовољство институцијама и организацијама са којима сарађују у откупу производа.

Културни хабитус младих са села је у сталним променама и идеја о обрађивању наслеђене земље, у смислу настављања традиције, давно је изгубила своју вредносну тежину. Очигледно је да постоји известан недостатак мотивације међу младима за бављење пољопривредом, како културолошке тако и економске природе.

Све је присутнији став да се тешким радом и залагањем не може ништа постићи што је један од разлога пасивности младих људи у свим сферама па и у интересовању за пољопривреду. Код младих људи се све више наглашава прагматичност и материјализам, све више је присутно разочарење и безвољност због неостварених великих амбиција када се након школовања не пронађе адекватно запослење у струци.

Иако се последњих година ради на томе, и даље је репутација коју бављење пољопривредом има међу младим људима прилично неповољна. Потребно је више времена да се идентитет

пољопривредника трансформише од традиционалног сељака земљорадника у модерног фармера који се на модеран начин бави модерном пољопривредом, а можда се никада у потпуности неће ни трансформисати. Без обзира на све разлике које постоје између традиционалног сељака и модерног пољопривредника, а које се, према Мендрасу, пре свега огледају у укљученост у тржиште и комерцијализацију, Шљукићи наводи да постоје елементи према којима су између сељака и фармера постоје извесне сличности, односно:

> „да постоји известан континуитет између рада српског сељака и америчког фармера" (Шљукић, Шљукић, 2012: 194).

Наиме, ови аутори наводе следеће сличности: без обзира на степен механизације која је присутна у раду америчких фармера, то је и даље у мањој мери него у градској индустрији; као и код сељака и занимање фармера се наслеђује у породици; мањи део фармерове производње задржао је натурални карактер; и међу америчким фармерима присутни су неуговорни облици кооперације; природа одређује ритам рада и сељака и фармера; и на фарми и на сељачком газдинству ради цела породица; и фармер и сељак морају поседовати многобројне вештине (Исто, 194-195). Из овога аутори потпуно оправдано закључују да:

> „између традиционалног и модерног не стоји провалија, него да се модернизација може умногоме ослањати на традицију" (Шљукић, Шљукић, 2012: 195-196).

Одлуку да се баве пољопривредом младе незапослене особе са села не би требале да доносе само као опцију за преживљавање, већ би такву одлуку требало да доносе са мало већим амбицијама, да од свог породичног имања створе модерну, профитабилну фарму. Млади људи у селу морају имати потенцијала да умеју да препознају економске могућности свог породичног газдинства и да их на најбољи начин искористе. То што живе на селу, схватају као своју препреку ка запошљавању, а могу баш то да искористе као део решења свог проблема. Чак и када постоји воља, жеља и потенцијал, млади људи који су заинтересовани за пољопривреду не могу успети уколико немају и адекватни институционални подстицај и подршку. Неопходно је уложити велике напоре не само за унапређење пољопривреде као делатности, већ и за њену професионализацију.

10. Материјални положај младих

По свему судећи нећу никада ни имати своју кућу, а немам где да побегнем ☺ (м., 21-23, пољопривредник)
Преживљавање (м., 24-26, незапослен).

Као што је већ напоменуто, у нашем друштву процес транзиције у одраслост карактерише субпротективни (фамилистички) образац, који се очитава, између осталог, и у заједничком животу са родитељима, а који је, у нашем случају, карактеристичан за 81.4% испитаника. Овај образац има своје традиоционалне и културолошке корене и нарочито је присутан у руралним подручјима. Живот у заједници у традиционалним, патријархалним сеоским породицама, младим људима је одузимао независност али је зато пружао сигурност. Сигурност је представљала компензацију за ограничену слободу и прилагођавање старијима.

„Старији сносе одговорност и бригу, али уживају углед. Млађи показују послушност, али уживају безбрижност“ (Erlich, 1972: 29).

Постоји статистички значајна веза између живота у заједници са родитељима и сеоских насеља (p=.000, C=.269). Највише испитаника који живе у заједници са родитељима је из Војке (98%), односно само један испитаник/ца живи одвојено. Затим из Нове Гајдобре, Лаћарка и Банатског Карађорђева где са родитељима живи 90% испитаника. Највећи број младих који живе самостално су из Великог Средишта и Мола (19.4%) као и Бешке (12.9%).

У остваривању самосталности велику улогу имају године (p=.000, C=.352), с обзиром на то да је највише самосталних у најстаријој групи испитаника (27-29 година), 72%, а са опадањем година опада и број младих који не живе са родитељима, тако да их у категорији испитаника до 20 година има тек троје. Кључни разлог за заједнички живот са родитељима није ни то што су неожењени/неудате, с обзиром на то да 44.8% оних који су ожењени/удате, живе још увек у заједници са родитељима. Утврђена је веза између пола и суживота са родитељима

(p=.002, C=.137), и показало се да су жене у том смислу самосталније, односно да је 60.2% испитаника који не живе са родитељима женског пола, а што је опет у складу са традицијом нашег друштва да мушка деца остају да живе у породичној кући[145]. Такође је утврђена и статистички значајна веза са радном активношћу с обзиром на то да је 43% оних који више не станују са родитељима запослено. Као што је и очекивано сви ученици живе са родитељима као и већина студената. Занимљиво је да међу приватним предузетницима тек троје живи самостално, а међу пољопривредницима деветоро (p=.000, C=.301).

Међу испитаницима који живе са својим родитељима, 87.9% станује у истој кући као и они, а остали станују у помоћним просторијама или у одвојеним кућама.

Што се тиче пресудних разлога за заједнички живот са родитељима, доминира недостатак финансијских средстава, како је навело 173, односно 42.5% испитаника, што потврђује претпоставку да је реч о изнуђеној стратегији, као и да недостатак финансија продужава транзицију у одраслост:

> Због недостатака финансијских средстава, да могу да одем, ја бих отишао још одавно! (м., 21-23, незапослен)
> Не мислим да ће се нешто променити у наредних двадесет година. Немам пара да направим своју кућу, а радо бих се одселио (м., 24-26, пољопривредник).
> Зато што морам (ж, 18-20, ученица).

Други разлог по учесталости је, да им је лакше тако (не у финансијском смислу) него да самостално воде домаћинство, како је одговорило 96, тј. 23.6% испитаника:

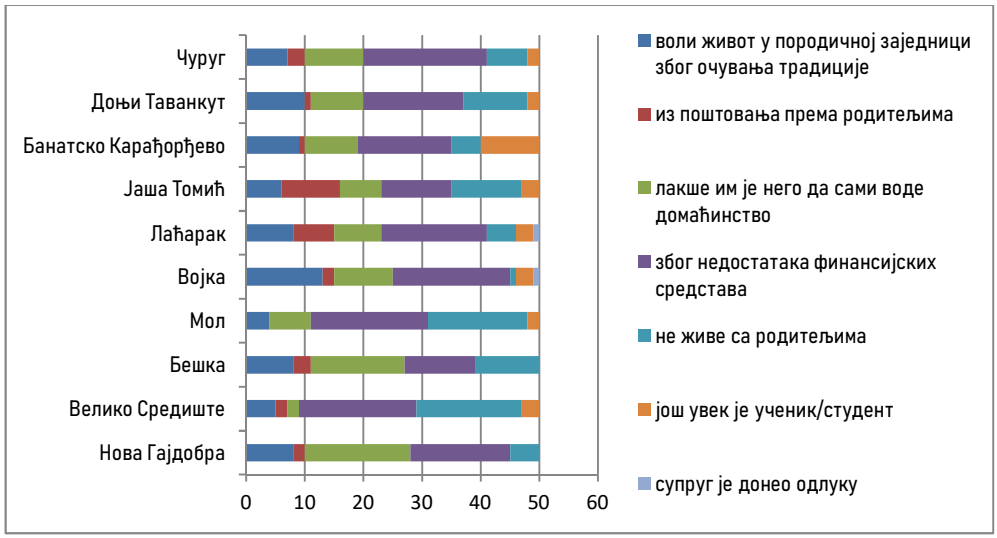
> Нисам способан да живим сам (м., 18-20, ученик).

[145] Извесна ретрадиционализација породичних односа у српској сеоској породици јавља се као одговор на друштвену кризу и урушавање институционално-организационог система током периода блокиране транзиције 1990-их година, као и делимично затварање сеоске породице и домаћинства како би се избегли удари транзицијских промена. Ретрадиционализација породичних односа рефлектује се, (поред присуства ауторитета старијих чланова), и у саставу сеоских домаћинстава, где је у већој мери задржан вишегенерацијски састав (Čikić, Petrović, 2015).

Трећи разлог је, да воле живот у породичној заједници ради очувања традиције, који се јавља код 78, односно 19.2% испитаних. Статистички се значајно разликује дистрибуција одговора према полу (p=.000, C=.200), јер је 60% испитаника који остају да живе са родитељима ради очувања традиције мушког пола, а мушки пол доминира и међу онима који су одговорили да им је то лакше него самостално вођење домаћинства (62.5%), чиме је потврђено да *ставови о заједничном животу са родитељима и након ступања у брак перзистира у сеоским срединама код мушког пола као интризична вредност, саставни део традиције вредне очувања.*

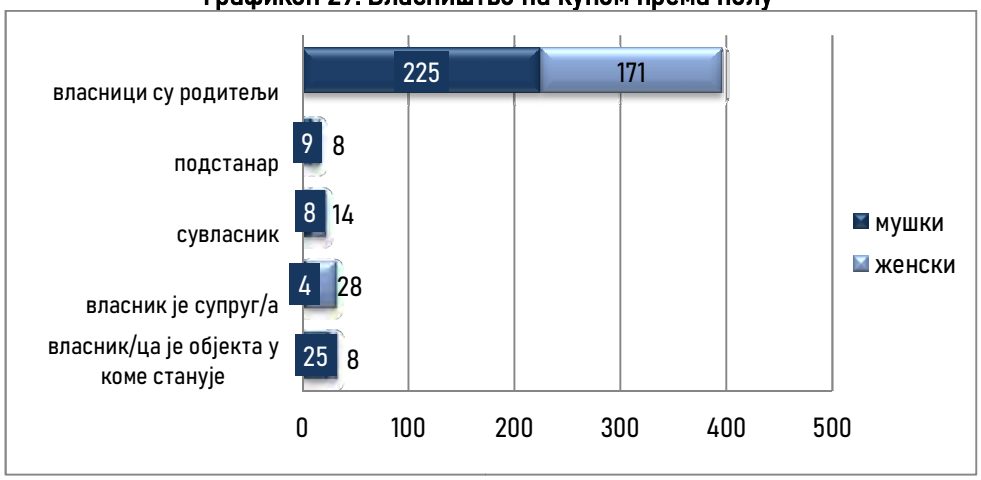
Посматрано према селима, графикон 28, први разлог, недостатак финансија, најчешће наводе испитаници Чуруга (12.1%), као и испитаници Великог Средишта, Мола и Војке, (11.6%). Да им је лакше да живе са родитељима него да самостално воде домаћинство навело је највише младих из Нове Гајдобре (18.6%) и Бешке (16.7%). Породична традиција као основни разлог најприсутнија је међу испитаницима Војке (16.7%) и Доњег Таванкута (12.8%), а поштовање према родитељима у Јаши Томићу (32.3%) и Лаћарку (22.6%), (p=.000, C=.444). Одговор једне испитанице указује да живот у заједници, представља поштовање традиције, али то очигледно није њен лични избор: „Тако је требало (ж., 27-29, економиста, удата, живе у заједници).“

Графикон 28. Разлог заједничког живота са родитељима

Што се тиче власништва над кућом у којој живе, млади у већини случајева нису власници, већ су то њихови родитељи, како је навело 396, (79.2%) испитаника. Тек је 33, односно 6.6% младих који су власници куће у којој живе, и то су углавном мушкарци (75.8%), (Граф. 29). Жене су власници куће/стана у којој живе тек у 1.6% случајева и, у односу на мушкарце, међу њима је једино више сувласника (63.6%) (p=.000, C=.247).

Графикон 29. Власништво на кућом према полу

Власништво над кућом/станом у којем се станује повећава се са годинама и најзаступљеније је у категорији испитаника од 27-29 година старости (66.7%), (p=.000, C=.323). Такође, власници су у 36.4% пољопривредници, а у 33.3% случајева запослени (p=.000, C=.443). Посматрано према селима, највише власника је из Великог Средишта (21.2%) и Мола (18.2%), а најмање их је у Банатском Карађорђеву и Лаћарку где је само по један испитаник власник куће у којој живи. Највише подстанара је међу испитаницима из Јаше Томића и Бешке (по 29.4%).

Квалитет живота и животни стандард показатељи су социјалне искључености, а очитавају се, између осталог, и преко стамбених услова и опремљености (Миладиновић, 2010а). Млади обухваћени истраживањем у највећем броју случајева живе у кућама грађеним 1971-1990. године, (228, односно, 45.6%). У кућама сграђеним пре 1950. године живи 10.6% испитаника а у кућама сграђеним после 2001. године, 7.6%. Постоји статистички значајна веза са сеоским насељима и годинама градње куће за становање (p=.006, C=.330). Испитаници који

живе у кућама сграђеним пре 1950. године живе у 20.6% случајева у Бешкој, а испитаници чије су куће сграђене после 2001. године у 47.4% случајева су из Јаше Томића[146].

У највећем броју случајева кућа за становање има површине 91-110 m², (171, тј. 34.2%), куће преко 110 m²има 32.2% испитаника, а, до 50 m² 2.6%. Највећи број кућа површине преко 110 m² налазе се у Новој Гајдобри (p=.007, C=.327). 326, (65.2%) испитаника наводи да кућа у којој станују има пет и више просторија и под је у највећем броју случајева прекривен паркетом (38%) и ламинатом (37.8%).

Већина испитаника има задовољене основне инфраструктурне услове у кућама у којима станују (електричну енергију, прикључак за воду, купатило и wc у кући). Четворо испитаника нема спроведену воду у кући (из Бешке, Војке и Доњег Таванкута). Десеторо у кући нема купатило (из Великог Средишта, Бешке, Мола, Јаше Томића, Доњег Таванкута и Чуруга). 25 испитаника нема у кући у којој станује wc, од тога је деветоро из Јаше Томића. Села Војка и Доњи Таванкут нису прикључена на водоводну мрежу, тако да се снабдевају водом из сопствених бунара. 204,(40.8%) испитаника у кући имају централно/етажно грејање, (највише у Лаћарку и Доњем Таванкуту), 182, (36.4%) испитаника имају у кући прикључак за гас (највише у Бешкој и Банатском Карађорђеву). Већина испитаника у кући у којој станује има интернет. Интернет нема укупно 88, односно 17.6% испитаника, највише из Јаше Томића (18.2%).

У табели 16, приказана је опремљеност испитаника одређеним уређајима у стамбеном објекту, као и не поседовање путничког аутомобила. Већина испитаника поседују све уређаје који су неопходни за функционално обављање свакодневних послова. Највећа депривација у опремљености кућним уређајима примећена је у Јаши Томићу, Великом Средишту и Доњем Таванкуту.

[146] На ово је утицала велика поплава која је задесила село 2005. године, у којој су многи људи остали без кућа и били принуђени да граде нове као што и велики део становништва овог села чине избеглице који су такође, градили нове куће за становање.

Табела 16. Опремљеност куће за становање уређајима

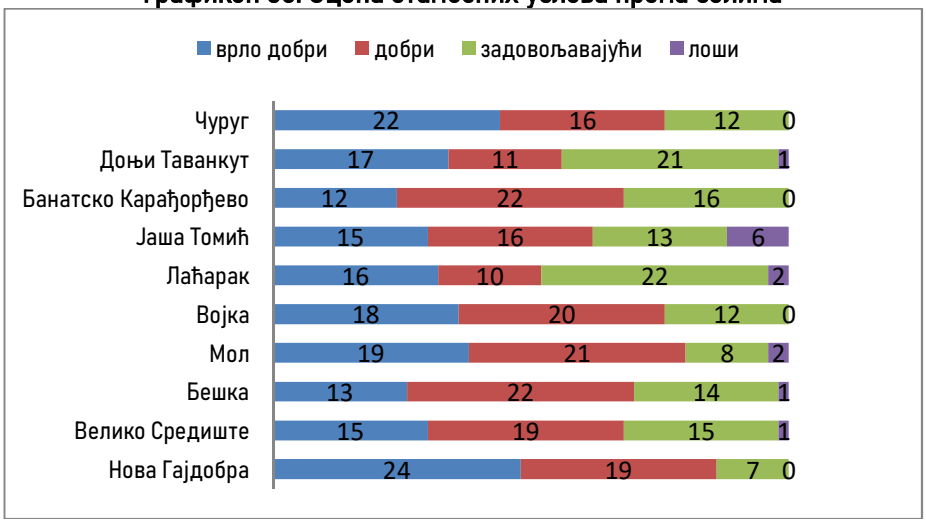
Уређаји	Не поседује
Електрични шпорет	6, тј. 1.2%[147]
Фрижидер	Сви имају фрижидер
Замрзивач	19, тј. 3.8%[148]
Машина за веш	11, тј. 2.2%[149]
Усисивач	7, тј. 1.4%
Радио и остали музички уређаји	20, тј. 4%[150]
Телевизор	2, тј. 0.4%
Телефон	33, тј. 6.6%
Рачунар	55, тј. 11%
Клима уређај	311, тј. 62.2%[151]
Путнички аутомобил	112, тј. 22.4%[152]

На питање да ли у стамбеном објекту у којем станују постоје неки од следећих проблеми: да је објекат влажан, прокишњава, зидови или подови пропали, или да нема довољно дневног светла, нема довољно места за све чланове породице, нема довољно грејања зими, 363, (72.6%) испитаника је одговорило да не постоји ниједан од наведених проблема у кући у којој станују. Највећи број испитаника без проблема у стамбеном објекту су испитаници Нове Гајдобре и Банатског Карађорђева. Најфреквентнији проблем који се јавио код испитаника јесте недовољно места за све чланове домаћинства, код 14.4%. Овај проблем у највећем броју случајева наводе испитаници Чуруга (18.1%) и Јаше Томића (15.3%) а најмање испитаници Нове Гајдобре, само један (p=.038, C=.185). Други по учесталости је проблем грејања зими, код 11.2% које је као проблем навео највећи број испитаника из Јаше Томића, (25%), (p=.015, C=.199). Остали проблеми се јављају у знатно мањем броју. Код 14 испитаника нема довољно дневног светла и код истог броја су зидови или подови пропали, док са влажним стамбеним простором има проблема осморо испитаника.

[147] Од тога четворо из Јаше Томића
[148] Највише из Јаше Томића
[149] Највише из Јаше Томића
[150] Највише из Великог Средишта
[151] У највећем броју из Доњег Таванкута и Јаше Томића
[152] У највећем броју из Великог Средишта и Јаше Томића, по 18 испитаника

Своје стамбене услове испитаници у највећем броју случајева оцењују као добре, (176, односно, 35.2%) и врло добре (171, 34.2%). Крускал Волисовим тестом утврђена је статистички значајна веза између села и оцене стамбених услова (p=.026), међутим она се губи након Бонферонијевог прилагођавања алфа вредности (α=.001). Најпозитивнију оцену својих стамбених услова дали су испитаници из Нове Гајдобре (14%) и Чуруга (12.9%), (Граф. 30). Своје стамбене услове оцењују као добре у највећем броју случајева испитаници из Банатског Карађорђева и Бешке (12.5%). Задовољавајућим своје стамбене услове оцењује укупно 140, односно, 28% испитаника, који су највећем броју случајева из Лаћарка (15.7%). Своје стамбене услове као лоше оцењује 2.6% испитаника, а њих у 46.2% случајева чине млади из Јаше Томића.

Графикон 30. Оцена стамбених услова према селима

Финансијско сиромаштво је једна од основних димензија социјалне искључености, јер уколико сте у модерном друштву у овом сегменту депривирани, то вас искључује и онемогућава ангажовање и у већини других[153]. Млади су у 44% случајева, (220 испитаника), без личних извора

[153] Стопа ризика од сиромаштва или социјалне искључености је % лица која су у ризику од сиромаштва, или су изразито материјално и социјално ускраћена. У 2022. години износила је 28.1%. Праг ризика од сиромаштва (60% медијане еквивалентног прихода у РСД) у 2022. години за четворочлано домаћинство (родитељи и двоје деце), износи 55 668 динара (https://publikacije.stat.gov.rs/G2023/HtmlL/G20231287.html, преузето 9.04.2024.).

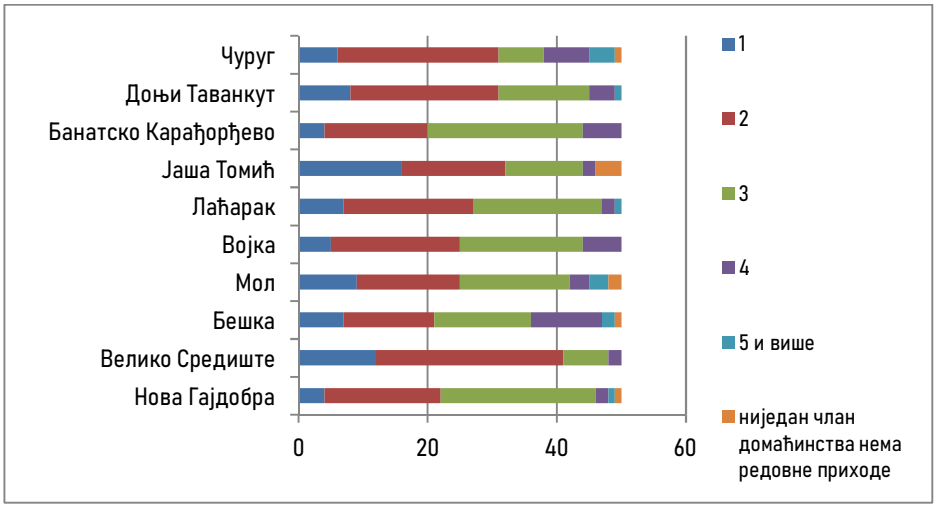
прихода, односно издржавају их родитељи или неки други чланови породице. Овде је утврђена статистички значајна веза са полом испитаника (p=.000, C=.287). Наиме, чак 60% испитаника који немају личних прихода су женског пола, док мушкарци доминирају у свим осталим.

Као главни извор сопствених прихода плату су навели 175, (35%), а приходе од пољопривреде, својим основним приходом сматра 65, односно, 13% испитаника. Постоји статистички значајна веза сеоских насеља и извора личних прихода и та веза је средње јачине (p=.001, C=.414). Највише испитаника који немају личне приходе су из Војке[154] (13.6%), као и Лаћарка[155] (12.7%). Испитаници који примају плату у највећем броју случајева долазе из Бешке[156] (14.9%), а продаја пољопривредних производа је најприсутнија у Банатском Карађорђеву (27.7%), које има и највећи број пољопривредника. Поред ових, као извори прихода присутни су и следећи, наведени према учесталости: занатство, сезонски посао (као и рад на црно), социјална помоћ, приход од издавања у закуп земље и/или зграда и породична пензија.

Међу младима обухваћеним истраживањем, у највећем броју случајева два члана домаћинства имају редовне приходе, како је навело 197, (39.4%). Ти приходи су најчешће плата и приход од пољопривреде, а овакакв одговор је најзаступљенији у Великом Средишту (14.7%), (Граф. 31). Код 159, (31.8%) испитаника, троје чланова домаћинства има редовне приходе, и то су плата, приходи од пољопривреде и пензија. Највише оваквих случајева је у Новој Гајдобри и Банатском Карађорђеву (15.1%). Један извор прихода у домаћинству присутан је код 15.6% испитаника, у највећем броју из Јаше Томића. Пет и више извора прихода има тек 2.4% испитаника. 1.8% испитаника, навело је да ниједан члан њиховог домаћинства нема редовне приходе, а ови одговори се у највећем броју случајева јављају у Јаши Томићу (p=.000, C=.403).

[154] Има највећи број ђака и студената.
[155] Има највише незапослених.
[156] Има највише запослених.

Графикон 31. Број чланова домаћинства који имају редовне приходе

Плата се као главни извор прихода у домаћинству јавља међу испитаницима у највећем броју случајева (Таб.17). Од укупно 500 испитаника, код 413 је плата један од редовних извора прихода домаћинства. Затим по заступљености следе приходи од пољопривредне производње, па пензија.

Табела 17. Извори прихода домаћинстава испитаника

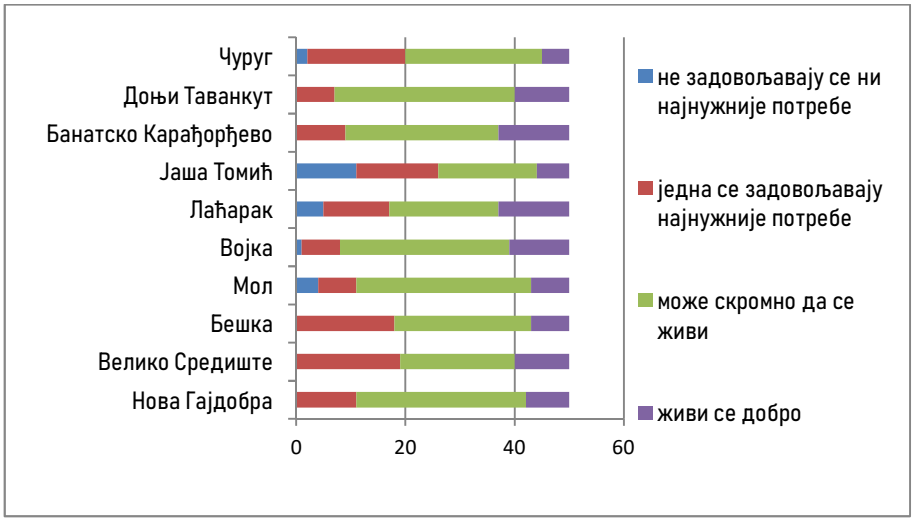
Приходи	Број	%
плата	*413*	*82.6*[157]
пензија	*156*	*31.2*
занатство	75	15
пољопривреда	*202*	*40.4*[158]
социјална помоћ	6	1.2
приход од закупа земље/зграда	5	1
дечији додатак	3	0.6
нема редовних прихода у домаћинству	11	2.2

[157] Овде је утврђена статистички значајна веза са сеоским насељима (p=.000, C=.252). највише испитаника код којих је у домаћинству присутна плата као извор прихода је у Новој Гадобри, (код 47, тј. 94%), а најмање у Јаши Томићу код 38, (76%) испитаника овог села.

[158] Овде је, такође, утврђена статистички значајна веза са сеоским насељима (p=.000, C=.318). Највише испитаника код којих је продаја пољопривредних производа део редовних прихода домаћинства је Банатско Карађорђево (40, тј. 80%), а најмање код младих из Великог Средишта где је овај извор прихода навело тек 10 испитаника, 20%.

Млади из узорком обухваћених села оцењивали су своје материјалне услове, узевши у обзир укупне приходе и најнужније потребе. Више од половине испитаника, њих 264, односно 52.8%, оцењује да може скромно да живи, а 123, односно 24.6% да једва задовољавају најнужније потребе[159]. У оцени својих материјалних могућности најзадовољнији су млади из Банатског Карађорђева, а најнезадовољнији млади из Јаше Томића, где 22% испитаника не успева да задовољи ни најнужније потребе (Граф.32). Укупно 23 испитаника, тј. 4.6%, оцењује да својим приходима њихово домаћинство не може задовољити ни најнужније потребе. Са друге стране, 90, односно, 18% оцењује да домаћинство са својим приходима може добро да живи. Крускал Волисовим тестом утврђена је статистички значајна и јака веза између оцене материјалне ситуације домаћинства и сеоских насеља која је потврђена и Бонферонијевим прилагођавањем алфа вредности (p=.000, α вредност након прилагођавања износи .001).

Графикон 32. Оцена материјалних могућности домаћинства

[159] Анкетом о приходима и условима живота (SILC анкета), испитивана је стопа субјективног сиромаштва која изражава самооцену могућности да се „састави крај с крајем“, с обзиром на укупне приходе и расходе. Утврђено је да веома тешко то чини 12.7% становништва Р. Србије обухваћених анкетом, тешко 27.9%, а са извесним тешкоћама 48% (https://publikacije.stat.gov.rs/G2023/HtmlL/G20231287.html, преузето 9.04.2024.).

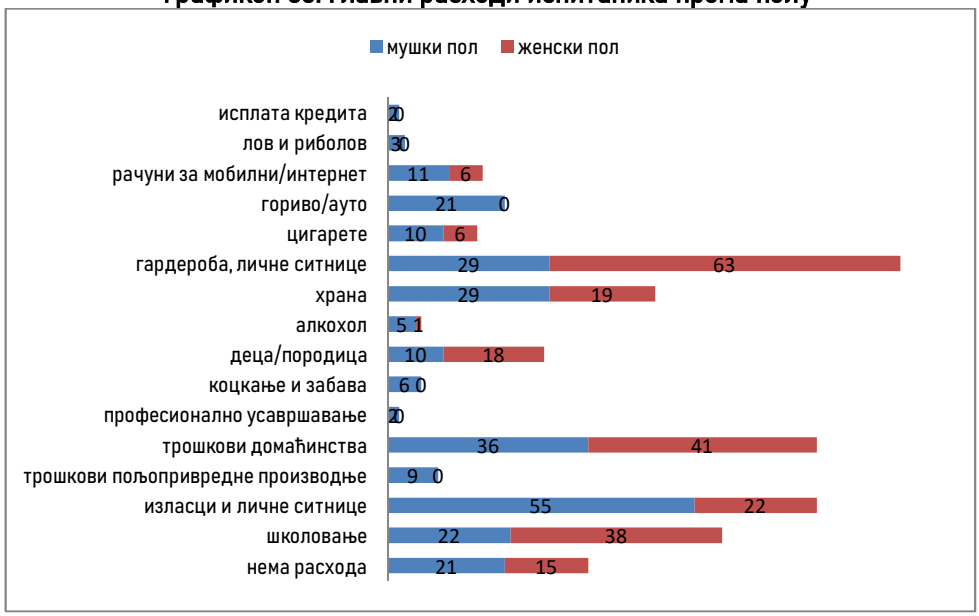
Код више од половине младих из узорком обухваћених села, 59%, у буџету домаћинства не преостаје ништа за одређену већу потрошњу и/или виши животни стандард, нити успевају да остваре штедњу. Укупно 19% испитаника наводи да у њиховом домаћинству може да се оствари штедња, док 12.2% испитаника, својим приходима успева да омогући неку већу потрошњу и виши стандард. Код 30 испитаника могућа су улагања у проширење поседа, а код 19 у буџету преостаје и за набавку нове пољопривредне механизације. Постоји статистички значајна веза између могућности за остварење веће потрошње/штедње/улагања и сеоских насеља, и она је средње јачине (p=.011, C=.323). Испитаници у чијим домаћинствима преостаје средстава за већу потрошњу у највећем броју случајева долазе из Нове Гајдобре, они којима преостаје за штедњу су из Бешке, за проширење поседа из Чуруга, а за набавку нове механизације из Доњег Таванкута.

Главни расходи испитаника су гардероба, изласци и личне ситнице, како је навело 169, 33.8%, што је и очекивано с обзиром на то да су у питању млади људи. На другом месту по учесталости јављају се трошкови домаћинства како је навело 77, 15.4% испитаника. Следе трошкови школовања (60, 12%), затим, трошкови хране (48, 9.6%). Један део испитаника, 5.6%, уопште нема расходе, односно, они лично не троше ни на шта. Постоји статистички значајна веза између расхода испитаника и њиховог пола (p=.000, C=.375), (Граф. 33). Жене више од мушкараца троше на гардеробу, школовање, домаћинство, децу и породицу. Мушкарци више од жена троше на изласке, храну, цигарете, алкохол, рачуне, а поједини трошкови јавили су се само код мушкараца, као што су трошкови пољопривредне производње, аутомобил, коцкање и забава... а, такође, међу мушкарцима је више оних који уопште ни немају личне расходе. Наводимо неке од одговора испитаника:

> На голи живот, школовање деце, на поправку машина, највише на улагање у сетву, помоћну радну снагу, гас, струју... (м., 27-29, пољопривредник)
> Колико за живот. Не остаје ништа, тек толико да преживим (м., 27-29, незапослен).
> Не трошим скоро ништа, то је мизерија!!! (м., 24-26, пољопривредник)
> На позајмице несолвентним и неликвидним укућанима, ноћни живот младића у селу за викенд, дуван, преко потребан за концентрацију и одржавање живаца (м., 27-29, економиста).

Одећа, обућа. Али када задовољим потребе детета за мене не остане скоро ништа (ж., 21-23, домаћица).
На кредит! Јадна ми мајка! (м., 24-26, незапослен)
За кафану и певаљку (м., 27-29, приватни предузетник).
Не трошим много, колико имам. На излазак са девојком, облачење, гориво, све је минимално (м., 27-29, професор информатике).
Гориво, и то због посла. Остало је све минимално, посвећујем се деци финансијски (м., 27-29, пољопривредник).
Слабо ја трошим, највише на ужину у школи и месечну за превоз (м., 18-20, ученик).

Графикон 33. Главни расходи испитаника према полу

Утврђена је статистички значајна, јака веза расхода и сеоских насеља (p=.000, C=.599). 25% младих код којих се трошкови хране највише јављају као лични трошкови су из Јаше Томића, а трошкови домаћинства се у највећем броју случајева јављају у Бешкој. Највећи број испитаника без личних расхода је из Великог Средишта, а млади из Нове Гајдобре чине 36.4% испитаника који новац троше на изласке, док је гардероба највећи трошак младима из Војке.

Млади људи у испитиваним селима немају пуно простора за потрошњу. Изузетно је слаба могућност куповине и понуде која се одвијају селима, чак и ако имају неколико хиљада становника. Далеко другачије од

бљештавих, великих тржних центара са добром понудом светски познатих брендова, и модерних салона лепоте.

У табели 18. приказане су оцене испитаника о доступности услуга и установа у њиховим селима. Потврђена је статистички значајна повезаност сеоских насеља са оценама квалитета установа/услуга. Коефицијент контигенције показује да је та повезаност у највећем броју случајева јака (коефицијент контигенције је већи од 0.5). Једино је у оцени квалитета и доступности лекарских услуга, ноћних клубова, поште, могућности набавке животних намирница, спортских терена и саобраћајних веза средње јачине (0.3 < C >0.5). Као што се може видети у табели 18., најбоље је оцењен рад апотека (60.8% испитаника сматра да добро функционишу), дечијих вртића, (60.4%), ветеринарских амбуланти и пољопривредних апотека, поште и могућности набавке животних намирница (више од ½ сматра да је квалитет ове услуге добар). Средњу оцену добиле су лекарске амбуланте (49.2% испитаника овако оцењују лекарску услугу у свом селу), библиотеке[160], кафићи, фризерске/козметичке услуге као и саобраћајне везе са градским центром. Лоше је оцењена могућност набавке одеће/обуће. У испитиваним селима не постоји у највећем броју случајева биоскоп[161], ноћни клубови[162] и банке/банкомати[163]. Саобраћајне везе са градским центрима најбоље оцењују испитаници Лаћарка (½), скоро ½ испитаника из Доњег Таванкута „средње“, и исто толико испитаника из Банатског Карађорђева са „лоше“.

Што се тиче доступности ових установа/услуга у појединим селима, у убедљиво најлошијој позицији је Велико Средиште у којем не постоје: зубарска амбуланта, апотека, ветеринарска амбуланта, пољопривредна апотека, биоскоп, библиотека, ноћни клубови, кафићи, банке/банкомат,

[160] Половина испитаника из Бешке овако оцењује рад библиотеке, док исто толико испитаника из Доњег Таванкута оцењује рад библиотеке у свом селу „добро“.

[161] У Јаши Томићу половина испитаника оцењује да биоскоп функционише лоше, па је претпоставка да имају биоскоп или да су га некада имали али више није у функцији

[162] Половина испитаника из Банатског Карађорђева оцењује рад ноћних клубова лоше, па је претпоставка да у овом селу постоји или је постојала ова установа (као и у Јаши Томићу и Бешкој).

[163] Нешто више од половине испитаника из Мола оцењује рад ове установе „добро“, у Доњем Таванкуту са „средње“. Поред ових села банке/банкомате имају још само Чуруг и Бешка.

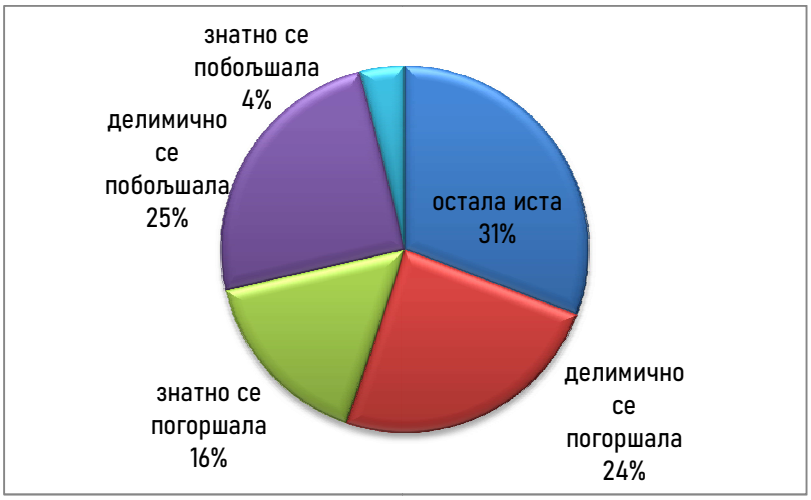
могућност куповине одеће и обуће, фризерске/козметичке услуге. Нешто мало боља ситуација је у Новој Гајдобри у којој не постоје: ветеринарска амбуланта, пољопривредна апотека, дечији вртић, биоскоп, библиотека, ноћни клубови, банке/банкомат као ни могућност куповине одеће и обуће.

Табела 18. Оцена доступности и квалитета установа/услуга

Установе	добро	средње	лоше	не постоји у селу
Лекарске амбуланте	34.6	***49.2***	15.8	0.4
Зубарске амбуланте	***39.8***	36	13.4	10.8
Апотеке	***60.8***	24.8	3.8	10.6
Ветеринарске амбуланте	***42***	26.6	8.8	22.6
Пољопривредне апотеке	***54***	22.2	7.4	16.4
Дечији вртићи	***60.4***	25.6	3.4	10.6
Биоскоп	1.8	3.6	11.8	***82.8***
Библиотека	19.6	***29.8***	22.2	28
Ноћни клубови	8.6	17	21	***53.4***
Кафићи	22	***39***	27.8	11.2
Банкомати (или банке)	17.6	18.2	8.6	***55.6***
Пошта	***49.8***	39	9.6	1.6
Могућност набавке животних намирница	***54.4***	35.2	8.8	1.6
Могућност куповине одеће и обуће	10.8	22.4	***40.6***	26.2
Фризерске/козметичке услуге	31.2	***40***	20.4	8.4
Спортски терени	***31.4***	39	25.6	4
Саобраћајне везе (линијски превоз) са градским центром	29	***33.6***	28.4	9

Своју материјалну ситуацију у односу на претходних пет година, испитаници у највећем броју случајева оцењују као делимично или знатно лошију, (203, 40.6%), а укупно 243, (28.6%) испитаника је оцењује као делимично или знатно побољшану. Тек 4% сматра да је материјална ситуација у односу на претходне године знатно боља. Да је њихова материјална ситуација остала иста, оцењује 154 (30.8%) испитаника, (Граф. 34). Крускал Волисовим тестом није утврђена статистички значајна веза између оцене материјалне ситуације у односу на пре пет година и сеоских насеља (p=.195).

Графикон 34. Промена материјалне ситуације у односу на претходних пет година

Код мало више од ½ испитаника, (257, 51.4%), породице су у дуговима, било да је реч о кредитима (212 испитаника) или позајмицама (45). Испитаници чије породице нису нигде задужене у највећем броју случајева долазе из Војке (13.6%), док су на основу кредита највише задужени испитаници из Бешке (13.2%), а на основу личних позајмица највише млади из Јаше Томића (33.3%), (p=.000, C=.307).

Када је реч о поседовању имовине у личном власништву, у највећем броју случајева, (330, односно 66%), немају никакву имовину у свом власништву, а од тога је 55.2% женског пола (p=.000, C=.322). Највише је испитаника који у свом власништву имају аутомобил, њих 24.4%. Укупно је 10.4% испитаника навело да је власник неке куће или стана, а 7.4% има у свом власништву земљу. Посматрано према селима највећи број испитаника који немају ништа у свом поседу су из Војке, они који имају кућу у свом власништву у највећем броју случајева су из Мола, испитаници који поседују аутомобил из Бешке, а земљу из Великог Средишта (p=.000, C=.452).

Више од ½ испитаника, (286, 57.2%), је последњих пет година негде путовало. Највише су путовали млади из Доњег Таванкута, чак 78% испитаника из овог села, а најмање су путовали млади из Јаше Томића, где више од ½ испитаника није нигде путовало у последњих пет година. У највећем броју случајева млади обухваћени истраживањем, путовали

су у земље Европе (40%), затим у земље бивше СФРЈ, највише у Босну и Херцеговину и Хрватску, како је навело 22.7%, као и у Црну Гору (16.8%) и у Грчку (13.9%). Испитаници који нису путовали у највећем броју случајева нису имали довољно финансијских средстава за путовање[164], како је навело 58.4% оних који нису путовали. Остали су одговорили да нису путовали јер нису имали пасош, нису имали потребе за путовањем или нису били у могућности због обавеза. Посматрано према радној активности (p=.000, C=.424), недостатак финансија као разлог су у највећем броју случајева наводили незапослени (35.2%), непоседовање пасоша као и да није било потребе за путовањем највише су наводили запослени, а пољопривредницима је основни разлог због кога нису могли да путују, недостатак времена и обавезе (63.6%). Наводимо неке од одгвора испитаника:

> Бо'им се ако одем да се никада нећу вратити (м., 24-26, пољопривредник).
> Немам времена, а ни воље (ж., 24-26, пољопривредница).
> Нисам имао времена, има посла током целе године (м., 24-26, пољопривредник).
> Немам времена а ни жеље (м., 24-26, пољопривредник).
> Не, којим парама? (м., 18-20, ученик)
> Не, са којом платом да се путује??? (м., 24-26, аутомеханичар)

Материјални положај је један од четири основна индикатора социјалне искључености. На материјалну депривираност испитаника указују бројни индикатори. Више од 4/5 испитаника живи у заједници са родитељима, у највећем броју случајева због недостатака финансијских средстава. Такође, готово 4/5 нису власници куће у којој живе. 44% младих са којима је обављено истраживање нема никакве личне приходе. Више од ½ скромно живи и сматрају да се материјална ситуација погоршала у односу на претходне године.

[164] Највише оваквих одговора у Лаћарку и Јаши Томићу.

11. Здравствена заштита младих

> ***Због финансијских средстава нисам у могућности да набавим лекове за здравствене проблеме*** (м., 24-26, незапослен).

Здравство представља једну од четири основне димензије социјалне изопштености. Недостатак здравља, болести, инвалидитет, немогућности да се оствари здравствена заштита, немогућност адекватног лечења и излечења, најтеже погађају и онемогућавају укључивање у свим осталим аспектима живота. Право на здравље и лечење су универзална људска права савременог човека која декларативно сви могу остварити и представљају један од основних циљева Агенде 2030. УН. Међутим, сведоци смо да у савременом друштву могућност остваривања тог права зависи од бројних фактора. Здравствени систем наше земље утемељен је на принципу универзалности и солидарности, односно подразумева гарантовање грађанима једнака права на здравствену заштиту, где већи део грађана има право на здравствено осигурање које финансира држава преко пореза и доприноса. Међутим, овакав систем се суочава са бројним проблемима и недостацима, који се очитавају кроз слабу ефективност било да су разлози организације, финансирања или структурисања (Radivojević, Vesić, 2020).

Систем здравствене заштите у нашем друштву суочава се са бројним проблемима како у домену политике и организације, тако и лошим инфраструктурним капацитетима, недостатком адекватних кадрова, проблемом квалитета и времена пружања медицинских услуга. Ни у највећим градским центрима није могуће остварити право на лечење за бројна најтежа обољења, односно постоје листе чекања или су услуге неблаговремене, док је у сеоским срединама ситуација знатно лошија. Услови рада у сеоским здравственим установама утичу како на квалитет рада, мотивацију и задовољство послом здравствених радника тако и на

задовољства пацијената како могућностима тако и пруженом услугом, што потврђују и резултати појединих истраживања[165] (Grujičić et.al., 2018). Самим тим, становници руралних подручја у депривилегованом су положају у односу на становнике већих градова, не само када је реч о лечењу, већ и у смислу превенције и заштите.

Сва села у којима је спроведено истраживање имају могућност примарне здравствене заштите, односну државну лекарску амбуланту, као и зубарску државну ординацију, осим Великог Средишта. Приватне лекарске ординације нема ниједно село из узорка[166]. Приватне зубаре у селима немају Велико Средиште, Јаша Томић и Доњи Таванкут. Апотекарске установе имају сва села сем Великог Средишта. Дакле, Велико Средиште је најлошијој позицији што се тиче инфраструктурних здравствених капацитета, с обзиром на то да има само лекарску државну амбуланту, а у најбољој позицији је село Чуруг које има лекаре и зубара у државној орадинацији, приватног зубара, као и апотекарску установу.

Млади са којима је обављено истраживање, у највећем броју случајева здравствено су осигурани. На основу личног осигурања, (било путем запослења или Националне службе за запошљавање), осигурано је 286, односно 57.2% испитаника. Путем породичног осигурања, осигурано је 36.2% младих. Без здравственог осигурања је 6.6% испитаника. Посматрано према селима највише оних који нису здравствено осигурани долази из Доњег Таванкута и Чуруга (p=.000, C=.334). Посматрано према полу, више је мушкараца који нису здравствено осигурани него жена (78.8%), а међу женским полом више је оних које су осигуране преко породичног осигурања (56.4%), (p=.000, C=.234). Један број испитаника ни не поседује здравствену књижицу (25.2%) и међу њима је такође, више мушкараца. Међу младима који немају здравствену

[165] Резултати истраживања мотивисаности здравствених радника послом показали су да место запослења може бити значајан предиктор задовољства послом. У поређењу са сеоским, градски здравствени радници су мотивисанији и задовољнији послом, пре свега остваривањем циљева Дома здравља а затим и личним квалитетима својих непосредних руководилаца, подршком коју су добијали на послу од менаџмента и стручног надзора као и сигурности посла (Grujičić et.al., 2018).

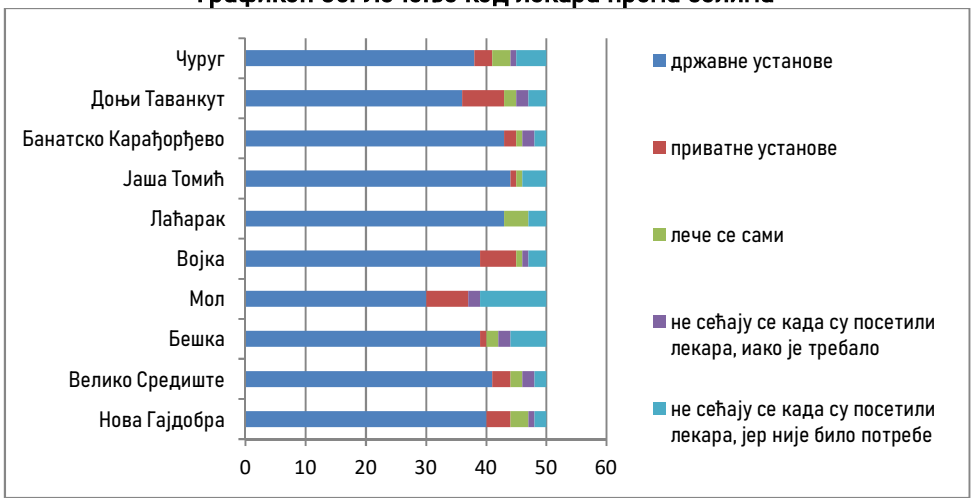
[166] Само деветоро у Молу и седморо испитаника у Чуругу мисли да у њиховом селу ради и лекар приватне праксе. Приватне зубарске ординације има Чуруг, а тог мишљења је већински део испитаника и из Бешке, Мола, Војке, Лаћарка и Банатског Карађорђева.

књижицу 42.3% нема сопствене приходе, шесторо живе од пољопривреде, петоро имају своју плату, троје је занатлија и један корисник социјалне помоћи. Статистичка веза између прихода и поседовања здравствене књижице је значајна али слабог интензитета (p=.042, C=.168).

Већина испитаника је доброг здравља, што је и очекивано с обзиром на године. 13.2% испитаника навело је да има озбиљније и трајније здравствене проблеме. Међу њима највише је оних који имају проблема са видом (57.6%), астмом (7.6%), а 22.7% испитаника није навело о каквим је здравственим проблемима реч. Од осталих здравствених обољења наводе се: дијабетес, повишени крвни протисак, сколиоза кичме, срчани проблеми и хронични гастритис. Утврђена је значајна статистичка веза између здравствених проблема и сеоских насеља, средње јачине (p=.000, C=.466). Села у којима је највећи број испитаника са здравственим проблемима су Лаћарак и Банатско Карађорђево. Из Великог Средишта ниједан испитаник нема здравствених проблема, а из Нове Гајдобре и Војке само по двоје.

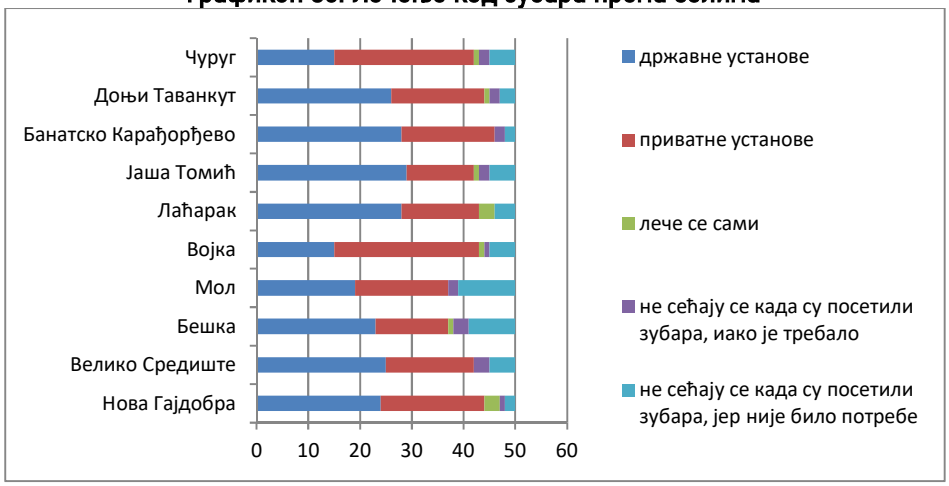
Испитаници свих испитиваних села у највећем броју случајева (78.6%) лече се у државним здравственим установама. 3.8% испитаника навело је да се лече сами а 2.6% да се не сећају када су последњи пут посетили лекара иако је требало. Из Лаћарка ниједан испитаник не посећује приватне лекарске ординације, а из Бешке и Јаше Томића, само по један испитаник (Граф. 35). Навише испитаника који посећују приватне лекарске ординације су из Мола и Доњег Таванкута (20.6%). Из Мола долази највећи број испитаника који се не сећају када су последњи пут посетили лекара, јер за тим није било потребе (26.8%).

Графикон 35. Лечење код лекара према селима

Слична ситуација је са одласком код зубара, с тим да је повећано учешће одласка у приватне ординације. Наиме, државне зубарске ординације посећује 46.4% испитаника, а приватне 37.6%. Државне зубарске ординације највише посећују испитаници Јаше Томића, Лаћарка и Банатског Карађорђева а приватне, испитаници из Војке и Чуруга (Граф. 36), (p=.045, C=.306).

Графикон 36. Лечење код зубара према селима

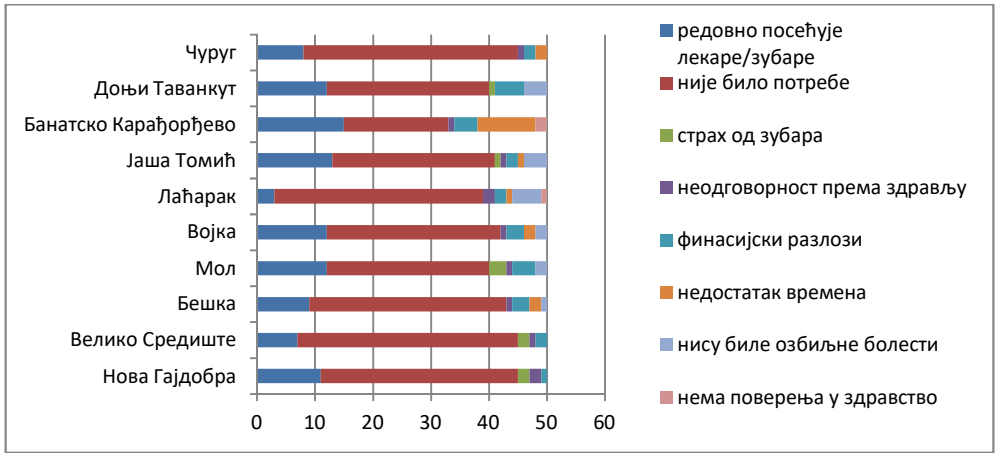
Као основни разлог за не посећивање лекара/зубара, млади у највећем броју случајева наводе да за тим није било потребе (62.2%). Затим по учесталости следи одговор да редовно посећују лекара/зубара (20.4%).

Због недостатака финансијских средстава 5.6% испитаника није било у могућности ово да учини, што је најучесталији одговор у Доњем Таванкуту. Утврђена је статистички значајна веза средње јачине између сеоских насеља и разлога за неодлазак код лекара/зубара (p=.000, C=.438), (Граф.37).

Наиме, међу испитаницима који нису били у могућности ово да учине из финансијских разлога, највише је младих из Доњег Таванкута (17.9%). Највећи број испитаника који нису имали потребе за медицинском помоћи су из Великог Средишта (12.2%), а испитаници Банатског Карађорђева чешће од осталих нису имали времена да брину о свом здрављу (55.6%). У овом селу је нешто веће учешће пољопривредника у односу на остале, а испитаници који су били неодговорни према свом здрављу, због недостатка времена су управо пољопривредници:

> Био у послу, скидао кукурузе ☺ (м.,27-29, пољопривредник);
> Недостатак времена и немар (м., 24-26, пољопривредник);
> Немам времена (м., 27-29, пољопривредник);
> Била је сезона скидања кукуруза (м., 27-29, пољопривредник)
> Па није ми било баш толико нужно, а и нисам имао времена за губљење (м., 24-26, пољопривредник).

Графикон 37. Разлози неодласка код лекара/зубара

Наводимо неке од одговора испитаника везане за разлоге за неодлазак код зубара:

> Немам тренутно здравствено осигурање, а и цена услуга приватних зубарских ординација није баш приступачна (м., 27-29, студент);
>
> Нестручно здравство. Државно здравство тренутно кошта као и приватно које је много стручније и одговорније, а пара за поправку зуба нема (м., 27-29, економиста);
>
> Није било потребе, имам зубе као коњ (м., 27-29, пољопривредник).

Због недостатка финансијских средстава, 50 испитаника тј. 10%, онемогућено је да набави лекове, медицинску негу или здравствено помагало:

> Да, требам за дете квалитетнији рам за наочаре, које нисам могао да приуштим, па сам купио лошијег квалитета, нажалост! (м., 27-29, незапослен);
>
> Дошло је време да се човек све теже може лечити. Све је постало скупо. Све се наплаћује (м., 27-29, незапослен).

Утврђена је статистички значајна веза слабог интензитета, између сеоских насеља и финансијских ограничења за адекватно лечење (p=.013, C=.200). Наиме, у највећем броју они су из Јаше Томића, (20%), као и Доњег Таванкута, (16%). Из Нове Гадобре нема ниједног испитаника са оваквим проблемом, а у Војци је само један. Такође, утврђена је статистички значајна веза између ограничења финансијске природе за надекватно лечење и радне активности (p=.005, C=.188), као и оцене материјалне ситуације домаћинства (p=.012, C=.159). У највећем броју, испитаници суочени са овим проблемом су (не)запослени и домаћице, а нешто више од ½ је оценило да им се материјална ситуација у односу на претходне године делимично/знатно погоршала.

12. Социјална партиципација и социјални капитал младих у селу

***Био сам дискриминисан у различитим ситуацијама: материјалним, друштвеним, социјалним. Али нема везе*[167].** (м., 24-26, тракториста).
Град конзумирам а на селу живим (м., 24-26, просветни радник).

На више места је било речи о улози и значају социјалног капитала за процесе социјалног укључивања. Социјални капитал је предуслов партиципације и грађанског ангажовања (активизма) и са те стране значајан је за локалну сеоску заједницу а са друге стране има значајну улогу у креирању идентитетских образаца друштвене групе младих. Осврнућемо се на поједина становишта.

Пјер Бурдије анализирао је социјални капитал истраживањем како репродукција културних образаца утиче на репродукцију односа између друштвених група и класа. Он разликује економски капитал (који се лако може претворити у новац, а институционалисан је у форми својинских права), културни (који се може у одређеним условима претворити у економски капитал и институционалисан је у форми образовања) и друштвени капитал (састоји се из друштвених веза, под одређеним условима се може претворити у економски капитал, а институционализован је у форми друштвеног статуса). Под друштвеним капиталом он подразумева друштвене везе које појединац користи као средство које му омогућава приступ ресурсима групе, при чему се, као крајњи резултат употребе тих ресурса јавља економска добит. Припадност одређеној групи обезбеђује појединцу подршку у виду приступа стварним или потенцијалним ресурсима (Bourdieu, 1972, 1977, 1986, према Голубовић, Голубовић, 2007: 154-155).

[167] Помиреност са дискриминацијама, као израз осећаја инфериорности, у смислу, боље ми ни не припада, наравно да ће ме дискриминисати, чест је случај у одговорима испитаника.

За Бурдијеа је социјални капитал својство индивидуа, а не заједница. Повезан је са осталим облицима капитала а економски капитал је у корену свих других облика. Поседовање и приступ различитим облицима капитала је неједнако дистрибуиран, а овог аутора посебно занимају начини на који социјални капитал, заједно са другим облицима капитала, ствара и репродукује неједнакост. У стицању и репродукцији социјалног капитала централно место има породица, путем које се поседи капитала преносе генерацијски (Bourdieu, 1993, 1986, према Томановић, 2006: 114-115).

За Џејмса Колмана социјални капитал је скуп друштвених односа који се заснивају на обавезама и очекивањима, на поверењу и трајном обзиру, на поштовању норми и остваривању моралних санкција, на потенцијалним информацијама, на препознатљивом аутиоритету и добровољном организовању (Coleman, 1990, према Милошевић, 2006: 99). За Колмана је социјални капитал, као и остали облици капитала, продуктиван, и чини могућим остварење одређених циљева. Он се односи на различите ентитете који имају две заједничке карактеристике: састоје се од одређених аспеката друштвене структуре и олакшавају извесне акције појединаца који се налазе унутар тих структура (Edvards, Foli, Dajani, 2006, према Трипковић, 2006:15). Колманов допринос анализи социјалног капитала је емпиријски, а односи се на разумевање везе између нивоа образовања и социјалних неједнакости у друштву. Он сматра да социјални капитал има снажнији утицај на образовање од осталих облика капитала (физичког, финансијског и људског), а огледа се у скупу ресурса који се налазе у друштвеним везама и односима, а значајни су за когнитивни или друштвени развој младе особе (Голубовић, Голубовић, 2007: 156-158).

Фукујамино схватање социјалног капитала део је шире теорије економског развоја. Он посматра социјални капитал као власништво групе или друштва (не на нивоу појединца). Суштина функционисања социјалног капитала је у интериоризацији правила и обичаја, због чега постоји узајамно поверење између чланова друштва, да ће поштовати та иста правила (Fukujama, 1997, према Игњатовић, 2008: 37). Фукујама сматра да социјални капитал настаје искључиво од спонтане социјабилности. Дефинише га као „способност која настаје из преовлађивања односа поверења друштву или у одређеним његовим деловима“, као неформалну норму која омогућује кооперацију два или

више актера, (Isto, 38). Разликује *bonding* (повезујући капитал) и *bridging* (премошћујући капитал). Први има персонално обележје и заснован је на дубоком поверењу које доноси наклоност људи, а други подразумева спремност да се отпочне нека активност са непознатим члановима заједнице (Isto).

Нан Лин социјални капитал дефинише као инвестирање у социјалне односе са одређеним очекивањима (Lin, 2000: 786). Овај аутор социјални капитал види као приступ и коришћење ресурса уграђених у социјалне мреже (1999: 30). Он даје три могућа објашњења зашто ресурси уграђени у друштвеним мрежама побољшавају исходе акција. Пре свега, то олакшава проток информација. Такође, ове друштвене везе могу вршити утицај на оне који играју кључну улогу у доношењу одлука. Треће, ресурси социјалних мрежа и њихово препознавање од стране индивидуа, могу бити схваћени као социјална акредитација индивидуе, односно, доступност појединаца ресурсима преко друштвених мрежа и односа (Lin, 2000: 31).
Дакле, Лин социјални капитал дефинише као ресурс уграђен у социјалну структуру којој се приступа а који се може мобилисати у сврсисходним акцијама. Овом дефиницијом, појам друштвеног капитала садржи три елемента: ресурсе уграђене у друштвену структуру; доступност таквим друштвеним ресурсима од стране појединаца; могућност мобилизиције тих друштвених ресурса од стране појединаца у циљу акције. Тако замишљен, социјални капитал садржи три елемента који преплићу структуру и акцију: структуралне (уграђене), могућности (приступачности) и аспекте оријентисане на акцију (Isto, 35).
Према Роберту Патнаму, социјални капитал карактеришу друштвене мреже и норме узајамности и поверења које из њих произилази. Суштинска идеја теорије социјалног капитала је да друштвене мреже имају вредност, односно да друштвени контакти утичу на продуктивност појединаца и група (Patnam, 2008: 20). Социјални капитал садржи истовремено и индивидуални и колективни аспект. Појединци стварају везе које користе за остварење личних интереса. Међутим, он има и своје јавно лице, односно утицај на ширу заједницу:

> „појединац са добрим везама у лоше повезаном друштву није продуктиван колико појединац са добрим везама у добро повезаном друштву“ (Patnam, 2008: 22)

Друштвене мреже подразумевају узајамне обавезе, оне подржавају одређена правила понашања. Патман наводи значај норме генерализованог реципроцитета:

> „урадићу ово за тебе не очекујући од тебе ништа конкретно назад, у пређутном очекивању да ће једном неко други нешто урадити за мене" (Patnam, 2008: 23).

Овај аутор наводи да је друштво које карактерише генерализовани реципроцитет ефикасније него неповерљиво друштво из истог разлога због којег је новац ефикаснији од размене добара. По њему је овај принцип темељ друштвеног капитала. Социјални капитал има два облика. Он се појављује као повезујући[168], *bonding* (ексклузивни) и премошћујући[169], *bridging* (инклузивни)[170].

У расправама о социјалном капиталу присутна су три становишта. Према једном, у савременом друштву долази до слабљења и слома социјалног капитала због индивидуализације и дезинтеграције друштвеног живота (Колман, Патнам). Према другом, дошло је до позитивне трансформације и диверсификације социјалног капитала, која је довела до стварања нових заједница, заснованих на идентитетској, а не просторној блискости (Бек, Гиденс). Према трећем становишту, нема суштинских

[168] Усмерен је ка унутра и јача хомогеност групе и ексклузивне идентитете. Он је погодан за појачавање специфичног реципроцитета и мобилисање солидарности (нпр. пружање психолошке и социјалне подршке сиромашним члановима заједнице). Јача једнострани самоидентитет. Примери оваквог облика социјалног капитала су различите ентичке организације, црквене групе и сл.

[169] Усмерен је ка споља и обухвата људе из различитих друштвених подручја. Овај облик је погодан за дифузију информација. Он може да створи шире идентитете. Примери овог облика капитала су различити покрети за грађанска права, групе младих и сл.

[170] Као и Фукујама и Грановетер (Granovetter), има сличну поделу социјалних веза на јаке и слабе (Mc Kenzie, B., D., 2008: 26; Woolcock, 1998: 162-163). Он наводи да су слабе везе које појединца повезују са широким кругом познаника много корисније у проналажењу посла од јаких социјалних веза са блиским пријатељима и рођацима чији је социјални положај сличан (Patnam, 2008: 26); Вулкок (Woolcock) разликује и повезујући, „linking", социјални капитал који превазилази удаљене социјалне позиције и повезује различите људе у различитим ситуацијама, омогућавајући онима који су искључени из заједнице да допру до структура моћи и утицаја (Woolcock, 1998; Tomanović, 2006: 116).

промена у сфери социјалног капитала, јер у савременом друштву постоји континуитет подела, социјалних диференцијација и односа моћи и неједнакости (Бурдије), (Томановић, 2006: 113).

Са аспекта руралног развоја, теорија социјалног капитала погодна је за разумевање сложених социјалних процеса који стоје у основи развоја локалних сеоских заједница: иницијатива, умрежавања, поверења, партиципације, акције, у циљу остваривања колективно релевантних циљева за развој локалне заједнице и унапређења квалитета живота (Janković, Novakov, Petrović: 2021; Janković: 2020).

У испитивању социјалног капитала младих из узорком обухваћених села користили су се индикатори поверења, просоцијални ставови, укљученост у локална удружења и институције, активна партиципација и локални активизам, као и укљученост и активност на друштвеним мрежама.

У анализу се кренуло се од поседовања основних личних докумената који су предуслов за било који облик социјалног укључивања и/или повезивања и дошло до следећих резултата: већина младих са којима је обављено истраживање поседује личну карту (99.4%). Здравствену књижицу нема 5.2% испитаника. Возачку дозволу не поседује 27.2% испитаника а пасош 28.4%. Наводимо неке од одговора испитаника на питање о разлозима за непоседовање пасоша:

> Мрзи ме да вадим пасош, да чекам у реду дан и ноћ, а и мала је вероватноћа је да идем ван земље (м., 24-26, студент);
> Немам шта тражити у другим државама (м., 27-29, пољопривредник);

Статистички значајна повезаност са полом и поседовањем личних докумената утврђена је само код возачке дозволе, где је 61% испитаника који немају возачку дозволу женског пола (p=.000, C=.184). Међу испитаницима који као разлог за непоседовање неког од основних личних докумената наводи да нема потребе за тим документом, 51.6% је женског пола, такође осам је жена од укупно деветоро који као разлог за непоседовање возачке дозволе наводе страх од вожње. Овакав однос полова може указивати на патријархалну перцепцију вожње као типично мушке ствари, односно жене која није мобилна, домаћица је и везана је за кућу.

Возачке дозволе у највећем броју случајева имају млади из Војке (само петоро немају), док у Лаћарку ½ испитаника нема возачку дозволу (p=.000, C=.299). Такође, готово половина младих из Лаћарка нема ни пасоше, а испитаници из Банатског Карађорђева у највећем броју случајева имају пасоше (тек седморо нема), (p=.000, C=.242).

Основни разлог за непоседовање возачке дозволе или пасоша је незаинтересованост, односно, одсуство потребе за документом а у знатно мањем броју је то недостатак финансија или неки објективнији разлози.

На питање зашто немају нешто од наведених докумената, испитаници у највећем броју случајева наводе да нису имали потребе за документом (120, 24%), а да је разлог недостатак финансијских средстава одговорило је 60, односно 12% испитаника. Испитаници који нису имали потребе за документима у највећем броју случајева долазе из Лаћарка, а испитаници којима су највећи проблем за набавку личних докумената представљале финансије су из Јаше Томића (p=.000, C=.440):

> Потребан је новац, а ја новца за то немам, нити могу да прикупим (м., 27-29, незапослен).

На питање који клубове и удружења постоје у њиховом селу, 496, односно 99.2% испитаника је навело да постоје сва побројана (спортска, ловачко-риболовачка, културна, уметничка, фолклорна, политички итд.). Свако испитивано село има свој спортски клуб, обично фудбалски. А осим њега, заступљена су и ловачка и културно уметничка друштва. Укупно 128 (25.6%) младих су чланови неког удружења/клуба, а ⅕ свих испитаника је активно у удружењу/клубу чији је члан, (њих 100). Дакле, у 74.4% случајева млади са којима је обављено истраживање нису чланови никаквог удружења, клуба или организације.

Чланство у организацијама и удружењима има изузетан значај за формирање социјалног капитала и идентитета у руралним подручјима, „..обликују разноликост сеоског живота, његову социо-економску и културну динамику и имају важну важне функције у јачању структура локалних сеоских заједница“ (Janković, 2020:153). Утиче на ослобађање руралних подручја од стереотипа о томе да су заостали и затворени, омогућавају повезивање локалних и националног нивоа. Могу међутим бити корисни и само за чланове одређених група и мрежа односно да не

доносе добробит за заједницу у целини (Lee, Arnason, Nightingale, Shucksmith, 2005).

Патнам је чак пренаглашавао чланство у удружењима посматрајући га као социјални капитал по себи. Иако само чланство не мора да претпоставља постојање социјалног капитала, ипак у великој мери доприноси повезаности, умрежености, активизму и укључености у локалну сеоску заједницу. Са друге стране, мали број чланстава у удружењима упућује на то да је угрожен развој социјалног капитала у локалној сеоској заједници[171] и да нема сарадње становништва јер чланство у удружењима „упућује управо на могуће комбинације и мобилизације социјалног и економског капитала (Бурдје), односно, могућности његове активације путем мрежа у које су као појединци укључени (Колман, Лин и сл.)[172]“ (Janković, Novakov, Petrović, 2021: 24)

[171] Група аутора која је истраживала разлике у друштвеном капиталу становништва Хрватске (посматраног по угледу на Патнама према степену грађанског ангажовања), с обзиром на степен урбанизованости насеља дошли су до занимљивих резултата. У погледу политичке партиципације удео испитаника који не би изашли на следеће изборе расте са смањењем ступња урбанизованости. У контексту грађанске партиципације, у волонтерском раду најмање су активни они из руралних средина. Поверење у медије и институције је релативно ниско, али се ипак смањује са растом степена урбанизованости насеља. Такође, и просечан број суседа, рођака и пријатеља са којима је остварен контакт опада са порастом степена урбанзованости, као и формално чланство у удружењима (Majetić, Rajter, Dević, 2017).

[172] У истраживању „Евалуација ПСС АПВ на одабраним пољопривредним газдинствима“ (финансираном од стране Покрајинског секретаријата за пољопривреду, водопривреду и шумарство АП Војводине, руководилац пројекта проф. др Живојин Петровић) које се односило на сарадњу војвођанских фармера са саветодавном службом у АПВ, и обухватало 281 пољопривредно газдинство АПВ, један сегмент се односио на социјални капитал фармера и партиципацију у локалској сеоској заједници. Резултати овог истраживања су показали да су се испитаници који су чланови локалних удружења и институција значајно више ангажовали на решавању проблема у локалној средини ($\chi 2$=49,201; p=0,006) што указује на везу између социјалног капитала и локалног активизма. Ово доказује везу између два индикатора социјалног капитала: социјалног (грађанског) активизма, са једне и припадности институцијама у локалу (удружењима) са друге стране. Исто тако, већина фармера (74,5%) изјавила да би у будућности била спремна да се ангажује у некој активности за решавање проблема у селу у коме живе. Њих 53,7% је изјавило да би се активно ангажовали у решавању проблема. Од укупног броја анкетираних фармера, 8,5% је рекло да би јавно покренули питање у вези решавања неког проблема (Јанковић, Новаков, Петровић: 2021).

Највећи број испитаника који нису чланови ниједног удружења, клуба, организације су из Лаћарка, чак 92%. Са друге стране, највећу активност у овом домену показују млади из Доњег Таванкута, где су 27% испитаника чланови неког удружења, а затим и млади из Банатског Карађорђева (36%) и из Чуруга (34%), (p=.000, C=.321). Посматрано према полу, мушкарци су активнији од жена, 68% активних чланова неког удружења су мушкарци (p=.001, C=.161).

Један од индикатора социјалног капитала је и степен генерализованог поверења (Патнам), из разлога што поверење, лично или генерализовано, доприноси развоју социјалног капитала. На питање да ли постоји особа/е у које имају потпуно поверење а да нису чланови најуже породице, мало више од ½ испитаника, (55%), наводи да постоје. Да не могу да верују никоме осим члановима породице, одговорила је ⅓, (31.2%), младих. Од осталих одговора, заступљени су следећи: да поред породице имају поверења још и у најбољег друга/другарицу (12.6%), или момка/девојку (1.2%). Највеће неповерење у друге људе исказали су испитаници Јаше Томића и Банатског Карађорђева, где половина испитаника нема блиску особу којој може у потпуности да верује. Са друге стране, 82% испитаника Војке имају особу од поверења, као и 80% младих из Чуруга (p=.000, C=.384).

Већина испитаника, (90%), никада се није нашло у некој животној ситуацији где би се осетили дискриминисано. Дакле, 1/10 испитаника некада је осетила дискриминацију. Половина њих нису дали објашњење о каквој се ситуацији радило. Остали наводе да је то било у следећим ситуацијама: приликом тражења посла, у школи због неповољне материјалне ситуације, на националној основи, приликом тражења посла због инвалидитета, због непознавања језика националне мањине, због матерњег језика (националне мањине), на радном месту, зато што су са села и на политичкој основи. Наводимо одговоре неких од испитаника који се били дискриминисани у некој животној ситуацији:

> Да. Приликом конкурисања на посао. Дискриминисан сам у односу на кандидата који је имао „везу“ за дати посао иако је завршио факултет у приватном власништву за разлику од мене који сам завршуо државни, а његово неформално образовање није ништа боље од мога (м. 27-29, незапослен за завршеним факултетом);
> На разговорима за посао, чим пружим руку, (а недостају ми три прста, дечији несташлук), виде да сам инвалид и никада ме не запосле, без

обзира на моје квалификације), (ж., 27-29, незапослена завршен економски факултет);
Као држављанин ове земље био сам дискриминисан у односу на остатак планете скоро у свим сферама, (осим слободе изражавања). Највише захваљујући својој држави. Сада се стање поправља (м., 27-29, студент);
Скоро у свакој животној ситуацији, почев од јавног превоза и малтретирања, па до тражења посла (ж., 24-26, студенткиња);
Краду ми на њиви, а ја немам право да заштитим своју имовину (м., 21-23, пољопривредник);
Тешке ситуације на послу, мобинг. Приватни власници не поштују законе (м., 27-29, незапослен);
Док сам била основна школа, од стране школских другара који су избегавали већу комуникацију са мном (ж., 21-23, продавац-месар).

Као што се може видети у табели 19., млади из узорком обухваћених села углавном су сагласни са просоцијалним ставовима: да су пријатељи право богатство, да је неопходно ослонити се на друге у невољи, да се доброта исплати... Грегарни мотиви, који се огледају у тежњи човека да припада некој групи, да буде повезан са другима, као и да буде прихваћен, заправо су најважнија основа друштвеног живота људи. Као и афилијативност која указује на потребу човека да се са са другим људима удружује (Rot, 2002). Присуство оваквих ставова и мотива код испитаника охрабрујући су и позитивни, јер указују на потенцијално већи социјални капитал посматран кроз поверење и друштвене мреже у којима се људи налазе. Млади су сагласни и са ставом да је једноумље знак недовољног размишљања (71.2%). У највећем броју случајева, млади се слажу са ставом да се свету не може угодити, како мисли 91.6% испитаника. Такође су у великој мери сагласни да је добро бити скроман и задовољити се стварима које имаш, 87% испитаника, али и о томе да се људи показују незахвалним приликом пружања помоћи (85%). Испитаници се у већем броју не слажу само код два става. Нису сагласни да циљ оправдава средства 54%, као ни да је поштење у људској природи (47.8%)

Табела 19. Сагласност испитаника са наведеним ставовима

Став	Тачно	Нетачно
Боље врабац у руци него голуб на грани	435	65
Дрво се на дрво наслања а човек на човека	367	133
Човек је богат онолико, колико има пријатеља	404	96
Док имаш свачији си, кад немаш ничији си	377	123
Поштење је у људској природи[173]	239	261
Циљ оправдава средства[174]	230	270
Добро се добрим враћа[175]	366	134
Када сви мисле исто, значи да нико не мисли довољно	356	144
Коме пружиш прст, хоће целу руку	425	75
Свету се не може угодити	458	42

У процесу индивидуализације карактеристичне за човека постмодерне пуно је преиспитивања, самопотврђивања, несигурности у себе.

> „Опседнути жељом за самоостварењем, чупају своје корене, како би могли да провере да ли су им корени заиста здрави“ (Bek, 2001: 167-168).

Присутна је нова вредносна етика која почива на принципу „дужности према самом себи“, али Бек наглашава да оне нису израз егоизма и нарцизма већ животно практичан процес који укључује и трагање за новим друштвеним везама (Bek, 2001).

Испитано је колики утицај на младе људе са којима је обављено истраживање има став њихове породице у вези са неком одлуком коју су донели, као и да ли би због неслагања породице мењали неке своје

[173] Код овог става је утврђена статистички значајна веза са сеоским насељима, где је p=.059, а коефицијент контигенције C=.178, указује на то да је веза слаба. Испитаници који су мишљења да је овај став тачан, у највећем броју случајева су из Јаше Томића, док се млади из Банатског Карађорђева у највећем броју случајева не слажу са тим.

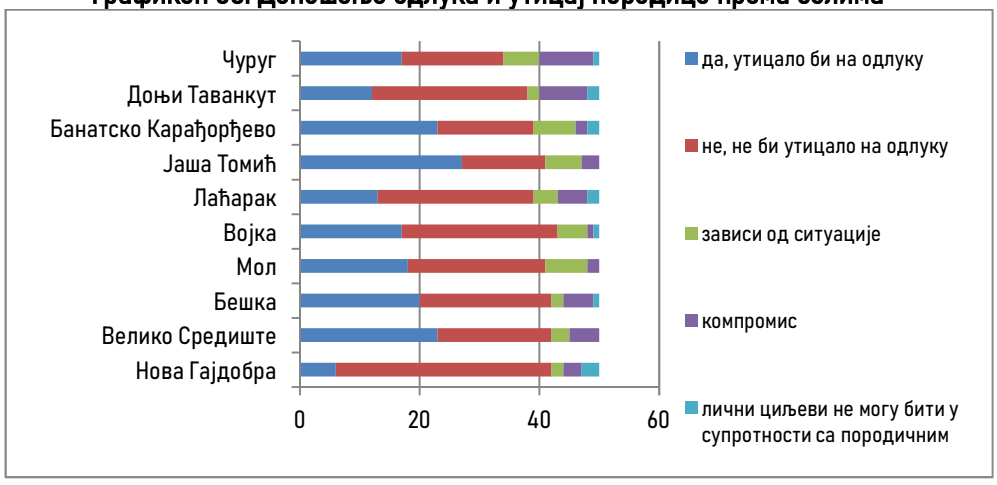
[174] Такође је утврђена статистички значајна веза са сеоским насељима, као и код претходног става слаба али нешто јачег интензитета (p=.000, C=.263). И са овим ставом су у највећем броју случајева сагласни млади из Јаше Томића, а најмање млади из Војке.

[175] И овде се показало да постоји статистички значајна веза између сагласности са ставом и сеоским насељима (p=.009, C=.209). Као и код претходних сагласни су су највећем броју млади из Јаше Томића, а супротног су становишта млади из Банатског Карађорђева и Великог Средишта.

личне одлуке. У патријархалној, традиционалној сеоској породици млади људи били су несигурни и пасивни у изборима. Обесхрабривање изражавања индивидуалних жеља постизало се без насиља јер није било сумње у мудрост, одговорност и добронамерност старијих. Као компензација за задружну дисциплину, породична задруга појединцу нуди могућност да се прехрани, ожени/уда и подигне децу. Давала је углед и важност појединцу. У њој није било усамљености и несигурности (Erlich, 1964, 1971).

Резултати истраживања показују да млади због родитеља, у највећем броју случајева, не би мењали своје одлуке (225, односно, 45%). Укупно 176, односно, 35.2% променили би своје личне одлуке уколико оне не би наишле на одобрење породице. Један део испитаника сматра да је неопходан компромис (8.6%), а скоро исто толико да то зависи од озбиљности одређене ситације (8.8%). Да лични и циљеви породице не могу бити у супротности мисли 2.4%. Најмањи утицај породице на доношење личних одлука, примећен је код младих из Нове Гајдобре, (72%), а највећи утицај чланова породице на доношење одлука примећено је код испитаника из Јаше Томића (54%) (p=.001, C=.344), (Граф.38.).

Графикон 38. Доношење одлука и утицај породице према селима

Између овог питања утврђена је и значајна статистичка веза са годинама старости (p=.022, C=.213), где је највећи број оних на које би утицала породица да мењају одлуке међу најстаријима 27-29, (40.9%). Веза је утврђена и са брачним стањем (p=.000, C=.309), јер је међу онима

на чије одлуке не би утицала породица у највећем броју неожењених/неудатих (80.9%). Такође, веза постоји и са тим да ли живе са родитељима (p=.002, C=.181). Дакле, своје одлуке би мењали у складу са утицајима породице пре свега старији испитаници који у браку, тј. на промене одлука више утичу супружници од родитеља.

Наводимо неке од одговора на питање шта би радили у ситуацији да су њихови циљеви у супротности са циљевима њихове породице:

> Уколико је тај мој лични циљ за моју добробит ишла бих по свом нахођењу а породици бих објаснила шта је у питању. Уколико породица има више аргумената, одустала бих (ж., 27-29, незапослена);
> Усклађивали би међусобно циљеве (ж., 24-26, студент);
> То не може да се деси, слажемо се око свега и живимо у хармонији (м., 27-29, пољопривредник);
> Породица пре свега (м., 24-26, конобар);
> Ако су те одлуке за моје добро, а да нису на штету породице, нема потребе за мењањем, нити би се чланови моје породице мешали и покушавали да ме одврате (ж., 24-26, трговац);
> Живим у заједници у којој немам право да одлучујем ни у чему... (ж., 27-26, радница, удата, живи у вишегенерацијској породици);
> Не постоји могућност да су лични и породични циљеви у супротности (м., 24-26, просветни радник).

Млади из узорком обухваћених села у највећем броју случајева, (374, односно, 74.8%), сматрају да су најбоље године за ступање у брак 25-30. Колико су се представе о пожељним годинама за ступање у брак помериле најбоље показује податак да су у средњовековној Србији, према црквеним прописима, девојке, боље рећи девојчице, у брак могле да ступају најраније са навршених 12, а младићи са 14 година, односно са остварењем репродуктивне зрелости (Поповић, Тимотијевић, Ристовић, 2011: 101). Пожељне године за ступање у брак посматрале су се према биолошко-репродуктивним параметрима док су данас примарни социјални.

По учесталости затим следи интервал година 20-24, како мисли 8.8% испитаника, а затим млади који сматрају да су најбоље године за брак 31-35, (42, 8.4%). Само четири испитаника сматрају да је најбоље ступити у брак после 35. године, једна испитаница да је најбоље то учинити са 18, пошто је таква била и њена одлука, а 7%, да не постоје најбоље године за брак, односно, да доношење такве одлуке нема никакве везе са годинама.

Није утврђена статистички значајна веза између става о најбољим годинама за брак и пола, година старости нити сеоских насеља. Статистички значајна веза утврђена је једино са брачним стањем испитаника и она је средње јачине (p=.000, C=.391). Наиме, међу онима који сматрају да не постоје најбоље године за брак, 71% је неожењених/неудатих, а у ову категорију спадају и сви испитаници који сматрају да је најбоље ући у брак преко 35.

У вези са овим питањем интересантно је да међу младима постоје и они који имају родни критеријум, односно сматрају да би жене нешто раније требале ући у брак. Према Чикић (2017), иако је међу сеоским женама изражен процес одлагања партиципације у биолошкој репродукцији, (нарочито у мешовитим газдинствима где је већа просечна старост жена које нису рађале у односу на жене из чисто пољопривредних газдинстава), и даље су обележја руралног родног режима са традиционалним елементима јака и она намећу већа очекивања од жена у погледу њихове партиципације у биолошкој репродукцији.

Ови различити родни аршини став су и младих жена:

> За женску особу 25 година, а мушку особу 28 година (ж., 21-23, трговац);
> Па када одрастеш и схватиш да није све лако у животу и да се требаш борити. Па од 18, па надаље... (ж., 18-20, ученица);
> Када умру родитељи (м., 24-26, незапослен);
> Када се неко осећа способним (м., 24-26, студент).

Питали смо младе људе који услови морају бити задовољени како би отпочели заједнички живот са партнером (Сх.9). Према мишљењу испитаника требају бити задовољени пре свега одређени материјални услови, пре свега посао и стан за отпочињање самосталног живота а затим и финансијска стабилност.

Схема 9: Услови за отпочињање заједничног живота са партнером

Материјални услови (63%)	Емоционални услови (17.6%)	Материјално-емоционални (19.4%)
· посао и стан (31.4%) · финансијска стабилност (24.2%) · стамбена обезбеђеност (4.6%) · сталан посао макар једног партнера (2.8%)	· љубав (11.4%) · толеранција, поверење и разумевање (6.2%)	· љубав, посао, стан · искреност, љубав и финансије

Дакле, задовољење материјалних услова кључним за брак сматра 63% испитаника. Да је за започињање заједничког живота довољна испуњеност емоционалних услова мисли 17.6% младих, пре свега љубав. Комбинацију материјално-емоционалних услова, (у највећем броју љубав, посао, стан или искреност, љубав и финансије) најважнијим за отпочињање заједничког живота са партнером сматра 19.4% младих (Схема 9).

Слика 8. Млади отац са сином испред породичне куће
Извор: истраживачка фото документација

Код одговора на ово питање које је било отвореног типа, примећено је да је код једног броја младих људи присутна стратегија маскулиног модела „оца храниоца“ (Сл.8), (Tomanović, Stanojević, Ljubičić, 2016):

> Да се партнери воле, разумеју, да имају исте циљеве, да је мушкарац способан да издржава породицу (м., 27-29, пољопривредник);
> Стамбено решење, запосленост, ефикасна држава, извеснија будућност, добра друштвена околина (квалитетни људи) (м., 24-26, студент);
> Да бих била задовољна да започнем заједнички живот са партнером, услови су наша кућа, да будемо обоје запослени, разумевање, поверење, толеранција и породица (ж., 18-20, незапослена);
> Главни услов за заједнички живот са партнером је како се слажете, а све друго је небитно (м., 24-26, конобар);
> Све ко у серијама (м., 27-29, пољопривредник);
> У љубави нема услова! (ж., 18-20, домаћица);
> По правилу „неопходни“ услови за живот. Али зато нам је наталитат, овакав, какав је, јер сви очекују куле и градове. Толеранција и поверење (ж., 21-23, продавац-месар);
> Спремност оба супружника на тешку борбу за проширење породице и очување склада у њој (м., 27-29, пољопривредник са завршеном гимназијом);
> Кад затрудни млада (м., 18-20, месар);
> Решити проблем финансија (посао); остварити се приватно (завршити школу)... (м., 24-26, студент);
> Да живи сам (м., 24-26, незапослен);
> Искрена и пожртвована љубав. Бар један супружник у радном односу или да обоје раде на породичном газдинству, уколико не могу да нађу запослење, решено стамбено питање (м., 24-26, просветни радник).

Одређење основних услова за брак није у статистички значајној вези са полом, годинама нити брачним стањем. Утврђена је статистички значајна веза са сеоским насељима и она је средње јачине (p=.002, C=.443). Готово половина испитаника из Лаћарка сматра да су најважнији посао и стан. Финансијску стабилност као кључну истиче 38% испитаника из Доњег Таванкута, а љубав 22% младих из Банатског Карађорђева.

Табела 20. Слободно време

Модалитети	Учесталост (%)
Друштво	39.0
Породица	21.4
Момак/девојка и пријатељи	12.2
Породица и пријатељи	10.4
Деца	8.0
Момак/девојка	4.6
Сам/а	3.4
Нема слободно време	1.0
Укупно	100

Своје слободно време, млади из узорком обухваћених села у највећем броју случајева проводе са друштвом (195, 39%), а затим са породицом (107, 21.4%), (Таб.20). Мањи број испитаника, слободно време проводе сами (17, односно, 3.4%), а петоро младих наводе да немају слободно време.

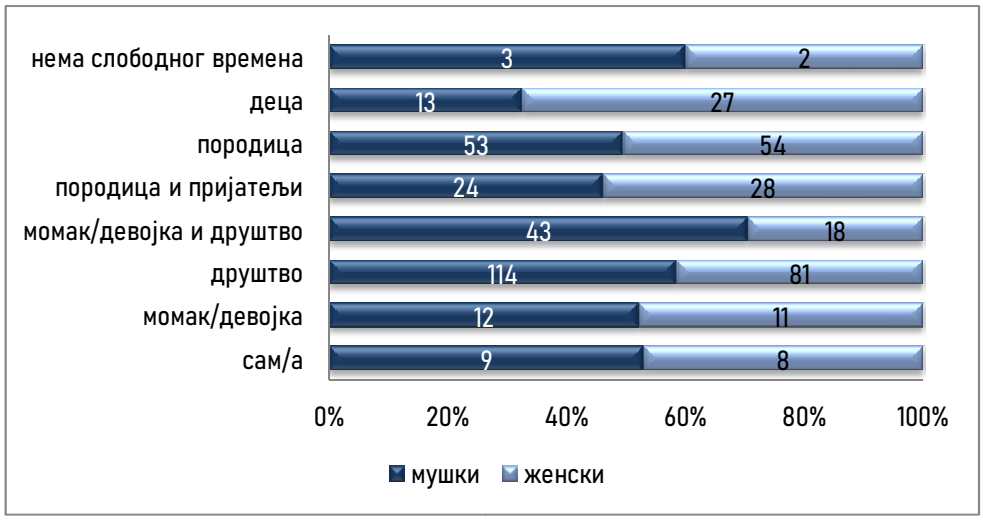
> Са пријатељима (дискусија и озбиљна и неозбиљна), сам (медијска конзумација), сам (медитација)(м., 24-26, студент);
> Са својим мужем, а на који начин вам нећу одговорити, остаће тајна ☺ (ж., 18-20, домаћица).

Утврђене су значајне статистичке везе између слободног времена и више чинилаца. Са полом је веза слабијег интензитета (p=.012, C=.186). Посматрано према полу (граф. 39), мушкарци чешће слободно време проводе са друштвом, а жене са децом, чиме се и код младих људи потврђује један традиционалном друштву својствен образац. Са годинама старости статистичка веза је значајно јача p=.000, и коефицијент контигенције C=.419 указује на то да је она средњег интензитета. Према годинама посматрано, старосна категорија 18-20 најчешће слободно време проводи са пријатељима, млади од 20-23 са момком/девојком, а млади од 27-29 са породицом и децом. Статистичка веза са најјачим коефицијентом контигенције утврђена је са брачним стањем (p=.000, C=.593), где је ова веза јаког интензитета, при чему су неожењени/неудати у највећем броју случајева време проводе сами и/или са друштвом, а ожењени/удате са породицом и децом. Највећи број младих које слободно време проводе са друштвом је из Банатском Карађорђева (54% испитаника овог села), а са породицом млади из Јаше

Томића (34% испитаника овог села). Од укупног броја младих који своје слободно време најчешће проводе са момком/девојком у 14.8% случајева су то испитаници из Лаћарка, док су млади из Мола чешће сами од испитаника из осталих сеоских насеља (p=.004, C=.403).

Слободно време се све више пасивно проводи (кроз хедонистичко-хазардне активности), а све мање активно (укључује бављење спортом, али и читање књига, и развој личности кроз учење и развој вештина). Код младих је присутан проблем у провођењу слободног времена који се огледа у томе да су млади све мање сами организатори свог слободног времена, а све више конзументи професионалне индустрије забаве (Јешић, 2000).

Графикон 39. Структура слободног времена, према полу

Млади се у највећем броју случајева окупљају у локалним кафићима/кафанама, како наводи 79.2% испитаника, а затим по парковима/центру/улици (11.8%). Мањи број испитаника (3.8%) наводи да се млади у њиховом селу нигде не окупљају већ то чине у околним местима, 3.2% да се друже по кућама, а, 2% да се окупљају на спортским теренима.

Слика 9. Младићи из Војке у локалном кафићу
Извор: истраживачка фото документација

У највећем броју случајева млади имају на располагању локалне кафиће/кафане (270, тј. 54%), (Сл.9). Уколико то није случај, 25% је навело да излазе у најближи град, а 21% да у изласцима посећују места у околини.

> Има где да се изађе, само што од дивљака по селу, нико не долази у кафиће и дискотеку (м., 24-26, аутомеханичар).

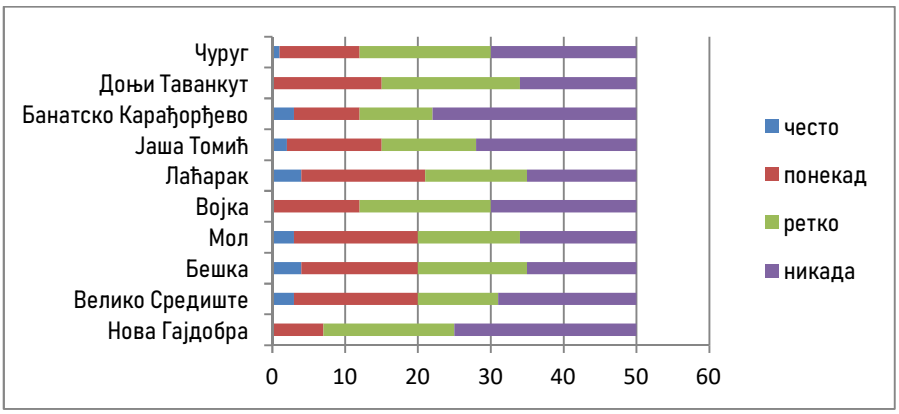
Као што је и очекивано, млади у највећем броју случајева излазе увече (63.8%). Између пола испитаника и излазака није утврђена статистички значајна веза. Међутим, утврђена је са годинама, брачним стањем испитаника и сеоским насељем из кога долазе. Посматрано према старости, коефицијент контигенције указује на везу средње јачине (p=.000, C=.313), при чему 57.1% испитаника који не излазе увече спадају у старосну категорију 27-29 година, док су млађи редовнији у изласцима. Такође, показало се да је статистичка веза значајнија и јача када се изласци посматрају према брачном стању (p=.000, C=.480), где су 81.3% оних који излазе неожењени/неудати, док ожењени/удате у 75.7% не излазе увече. Са сеоским насељем и изласцима испитаника утврђена је статистички значајна веза слабог интензитета (p=.000, C=.264). Испитаници из Војке излазе у највећем броју случајева, (88%), док најмање излазе млади из Јаше Томића (46%).

Млади са којима је обављен разговор се у највећем броју случајева никада не осећају усамљено (39.2%). Млади који су ретко усамљени, чине 30%, 26.8% је понекад усамљено а 4% често. Дакле, 60.8% младих

се у неким ситуацијама осећа усамљено (најчешће ретко и понекад). Ман-Витнијевим тестом показало се да нема статистички значајне везе између осећаја усамљености и пола. Крускал Волисов тест није потврдио повезаност усамљености и година старости као ни брачног стања. Овим тестом утврђена је статистички значајна веза између осећаја усамљености и насеља, која је изгубљена након Бонферонијевог прилагођавања (p=.022, након прилагођавања α вредност износи .001).

Уколико посматрамо како је осећај усамљености дистрибуиран према селима, (графикон 40), видимо да ниједан испитаник из Нове Гајдобре, Војке и Доњег Таванкута није навео да је често усамљен. Овај случај је најфреквентнији међу младима из Лаћарка и Бешке. Да никада нису усамљени у највећем броју случајева навели су млади из Банатског Карађорђева (56%). Алијенантни доживљаји испитаника указују да нису јако изражени аспекти отуђења, чему сигурно доприносе активности на интернету, где су у највећем броју присутни на друштвеним мрежама, што је веома значајно за одређење односа младог човека према себи и за уверења о односу са светом. Мада одређени резултати истраживања који ће бити приказани касније, управо указују на развијен осећај беспомоћности код испитаника, као и помањкање смисла и аномичност, односно на психолошке аспекте отуђења.

Графикон 40. Усамљеност испитаника према селима

За младе људе карактеристично је да често осећају досаду, која је уствари производ модерног друштва, појава веома блиска савременом човеку. Док је доколица као привилегија богатих изнедрила филозофију, науку, уметност, досада сама по себи представља стање из кога не

може ништа продуктивно да се изнедри јер ни не подразумева било какву активност. Од младих се може чути да у досади „бleје", „глуваре", „отпадају", да су „сморени" и сл. Савремени човек данас је много више него ранијих година изложен бројним визуелно-звучним стимулансима које су му доступни већ преко мобилног телефона од кога се не одваја. Постало је подразумевајуће да човекову пажњу треба да пробуди неки надражај од споља. Ти надражаји су све директнији и све агресивнији, а праг човекове толеранције на њих све већи. Из овог разлога, млади људи који су одрастали у таквом окружењу тешко подносе да остану сами са собом, сами са својим мислима и ретко се посеже за унутрашњим дијалогом. И када су физички сами заправо нису сами са собом и својим мислима, већ су на друштвеним мрежама, on-line.

Према неким ауторима сам израз досада није старији од 150 година. Ако уклоне све стимулације, људи постају узнемирени и у паници, тражиће нешто да раде, било шта, само да би искористили време. Уместо дубљег размишљања или превртања неке идеје по глави, покушава се доћи до најближег звучног стимуланса (Onore, 2005: 19).

Често се помиње како млади људи данас нерадо посежу за књигом, а и ако читају, модерна, популарна литература је другачија од књижевних класика који за младе људе нису атрактивни. Добар утисак оставља онај ко је добро информисан, брзо размишља, брзо реагује на проблеме и поседује одговоре на широк опсег питања. Све то утиче на то да деца у процесу развоја све мање имају развијену машту. Мање је битно да ли је нешто доживљено, (и самим тим оставило неки унутрашњи траг), већ је много важније да ли је другима објављено да је нешто доживљено и конзумирано (није се десило ако није осванило на фејсбуку или инстаграму). Важнија је репрезентативност него унутрашњи доживљај. Управо зарад потребе за импресионирањем других све је раширенији конзумеризам и предимензионирана естетичност. Дакле, досађивање, као веома распрострањена појава израз је сиромашног духа, а показала се да је присутна и код младих са којима је обављено истраживање. Као што се може видети касније, испитаници су у великом броју наводили да им у њиховом селу управо смета досадан сеоски живот.

Иако је савремено доба, информатичко доба, а млади највећи интернет конзументи, резултати истраживања показују да телевизија као медиј и даље заузима прво место у преношењу информација о актуелним догађајима и новостима код младих и на овај начин се информише 72.8%

испитаника (Таб. 21). На другом месту по фреквентности налази се интернет који 69.8% испитаника користи за информисање о актуелностима, иако интернет укупно користи 83.4% испитаника. Потпуно очекивано радио је као средство информисања најмање присутан и тек 22% испитаника се информишу на овај начин. Такође је већи број испитаника који не користе штампу за пренос информација него оних који то чине[176]. Готово да је исти број младих који се информишу путем пријатеља и оних који се информишу путем штампаних медија.

Табела 21. Начин информисања испитаника

Медиј	Да	Не
Радио	110 (22%)	***390 (78%)***
Штампа	219 (43.8%)	***281 (56.2%)***[177]
Телевизија	***364 (72.8%)***	136 (27.2%)[178]
Интернет	***349 (69.8%)***	151 (30.2%)[179]
Пријатељи	218 (43.6%)	282 (56.4%)[180]

[176] Патманова истраживања повезаности начина информисања и грађанског ангажовања показала су да су они који се информишу путем новина, наспрам телевизије, образованији, старији и повезанији са заједницом, док информисаност путем телевизије показује да више гледања телевизије значи смањење свих облика грађанског учешћа и социјалног ангажовања, нарочито зависност од телевизије ради забаве (Patnam, 2008: 287).

[177] Утврђена је статистички значајна веза информисања путем штампе и старости (p=.021, C=.138), и показало се да се повећањем година, повећава и учешће штампе као извора информисања. Такође је утврђена статистичка повезаност са сеоским насељима (p=.003, C=.217), која показује да се овај медиј највише користе испитаници Банатског Карађорђева (56%), а најмање у Лаћарку, где 80% испитаника не користи штампу за информисање.

[178] Утврђена је статистички значајна веза информисања путем телевизије и сеоских насеља (p=.005, C=.213). Ова врста медија у највећем броју случајева је присутна у Новој Гајдобри (88%) а најмање у Лаћарку где 42% испитаника не прати актуелности путем телевизије.

[179] Утврђена је статистички значајна веза између коришћења интернета за информисање и праћење актуелности и година старости (p=.046, C=.126), која указује да је коришћење овог медија присутније код испитаника мање старости. Такође, постоји статистички значајна повезаност и са сеоским насељима (p=.013, C=.201), при чему се интернет у ове сврхе највише користи у Новој Гајдобри (80%), а најмање у Јаши Томић (54%).

[180] χ^2 тест показује да постоји статистички значајна веза између пола и информисања путем пријатеља (p=.006, C=.122), при чему је овај начим информисања распрострањенији међу женским полом. Посматрано према селима међу испитаницима из Лаћарка највише је оних који се информишу на овај начин, а у Новој Гајдобри их има најмање.

Патнам је изнео хипотезу измештеног времена, која се огледа у томе да што се више конзумирају медији, мање се времена има за друге активности које захтевају повезивање лицем у лице[181] (које Кроло (2015), назива конвенционалним (офлајн) повезивањем).
Разматрањем утицаја интернета и онлајн повезивања на капацитете социјалног капитала и могућностима виртуалног социјалног капитала, Патнам поставља веома занимљиво питање:

> „Сада милиони људи могу изразити своја мишљења једним притиском на дугме, али да ли их ико слуша?" (Patnam, 2008: 229).

Пред питањем могућности да компјутерска заједница изроди нове и напредније заједнице, Патнам износи четири изазова: 1. Друштвену неједнакост везану за приступ сајберспејсу, „дигиталну поделу" (у америчком друштву 1997. године се дошло до података да су дигитално најмање повезани рурална сиротиња, руралне и расне мањине из градских центара и нова домаћинства која воде жене); 2. Дигитална комуникација преноси много мање невербалних информација, што сматра препреком за изградњу поверења и добре воље; 3. Трећу препреку назвао је „сајбербалканизацијом", а односи се на могућност да своју комуникацију ограничимо на људе са којима делимо исте интересе или на истомишљенике, што виртуени свет чини много хомогенијим у смислу интереса и ставова; 4. Дилема да ли ће се интернет у пракси показати као савршенији телефон или савршенија телевизија, односно да ли ће постати претежно средство активне друштвене комуникације или пасивне приватне забаве? Код ове последње дилеме Патнам подвлачи да је најбитније нагласити да најважније питање није шта ће интернет нама урадити, него шта ћемо ми њиме да урадимо, односно, да компјутерска комуникација треба бити допуна а не замена личних заједница (Patnam, 2008).

[181] Кролово емпиријско истраживање ове тезе показало је баш супротно, да постоји позитивна повезаност између количине коришћена интернетских друштвених мрежа, (Фејсбука), са акумулацијом интернетски посредованог облика премошћујућег друштвеног капитала. Овај аутор такође закључује да се комуникација и интеракција остварена путем интернетских друштвених мрежа не одражавају искључиво на виртуелном домену, већ се онлајн и офлајн контексти међусобно преклапају. Грађански активизам, (који представља важну партиципацијску димензију друштвеног ангажмана), повезан је са употребом Фејсбука јер он омогућује остваривање контаката и размену информација са слабим везама (Krolo, 2015: 164).

Барнс, (Barnes, 2009), сматра да у савременом америчком друштву интернет има кључну улогу за формирање младих људи и њихово учење улога. Савремено друштво карактерише ерозија нуклеарних породица, заједнице повезује интерес, а не простор, а личне интеракције се одвијају на интернету уместо лицем у лице. Ова ауторка наводи неколико кључних фактора који у америчком друштву утичу на развој друштвених улога и формирање вредносних ставова[182]. Овде је посебно интересантан фактор који се односи на тзв. Миленијалце или "Генерацију Y" (рођени између 1982. и 2002. године). Наиме, ови млади људи порасли су користећи рачунарску технологију где комуникација посредована рачунарима замењује телефонске и личне размене. Играње видео игрица, текстуалне поруке и YouTube део су њихове културе, али проблем је што ове технологије немају никакве етичке смернице. Путем медија млади људи формирају свој вредносни систем, чиме медији замењују породицу и заједницу у овом задатку. Коришћење медија за моделирање понашања је део америчке културе, али медијске поруке не подржавају увек етичке вредности. Због тога, ова ауторка сматра да је битно учење етичког коришћења технологија које треба да чини основу образовања. Проблем је у томе што на интернету људи углавном нису познати. Нико не одређује шта је чињеница или фикција. Питања поверења и аутентичности су веома важни. Раздвајање људи од њихових речи ствара нове облике понашања и лошег понашања[183]. Млади људи морају научити како одговарајуће користити технологију и градити личне, непосредне односе. Потребни су образовни програми

[182] Између осталог наводи да се у САД-у промене очитавају у економској сфери у смислу опадања снаге долара као и губљења средње класе. Затим, интернет омогућава људима да се укључе у глобалне разговоре који превазилазе контролу корпорација и границе земаља што утиче на другачије функционисање тржишта. Иако се мрежно повезивање не подучава на колеџима, већина људи остварује свој посао путем умрежавања што је постало кључни фактор у изградњи пословних односа и успешног бизниса. Влада финансира све више пројеката који се односе на технологију и људску интеракцију. Друштвене технологије већ су извршиле велики утицај на америчку културу, нарочито на политику. Штавише, промене су се десиле брже него што се људи могли њима прилагодити. У срцу друштвеног капитала потребна је изградња односа на личном, пословном и политичком нивоу.

[183] Послодавци су приметили да миленијумска генерација нема исту етику као старије генерације што узрокује неспоразуме на радном месту између генерација. Ова генерација је често погрешно схваћена а описују их као нелинеарне мислиоце, веома прилагодљиве новим технологијама и добро повезане, посебно online. Генерација миленијалаца вреднује везе, знање и слободу изражавања.

који младе људе уче о одговарајућим и неодговарајућим односима у оквиру мреже и ван ње. Технологија се уводи брже него што се могу успоставити друштвене норме. Мора се водити рачуна о могућим друштвеним импликацијама коришћења технологија и научити људе да је одговорно користе (Barnes, 2009).

Радок (Radok, 2015: 15-22), наглашава да је младост моћан показатељ начина коришћења медија ради стварања идентитета. Медијска писменост младих данас огледа се у томе да су они свесни да их други посматрају. То су процеси у којима и млади „с оскудним ресурсима" могу да учествују. Представљање младих у медијима и њихово коришћење медија, саставни је део друштвене историје демократије и зато медији имају политички утицај. Овај аутор такође наглашава да се млади посматрају као *активни* учесници у производњи утицаја медија – наиме, медији понекад утичу на младе зато што млади желе да се том утицају изложе. То опет не значи да млади контролишу утицаје медија јер њихово коришћење медија неретко одређују друштвени чиниоци изван њихове контроле. Негативни утицаји медија најбоље се схватају као дејства на друштвено рањиве групе. Утицај медијске садржине на младе зависи од контекста. Контекст излагања битно зависи од средстава која омогућавају приступ тој садржини у разним друштвеним доменима (Radok, 2015: 68-72).

13. Аутоперцепција и активизам младих у селу[184]

Немоћан сам. Цело друштво је болест која вас изједа. Ограничени смо у свему (м., 21-23, незапослен).

С обзиром на рањивост друштвене групе младих и њихов повећан ризик од социјалне искључености основна је претпоставка да младе обележава одсуство праксе и спремности на активизам. Притом, то одсуство се јавља упркос њиховој свести о недостацима живота у селу. Такође, додатна је претпоставка да постоје разлике у пракси и спремности младих у селу на активизам у зависности од њихових општих демографских карактеристика.

Афективни доживљаји имају кључну улогу у креирању потребе младог човека за самоактуализацијом и из тог разлога представљају директан одраз самоперцепције и значајан индикатор спремности на активизам. Позитивне емоције представљају једно од доминантних расположења међу младима у руралним подручјима. Три доминантне емоције јесу срећа, мотивисаност и амбициозност, често баш у тој комбинацији (Табела 22). Али, позитивне емоције се нису показале као утицајне на одлуку о активизму. Утврђено је да не постоји статистички значајна веза ниједне емоције и пола, док су године старости статистички значајно повезане са две негативне (забринутост и разочараност) и једном позитивном емоцијом (амбициозност).[185] За обе негативне емоције карактеристично је да се повећавају са годинама старости испитаника. С друге стране, амбициозност се показала најизраженијом након

[184] Део резултата овог поглавља приказан је у раду: Petrović Marica, Čikić J. 2021. Od pasivnosti do borbe za promenu: aktivističke aspiracije mladih iz ruralnih područja Vojvodine. Sociološki pregled. God. LV, br. 4. Srpsko sociološko društvo. Beograd. ISBN 316.64-053.6(497.113). ISSN 0085-6320, UDC 316. P.p. 1382-1412. DOI 10.5937/socpreg55-34775

[185] Забринутост (p=.031, C=.132), разочараност (p=.021, C=.138), амбиционзност (p=.001, C=.182).

завршене средње школе или факултета (тј. у старосним групама 18-20 година и 24-26 година).

Табела 22. Доминантна расположења испитаника (афективни доживљаји)

Расположење	Број	%
Срећан	*290*	*58*
Мотивисан	*255*	*51*
Депресиван	49	9.8
Несигуран	97	19.4
Тужан	40	8
Уплашен	41	8.2
Полетан	55	11
Забринут	191	38.2
Фрустриран	36	7.2
Разочаран	110	22
Амбициозан	*203*	*40.6*
Безвољан	48	9.6
Љут	80	16

Код већег броја емоција: среће, мотивисаности, несигурности, страха, полета, забринутости, разочараности, безвољности, љутње и амбициозности утврђена је статистички значајна веза са сеоским насељем. Испитаници различитих сеоских насеља препознавали су другачије емоције као доминантне. Најсрећнији и најмотивисанији су млади из Нове Гајдобре, најамбициознији и најполетнији млади Банатског Карађорђева, код којих су такође у најмањем броју присутне негативне емоције[186]. Негативне емоције заступљеније су код младих из Мола, Доњег Таванкута, Чуруга, Лаћарка[187].

[186] Срећа је присутна у највећем броју случајева код испитаника Нове Гајдобре (78%), а најмање код младих из Мола (44%)(p=.014, C=.199). Мотивисаност у највећем броју случајева присутна код младих из Нове Гајдобре (70%), а најмање и у овом случају код младих из Мола и Лаћарка (38%)(p=.001, C=.228). Амбициозност је (p=.000, C=.293), највише присутна код испитаника Банатског Карађорђева (78%), најмање у Великом Средишту (24%).

[187] Забринутост је (p=.002, C=.221), највише присутна код испитаника Доњег Таванкута (56%), а најмање код младих из Нове Гајдобре (16%). Разочараности утврђена (p=.024, C=.192), најприсутнија емоција у Чуругу (36%), а најмање у Јаши Томићу (петоро испитника). Безвољност је са сеоским насељима у вези слабог интензитета (p=.042, C=.183), највише у Лаћарку (деветоро), док у Јаши Томић, најмање, односно, ниједан

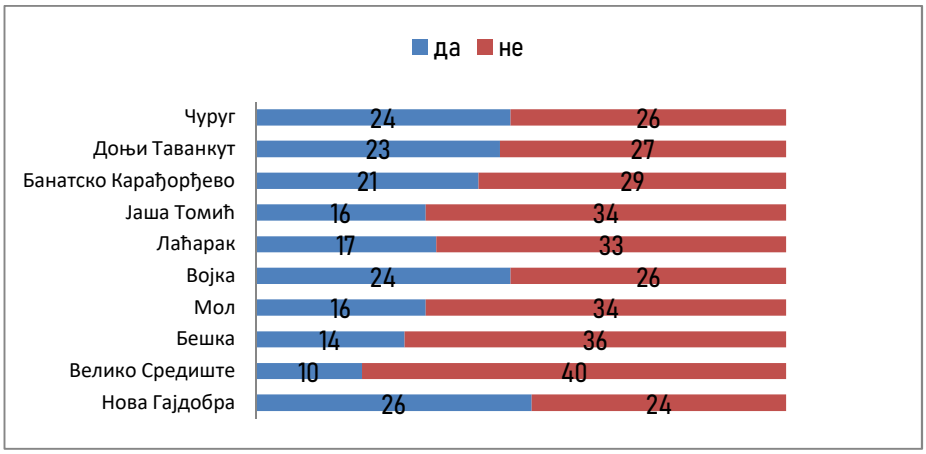
Слика 10. Младић из Лаћарка
Извор: истраживачка фото документација

У анализи активистичких аспирација испитана је оцена самоефикасности тј. поуздања у сопствене способности за спровођење неке акције. Резултати говоре да млади себе претежно виде као беспомоћне песимисте: чак 61,8% њих сматра себе немоћним да утичу на промене у свом окружењу, односно директно изражава негативне емоције и уверења по овом питању (немоћ, беспомоћност, помањкање смисла, аномичност, изолованост).

Овакво становиште је нарочито изражено у Великом Средишту где чак 80% испитаника себе сматра немоћним док млади из Нове Гајдобре највише могућности дају свом деловању и то је једино село где мало више од ½ младих сматрају да њихово деловање може учествовати у креирању стварности (Граф. 41).

испитаник. Испитаници који су љутњу препознали као доминантну емоцију у највећем броју случајева су из Чуруга (24%), док их је најмање из Војке (двоје), (p=.041, C=.184).

Графикон 41. Ставови младих о могућности сопственог деловања на стварност око себе

Ово се може довести у везу са катастрофалним друштвеним догађајима[188] и тзв. ефектима епохе[189] који су погубно утицали на аспирације младих код нас (Mihailović, 2004:24). Смањене могућности да се аспирације остваре доводе до њихове редукције – тако се млади прилагођавају стварности. Фрустрација се избегава тако што се као одбрамбени механизам прихвата компензација, а неостварљиви циљеви се замењују остваривијим (Mihailović, 2004:33). Шакшмит (Shucksmith, 2004b), истиче да је осећај немоћи (у смислу одсуства способности контроле) често присутан код социјално искључених, посебно када је реч о важним друштвеним променама.

Своју немоћ да утичу на свет око себе испитаници углавном перципирају у односу на остатак друштва, сматрајући да их друштвено окружење (локално и глобално) онемогућава да својим деловањем утичу на промене:

[188] Према аутору (Mihailović, 2004: 19), ту спадају тотална друштвена криза, пропаст Југославије, ратови, пропадање привредног система, пропадање друштвених институција и делатности, вредносно расуло и др.

[189] Догађаји и искуства која битно утичу на старосне групе и која доводе до сличних реакција и сличног понашања (Mihailović, 2004: 24).

> Немоћан сам да било шта променим јер живимо у друштву које је корумпирано и политички обојено тако да смо најсличнији Уганди, Еритреји и Сомалији и земљама Трећег света (м. 27-29).

Одређени аспекти алијенације нису настали из односа младих људи према самима себи, већ првенствено из односа према окружењу:

> Само на неке ситнице, за веће промене сам немоћна (ж., 27-29, контролор);
> Сматрам да могу да утичем на ситне промене у својој околини, али немам осећај да би се овде стварност могла некако променити на боље (ж., 24-26, студент);
> Немоћна за промене, јер се праве вредности не цене (ж., 24-26, студенткиња);
> Ко пита земљораднике за шта?! (м., 27-29, пољопривредник).

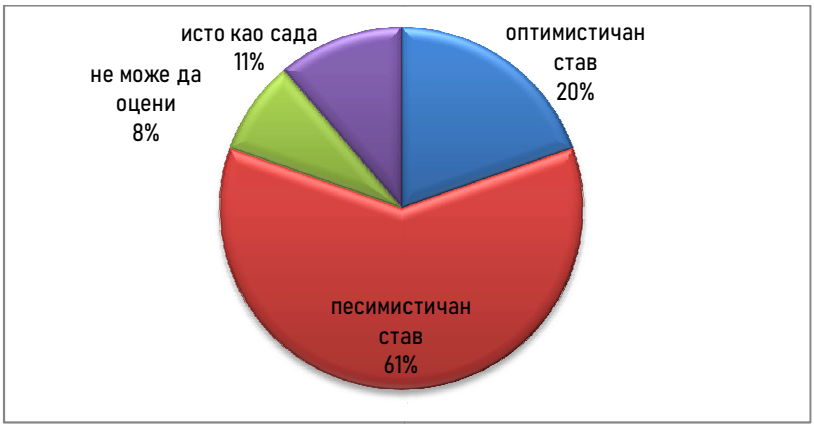
Они који сматрају да својим деловањем могу да утичу на промене у свом окружењу, своје могућности за деловањем виде у унутрашњој снази, односно, сматрају да им њихове личне особине дају снагу за промене, без обзира на препреке у друштвеној средини. Неки од одговора испитаника који сматрају да може својим деловањем да утиче на стварност око себе:

> Сматрам да свако треба да се потруди да буде што бољи и да пружи максимум, па ће све бити боље (м., 21-23, полицајац);
> Моћан сам ☺ (м., 24-26, аутомеханичар);
> Могу. Ако радим, имаћу за живот, а ако не, онда немам (м., 27-29, незапослен);
> Апсолутно (м., 27-29, професор историје).

Више самопоуздања у могућност властитог утицаја на окружење показали су мушкарци. Чак 65% младих жена сматра себе немоћном у том погледу. Такође, најмање утицајним се виде најмлађи и најстарији испитаници. У категорији испитаника старости 18-20 година, 65% сматра да нема утицаја на дешавања у свом окружењу, као и 64.9% испитаника 27-29 година. Најмлађи сматрају да због својих година немају још капацитета, прилике, канале за утицај, а најстарији су обесхрабрени. Проверена је статистичка повезаност са полом, годинама и сеоским насељем и утврђено је значајна веза само са сеоским насељем која је слабе јачине (p=.013, C=.200).

Њихова визија будућности Србије у наредних десет година такође је негативна и преовладавају песимистични ставови код 304, тј. 60.8% испитаника, (Граф. 42). Преовлађују негативне прогнозе везане не само за економски аспект, већ и за политички, где се у будућности очекује рат или немири, као и пораст негативних демографских трендова. Оптимистично по питању будућности земље је укупно 98 испитаника, односно, 20%. Проверено је постојање статистичке везе са полом, годинама и сеоским насељем и утврђена је значајна веза једино са полом, а коефицијент контигенције указује да је та веза слаба (p=.002, C=.169). Посматрано према полу већи број мушкараца у односу на жене је заузело конкретан став у вези са овим питањем, док је међу женским полом већи број оних које не могу да донесу оцену или мисле да ће ситуација остати непромењена.

Графикон 42. Оцена будућности Србије за наредних десет година

Наводимо неке од одговора испитаника који имају песимистичан став у вези са будућношћу Србије:

> Народски речено „црно, да црње не може бити“. Мислим да ће се живети знатно лошије него што је сада. Предвиђам даљи и осетнији пад стандарда грађана, пораст корупције и општу анархију. Предвиђам даље тензије на Косову, Санџаку и Војводини, као и сецесионистичке тежње ових региона изазване лошим стандардом грађана који живе у њима. Такође мислим да ће се већина становништва из Источне Србије и са југа преселити у градске центре чиме ће додатно бити оптерећена инфраструктура поменутих градова, што ће умањити стандард и квалитет живота у њима. Тако долазимо до једног зачараног круга да ће људи са села гушити градове и села Србија ће бити концентрисана у 3-4

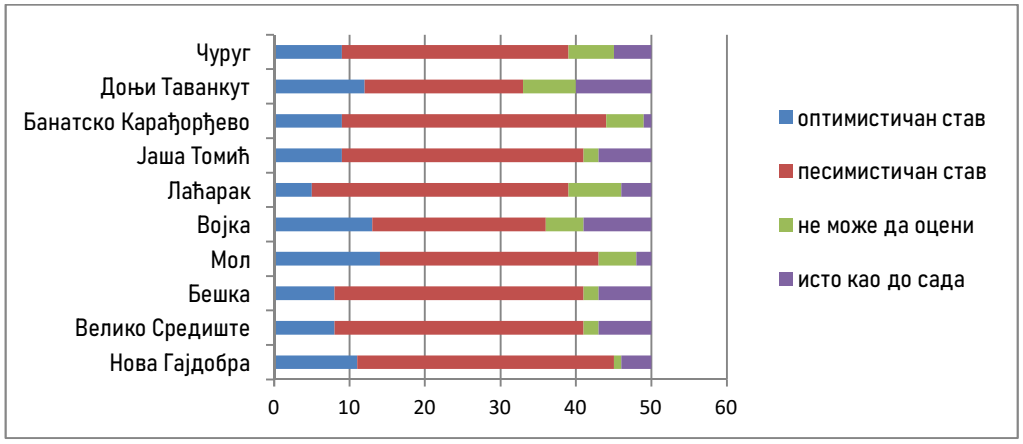
> града (Београд, Нови Сад, Ниш) (м. 27-29, незапослен за завршеним факултетом);
> Мало бољи услови него у сиромашнијим деловима Африке (м., 27-29, незапослен са средњом електротехничком школом);
> У још већем блату јер заостајемо за целим светом најмање десет година (м., 24-26, аутомеханичар);
> У грађанском рату (м., 24-26, конобар);
> Не могу уопште да замислим будућност овакве Србије (ж., 27-29, контролор);
> "Београдски пашалук". Јер Србија нема већег непријатеља, од себе самих (м., 27-29, незапослен);
> Мислим да ће се још више искристалисати богати и сиромашни слој. Мислим да ће Србија бити још задуженија земља у наредних десет година (ж., 27-29, незапослена);
> Никако. Прилично сам забринута за будућност Србије (ж., 24-26, студент);
> Ветар апокалипсе носи радиоактивни песак кроз огромну пустињу где је некада била Србија (нуклеарни рат) (м., 24-26, студент);
> Сада је тешко, мислим да ће да буде још горе. Много се народ лаже, а ништа се конкретно не види, да се ради, да буде боље (м., 21-23, пољопривредник (средња пољопривредна);
> Пет тешких и пет подношљивих (м., 27-29, пољопривредник са завршеном гимназијом);
> Па баш бих волела да будем оптимиста, али то је просто немогуће (ж., 27-29, домаћица);
> Неће је бити. Сви Срби ће стати под једну шљиву (м., 27-29, економиста).

Тек свака пета оцена будућности Србије је оптимистична:

> Мање се краде у јавном сектору и ефикасније пословање и деловање државе (м., 24-26, студент);
> Видим нас на прагу уласка у Европску Унију са много мањом незапосленошћу и толерантнијим друштвом (ж., 18-20, незапослена).

Посматрано према насељима, највише песимизма присутно је у ставовима испитаника из Банатског Карађорђева, где чак 70% њих има овакав став. Најоптимистичније ставове о будућности наше земље имали су испитаници Мола и Војке. Највећи број оних који не могу да оцене долазе из Лаћарка и Доњег Таванкута (Граф. 43).

Графикон 43. Оцена будућности Србије према селима

Без обзира на песимистичне прогнозе везане за будућност земље у којој живе, испитаници су у очекивањима везаним за своју личну будућност показали много више оптимизма. Укупно 396, односно, 79.2% испитаника оптимистично је оценило своју будућност. Статистичка повезаност осећања оптимизма/песимизма и пола испитаника није утврђена, али је присутна у односу на узраст. Песимизам у вези очекиване будућности расте са годинама - како се млади суочавају са конкретним животним проблемима и могућностима њиховог решавања, тако се њихова вера у бољу будућност смањује (p=.001, C=.183). Уколико се оцена будућности испитаника посматра према сеоским насељима, примећује се да највише оптимизма имају млади Доњег Таванкута (чак 94%) и Нове Гајдобре (88%), док је највише песимистичних виђења будућности присутно код испитаника Великог Средишта (34%) и Лаћарка (32%), (p=.006, C=.209).

Из објашњења испитаника, може се видети да „лични" оптимисти сматрају да је њихова унутрашња снага и/или мотивисаност јача од препрека на које наилазе у друштвеној стварности, односно верују у своје способности:

> Живиш онако како се сналазиш, не треба се предавати и увек се треба борити за боље и напредак (м., 21-23, полицајац);
> Пре или касније остварим своје циљеве. Можда не у пуној мери али довољно да будем оптимистичан (м., 27-29, запослен);
> Двапут мерим једаред сечем. Опрезан сам и не улећем у непознато. Верујем у себе. Немам предрасуда (културолошке природе) (м., 24-26, студент);

Зато што сам млад и здрав, и желим да напредујем у сваком погледу (м., 21-23, пољопривредник (средња пољопривредна);
Нада увек постоји. Само је треба дочекати (м., 27-29, незапослен);
Зато што верујем у себе и сматрам да својим трудом и радом могу постићи много (ж., 18-20, студенткиња);
Сматрам да треба бити оптимиста и борац тако да себе видим као оптимисту (м., 27-29, трговац);
Зато што сам оптимиста, верујем да ћу успети у животу, запослити се, имати новца за сопствене потребе и засновати породицу у светлој будућности (ж., 18-20, ученица);
Надам се још увек да ћу посао добити зато што сам образована, а не преко странке, или да платим радно место (ж., 24-26, студенткиња);
Очекујем пуно, али на неки начин и верујем у себе. За сада не, али мислим да ћу се потрудити у будућности (м., 18-20, ученик);
Увек сам у вези себе оптимиста. Умем да се трудим и не одустајем (м., 21-23, пољопривредник);

Док други оптимизам за своју будућност везују за децу и породицу:

Зато што имам за кога да се борим са недаћама које живот носи (м., 27-29, пољопривредник са завршеном гимназијом).
Зато што сам по природи оптимистична, а поготово сада када ћу ускоро добити и друго дете, нема места пасимизму! (ж., 27-29, незапослена).
Имам о коме да водим рачуна и не смем да будем песимиста, нити желим (ж., 27-29, домаћица).
Зато што сам млад и морам деци да обезбедим будућност (м., 27-29, пољопривредник).
Надам се да ћу имати прилике да пружим својој супрузи и будућим потомцима солидан живот (м., 27-29, студент);
Надам се да ћу успети да нађем посао у својој струци. Имам двоје дивне деце и мени је то сасвим довољно (ж., 21-23, студенткиња).

Одговори испитаника који имају песимистичка виђења своје будућности, у највећем броју случајева због очекиване лоше ситуације у читавом друштву:

Зато што и када завршим факултет и нађем посао, (ако је то могуће), не могу да живим од плате јер је мала!!! (м., 27-29, студент).
Због свеопште кризе, високе стопе незапослености, сиромаштва... Ниједан студент данас не може да гарантује за своју будућност, запослење, осим уколико нема "дебелу" везу. А и то је реткост (ж., 24-26, студент).
Волео бих да сам оптимиста, али нема простора за тако нешто (м., 27-29, економиста).
Кад су већина незапослени, а изгледа за запослење нема, немају новца и не долазе на фризуре (ж. 27-29, фризерка).

> Већ двадесет година се ништа не дешава позитивно, не очекујем велико побољшање ни у наредних десет година (м., 27-29, радник).
> Зато што се ни не назире неко боље време и нормалније, немам појма на шта ће све то изаћи, али на боље канда сигурно неће (м., 24-26, пољопривредник).

Младе највише интересују проблеми из њиховог свакодневног живота, те се непосредно окружење види као простор у којем се могу најпре покренути. Највећи проблем са којим се младу у селу сусрећу је немогућност запослења (40,2% испитаника). Поред тога, у најзначајније проблеме са којима се сусрећу, млади у селу убрајају: одсуство услова за реализацију друштвеног живота (10,4%), безвољност, неамбициозност и незаинтересованост младих (9%), лош материјални и социјални положај младих на селу (8,6%) и недостатак основних услова за живот (7,6%).[190] Присутне су одређене разлике у перцепцији проблема у зависности од пола и старости[191] - девојке су мање заступљене међу младима који наводе немогућност запослења као кључан проблем (46,3%), док оне саме чешће као проблем истичу немогућност реализације друштвеног живота (56%) и немогућност адекватног школовања (66,7%). Све остале проблеме чешће истичу момци. Са порастом година старости, испитаници чешће истичу немогућност запослења, незаинтересованост младих за пољопривреду, као и безвољност младих у селу као главне проблеме, како је наведено у највећем броју случајева код испитаника најстарије категорије (27-29 година). Они који се и даље школују у највише указују на отежане услове образовања младих на селу. Најмлађи испитници као један од највећих проблема виде то што у селу нема довољно адекватних садржаја за друштвени живот.

[190] Поред ових, млади у селу наводе и следеће проблеме: а) незаинтересованост за бављење пољопривредом, б) лоши услови за школовање и едукацију, као и генерална недовољна образованост младих у селу, в) лоше саобраћајне везе са градским центрима, г) малограђанштина и примитивизам, д) ниске зараде у пољопривреди, ђ) раширена употреба алкохола и дроге, е) притисак од стране родитеља за бављење пољопривредом, ф) проналазак брачног партнера. Свега 2,4% испитаника сматра да млади на селу немају проблеме.

[191] Наиме, пол и перцепција проблема младих налазе се у статистички значајној вези слабе јачине (p=.000, C=.275), и у односу на пол поједини проблеми се перцепирају као најважнији. Перцепција највећих проблема сеоске омладине и године старости налазе се у статистички значајној вези средње јачине (p=.000, C=.381).

Најјача статистичка веза перцепције кључних проблема младих на селу утврђена је са сеоским насељима (p=.000, C=.575). Коефицијент контигенције указује на то да је реч о јакој статистичкој вези. Немогућност запослења наводе у највећем броју случајева испитаници Нове Гајдобре и Бешке (52%), да нема основних услова за живот највише наводе млади из Великог Средишта (26%)[192].

Главне проблеме могуће је груписати у три основне категорије. Првој припадају они проблеми који произилазе из особина младих у селу. Испитаници овде указују на необразованост/нестручност младих, недостатак амбиција, њихову малодушност, лењост, огорченост:

> Највећи проблем је, што млади људи који се не баве пољопривредом, (не желе, а имају могућности), само у малом проценту су амбициозни и успеју нешто у животу, док велики број њих очекује да ће их породица целог живота издржавати. Углавном су нестручни, па раде послове који нису довољно плаћени, а и те послове је тешко наћи (м., 24-26, пољопривредник);
> Необразованост, летаргија, малодушност (м., 27-29, незапослен);
> Недостатак амбиције и интересовања (ж., 18-20, студенткиња);
> Образовање, мотивација и едукација (м., 27-29, радник);
> Неслога људи (м., 18-20, ученик-пољопривредник);
> Њихова немотивисаност за рад на сеоском домаћинству јер сматрају да су ти послови испод части. Проблем је и где потрошити слободно време (м., 24-26, студент Пољопривредног факултета);
> Комплекс ниже вредности (м., 21-23, студент);
> Немотивисаност младих људи. Незадовољство оним што имају. Сви би ми да будемо Рокфелери, али не можемо (м., 27-29, професор историје);
> Лењост, неваспитање, мрзовоља, ограниченост, досада... (ж., 24-26, студент).

Један део испитаника ове негативне особине младих у селу повезује са претераном родитељском заштитом:

> Превелика заштита од родитеља, нема осећаја одговорности, нема амбиција... (м., 24-26, бравар);
> Омладина у селу Јаша Томић је лења, живе на татином и мамином рачуну (м., 27-29, незапослен).

[192] Да нема услова за друштвени живот млади Војке, лоше услове за школовање, млади Банатског Карађорђева, а да млади нису заинтересовани за пољопривреду испитаници Јаше Томића.

Другој групи проблема са којима се суочавају млади у селу припадају они који су изазвани екстерним чиниоцима:

1. Заглупљеност: медијским извештавањем, традиционализмом, национализмом, културолошком деградацијом, површним сензационализмом, материјализмом, партијском припадношћу, лажним ауторитетима; 2. мало прилика за напредак (јер је скуп у сваком погледу); 3. слаба социјализација и солидарност омладине; 4. слаба прилика за запослење (као и лоша права радника); 5. не постоји искреност што се тиче било каквих друштвених и омладинских иницијатива (све је политизовано); 6. нико ником не верује (ако се планира неки пројекат); 7. васпитање је дозматизовано (нема размишљања нити критичког осврта) (м., 24-26, студент);

Нема могућности за пољопривреду од које се живи. То што постоји, то је веома мало. Друштво је наклоњено младима и жели да помогне, али не може у оваквом систему (м., 24-26, просветни радник);

Највећи проблеми су паре, паре и само паре, дајте паре, паре, паре... (м., 18-20, незапослен);

Младих људи у селу има веома мало, сви који су могли отишли су у град, а они који су остали, вероватно су то урадили због старих родитеља, пољопривреде, стоке или недостатка новца за куповину или изнајмљивање стана (ж., 27-29, пакерка);

Повећати минималац, активирати кафиће, биоскоп, порадити на запослењу, престати са продајом друштвених фирми!!!! Све ће упропастити. Шалу на страну, знате ви и сами који су проблеми у целом овом друштву...од корупције, па до ниских плата (м., 27-29, службеник);

Незапосленост, а они који раде су непријављени и са минималним платама (ж. 27-29, фризерка);

Путовање у школу, на посао, изоловање сеоске деце од градских (ж., 21-23, вешерка);

Немогућност напредка и гледање као на грађане другог реда (ж., 21-23, трговац);

Проблем је лоша запосленост и принуђеност останка у селу због пољопривреде као основног извора прихода (није из личног искуства, али постоје бројни случајеви у окружењу) (ж., 27-29, студенткиња);

Млади људи не могу да нађу посао, махом не раде ништа. Највише времена проводе „убијајући“ на рачунарима или окупљањима по парковима и сл. Немају новца за изласке и остале потрепштине а неки ни за школовање (м. 24-26, магационер);

Велика беспарица која омета младе људе да се баве стварима које воле (ж., 27-29, незапослена);

Непосвећеност тим људима. Треба им пружити више шанси, направити да има свега на селу (м., 24-26, студент).

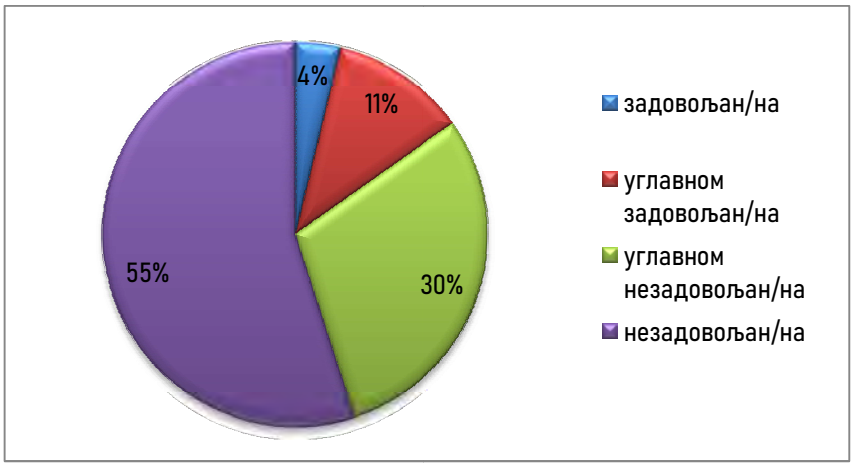
Док трећој групи припадају проблеми интерног типа тј. они који произилазе из самог начина живота у селу:

> Овде је живети веома тешко, пацови и мишови, жабе, свиње са кљовама, и нема више млади људи. Све саме барабе (м., 24-26, занатлија);
> Алокохол, друштвене мреже, недостатак радних места, новац... (м., 27-29, медицински техничар);
> Највећи проблем је незаинтересованост да остану у свом месту, јер сматрају да живота нема без града, занемарујући могућности које село пружа (м., 27-29, студент);
> Уклопити се у средину, изразити сопствено мишљење без утицаја старијих, путовања из села у град због школовања, демографска изолација (млади из села – млади из града)...итд. (ж., 18-20, ученица);
> Проблем је тај што млади не могу да наставе да живе од пољопривреде, као њихови родитељи, јер она више не постоји (м., 27-29, студент);
> Највећи проблем им је то што живе на селу! (ж., 27-29, контролор);
> Немогућност довољног образовања (скупљи услови за путовање и становање у граду), делимично непроширени видици за будућност, самим тим и недовољно амбиција, и што се у селу „све зна" (о животу суседа)...Можда проблеми младих у селу и нису толико драстични, јер колико „доброга" нам доноси град, толико и лоше утиче на младе (дрога, алкохол)... (ж., 21-23, студенткиња);
> Деца у селу су супер. Нит бриге, нит памети. Немају минимум животних услова, нити могућности (м., 27-29, економиста).

Испитаници махом нису задовољни тиме како наше друштво решава проблеме младих у селу (55%). Потпуно задовољно решавањем проблема младих у селу је тек 4% испитаника, а делимично задовољство решавањем проблем 11% младих (Граф. 44).[193]

[193] Додатне анализе су показале да је присутна једино статистички значајна разлика, али слабе јачине у степену задовољства решавањем проблема младих на селу према полу (U=28041, z= -2.068, p=.039, r=.092). Статистички значајне везе између задовољства решавањем проблема младих у селу и година старости, иако првобитно утврђене Крускал-Волисовим тестом (p=.024), касније нису потврђене (Бонферонијевим прилагођавањем ова статистичка веза се губи јер α=.0082). Исто је и у случају радне активности (p=.010, α=.002). Тестови показују да нема статистички значајне везе ни са степеном образовања.

Графикон 44. Степен задовољства испитаника решавањем проблема младих у селу

Међутим, ма колико били незадовољни тренутним стањем, већина испитаника није спремна да активно узме учешћа у решавању проблема који се њих директно тичу[194] (58,0% испитаника истиче да се не би лично ангажовали у решавању проблема младих у свом селу). Ни свест о проблемима нити директно трпљење њихових последица не резултира активизмом младих у селу, што је донекле парадоксална ситуација[195]. То упућује на изражену социјално-психолошку апатију младих, одсуство вере у снагу и моћ свог деловања. Негативни доживљаји сопствених активистичких потенцијала (сумираних у ставу „ма, нема сврхе“) последица су:

- перцепције расположивих средстава и подршке потребне за акцију:

  Зато што сматрам да у самом селу не бих могао ништа сам да постигнем. Потребна је помоћ и са стране, из града, општине и државе пре свега (м., 27-29, радник);

[194] Утврђено је да не постоји статистички значајна повезаност спремности на ангажовање са полом, годинама, радном активности, брачним стањем. Показало се да између спремности на ангажовање постоји статистички значајна веза једино са степеном образовања, при чему је она слабог интензитета (p=.051, C=.165).

[195] Самоотуђење као психолошки феномен схвата се као општи доживљај промашености, незадовољство собом и својим животним путем, губљење животног елана, доживљај пустварености, отупљености, празнине и бесмисла (Kuzmanović et al., 1988:76). Недостатак осећања аутентичности, испуњености и остварености.

Не, због тога што су људи такви да никад не би разумели на и прави начин схватили ваше залагање и жртвовање, већ би то било погрешно протумачено (м., 24-26, магационер);
Због тога што не бих имала довољну подршку људи који су у могућности да нешто ураде (ж., 27-29, пакерка);
Не, зато што је сваки покушај осуђен на пропаст. Нико вам не би пружио подршку (м., 24.26. незапослен);
Не, јер немам потребних средстава и подршку надређених који би требало да обрате пажњу на то. Постоје стручна лица за то (ж., 18-20, ученица);
Не, зато што немамо одређен број људи и подршку за решавање свих проблема младих (ж., 21-23, вешерка);
Зато што мислим да треба још сто година да прође, ако неко крене сада да се труди за проблеме младих на селу, да им буде боље и почну да остају у својим селима. А ја толико не планирам да живим (м., 24-26, пољопривредник);
Када бих имала неког утицаја ангажовала бих се, али као јединка не могу да утичем на ту ситуацију па не бих ни да покушавам (ж., 21-23, трговац). Не, зато што немам утицаја (м., 27-29, алатничар);
Не, зато што свако ангажовање нема никакву подршку друштва (ж., 24-26, студенткиња).

- ранијих активистичких искустава:
  Не. Пробао и не вреди. (м. 27-29, електротехничар);
  Не, нема сврхе (м., 21-23, студент).
- личне животне ситуације и планова за будућност:
  Зато што имам превише личних проблема, па немам снаге за решавање хаоса! (ж., 24-26, незапослена);
  Не. Планирам да одем одавде (ж., 18-20, ученица);
  Немам времена јер издржавам двоје деце... (м. 27-29, незапослен);
  Нисам спреман да трошим енергију на решавање проблема младих људи на селу и зато што планирам пресељење у Нови Сад. Такође, и то што немам развијен волонтерски дух (м. 27-29, незапослен за завршеним факултетом).
- одсуства жеље да се прихвати одговорност:
  Не. Не прихватам ту одговорност (м., 18-20, незапослен);
  Не, зато што не волим да решавам туђе проблеме (м., 27-29, незапослен, ФТН);
  Не, омладина је обесна и не може јој се угодити тако лако (м. 21-23, конобар). Не, нека реше сами, или мама и тата (м., 24-26, занатлија).
  Не, смара ме (м., 18-20, незапослен).
  Не, мислим да нико не би имао користи од тога (ж., 21-23, студенткиња).
  Зашто?(м., 27-29, незапослен)
- схватања улоге других у решавању проблема младих:
  Постоје стручна лица за то (ж., 18-20, ученица);

Зато што мислим да постоје стручнији људи од мене који би много више успели да ураде (м., 24-26, пољопривредник).

- перцепције општих друштвених прилика тј. системске подршке институција:

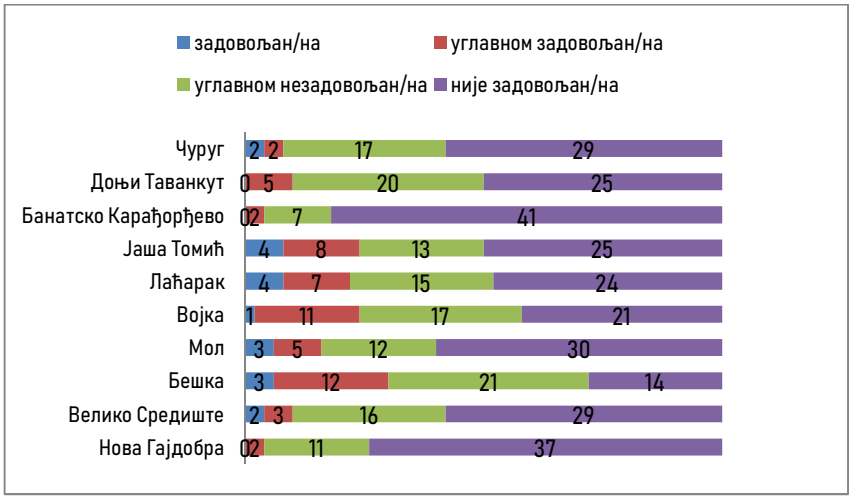
  Не, зато што свако ангажовање нема никакву подршку друштва (ж., 24-26, студенткиња);

  Не, зато што нећу да будем члан ниједне партије (м., 24-26, конобар);

  Зато што мислим да треба још сто година да прође, ако неко крене сада да се труди за проблеме младих на селу, да им буде боље и почну да остају у својим селима. (м., 24-26, пољопривредник).

Уколико се резултати упореде према селима, (Графику 45), најнезадовољнији решавањем проблема младих на селу су испитаници Банатског Карађорђева, (82%). Углавном су задовољни, у највећем броју случајева млади Војке (22%)[196].

Графикон 45. Колико су млади задовољни решавањем проблема младих, према селима

Млади све дубље упадају у зачарани круг безизлазности, а њихов положај и перцепција сопствене моћи постају типичан израз самоограничавања компетенција због интернализованих инхибиција (Tomanović, Ignjatović, 2004). Уједно, тиме се потврђује, али и продубљује социјална искљученост младих у селу.

[196] Крускал Волисовим тестом *утврђена је статистички значајна веза између насеља и не/задовољства решавањем проблема младих на селу*, и она се потврдила и након Бонферонијевог прилагођавања (p=.000, α вредност након прилагођавања износи .001).

С друге стране, они који показују интересовање и спремност за активизам (42%), углавном истичу како би радо били извршиоци, али не и креатори неке акције; нису спремни на лично ангажовање сматрајући да су то проблеми „других људи". Потреба за самоактуализацијом задовољава се на нивоу самопромоције.

Не покрећу иницијативу, иако би радо учествовали у њеној реализацији (*Ако би постојао неки програм, за унапређење младих људи, сигурно бих изашао у сусрет* (м., 24-26, бравар)). Главни разлози који их опредељују за активизам су:

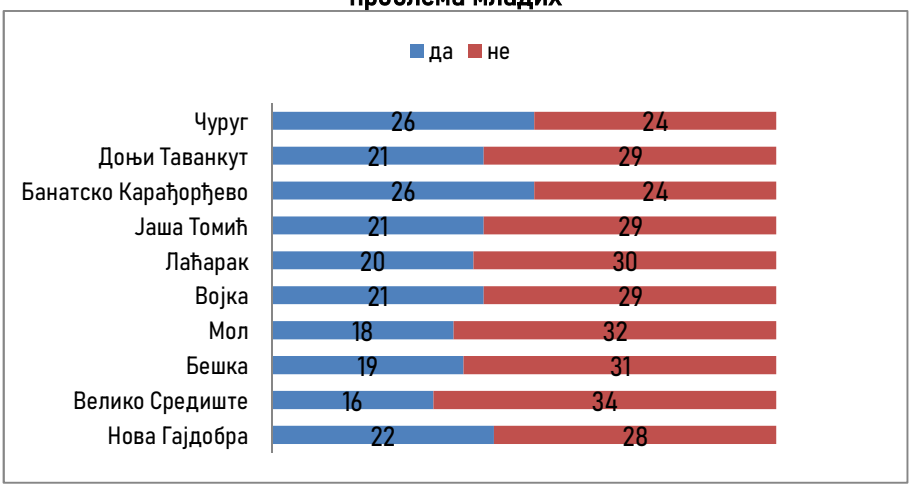
- личне амбиције:
  - Да, зато што сам амбициозна и мислим да млади са села заслужују боље услове живота него што су тренутни, и зато што би то знали да цене (ж., 18-20, незапослена);
  - Да, мислим да имам пар добрих идеја које се врло лако могу реализовати (ж., 18-20, студенткиња);
- бољи живот будућих генерација:
  - Да, ради самог себе, али и ради будућих нараштаја и своје будуће деце (м. 21-23, приватни предузетник);
  - Да, због моје деце која ће још мало бити активни чланови друштва (м., 27-29, медицински техничар).
  - Да, ако сам у могућности, помогао бих младима да би могли живети и остати у селу (м., 27-29, трговац).
- личне одговорности према другима/заједници:
  - Осећам се одговорним да ако приметим проблем, а мислим да знам како би га почео решавати, то и урадим (м., 24-26, студент);
  - Борећи се за опште добро, боримо се и за лично добро (м., 24-26, просветни радник);
  - Ангажовала бих се јер бих стварно волела да помогнем у решавању великих проблема са којима се млади данас сусрећу, (ж., 27-29, незапослена).
  - Да бих учинио бољим живот младих, деце и свих који живе у њему (м., 27-29, пољопривредник);
  - Да, због тога што ако се сви не потрудимо макар мало све је пиши пропало а има и добре деце а све се мање обраћа пажња на њих (ж., 27-29, домаћица).
  - Младих у мом селу је мало, пошто су сви отишли у град. Ово мало слепаца што је остало ради пољопривреду. Ангажовао бих се из тих разлога (м., 21-23, пољопривредник).
  - Да, ако се младима покаже да могу од свог рада да имају и зараду – онда се морамо и скупити око неке идеје (м., 24-26, студент Пољопривредног факултета).

За неке, активизам јесте могућ, али само под одређеним условима (нпр. довољно слободног времена, непосредна лична корист, старији узраст):

> Да, али када будем мало старији, јер мислим да би могао да делујем на неке ствари и да би био успешан (м., 18-20, ученик).
>
> Да, када бих имао времена и ако бих имао од тога нешто (м., 27-29, пољопривредник).

На графику 46., приказана је дистрибуција одговора према сеоским насељима, и може се видети да је најмања спремност за активизам присутна у Великом Средишту (76%), као и Молу (64%), док су највећу спремност за активизам изразили млади Чуруга и Банатског Карађорђева (52%). Ово су и једина села где је више од половине младих спремно да се укључи у решавање проблема[197].

Графикон 46. Спремност младих из узорка на лично ангажовање у решавању проблема младих

Приказани резултати показују да постоји интересовање, али не и иницијатива, чека се спољни импулс, стимуланс. Радо би били извршиоци, али не и креатори неке идеје, не покрећу иницијативу али би учествовали у њеној реализацији. Нови приватизам глобализованог потрошачког друштва огледа се и у специфичном односу младих према

[197] Утврђено је да не постоји статистички значајна повезаност са полом, годинама, радном активности, брачним, као ни са сеоским насељима. Показало се да између спремности на ангажовање постоји статистички значајна веза једино са степеном образовања, при чему је она слабог интензитета (p=.051, C=.165).

свету који их окружује, а који се може описати као *млади-индивидуализација живота* за разлику од некадашњег идеолошког односа еманципаторских и револуционарних покрета модерности *млади- прогрес.* Поједини аутори истичу да је ова промена је једна од кључних историјских девијација зато што доводи до опасности од стварања социјалне, (политичке), анемије (Ule, Živoder, 2012: 330). У овом контексту, можемо тумачити политичко понашање младих. Важно је напоменути да иако млади генерално радије подржавају нове, неконвенционалне облике политичке партиципације (Norris, 2004; Spannring, Ogris, Gaiser, 2008), млади у Србији и даље значајно подржавају традиционалне форме политичког ангажовања, више него што је то случај у савременим западним друштвима (Čičkarić, 2007). Политички активизам младих уочљив је у оним сферама деловања које се њих лично тичу и/или у вези са решавањем локалних проблема. Заправо, активизам младих суштински не нестаје, већ добија нове форме (неформални или полу-формални облици грађанског активизма) и фокусе (нпр. социјално-еколошки активизам). Активизам младих је проблемски фокусиран. Поред тога, млади користе другачије канале комуникације. Друштвене мреже донеле су нову еру глобалног омладинског активизма – дигитални активизам - у којем млади свесно настоје да утичу на политике путем Твитера, Фејсбука и сличних платформи (Radok, 2015:95). Друштвене мреже представљају неку врсту „издувног вентила“ који младима може да пружи привид њихове укључености у политичке токове, изражавање мишљења и политичка становишта која можда нико неће ни чути (Patnam, 2008: 229). Ако посматрамо савремено српско друштво, видећемо да су млади већином незаинтересовани за активизам, како у сфери политике, тако и цивилног деловања уопште (Popadić, Pavlović, Mihailović, 2019). Притом, уочава се тенденција пораста апатије међу младима (Tomanović, Stanojević, 2015; Popadić, Pavlović, Mihailović, 2019). Одсуство интересовања и спремности на активизам свакако је повезано са израженим и растућим неповерењем младих у друштвене институције, посебно оне које су непосредно везане за доношење одлука и управљање (нпр. скупштина, влада, политичке странке) (Tomanović, Stanojević, 2015; Popadić, Pavlović, Mihailović, 2019). То доводи до политичке атомизације младих (Tomanović, Stanojević, 2015) и повлачења у приватну сферу. Последично, такав став и одсуство активистичке праксе додатно отежавају

друштвену позицију младих и доприносе њиховом осећају неприпадања и социјалној искључености.

На питање шта би требало учинити како би се смањио/спречио одлазак младих из села, највише испитаника је одговорило да је неопходно обезбедити боље могућности за запослење (39,2% испитаника) тј. веће шансе за проналажење и задржавање посла у селу, али и више подстицаја за развој пољопривреде (48%):

> Требало би да се отвори нека фирма за прераду пољопривредних производа, млекара, тако би млади људи остали на селу јер би имали где да раде и да зараде плату, и да имају добре услове за живот. У нашем селу (Јаша Томић – прим. аут.), радила је фирма ковачница која је запошљавала око 500 радника. Она је продата и затворена. Било је још три велике фирме које су такође продате. Радници су остали без посла и зато напуштају село. Велика је грешка што су ове фирме продате и затворене (м., 21-23, пољопривредник);
> Дати могућност развоју сопственог бизниса, смањити папирологију око истих, дати субвенције... (м., 24-26, студент);
> Отворити нека радна места, и да се народ сложи, и да се бори за своја права... (м., 27-29, алатничар);
> Држава треба да обезбеди националну стратегију и неповратне кредите за развој малих регистрованих газдинстава. Претежно за производњу здраве хране. (м., 27-29, радник);
> Отворити нова радна места, учинити да се побољша квалитет превоза, отворити што више установа (школа, вртића, ординација)(м., 24.26. незапослен);
> Дати младима нешто да раде и за то им обавезно платити. (м., 27-29, пољопривредник са завршеном гимназијом).

Поред тога, испитаници сматрају да би требало обезбедити боље услове живота у селу уопште (14,4%). Притом, живот у селу често упоређују са градским животом:

> Омогућити им све што људи у граду имају а људи на селу немају: посао, образовање, слободу говора и изражавања, веће плате у односу на град итд. (м. 21-23, приватни предузетник);
> Све, од А до Ш. (ж. 18-20, студенткиња);
> Требало би запослити омладину, омогућити им боље услове за живот, бављење спортом или неке друге обавезе. Укључити их у активно одлучивање, шта треба и како побољшати услове живота (м., 24-26, магационер);

> Потребно је пружити услове приближне градским (који су потребни по њима), побољшати услове запошљавања инвестицијама, бацити акценат на финансирање у корист локалне самоуправе и села. (м., 27-29, студент);
> Једнак третман према граду и селу. Ако они из града могу да се изборе за права и потребе како њиховог краја, тако и града, то се мора омогућити и нама на селу... Услове за живот ћемо сами створити и то тако, да се може десити обрнут процес – из града у село (м., 24-26, просветни радник);
> Обезбедити младима боље друштвене норме. Обезбедити им једноставније и јефтиније , а сигурне везе са градовима и свиме што град нуди....Показати и указати на предност села. (м., 27-29, играч-певач)
> Побољшати функционисање организација које би заокупиле пажњу сеоске омладине. У преводу, обезбедити више новца а самим тим и квалитет људи који то воде. (м., 27-29, ветеринар)

Остали предлози за побољшање положаја младих у селу и њихов останак су: омогућити бољи друштвени живот и забаву, омогућити боље услове за школовање, покренути људе, дати већа политичка овлашћења сеоским заједницама, променити државне политике према селу, више улагати у село, стимулисати развој сопственог бизниса и побољшати саобраћајне везе са градским центрима:[198]

> Дати им разлога да остану у селу (ж., 24-26, незапослена).
> Боље васпитање, боља комуникација. Бољи услови пословања, ефикасније администрације општине, повећање свести о солидарностии удруживању ради постизања циљева. Побољшати могућност за саветовање код искуснијих. Бесплатна предавања и курсеви за ефикасније и независније домаћинство. Развој критичког мишљења (м., 24-26, студент).
> Слаба је транспарентност подстицајних средстава од стране државе. Отвореност и доступност литературе, као и стручно саветовање у пољопривреди је слабо. Недовољна правна сигурност и подршка за људе који привређују (м., 24-26, незапослен).
> Морао бих да размислим дубоко о томе. Како можеш неког задржати, ако хоће да иде у град?! (м., 27-29, пољопривредник)
> Мењати све из корена. Али мислим да је касно и да ће се деца тешко вратити у ове рупчаге од села, пошто човечанство напредује (м., 21-23, пољопривредник).

[198] Не постоји статистички значајна веза између структуре са полом, годинама ни степеном образовања. Статистички значајна веза средње јачине установљена је са радном активности (p=.000, C=.480), где је интересантно да предлог боље могућности запослења дају у највећем броју случајева запослени, а незапослени су у највећем броју изразили мишљење да је у селу неопходно створити боље услове за живот.

Уочава се да структура предлога кореспондира са структуром идентификованих проблема са којима се млади у селу суочавају. Сваки десети испитаник мишљења је да се одлазак младих из села не може и не треба спречавати, као и да не треба учинити ништа:

> Ништа, дао бог да сви оду у град! (м., 27-29, незапослен);
> Не верујем да би се ишта могло учинити, пошто то није само проблем Србије, већ целог света. Омладина не воли да живи на селу. Млади ће увек одлазити са села, хтели ви то или не! (м., 27-29, незапослен);
> Ништа. Треба да одлазе. (ж., 24-26, студент);
> Не верујем да би се ишта могло учинити, пошто то није само проблем Србије, већ целог света. Омладина не воли да живи на селу. Млади ће увек одлазити са села, хтели ви то или не! (м., 27-29, незапослен)
> Једино они млади који одржавају традицију и који немају перспективу за даље школовање не одлазе у град. Млади који имају амбиције, нормално је да ће одлазити у градску средину, то се не може спречити (ж., 18-20, ученица).

Статистички значајна веза установљена је са сеоским насељима (p=.001, C=.518), при чему боље запослење у највећем броју случајева предлажу млади Јаше Томића[199], стимулисање пољопривреде млади Банатског Карађорђева[200], боље услове живота млади из Великог Средишта[201] а да не треба чинити ништа млади из Лаћарка[202].

Добијени налази одговарају резултатима претходних савремених истраживања (Tomanović, Stanojević, 2015; Popadić, Pavlović, Mihailović, 2019), као и оних из социјалистичког периода (Šiber, 1977). Иако би се могло очекивати да је у социјалистичком раздобљу активизам младих у селу био израженији (због другачијег система вредности у којем колективитет и даље има предност над индивидуалним), то није случај. Политички активизам младих у селу крајем 1970-их (и формални и неформални) је „прилично слаб“ (Šiber, 1977: 185). Млади у селу веома ретко разговарају о политици са члановима породице и пријатељима, док нешто чешће о друштвеним темама говоре са колегама на послу или у школи (Šiber, 1977). Ово указује на то да је политички активизам

[199] Најизраженији проблем незапослености
[200] Забележено је највише пољопривредника
[201] Село од 1.270 становника територијално најнеповољније позиционирано
[202] Најизраженија незаинтересованост

младих у селу у периоду социјализма чешће партијски дириговaн, а ређе израз њихове аутентичне потребе.

Млади у селу данас се у највећем броју уклапају у модел политичке пасивности[203] – дакле, код њих је присутно одређено интересовање, праћено (делимично) изграђеним ставовима о одређеним друштвеним проблемима, али углавном не постоји спремност за деловањем. Ово може да се објасни њиховим неповерењем у политички систем, односно, друштвене институције уопште, али и осећајем политичке инфериорности тј. непоседовањем политичке моћи која може да им обезбеди утицај на доношење одлука и креирање политика.

Схема 10. Модели политичког деловања

Извор: Barnes, Kasse, 1979; према: Dušanić, Lakić, Turjačanin, 2017: 38

[203] Барнс и Касе (Barnes, Kasse, 1979; према: Dušanić, Lakić, Turjačanin, 2017, 38), комбиновањем политичког интереса појединаца и њихове оријентације на деловање издвојили су четири модела политичког деловања (Схема 10).

Миграционе преференције[204]

> Преместити градове у села. Ја мислим да ту више ништа не може да се учини. Па видиш и та клизишта се појављују. **Кренула земља за сељацима у град** (м., 24-26, пољопривредник).

Савремена друштва карактерише изражена мобилност ствари, идеја, информација, капитала и људи, како би остварили императив постављен пред савременим човеком „живети свој живот" (Бек, 2011). За остварење овог задатка не постоје сигурни рецепти, опробани начини, путеви а националне границе не играју никакву улогу. Човек савременог друштва је космополита који независно од граница тражи прилике и начине за реализацију сопствених циљева (Janković, Novakov, Petrović, 2018; Petrović, Janković, Novakov, 2021).

Миграције младих људи један је од највећих проблема руралних подручја свуда у свету. И богатије земље које улажу више од Србије у креирању разних програма подршке за младе и политике која би била у функцији останак младих у селима не добијају адекватне резултате. Џенш, (Jentsch, 2006), сматра да је приликом креирања таквих програма велика грешка посматрати младе као рањиве и беспомоћне, већ радије као компетентне грађане који би требало да преузму било какве одговорности у својим заједницама. Према овој ауторки неопходна је партиципација младих у локалној власти са којом треба да се идентификује (Jentsch, 2006: 237). Одређена истраживања руралне омладине Европе показала су да су млади људи незадовољни институционалним оквиром који спроводи партиципацију младих. Омладинске организације нису добро прихваћене јер не одговарају аспирацијама и култури младих. Док са једне стране политички аналитичари упозоравају да млади нису довољно политички свесни и активни, да су политички апатични и незаинтересовани за

[204] Део резултата приказан је у раду: Petrović, M, Janković, D, Novakov M. 2021. *Identities of rurality in youth self/perception*. In: Pavić Ž. et al (ed). International Scientific Conference Globalisation and Regional Identity - Global Cahllenges and Regional Specificities. Faculty of Humanities and Social Sciences.Osijek. pp.227-237. ISBN 987-953-314-157-2

партиципацију, млади људи испољавају одређени цинизам према политици и сматрају је „излизаном“ (Jentsch, Shucksmith, 2004:272).

Млади људи са којима је обављено истраживање у највећем броју случајева од рођења живе у свом селу (385, односно, 77%). Утврђено је постојање статистички значајне везе између живота у сеоском насељу од самог рођења и пола (p=.001, C=.154), година старости (p=.030, C=.133), као и са сеоским насељима (p=.000, C=.262). Посматрано према полу, испитаници који од рођења живе у узорком обухваћеним селима су у 83% случајева мушкарци, односно 60% оних који не живе од рођења у датим насељима су жене. То нам указује да су имиграције великим делом заслуга удаје и промене места пребивалишта. Посматрано према годинама старости, готово ½ досељених испитаника налази се у старосној категорији 27-29 година, (47%), што опет са једне стране упућује на досељавање због удаје али и на досељавање проузроковано ратовима на просторима бивше Југославије. Посматрано према селима, највећи број имиграната долази из Јаше Томића, готово половина испитаника тог села, а најмање из Банатског Карађорђева, само троје испитаника.

Међу разлозима досељавања у сеоска насеља обухваћена узорком, доминирају два разлога. Пре свега, досељавања због ратних дешавања на просторима бивше СФРЈ, у 37.7% случајева и удаја/женидба у 21.8% случајева. Осим ових издвојила су се још два разлога подједнако заступљена. То су досељавања са породицом из финансијских разлога и досељавање са родитељима због њиховог посла у 12.2% случајева. Поред ових јавили су се и следећи разлози имигрирања: досељавање са родитељима због стамбених разлога, повратак са родитељима из иностранства, запослење, смрт родитеља, развод родитеља. И код разлога имигрирања утврђена је статистички значајна веза са полом (p=.000, C=.284), пре свега због удаје, затим са годинама старости (p=.005, C=.300), где је као и малопре, највеће учешће старосне категорије 27-29, као и са сеоским насељима, где коефицијент контигенције указује на то да је веза средње јачине (p=.000, C=.488). Ова се веза очитава између осталог у томе да 41.9% испитаника који су као разлог навели избеглиштво за време последњег рата долази из Јаше Томића.

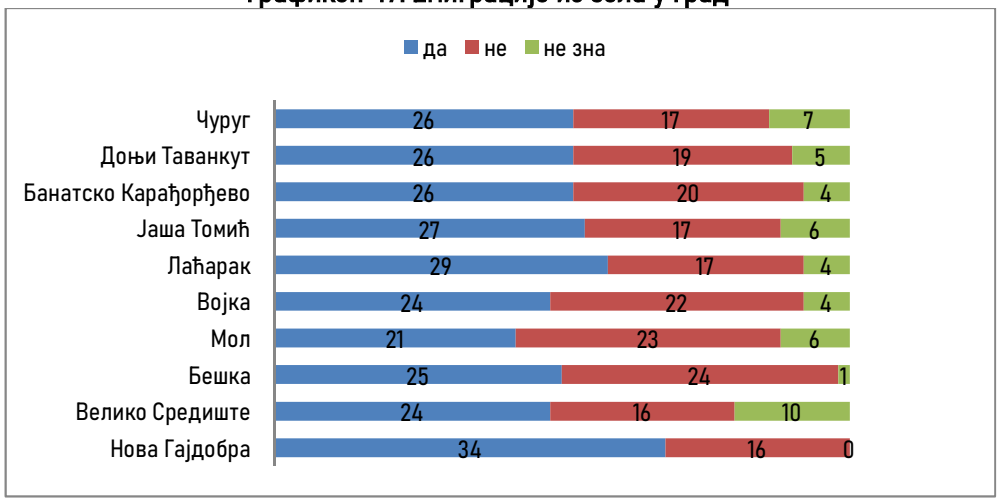
Млади са којима је обављено истраживање у највећем броју случајева доселили су се из неког града, (општинског центра) у АПВ, (34.2%), затим из Хрватске (25.4%), неког другог села у Војводини (17.5%), као и Босне и Херцеговине (11.4%). Од осталих подручја јавили су се и град (општински центар) у Централној Србији, иностранство и Косово и Метохија. И овде је установљена статистички значајна веза са полом (p=.006, C=.195), годинама старости (p=.013, C=.266), као и сеоским насељем (p=.000, C=.469). Жене су заступљеније у имиграцијама из неког другог места Војводине, што имплицира на досељење због удаје. Такође, они испитаници који су у највећем броју досељени са подручја Војводине припадају старосној категорији 27-29, што опет указује на досељавање због удаје. Посматрано према селима из Јаше Томића испитаници су имигрирали највише са подручја Хрватске што имплицира на досељавање због ратних дешавања, а у Чуругу и Молу досељавање из неког другог места у Војводини што указује на досељавање због удаје.

Дакле, испитаници у највећем броју случајева од рођења живе у испитиваним сеоским насељима. Имиграције су израженије код женског пола узрасне категорије 27-29 година, што указује на досељавање ради удаје. Такође, нешто је израженије у Јаши Томићу и Великом Средишту, због ратних дешавања на просторима СФРЈ.

На питање да ли би се преселили из села у коме сада живе у град, уколико би за то имали могућности, нешто више од ½ испитаника, (262, односно 52.4%), је одговорило потврдно, а 191, (38.2%) то не би учинило, (Граф. 47). Посматрано према селима највише оних који би се одселили из свог села су из Нове Гајдобре, (68%)[205].

[205] У Новој Гајдобри присутан је већи број студената и чести контакти са градом могли су утицати на креирање оваквог става. Највише оних који не би емигрирали из свог села су из Бешке, Мола и Војке. Бешка и Војка су територијално добро повезани са великим градским центрима, док је у Молу присутна већа упућеност на заједницу првенствено становника мађарске националности.

Графикон 47. Емиграције из села у град

Анализом није утврђена повезаност емиграционих преференција и година старости, као ни сеоских насеља. Ова веза је утврђена једино са полом (p=.000, C=.214), где су се жене показале склоније емиграцијама (што је кореспондентно са подацима званичне статистике). Од укупног броја испитаника који су навели да би се одселили у град уколико би за то имали могућности, 56% је женског пола.

У одговорима испитаника на питање о емиграционим преференцијама, код испитаника који би се одселили у град, видимо да се град перципира као пространо, место већих могућности, чак и као место остварење снова, како наводи једна испитаница, а село као уско, клаустрофобично, скучено:

> Преселио бих се у град ради више могућности за едукацију, напредовање, бављење спортом, доступности културних и комерцијалних објеката, итд. (м., 21-23, полицајац).
> Да, сматрам да у граду има много више могућности и да се могу остварити моји снови (ж., 18-20, студенткиња).
> Да, наравно. Највише због културних дешавања, циркулисања, упознавања нових људи, (и могућих пословних контаката), због „ширине", постојања више могућности (ж., 24-26, студент).
> Па у селу је толико светла будућност да и по дану палимо светла по кући! (м. 27-29, незапослен).

Бројни су фактори који из града привлаче популацију из сеоских насеља (тзв. *pull* фактори): бољи изгледи за егзистенцију, већа понуда радних места, разноврсније могућности за рад, виши ниво зарада, боље прилике за успех, понуда лакшег рада, бољи изгледи за каријеру, анонимност, плурализам образаца понашања, могућности зараде за жене, боље образовне институције, стимулативна духовна/интелектуална атмосфера, разноврсност понашања, бољи услови за становање, разноврсна понуда роба и услуга, задовољавајуће јавне услуге, могућност партиципације у политичком животу, виши друштвени статус (Planck und Ziche 1979, према: Janković, Novakov, 2012).

Одбијајући структурални фактори који се налазе у селу (тзв. *push* фактори) су: мањак (обрадивог) земљишта, (прикривена) незапосленост, мањак квалификованих радних места, ниски приходи и ниво зарада, лоши услови рада, немогућност напредовања, социјална контрола и зависност, ограничене могућности заснивања породице, ограничене могућности образовања, незадовољавајућа културна понуда, монотонија и досада, недовољно богата понуда роба и услуга, неадекватне јавне услуге, политичка изолација, низак друштвени статус (Isto).

Са друге стране они који нису за пресељење село доживљавају као место веће слободе, чистије и мирније:

> Не, не желим да одгајам децу у граду где не могу да се играју напољу на миру, не смеју да иду сами нигде, загађен је ваздух... (ж., 27-29, домаћица).
> Не, никад се не бих преселио у град. Зато што у селу имам боље услове за живот, ја сам свој газда (м., 21-23, пољопривредник).
> Не верујем. Град ми је и онако близу. Имам тренутно све предности града и села заједно у исто време (из Великог Средишта – М.П.) (м., 27-29, радник).
> Живот у мањој средини је мање стресан и јефтинији, тако да бих у случају да дођем у ситуацију да бирам, добро размислила шта да урадим. Тренутно не размишљам о томе (ж., 21-23, студенткиња).

Дилић је у истраживању миграционих преференција младих још 1975. године, као основни мотив просторне стабилизације такође наводио психолошку привржености младих своме селу, везаност за породицу и пријатеље. Са друге стране, основни мотиви планираних миграција били су повезани са тражењем радних места, променом занимања и школовањем (Dilić, 1975).

Питање емиграционих преференција младих веома је значајно развојно питање, било да посматрано релације село-град или одлазак у иностранство које је све чешћа појава код младих (Mojić, Petrović, 2013). Ови аутори истраживали су емиграције у иностранство и њихови резултати показују да је емиграционо размишљање и делање израз неповерења младих у легитимност друштвеног поретка и њихову неуспешну интеграцију у друштво. Најјачи предиктор размишљању о емиграцијама представља претходно искуство са миграцијама. Затим брачни статус, где они који су у браку ређе размишљају о одласку, као и место сталног боравка, где су се млади из града показали склонији емиграцији од младих из села. Поред ових фактора битни су и укупно социјално задовољство, радни и породични статус. Занимљиво је да нема разлике у миграционим преференцијама према образовању, полу и старости (Mojić, Petrović, 2013: 241-242).

Јанковић и Новаков (2012) наглашавају да је веома важно да се као могући утицаји на доношење одлука о миграцијама, поред одређених *push* и *pull* фактора, узму у обзир и разумевање њихових међусобних односа као и специфичан контекст одређене географске средине (локалне заједнице, региона) и индивидуа (али и њиховог домаћинства).

> „Географски положај, позиција у мрежи насеља, структура економије, становништва, природа и интензитет веза са урбаним срединама, локалне институције и организације и читав низ других фактора на нивоу локалне средине детерминишу оквир за разумевање миграција, као што и социјални профил потенцијалних мигранта свакако детерминише разлоге који се перципирају као важни (миграције млађих или старијих, економских активних или неактивних, запослених или незапослених, са или без породице, жена или мушкараца и сл.). Деловање структуралних и индивидуално мотивационих фактора је сложено и тешко је прецизно одредити кључне факторе који детерминишу одлуку о миграцијама“ (Janković, Novakov, 2012:217-218).

Полазећи од других истраживања и теоријских приступа, Јанковић и Новаков наводе два могућа приступа у проучавању миграција младих са села. Један полази од претпоставке да се о младима из руралних средина може говорити као о специфичној друштвеној групи која се суочава са структуралним факторима, много више него млади у градовима. Према другом становишту млади из руралних и урбаних

средина имају сличне потребе па не треба стављати нагласак на младе, већ на локалне сеоске заједнице из којих они долазе, које углавном имају ограничавајуће структуралне факторе који утичу на индивидуално мотивационе факторе за миграцијом. Важно је обратити пажњу на социјални и просторни идентитет који се формира животом у локалним сеоским заједницама, с обзиром на то да се младим људима идентитет или приписује/изводи из породица из којих потичу, или је резултат преговора између њих и других (Janković, Novakov, 2012:218-219).

Пеципирајући своју средину и заједницу као мање или више атрактивну у економском, социјалном и/или еколошком смислу, млади људи је оцењују као мање или више погодну за живот. У том смислу просторни само/идентитети младих људи у великој мери повезани су са њиховим миграционим преференцијама било да се ради о урбаној или руралној средини.

Савремено друштво преживљава структуралне промене коју су очигледне у сфери просторних и временских димензија, па тако просторне границе све мање имају значаја у могућностима и интензитету комуникације, нарочито код млађих људи који су се родили и одрастали у новим и промењеним друштвеним околностима. Просторни идентитети у том смислу губе на значају самоодређења и идентитета, као што губе на јачини колективни наспрам индивидуалних идентитета. Рурална подручја су специфична у томе што се претпоставља да су у њој снажнији просторни идентитети и перцепције поготову код младих људи који се баве пољопривредном производњом. Али и поред тога, сведоци смо великих миграција на релацији село град које трају деценијама непромењеним интензитетом.

На питање *шта у свом селу највише воле*, млади у највећем броју одговарају да су то пријатељи и родбина, односно, људе које ту живе, како је навело 26.4% испитаника, затим чист ваздух и миран живот (16.8%), породицу и кућу (13.4%), реку (8.8%), док је 9.2% младих навело да у свом селу не воле ништа. Остали одговори, неведени према учесталости: тишина, природа, све, кафана, спортски клубови/терени, традиција/историја, слобода, земља/земљорадња, близина града, јефтин живот, добре саобраћајне везе. Применом χ^2 теста утврђена је статистички значајна веза овог питања са сеоским насељима испитаника p=.000, а коефицијент контигенција указује на то да је реч о

јакој вези C=.634. Одговор да у свом селу највише воле људе који ту живе у највећем броју случајева навели су млади Војке (48%), као и 36% испитаника Банатског Карађорђева. 36% младих Нове Гајдобре сматра да је су чист ваздух и миран живот оно што највише воле у свом селу. Највише одговора да је то река долази из Чуруга и Мола, да највише воле тишину у највећем броју случајева наводе млади Великог Средишта, а највећи број испитаника који не воле ништа у свом селу долази из Лаћарка. Наводимо неке од одговора испитаника:

> Моје пријатеље, амбициозност села и жељу људи за напредак села (м., 21-23, приватни предузетник);
> Највише волим своју породицу и своје пријатеље и своје село (м., 21-23, пољопривредник (средња пољопривредна);
> Што је добро повезан са великим центрима, што има вртић, а има и где да се изађе (Бешка) (ж., 27-29, фризерка);
> Мир. Слобода. Мирис липе. Обала реке. Људи из окружења (м., 24-26, студент);
> Мир, тишина, зеленило, природа, слободан простор (м., 21-23, полицајац);
> Тису и стил живота (ж., 21-23, студенткиња);
> Волим све, чак и ваздух који удишем (ж., 24-26, домаћица);
> Волим земљорадњу (м., 18-20, ученик-пољопривредник);
> Волим мост и реку поред села, пар сеоских напуштених паса луталица.... (м. 27-29, незапослен);
> Огњиште (м., 27-29, алатничар).

Највише их везује за село породица и кућа, како је одговорило односно 27.2% испитаника, затим породица и пријатељи (22.2%). На трећем месту по учесталости следи одговор да су то људи који у њему живе како наводи ⅕ испитаника, (20%), а затим детињство, (7.4%). Поред тога, млади су још одговорили да их за село везује: све, имање, природа, традиција/историја, посао, посао и породица, спортски терени/клубови, гробови родитеља. 6.6%. младих наводи да их ништа не веже за село:

> Морање битисања и живота у њему, ништа више!!! (м., 27-29, незапослен);
> Ништа. Везује ме лоша финансијска ситуација (ж., 24-26, студент).

Прва три места по учесталости доминирају над осталим одговорима, па се тако може закључити да младе за њихово село везују у 69.4% случајева блиски људи, како чланови породице, тако и пријатељи, родбина, комшије, што имлицира на закључак да квалитет међуљудских односа, укорењеност у локалну заједницу, сигурност коју пружа дом и породица, блиски пријатељи из детињства као и идентитет који је

повезан са пореклом, имају знатно већи утицај у односу на остале параметре квалитета живота у чему можда лежи одговор на питање због чега неки људи немају потребе за одласком из села.

Анализа је показала да постоји родна диференцијација у одговорима у смислу да жене у већем броју случајева за село везују породица и кућа, као и да их у већем броју, у односу на мушкарце за село не везује ништа (p=.000, C=.252). Такође, утврђена је и статистички значајна веза са сеоским насељем и она је јаког интензитета (p=.000, C=.544)[206]. Наводимо одговоре испитанике на ово питање:

> Пријатељски однос са људима, сигурност, безбрижност (м., 21-23, полицајац);
> Родбина, пријатељи и навика живота у истом (м., 21-23, приватни предузетник);
> Количина времена проведена у том окружењу: стечена пријатељства, природа (река, поља, небо, сунце) (м., 24-26, студент);
> Пријатељи, пространство, мир, природа.. (м., 27-29, пољопривредник са завршеном гимназијом);
> Везује ме породица, родбина, пријатељи...Иначе сам веома везана за село, у њему живим од рођења (ж., 18-20, студенткиња);
> Ту сам рођена и осећам се сигурније, може слободно да се шета улицама (ж., 21-23, трговац);
> Река, моја кућица, моја слободица (ж., 27-29, домаћица);
> Мој посед и моје порекло, које је од давнина из овог села (м., 21-23, пољопривредник, средња пољопривредна);
> Мој посед (м., 24-26, пољопривредник, средња пољопривредна);
> Корени, породична кућа и људи (м., 24-26, просветни радник);
> Споменик од родитеља (м., 24-26, бравар);
> То што бих желео да учиним и променим нешто у њему (м., 27-29, студент).

У одговорима на питање шта им највише смета, испитаници су наводили да је то: малограђанштина, примитивизам и менталитет људи, у 21.2% случајева:

> Менталитет људи, заосталост, старомодност, одсуство жеље за променом на боље, за унапређењем.. (ж., 21-23, студенткиња);

[206] Да их за село везује породица и кућа у највећем броју случајева навели су млади из Нове Гајдобре (48%), младе из Војке за село највише везују људи, детињство младе из Банатског Карађорђева, док су испитаници из Лаћарка и у овом случаја најбројнији код одговора да их за село не везује ништа.

> Мало квалитетних, искрених људи (м., 24-26, студент);
> Говоркања, оговарања, вођење туђих живота, превише пажње усмерено тамо где није потребно (ж., 18-20, ученица);
> Сеоски менталитет (ж., 21-23, студенткиња).
> Менталитет већине, ограниченост људи и свеопшта лењост, мрзовоља. Досада. Безобразлук, недостатак васпитања (ж., 24-26, студент).

Други по учесталости је одговор да им не смета ништа (19.4%), затим да су то појединци, како наводи 12.8%:

> Одређени људи, нерадници, који уназађују село (м. 21-23, приватни предузетник);
> Људска глупост која је неуништива и која се не може измерити, као и људска завист и недостатак богатијег друштвеног живота. У последње време ми сметају и појединци који сами не знају шта ће са својим животом (м. 27-29, незапослен за завршеним факултетом);

На четвртом месту по учесталости следи да је је то недостатак радних места (8.2%), петом то што нема услова за друштвени живот (8%):

> Смета ми што се слабо развија култура, тј. забавни програм типа представа, биоскопа, фолклора, спортског програма, тога је све мање (ж., 21-23, трговац).

Испитаници су наводили велики број разлога који им сметају у њиховом селу[207]: инфраструктурни проблеми, све, недостатак неких институција неопходних за нормалан живот, еколошки проблеми, величина села, лоша локална власт, лоше саобраћајне везе са градским центрима, недостатак кадра који би преузео лидерство у селу, неслагање/раздвајање по националној основи, наркомани, алкохоличари, беспосличари, мањак надлежности и насиље:

> Најкраће речено: СВЕ! (м. 27-29, незапослен)
> Учмалост, (те једно, те исто), нема битнијих промена. Бројне могућности за побољшање услова живота, али због политичке невоље остају неостверене. Лоши људи се увек скрљају у некој организацији (запате позицију), и кваре је у бити. Залудна омладина на коју нико не обраћа пажњу. Слаба могућност запослења.Слаба воља за иновацијама коју узрокују необразованост и неповерење а и лоше економске прилике. Људи, власт, рупе на путевима, Роми, смеће, ђубретари, пси луталице, пробушене гуме... (м., 21-23, незапослен).

[207] Одговори су наведени према учесталости.

> То што су људи изузетно незаинтересовани да и мало промене ствари око себе (м., 27-29, студент).
> Заједљивост људи, неслога, нетрпељивост према некоме ко је успео у некој сфери живота, лоповлук (м., 27-29, пољопривредник са завршеном гимназијом).
> Људи који не живе у мом селу а негативно и критички говоре о њему (м., 21-23, пољопривредник (средња пољопривредна)).
> Сељаци (м., 24-26, занатлија).

Истраживање младих у руралним подручјима Европе почетком 2000-тих, у испитивању перцепције атрактивности подручја у којима живе, долази је до сличних резултата. Без обзира на националне и културолошке разлике млади слично перципирају атрактивност руралних подручја у којима живе. Као кључни проблем млади су навели недостатак избора (на тржишту рада, у доколици и јавном превозу). Перцепција објективних карактеристика руралних области у којима живе, у зависности је од њихових индивидуалних карактеристика које су делом детерминисане политикама које се спроводе на европском, националном или локалном нивоу. Често се као позитивне истичу карактеристике које се тичу природе, предела, улоге породице, детињства и привржености тој области (Auclair, Vavoni, 2004). Према бројним скоријим емпиријским истраживањима, главни предиктори миграцијских намера су економске природе, као и несразмера између понуде радних места и занимања за која се млади људи школују (према: Žutinić, et al, 2010). Са друге стране као позитивне стране руралних подручја углавном се виде породична подршка, привржености и јача интегрисаност у заједницу, високо вредновање социјалних атрибута заједнице, (Isto).

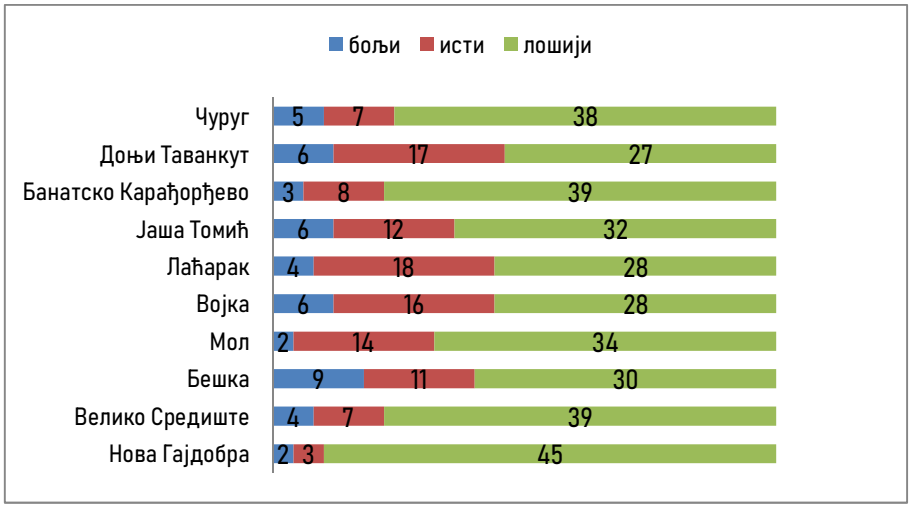
Посматрано према полу, женама више смета малограђанштина и менталитет људи, а исто тако 70.8% жена је међу испитаницима који су навели да им у њиховом селу све смета. Са друге стране, 61.9% је мушкараца међу онима којима ништа не смета у њиховом селу (p=.000, C=.300). Такође, утврђена је и статистички значајна веза, јаког интензитета и са сеоским насељима (p=.000, C=.692). Посматрано према селима, малограђанштина највише смета младима Мола,

инфраструктурни проблеми испитаницима Доњег Тавankута[208] а највећи број испитаника којима ништа не смета у њиховом селу долази из Бешке.

Већина младих који су учествовали у истраживању сматрају да је *положај младих у селу лошији* од друштвеног положаја који имају млади у граду. Овакав став заузима 68% испитаника. 22.6% младих става је да је положај младих на селу и у граду исти, док 9.4%, сматра да је њихов положај бољи у односу на младе из града. Посматрано према селима, приказано на графикону 48., став да млади са села имају лошији положај у односу на градску омладину најраспрострањенији је код испитаника из Нове Гајдобре, где 90% њих има овакво мишљење. Затим по учесталости следе млади Великог Средишта и млади Банатског Карађорђева. Испитаници који сматрају да им је положај исти са младима из града у највећем броју случајева долази из Лаћарка. Млади који сматрају да је положај младих на селу бољи у 19.1% случајева чине млади из Бешке (p=.003, C=.267). Поред статистички значајне везе са сеоским насељима, утврђена је и веза са полом (p=.050, C=.267) и годинама старости (p=.031, C=.164). Посматрано према полу, 72% испитаница мисли да је положај младих на селу лошији, а само 6% да је бољи, док је међу мушкарцима 12% оних који сматрају да је положај бољи. Посматрано према годинама старости међу испитаницима који су става да је положај младих на селу бољи, најмање је из старосне категорије 18-20 година.

[208] Немају водоводну мрежу.

Графикон 48. Оцена друштвеног положаја младих са села у односу на младе из града

Између оцене положаја младих у селу и миграционих преференција према граду утврђена је статистички значајна веза, при чему 78% испитаника који би се одселили у град уколико би за то имали могућности сматрају да млади у селу имају лошији положај од младих у граду (p=.000, C=.235).

У највећем броју случајева испитаници сматрају да млади у селу заузимају лошији положај од младих у граду јер имају мање могућности у свакодневном животу, како наводи 53.6% испитаника. По учесталости затим следе одговори да је положај лошији због немогућности запошљавања (20.4%), као и због лоших услова за реализацију друштвеног живота (16.9%). Поред ових јавили су се и следећи разлози: мање могућности у селу за школовање и едукацију, недостатак инфраструктуре, скупље намирнице за куповину, назаинтересованост за рад и пољопривреду, мање слободног времена у односу на градску омладину, више рада и више обавеза, млади су на селу мање информисани, мање активни и имају мање финансијских средстава.

Постоји статистички значајна веза са сеоским насељима (p=.000, C=.491), при чему се проблем мањих могућности истиче посебно у Великом Средишту, проблем немогућности запослења у Јаши Томићу, а у Новој Гајдобри недостатак друштвеног живота. Као што се може видети из одговора испитаника који следе, млади придају велику пажњу

друштвеном животу иако у селу постоји много више реалних проблема. Проблеми и недостаци перципирају се у складу са непосредним потребама и искуством. Постоји такође и раширена заблуда о томе да град сам по себи нуди богат живот, те да су градски момци богатији, па им то самим тим омогућава и добар провод, па чак и мишљење да младе људе чини новац:

> Лошији је много јер се младима у селу не пружају могућности за богатији друштвени живот и све се своди на изласке у кафиће и играње кладионице. Такође, недостатак инфраструктуре у виду одговарајуће спортске хале, базена или просторија за младе, интернет центра и слично (м. 27-29, незапослен за завршеним факултетом);
> Зато што момци из града имају више пара и више места за зезање (м., 18-20, незапослен);
> Зато што млади немају где да излазе, немају где културно да се уздижу, и још много тога (ж., 21-23, трговац);
> Зато што после основне школе морају да путују у оближње градове ради школовања, немају где да излазе и са чим да се забављају (м., 27-29, запослен);
> Због тога штоје лоша политика према селу довела до тога да село нема ништа више, осим пољопривреде, што би могло да понуди младима (ж., 21-23, студенткиња);
> Млади људи са села имају мања примања у односу на младе људе из града...самим тим им је положај лошији, јер младе људе чини новац (м., 27-29, незапослен);
> Много више могућности да се испоље и усавршавају на пољима интересовања, добијања „шире" слике, културног „уздизања", веће шансе за запослење (ж., 24-26, студент).

На овакву перцепцију стварности велики утицај имају масовни медији:

> „када се млади у селу социјализују према типично градским обрасцима живљења, када се пропагандно (телевизијски или на било који други начин) инфицирају хедонистичком представом о лагодном и узбудљивом животу у граду" (Митровић, 1998: 303).

Испитаници који заузимају став да *је положај младих у селу и граду исти*[209], објашњавају га тиме што сматрају да и село и град имају својих

[209] Посматрано према селима, утврђена је статистички значајна веза средње јачине (p=.005, C=.300), при чему је одговор га и село и град имају своје предности и мане најзаступљенији у Лаћарку и Доњем Таванкуту.

предности и мана, како је навело њих 70.4%. Поред овога заступљени су и одговори да је исто јер нигде нема посла (16.5%) и да је исто јер је свуда лоше (13.1%):

> Исто, нико не ради, само деца богатих добро живе (м., 27-29, пољопривредник).
> Зато што су у обе средине млади у безизлазној ситуацији (м., 27-29, студент).

Испитаници који сматрају да *млади у селу заузимају бољи положај* од младих у граду, свој став објашњавају у највећем броју случајева тиме што је у селу живот мирнији, како је одговорило 32.7% испитаника. Поред тога као предности села истичу: здравију и богатију исхрану, здравији живот, економску сигурност због пољопривреде, јефтинији живот у односу на градски, сигурнији са мање криминала и да је село место које је погодно за развијање радних навика код младих људи. Наводимо неке од одговора испитаника:

> Зато што млади могу доста тога да науче од старијих, како да раде, зараде, улажу.... (м., 27-29, пољопривредник).
> Бољи је, јер у селу су млади људи природнији (ж., 18-20, студенткиња).
> Бољи, зато што млади на селу могу сваког дана да виде домаћу животињу, без да морају да иду у зоолошки врт! (м. 27-29, незапослен)

14. Предиктори социјалне искључености младих

Систематизацијом предиктора социјалне искључености с обзиром на израженост ризика од социјалне искључености издвојиле су се три групе. Систематизација је вршена кластер анализом која дели податке у групе (кластере) које су значајне и/или корисне. Уколико је циљ анализе добијање значајних група, онда кластер осликава природну структуру података. Међутим, у неким случајевима, кластер анализа има другачију сврху, на пример сумирање података. У том случају, она представља само корисну полазну тачку.

Ова анализа групише објекте само на основу информација које се налазе у подацима који описују те објекте и њихове везе. Циљ је да објекти унутар групе буду слични/повезани међусобно, а различити/неповезани са објектима у другим групама. Што је већа хомогеност унутар групе и што је већа хетерогеност између група, кластер анализа је боља.

Кластер анализа је рађена у статистичком софтверу SPSS. Одабрана је TwoStep анализа, која подразумева аутоматску селекцију оптималног броја кластера и прављење кластера на основу и категоријалних и континуираних варијабли (података).

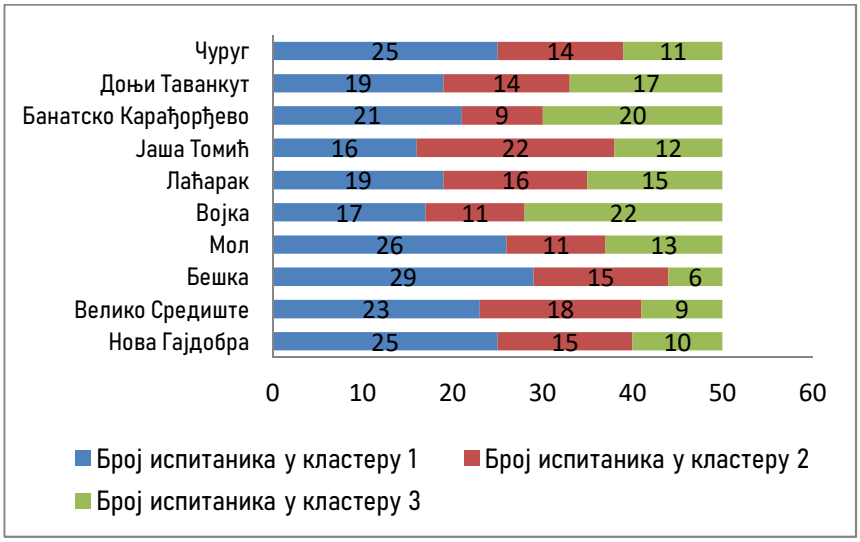
Анализом су се извојила три кластера (Таб.23, Граф.49).

Табела 23. Обележја издвојених кластера

Кластер	Обележја
Кластер 1.	Највећи кластер. Чине га појединци који у највећем броју случајева имају средњешколско образовање, запослени су, основни извор прихода им је плата, највећи расходи су трошкови домаћинства, живе са родитељима, задовољни својим стамбеним условима, имају особу којој у потпуности верују и немају намеру пресељења у град, а као највећи проблем младих у селу виде

Кластер	Обележја
	немогућност запослења. У први кластер улазе Нова Гајдобра, Велико Средиште, Бешка, Мол, Лаћарак, Банатско Карађорђево, Доњи Таванкут и Чуруг. Највеће је учешће испитаника Бешке, Мола, Чуруга и Нове Гајдобре (Граф.49)
Кластер 2.	Други је по реду по величини. Чине га појединци средњешколског образовања који су незапослени, немају сопствени извор прихода већ их издржавају родитељи или други чланови породице, а основни расходи су им гардероба и личне ситнице. Незапослени су дуже од две године што их ставља у повећани ризик од социјалне искључености, али се само због запослења не би селили из свог села у град. Живе са родитељима у још већем проценту од предходне групе и задовољни су својим стамбеним условима. Исто као и претходна група имају поверења у друге особе и немогућност запослења перципирају као највећи проблем младих на селу, само у још већем проценту. Када би имали могућности преселили би се у град. Лаћарак и Јаша Томић имају највеће учешће
Кластер 3.	Најмањи је по величини. Чине га ученици/студенти који немају своје приходе већ их издржавају родитељи, а главни расходи су им управо трошкови школовања. У односу на друга два кластера у највећем броју случајева живе са родитељима и најбоље оцењују своје стамбене услове. Такође, имају особу од поверења у већем обиму него претходне две групе и перципирају као највећи проблем младих, немогућност запослења, у нешто мањем обиму од осталих. У односу на други кластер још су израженије миграционе преференције према граду. И трећи кластер улазе Војка, Лаћарак, Банатско Карађорђево и Доњи Таванкут. Највећа је заступљеност Војке и Банатског Карађорђева (Граф. 49).

Графикон 49. Заступљеност села у кластерима

Варијабле које су ушле у кластер анализу, у табели 24. поређане су према степену значаја за формирања кластера.

Табела 24. Заступљеност варијабли у кластерима

Варијабле	1. кластер	2. кластер	3. кластер
Величина кластера	44% (220)	29% (145)	27% (135)
Активност	Запослен/а (73,2%)	Незапослен/а (86,9%)	Ученик/студент (61,5%)
Дужина незапослености	Није незапослен (100%)	Дуже од две године (33,8%)	Ученик/студент (97,8%)
Да ли би се због радног места преселили из свог села?	Није незапослен (100%)	Не би се селио из свог села због радног места (29%)	Да, где год је потребно (33,3%)
Главни извор прихода	Плата (76,8%)	Нема приходе, издржавају га/је родитељи или други чланови породице (66,2%)	Нема приходе, издржавају га/је родитељи или други чланови породице (91,9%)
Степен образовања	Средња школа (68,6%)	Средња школа (78,6%)	Школовање у току (97,8%)
Главни расходи	Трошкови домаћинства (24.5%)	Гардероба, личне ситнице (19.3%)	Школовање (41.5%)
Да ли живе са родитељима?	Да (75.9%)	Да (77.2%)	Да (94.8%)

Варијабле	1. кластер	2. кластер	3. кластер
Оцена својих стамбених услова	Добри (37,7%)	Добри (36,6%)	Врло добри (48,9%)
Да ли би се преселили у град када би имали могућности	Не (46.8%)	Да (57.2%)	Да (62.2%)
Највећи проблеми младих у селу	Немогућност запослења (40%)	Немогућност запослења (49%)	Немогућност запослења (31,1%)
Да ли постоји особа којој могу да верују у потпуности?	Да (56.4%)	Да (49.7%)	Да (58.5%)
Села	**Нова Гајдобра Велико Средиште Бешка Мол Лаћарак Банатско Карађорђево Доњи Таванкут Чуруг**	Лаћарак **Јаша Томић**	**Војка** Лаћарак Банатско Карађорђево Доњи Таванкут

Из приказане анализе може се закључити да је пресудна радна активност, односно не/запосленост, као и дужина незапослености и преференције пресељења због радног места, чиме се потврђује да је не/могућност запослења највећи предиктор социјалне искључености.

У групи села у којима преовлађују запослени млади људи не постоји намера пресељења, док је она изражена код групе незапослених па се може закључити да запослење представља фактор миграционе стабилности младих. Највеће миграционе преференције показала је група где преовлађује студентска популација, коју затворена сеоска средина притиска и спутава.

Такође, може се приметити да Лаћарак улази у сва три кластера, а Доњи Таванкут и Банатско Карађорђево у први и трећи, јер је број испитаника у тим селима готово подједнак у свим кластерима. Поједина питања су добри предиктори социјалне искључености али нису ушла у анализу зато што одговори на њих нису довољно хетерогени да би били значајни за формирање кластера. Војвођанска села су у сличним социоекономским приликама и у том смислу су хомогенија те не постоји неке оштрије разлике међу њима. Уколико би се направило поређење са

омладином из других делова Републике Србије или са градском омладином, разлике би биле драстичније.

Кластер анализа показала је да величина села није пресудна па се Јаша Томић показао изопштенијим од Нове Гајдобре која има најмањи број становника. У том смислу значајнија је економска развијеност општина којима припадају, као и близина великих градова. И у малом селу може се бити задовољан животом уколико се у близини налази град у коме могу да се задовоље одређене потребе. Са друге стране Велико Средиште је по неколико предиктора показало израженију социјалну изопштеност, јако је близу другом кластеру, при чему је у питању такође село са мањим бројем становника, али са неповољним територијалним положајем.

15. Закључак

Да држава унапређује села. Дати већу прилику за развој јер има људи који не желе да напуштају село али морају! (м. 21-23, угоститељ)

Обезбедити младима да раде на селу и да њихов труд буде материјализован а не обезвређен, као до сада (м., 24-26, студент Пољопривредног факултета)

Надам се да је ово први корак ка бољем животу (м., 27-29, пољопривредник са завршеном гимназијом)

Млади људи у руралним заједницама своју транзицију у одраслост одвијају у веома ризичном, нестабилном и променљивом окружењу. То је окружење у коме млади људи губе традиционалне системе заштите и подршке, а институционална системска подршка није на задовољавајућем нивоу.

У традиционалном окружењу постојао је стабилан и статичан систем тачно предвиђених, утврђених улога које су се усвајале без поговора. Иако је у многим сегментима овакав систем стављао младе људе, поготово жене, у инфериоран, често и деградирајући положај, пружао је заштиту, стабилност и давао извесну лакоћу у доношењу најважнијих животних одлука. Живот се одвијао према познатом сценарију, који подразумева преузимање добро научених улога које се не доводе у питање. Млади људи знали су шта се од њих очекује и трудили су се да то и остваре, у супротном их је чекала осуда и одбацивање средине. Такво окружење било је нестимулативно за било какве промене, младост се одвијала у одређеној рутини. Млади са села су тада били изразито социјално искључени у односу на градске, развијеније средине и то у сваком сегменту, али тога нису били свесни у довољној мери.

Модернизација руралних подручја младим људима доноси бројне повољне и неповољне, стимулативне и дестимулативне промене. Иако се њихов квалитет живота изразито побољшава, као и могућности и приступи бројним сегментима друштва, село се отвара за нове процесе, ослобађа својих вековима грађених друштвених структура, и постаје изузетно рањиво. Млади људи постају болно свесни своје социјалне

искључености. Не прихватају више задате и унапред креиране животне путеве. Идентитет младих постаје резултат преговора са околином, а не приписане/научене улоге. Жеље постају хетерогене, бројне и често неостварене.

Савремено друштво доноси нове изазове. Промене изузетно брзог темпа на чијим ударима се налазе сви, али млади људи посебно. Они постају збуњени, не знају шта се од њих очекује, шта је пожељно понашање, шта треба да раде и како, а родитељи не умеју да им помогну јер ни сами не знају правила, због слома старог и још јасно неуспостављеног и нејасног новог вредносног система српског друштва у трансформацији. Образовање, информисаност и умреженост пружа им нове видике, нуди нове шансе, избор је бесконачан, али се тешко препознају алати и путеви за остварење нових изазова. Смањују се социјалне шансе, а повећавају предиктори социјалне искључености. Колико им тек сада депривилеговано изгледа њихово сеоско окружење у судару са глобалним друштвом које данас много лакше спознају?!

Социјална искљученост се у раду анализирала кроз депривираност (ограниченост у капацитетима и могућностима приступа) у образовању, здравственој заштити, материјалном стању и социјалној партиципацији.

У селима обухваћеним узорком није посебно изражена депривираност насеља, као што и иначе она није карактеристика војвођанских села. Иако већина сеоских насеља има основне установе/услуге, те услуге нису увек адекватне, а установе довољно функционалне. Потврђена је статистички значајна повезаност сеоских насеља са оценама квалитета установа/услуга у њиховом селу[210].

У погледу могућности задовољења здравствених услуга, млади са којима је обављено истраживање, у највећем броју случајева здравствено су осигурани[211].

[210] Што се тиче доступности ових установа/услуга у појединим селима, у најлошијој позицији је Велико Средиште, као и Нова Гајдобра, а то су и села са најмањим бројем становника.

[211] Највише оних који нису здравствено осигурани долазе из Доњег Таванкута и Чуруга и међу њима је више мушкараца док је више жена осигураних преко породичног осигурања. Већина испитаника је доброг здравља, што је и очекивано с обзиром на године и у већини случајева се лече у државним здравственим амбулантама. За озбиљнија обољења, помоћ специјалиста морају потражити у градским центрима. Велико Средиште нема ни зубара, нити апотеку.

Анализа резултата добијених емпиријским истраживањем, показује да на ризик од социјалне искључености младих у руралним подручјима највише утичу *образовање, незапосленост, породични ресурси, материјална депривација, незадовољство и ниска социјална партиципација.*

ОБРАЗОВАЊЕ: Сва села обухваћена узорком имају основну школу и ниједно нема средњу. То, међутим, у највећем броју случајева није утицало на одлуку испитаника о школовању. Највећи број испитаника је завршило средњу школу. Између пола и степена образовања постоји статистички значајна повезаност у корист жена које такође имају и већу дигиталну писменост. Утврђена је статистички значајна веза јаког интензитета између степена образовања и дигиталне писмености. Потврђено је да *образовне структуре утичу на репродукцију неједнакости и акумулацију културног капитала.*

Код испитаника који су желели да наставе своје школовање али су били спречени, у највећем броју случајева навели су да је разлог финансијске природе. Утврђена је значајна и јака статистичка повезаност између материјалне ситуације домаћинства и образовања. *Материјални положај* породице испитаника показао се статистички значајним за доношење *одлуке о образовању,* односно потврђено је да *образовне структуре младих зависе од социоекономског капитала породице, односно, да нижи материјални статус носи веће предиспозиције за социјалну искљученост*.

Изражена је узлазна образовна покретљивост између испитаника и њихових родитеља, нарочито у односу на мајке испитаника. Постоји статистички значајна и јака веза између степена образовања родитеља и деце, нарочито мајке. Испитаници са већим степеном образовања у највећем броју случајева имају и родитеље боље образовне структуре, чиме се *потврђује значај културног капитала родитеља на одлуке младих везане за образовање, односно да деца родитеља нижег образовног статуса имају веће предиспозиције за социјалну искљученост*.

НЕЗАПОСЛЕНОСТ: Резултати истраживања показују да испитаници као највећи проблем младих људи на селу, перципирају *немогућност запослења*, на другом месту *проблем неусловности за реализацију друштвеног живота*, а на трећем месту *проблем безвољности, неамбициозности и незаинтересованости младих.*

Међу запосленима је ⅔ мушкараца и ⅓ жена[212]. У просторној структури радних места преовлађују запослења у руралној економији (61%). Најчешће су запослени у селу у којем живе, (скоро ½ запослених), као и у најближем граду.

Међу испитаницима 29,2% није тренутно запослено. *⅓ незапослених из узорком обухваћених села има повећан ризик од социјалног искључивања с обзиром на то да су у највећем броју случајева незапослени дуже од две године[213].* Утврђена је статистички значајна веза средњег интензитета између *дужине незапослености и насеља, чиме је потврђено да резиденцијалност утиче на репродукцију ризика од социјалне искључености*. Такође, утврђена је статистички значајна веза јаког интензитета између дужине незапослености и образовања, односно, *потврђено је да већи образовни капитал има директног утицаја на смањење ризика од социјалног искључивања[214].*

Готово ½ незапослених никада раније није била запослена, односно, немају никаквог радног искуства што их ставља у неповољнију позицију на тржишту рада[215]. Више од ⅔ незапослених младих људи из села нема своје приходе – њих материјално помажу/издржавају родитељи, супружници или неки други члан породице.

Постоји статистички значајна и јака веза између радне активности и прихода *чиме је потврђено да незапосленост директно утиче на*

[212] Највише запослених испитаника је у Бешкој, Новој Гајдобри и Молу. Постоји статистички значајна и јака повезаност запослености и година старости чија се учесталост повећава са годинама. Жене су заступљеније у занимањима за које су потребне високе и најниже квалификације.

[213] Овај проблем највише је присутан у Јаши Томићу, а овде је уједно и највећи број незапослених испитаника. По броју незапослених затим следе Велико Средиште и Лаћарак. Јаша Томић и Велико Средиште су територијално лошије позиционирани, уз саму границу, привредно неразвијени и по многим параметрима показали су негативно обележје, а испитаници су неповољније образовне структуре. У Бешкој је најповољнија ситуација што се тиче дужине незапослености, а ту је и највећи број запослених. Бешка је одлично повезана са два највећа градска центра а испитаници су повољније образовне структуре, што се показало позитивним у смислу прилика и могућности запослења као и дужине тражења посла.

[214] Од оних који су незапослени дуже од две године највише је испитаника са завршеном средњом трговачком, машинском, економском и средњом техничком школом, а само је двоје који имају више/високо образовање.

[215] У највећем броју случајева они долазе из Јаше Томића.

повећање финансијског сиромаштва, односно материјалне депривације што утиче на повећање ризика од социјалне искључености.

Резултати истраживања су показали да *незапосленост, нарочито дуготрајна, утиче на промену афективних доживљаја стварности, аномичност, алијенацију и смањену потребу за самоактуализацијом*. Наиме, чак 71.2% незапослених младих људи из узорка не сматра себе амбициозном особом, више од ½ није мотивисано, скоро ½ је забринута, нешто више од ¼ је разочарано. Такође, скоро ⅓ незапослених очекивања у вези са својом будућношћу оцењују као песимистичка. Посебно је забрињавајућа фаталистичка визија будућности, јер чак 71,6% незапослених младих из узорка сматра да својим деловањем не може да утиче на стварност око себе.

Што се тиче миграционих преференција испитаника у складу са потребама запослења, већина је спремна да се због радног места преселе где год је потребно[216]. Млађи су спремнији на миграције.

Битно је нагласити да не виде запослење као прилику за одлазак из свог села по сваку цену. На питање какву би одлуку донели уколико би им се истовремено указала могућност за запослење и у њиховом селу и у граду, више од ½, остали би да живе у свом селу уколико би им посао *више* одговарао од посла који им се нуди у граду, а нешто мање од ⅓ и уколико би им посао који се нуди одговарао *исто* колико и посао у граду[217].

МАТЕРИЈАЛНА ДЕПРИВАЦИЈА: Највећи број испитаника живи са родитељима[218]. *Живот у заједници са родитељима* одређују *године* (они из најстарије старосне категорије су најсамосталнији у овом смислу),

[216] Овај одговор је најучесталији и у Лаћарку (најмање везани за своје село) и Банатском Карађорђеву (где је највећи број студената, а међу овом популацијом је најизраженија жеља за животом у граду. Пошто тренутно живе више у граду због студија, у прилици су да упоређују село и град, и боље виде све недостатке свог села). Не би се селили из свог села због потребе запослења највише испитаници Доњег Таванкута и Војке (Војка због добре позиционираности, близине Београда и Новог Сада, а Доњи Таванкут, како због близине Суботице и ауто пута, тако и због изражене привржености и везаности за своје село).

[217] Највећа спремност на просторну мобилност јавља се код испитаника из Великог Средиште, док останак у селу у највећем броју случајева преферирају испитаници Доњег Таванкута.

[218] Испитаници који живе са родитељима у највећем броју долазе из Војке, а они који живе самостално из Великог Средишта и Мола.

пол (са родитељима живи више мушкараца), *брачно стање* (више је неожењених/удатих, иако је високо учешће и оних који су у браку), *радни статус* (већина оних који више не станују са родитељима је запослено). *Дакле, са родитељима најчешће живе млађи, неожењени, незапослени мушкарци, па се може закључити да је живот са родитељима пре израз присиле или нужде него избора*. Што се тиче пресудних разлога за заједнички живот са родитељима, прва три најдоминатнија разлога су недостатак финансијских средстава, лакши начин него да самостално воде домаћинство, као и да воле живот у породичној заједници ради очувања традиције. Део те традиције подразумева да синови остају на породичним газдинствима, наслеђују имовину и омогућавају континуитет породичног газдинства.

Статистички се значајно разликује дистрибуција одговора према полу: већина испитаника који остају да живе са родитељима ради очувања традиције је мушког пола, а мушки пол доминира и међу онима који су одговорили да им је то лакше него самостално вођење домаћинства, чиме је потврђено да *ставови о заједничном животу са родитељима и након ступања у брак перзистира у сеоским срединама код мушког пола као интризична вредност, саставни део традиције вредне очувања.*

Без личних извора прихода је 44% испитаника. Њих издржавају родитељи или неки други чланови породице и већином су у питање младе жене[219]. Више од ½ оцењује да, узевши у обзир укупне приходе и најнужније потребе, може скромно да живи, а скоро ¼ испитаника једва да задовољавају најнужније потребе. У оцени својих материјалних могућности најзадовољнији су млади из Банатског Карађорђева, а најнезадовољнији млади из Јаше Томића[220]. Код више од ½ младих у буџету домаћинства не преостаје ништа за одређену већу потрошњу и/или виши животни стандард, нити успевају да остваре штедњу.

[219] У највећем броју случајева из Војке и Лаћарка. Главни извор сопствених прихода је плата, (у највећем броју случајева долазе из Бешке, где је највећи број запослених), као и приходи од пољопривреде (Банатско Карађођево, где је највише пољопривредника).

[220] Овде је највећи број незапослених (постоји статистички значајна и јака веза између оцене материјалне ситуације домаћинства и сеоских насеља)

Утврђена је статистички значајна и јака веза расхода и сеоских насеља[221].

Своју материјалну ситуацију у односу на претходних пет година, испитаници у највећем броју случајева оцењују као делимично или знатно лошију. У највећем броју случајева, немају никакву имовину у свом власништву, и међу њима доминирају жене.

СОЦИЈАЛНА ПАРТИЦИПАЦИЈА И АУТОПЕРЦЕПЦИЈА: Највећи број младих са којима је обављено истраживање поседује личну карту и здравствену књижицу. Пасош не поседује скоро ⅓, а возачку дозволу нешто више од ¼ испитаника и већином су у питању жене[222]. Као основне разлоге зашто немају нешто од докумената, испитаници у највећем броју случајева наводе да нису имали потребе за документом, а затим и да је разлог недостатак финансијских средстава.

Чланство у организацијама и удружењима има изузетан значај за формирање социјалног капитала и идентитета у руралним подручјима. Већина села обухваћених узорком нема удружења младих, нити удружења пољопривредника[223]. У највећем броју случајева испитаници нису чланови никаквог удружења, клуба или организације. ¼ младих из узорка су чланови неког удружења/клуба, а ⅕ испитаника је активно, при чему су мушкарци нешто активнији од жена.

Мало више од ½ испитаника, наводи да постоје особе којима у потпуности верују, а да нису чланови најуже породице. Да не могу да верују никоме осим члановима породице, одговорила је ⅓ младих из узорком обухваћених села. Млади су углавном сагласни са просоцијалним ставовима. Поверење у друге људе који нису у сродству основ је за изградњу социјалног капитала, а резултати показују да тога међу младима недостаје.

---

[221] ¼ младих код којих се трошкови хране највише јављају као лични трошкови су из Јаше Томића, а трошкови домаћинства се у највећем броју случајева јављају у Бешкој. Највећи број испитаника без личних расхода је из Великог Средишта.

[222] У Лаћарку половина испитаника нема возачку дозволу ни пасош.

[223] Највише испитаника који нису чланови ниједног удружења, клуба, организације су из Лаћарка, а највећу активност у овом домену показују млади из Доњег Таванкута и Банатског Карађорђева. Млади Лаћарка показују највећу незаинересованост, као и већини других питања. Са друге стране у Доњем Таванкуту изузетно је изражено очување културног идентитета Буњеваца око којег су формиране бројне активности, удружења и манифестације. Међу испитаницима из Банатског Карађорђева велики је број студената и нарочито су активни у спортским активностима и клубовима.

Млади због својих родитеља, у највећем броју случајева, не би мењали своје одлуке. Највећи број оних на које би породица имала утицаја у доношењу одлука имају 27-29 година. Такође, склонији промени одлуке у складу са утицајем породице су они који су у браку, дакле то се углавном односи на одлуке у брачном животу због чега је и повећано учешће старијих, док млађи који нису у браку, нису склони да због родитеља мењају своје одлуке. Сматрају да су најбоље године за ступање у брак 25-30. Да би се отпочео заједнички живот са партнером, према мишљењу испитаника требају бити задовољени пре свега одређени материјални услови. У највећем броју случајева сматрају да су то посао и стан. Своје слободно време, млади мушкарци чешће проводе са друштвом, а жене са децом, чиме се и код младих људи потврђује један традиционалном друштву својствен образац. Телевизија као медиј и даље заузима прво место у преношењу информација о актуелним догађајима и новостима код младих и на овај начин се информише највећи део испитаника. Интернет се по фреквентности налази другом месту.

Афективни доживљаји имају кључну улогу у креирању потребе младог човека за самоактуализацијом и из тог разлога представљају директан одраз аутоперцепције и веома значајан индикатор спремности на активизам. Међу младим људима са којима је обављено истраживање у доминантним расположењима *преовлађују позитивне емоције,* међутим оне се код нас нису показале као утицајне на одлуку о активизму. Наиме, три доминантне емоције које су препознате код највећег броја испитаника јесу *срећа, мотивисаност и амбициозност.* Међутим, са годинама старости утврђене су статистички значајне везе са две емоције: *забринутости и разочараности.* И код једне и код друге емоције карактеристично је да се *повећавају са годинама старости.* Са друге стране, амбициозност се показала најизраженијом наког завршене средње школе или факултета[224].

Већина себе сматра немоћним да утиче на промене у свом окружењу, односно директно изражава негативне емоције и уверења везана за

[224] Најсрећнији и најмотивисанији млади из Нове Гајдобре, најамбициознији и најполетнији млади Банатског Карађорђева, код којих су такође, најмање присутне негативне емоције. Негативне емоције најприсутније су код младих из Лаћарка и Мола.

однос према себи и према окружењу (немоћ, беспомоћност, помањкање смисла, аномичност, изолованост)[225].

Своју немогућност да утичу на промену света око себе, испитаници углавном перципирају у односу на остатак друштва, тачније, сматрају да их друштвено окружење, не само локално, већ и глобално, онемогућава да сами својим деловањем имају могућности да нешто промене. *Дакле, код младих испитаника одређени аспекти алијенације нису настали из односа младих људи према себи, већ првенствено из односа према окружењу. Они који сматрају да својим деловањем могу да утичу на промене у свом окружењу, своје могућности за деловањем виде у унутрашњој снази, односно, сматрају да им њихове личне особине дају снагу за промене, без обзира на препреке у друштвеној средини.* Више самопоуздања у могућност властитог утицаја на окружење показали су мушкарци. Такође, *најмање утицајним се виде најмлађи и најстарији женског пола. Најмлађи сматрају да због својих година немају још капацитета, прилике, канале за утицај, а најстарији су обесхрабрени.*

Њихова визија будућности Србије у наредних десет година такође је негативна и преовладавају песимистични ставови. Негативне прогнозе везане су не само за економски аспект, већ и за политички, у којима се у будућности очекује рат или немири, као и пораст негативних демографских трендова[226].

---

[225] Овакво становиште је нарочито изражено у Великом Средишту док млади из Нове Гајдобре највише могућности дају свом активизму и деловању и то је једино село где је мало је више од половине младих који сматрају да њихово деловање може учествовати у креирању стварности. Иако се по броју становника ради о два најмања села, Нова Гајдобра као село где се очитала највећа спремност за активизам, и Велико Средиште где се у највећем броју сматрају немоћним, показала су се као две крајности. Може се закључити да број становника, односно, величина насеља не одређује самоперцепцију друштвене моћи. Такође, оба села према активности има у највећем броју запослене, имају исти број студената/ђака, дакле ни учешће незапослених не одређује њихвоу самопецепцију. По чему се разликују ова два села? Нова Гајдобра припада општини која има већи индекс друштвеног развоја него Велико Средиште, што представља њихову прву разлику. Друга се односи на територијални положај. Велико Средиште се налази на самој граници са Румунијом, помало скрајнуто од општинског центра, док се Нова Гајдобра налази релативно близу Новог Сада. У Новој Гајдобри, такође, има нешто већи број испитаника са завршеним факултетом и мастером.

[226] Највише песимизма у вези са будућности земље присутно је у ставовима испитаника из Банатског Карађорђева а најоптимистичније ставове о будућности наше земље имали су испитаници Мола и Војке.

Без обзира на песимистичне прогнозе везане за будућност земље у којој живе, већина испитаника је оптимистично оценило сопствену будућност[227]. Оптимисти сматрају да је њихова унутрашња снага и/или мотивисаност јача од препрека на које наилазе у друштвеној стварности, али са годинама се смањује вера у бољу будућност па тако песимизам у вези очекиване будућности расте са годинама старости испитаника.

Више од ½ испитаника, би се преселило у град уколико би за то имали могућности, при чему су се жене показале склоније емиграцијама из места пребивалишта[228].

У одговорима испитаника на питање о емиграционим преференцијама, код испитаника који би се одселили у град, видимо да се град перципира као пространо, место већих могућности, а село као клаустрофобично, скучено. Са друге стране они који нису за пресељење село доживљавају као место веће слободе, чистије и мирније.

Млади у свом селу у највећем броју случајева воле своје пријатеље и родбину, односно, људе које ту живе. По учесталости затим следи чист ваздух и миран живот а на трећем месту су породица и кућа. Највише их везује за село породица и кућа, затим породица и пријатељи и људи који у њему живе. Прва три места по учесталости доминирају над осталим одговорима, па се тако може закључити да *младе за њихово село везују у 69.4% случајева блиски људи, како чланови породице, тако и пријатељи, родбина, комшије, што имплицира на закључак да квалитет међуљудских односа има знатно већи утицај у односу на остале параметре квалитета живота.*

У највећем броју случајева им *у њиховом селу смета малограђанштина, примитивизам и менталитет људи*, што највише смета женама. Други по учесталости је одговор да им у њиховом селу не смета ништа како су навели највише мушки испитаници[229].

---

[227] Највише оптимизма имају млади Доњег Таванкута и Нове Гајдобре, док је највише песимистичних виђења будућности присутно код испитаника Великог Средишта и Лаћарка.

[228] У највећем броју они долазе из Нове Гајдобре. Највише оних који не би емигрирали из свог села су из Бешке, Мола и Војке.

[229] Посматрано према селима, малограђанштина највише смета младима Мола, инфраструктурни проблеми испитаницима Доњег Таванкута, а највећи број испитаника којима ништа не смета у њиховом селу долази из Бешке.

Већина младих који су учествовали у истраживању сматрају да је положај младих у селу *лошији* од друштвеног положаја који имају млади у граду и овакав став углавном заступају жене. Сматрају да млади у селу имају мање могућности у свакодневном животу, мање могућности за запослење и лошије услове за реализацију друштвеног живота[230]. Млади из узорком обухваћених села у највећем броју случајева *нису задовољни тиме како наше друштво решава проблеме младих људи на селу*[231].

Међутим, ма колико били незадовољни тренутним стањем и решавањем питања младих у друштву, испитаници *нису показали велику спремност за активизам и узимање учешћа у решавању проблема.* Више од ½, се не би лично ангажовали у решавању проблема младих у свом селу[232]. *Показало се да између спремности на ангажовање постоји статистички значајна веза са степеном образовања, односно, испитаници са вишим степеном образовања су спремнији на друштвени ангажман (активизам)*. На својеврсну политичку анемију младих (у смислу социјалног, грађанског ангажовања) највише утиче нови приватизам глобализованог потрошачког друштва у коме се људи баве креирањем сопствених животних прилика не марећи превише за одређена питања од општег друштвеног значаја. Младе у селу мучи недостатак аутентичности, испуњености и остварености, што их доводи до тога да

[230] Проблеми и недостаци перципирају се у складу са непосредним потребама и искуством па тако проблем мањих могућности истичу посебно у Великом Средишту, проблем немогућности запослења у Јаши Томићу, а у Новој Гајдобри недостатак друштвеног живота. Испитаници који сматрају да им је положај *исти* са младима из града у највећем броју случајева долазе из Лаћарка и Доњег Таванкута. Свој став објашњавају тиме да село и град имају својих предности и мана, као и да нигде нема посла јер је свуда лоше. Млади који сматрају да је положај младих на селу *бољи* у највећем броју случајева чине млади из Бешке, и међу њима је најмање испитаника из најмлађе старосне категорије. Свој став објашњавају у највећем броју случајева мирнијим сеоским животом, што становници Бешке захваљујући доброј позиционираности могу најбоље осетити, с обзиром на то да уживају и у предностима близине великих градских центара.

[231] Најмање задовољни решавањем проблема младих на селу су испитаници Банатског Карађорђева, као и млади из Нове Гајдобре.

[232] Најмања спремност за активизам присутна је у Великом Средишту као и Молу, док су највећу спремност за активизам изразили млади Чуруга и Банатског Карађорђева (више од ½).

се потреба за самоактуализацијом најчешће задовољава на нивоу самопромоције.

На питање шта би по њиховом мишљењу требало учинити како би се смањио одлазак сеоске омладине из села у градове, највише је одговора да је *неопходна боља могућност запослења као и стимулисање пољопривреде*. На другом месту по учесталости је мишљење као и да је потребно *створити боље услове живота у сеоским заједницама*.[233]

Актуелна пракса активизма младих у руралним подручјима на неки начин има обележја „зачараног круга" - наиме, резултати истраживања су потврдили да се млади суочавају са бројним проблемима и препрекама у њиховом решавању. То отежава и додатно успорава њихову транзицију у одраслост. Одлагање преласка са једне „животне степенице" на другу (додатно) изазива осећај незадовољства, разочараности и беспомоћности што само појачава пасивизацију и приватизацију младих[234]. Последично, пасивизација само појачава проблеме са којима се млади суочавају.

У свим кључним показатељима анализе социјалне искључености утврђене су статистике значајне и јаке везе са сеоским насељима чиме је *потврђена резиденцијална условљеност социјалне искључености,* при чему *већи утицај има економска развијеност општине којој сеоско насеље припада и територијални положај, него величина насеља.*

Из анализе произилази да већу спремност за активизам и критичнији однос према друштвеној средини показују млади у селима где има више најмлађе и студентске популације, који имају и више оптимизма. Међутим, млађи су спремнији и за миграције, отворенији за нове улоге, ризичније подухвате. Што су млађи, они мање прихватају ограничене

[233] Већу могућност запослења у највећем броју случајева предлажу млади Јаше Томића (где је најизраженији проблем незапослености), стимулисање пољопривреде млади Банатског Карађорђева (где је забележено највише пољопривредника), боље услове живота млади из Великог Средишта (територијално најнеповољније позиционирано), а да не треба чинити ништа млади из Лаћарка (најизраженија незаинтересованост).

[234] С тим у вези, може да се закључи да нешто израженији лични оптимизам младих може да се тумачи као додатна потврда приватизације живота, односно, стварања сопственог микро-света, само-изолације као одбрамбеног механизма од нимало ружичасте руралне стварности.

шансе које им се нуде у окружењу и израженије су цинични према свету и политици.

Старији који су дуже незапослени или запослени на несигурним пословима и ниским примањима и они који имају формиране породице, више су огорчени, обесхрабрени, пасивнији су, апатичнији и безвољнији. Толико су дуго пасивни, да их је наизглед немогуће покренути. Иако су огорчени на окружење не одлучују се тако лако на миграције и у том смислу су стабилни. Разлог томе могу бити деца, организационе потешкоће око пресељења читаве породице, али и израз немоћи да се отвори или креира прилика за одлазак[235]

Нове генерације не изражавају претерану вољу за партиципацијом и друштвеним активизмом. Миграције им не представљају проблем, границе се не виде као препрека у креирању сопствених биографија, постоје бројни нестандарни путеви који могу бити одабрани.

Чак и ако би постојала спремност младих из руралних подручја да се укључе у решавање проблема, таква врста локалног ангажовања не би била довољна. Локалне заједнице немају довољно нити политичке моћи нити капацитета и ресурса да сами воде такве борбе без подршке адекватне регионалне и националне политике. Проблем социјалне искључености руралних подручја је системски проблем који свакако представља један од изазова шире политике руралног и опште друштвеног развоја и тако му треба и приступати, у вези са друштвеном условљеношћу руралног развоја као дугорочног, системског процеса.

[235] Деведесетих година прошлог века појавио се графит као реакција на велики број имиграција из земље коју је један од испитаника оставио као коментар на крају упитника: *Ко последњи изађе из Србије, нека угаси светло.* (графит се налази на излазу из Мајданпека, настао почетком 2000.-тих година, када се трособан стан у овом граду продавао за 10.000 марака – *Ко последњи изађе нека угаси светло* (http://www.politika.rs/scc/clanak/182058/Pola-veka-Majdanpeka). Нажалост, и даље изражава животну стратегију великог броја младих људи.

Summary

YOUTH IN RURAL COMMUNITIES: From Social Exclusion to Active Participation

The subject of the research is a social group of young people from rural communities. More specifically, this is an analysis of the characteristics of their lives and problems they encounter as factors of their social exclusion. The subject of the research was placed in the context of global modernization of social processes and relationships, while respecting the specificities inherent to local contexts.

The main goal of the research was to ascertain the social position of young people in their local rural community, as well as within a wider society which the community belongs to, to determine to what extent they are aware of their own social position, the problems they encounter and the possibilities for self-organization and activation in their local village community. A specific goal of the research was to determine the indicators underpinning the social exclusion of rural youth and to explain how they are interconnected. In this way, the research analyzes social exclusion as both one of the causes and one of the manifestations of young people's social position within rural settings. Social exclusion means unequal access to institutions and services and/or inability to actively participate in a group or community and exercise civil rights.

The research starts from several basic assumptions. The starting assumption is that young people in rural communities have limited opportunities for meeting a number of their needs, which places them in a less favorable situation compared to young people in urban areas. At the same time, this is one of the main reasons for migration of young people from their rural communities, driven by lack of conditions to adequately address their educational, healthcare, infrastructural, employment-related, cultural and other needs. Therefore, it is hypothesized that social exclusion experienced by rural youth depends on their place of residence, which also influences their tendencies towards migration.

Examination of the social position and the dimensions of social exclusion among rural youth includes exploration of both theoretical underpinnings and empirical investigations. The empirical part of the research is based on a semi-standardized interview with young people from rural communities on a sample of 500 respondents, aged 18-29, from 10 villages on the territory of AP Vojvodina.

The findings derived from the empirical investigation reveal that the risk of social exclusion among rural youth is predominantly affected by education,

unemployment, family resources, material deprivation, dissatisfaction and limited social engagement.

It was confirmed that educational structures play an important role in perpetuating inequalities and accumulation of cultural capital. The socioeconomic state of respondents' families emerged as a statistically significant determinant in making decisions about education, i.e. it was confirmed that young individuals' educational trajectories depend on their family's socioeconomic capital. In other words, lower socioeconomic status correlates with a higher predisposition to social exclusion, while one's parental cultural capital affects the decisions related to education.

The research results indicate that, according to the respondents, the main problem of rural youth is difficulty in finding employment. It is followed by lack the conditions to enjoy good social lives, while the third problem is young people's dejection, lack of ambition and lack of interests. The unemployed young people from the studied villages have an increased risk of social exclusion, since in most cases they have been unemployed for more than two years. At the same time, they express readiness to migrate to urban centers. They are bothered by provinciality, primitivism and mentality of the people in their local communities. Most of the young people who participated in the research believe that the position of rural youth is worse than the social position of young people in the cities. They are of the opinion that young people in rural communities have fewer opportunities in their everyday lives, limited employment opportunities and worse conditions to enjoy good social life. In most cases, they are not satisfied with how society deals with the problems of young people in the villages. However, regardless of their dissatisfaction with the current situation and with the ways of dealing with these problems, the respondents did not show great readiness for social activism and participation in problem solving. Notably, it was found that the respondents with a higher level of education are more willing to engage in social activities. They believe that providing better job opportunities, stimulating agriculture and providing better living standards in rural communities would lead to decreased migration of young people from rural to urban areas.

The analysis of the research findings revealed statistically significant and strong correlations between all key indicators of social exclusion and the rural settlements which the respondents come from, which confirmed that social exclusion depends on the place of residence. It also proved that the economic development of the municipality which the village belongs to and its territorial position is more important than the size of the settlement.

16. Литература

1. Abrahamson, P. (1995). Social Exclusion in Europe: Old Wine in New Bottles?, *Družboslovne razprave*, Vol. XI. No.19-20. pp.119-136, (http://druzboslovne-razprave.org/clanek/pdf/1995/19-20/7/ , pristupljeno: 13.02.2017)
2. Аврамовић, З. (2011). Проблеми модернизације образовања у Србији. *Национални интерес – часопис за национална и државна питања*. Год. VII, Vol.12. бр. 3. Институт за политичке студије. Београд
3. Arandarenko, M., G. Krstić, J. Žarković Rakić. 2017. Analysing Income Inequality in Serbia - From Data to Policy (executive summary). Belgrade: Friedrich Ebert Stiftung.
4. Atkinson, A. B. (1998). Social Exclusion, Poverty and Unemployment, in: *Exclusion, Employment and Opportunity*. Atkinson, A., B., Hills, J. (ed.). Centre for Analysis of Social Exclusion. London
5. Anclair, E., Vavoni D. (2004). The Attractiveness of Rural Areas for Young People, in: *Young people in Rural Areas of Europe*, Jentsch, B., Shucksmith, M., (ed.). Ashgate Publishing Limited, Hants, England. Ashgate Publishing Company. Burlington. USA
6. Бабовић, М. (2021), Не изоставити никога из развоја. Напредак у остваривању Циљева одрживог развоја међу младима у Србији, Републички завод за статистику, Београд https://sdg.indikatori.rs/media/1572/lnob_mladi_srp.pdf, преузето 01.04.2024
7. Bobić, M. (2023), O starenju. Da li je demografija sudbina?, Filozofski fakultet, Beograd https://publikacije.stat.gov.rs/G2022/Pdf/G20221187.pdf, приступ 30.03.2024.
8. Vuković, O. (2011). Politike socijalnog uključivanja u EU i Srbiji, u: *Socijalno uključivanje: Koncepti, stanje, politike*, ur. Babović, Marija, SeCons – Grupa za razvojnu inicijativu. Institut za sociološka istraživanja Filozofskog fakulteta u Beogradu. Beograd
9. Vuković, O. (2010). Metodologija praćenja socijalne uključenosti u EU, u: *Izazovi nove socijalne politike, Socijalna uključenost u EU i Srbiji*: ur. Babović, M. SECons – Grupa za razvojnu inicijativu. Beograd

10. Вукосављевић, С., (2012а). *Историја сељачког друштва, Писма са села, Политички и други списи*. приредио: Исић, М. Службени гласник. Београд
11. Вукосављевић, С. (2012б). *Историја сељачког друштва, Сеоске заједнице и облици понашања у њима*. приредио: Митровић, М. Службени гласник. Београд
12. Barnes S. (2009). Relationship Networking: Society and Education. *Journal of Computer-Mediated Communication*. Volume 14. Issue 3. Pages 735–742
13. Bell, D., (2006). Variations on the rural idyll, in: *Handbook of Rural Studies*. Cloke, P, Marsden, T., Mooney, P. (ed.). SAGE Publications. UK
14. Bilić, N., Jukić, M., (2014). Nezaposlenost mladih – ekonomski, politički i socijalni problem s dalekosežnim posljedicama za cjelokupno društvo. *Pravni vjesnik*. god.30. br.2. Pravni fakultet. Osijek
15. Bek, U., (2001). *Rizično društvo*. Filip Višnjić. Beograd
16. Bek, U., Bek-Gernsheim, E., (2002). *Individualization, Institutionalized Individualism and its Social and Political Consequences*. London. Sage
17. Bek, U., (2004). *Moć protiv moći u doba globalizacije*. Nova svjetskopolitička ekonomija. Školska knjiga. Zagreb
18. Bek, U., (2007). Beyond class and nation: reframing social inequalities in a globalizing world. *The British Journal of Sociology*. Volume 58. Issue 4. London School of Economics and Political Science. London
19. Bek, U., (2011). *Svetsko rizično društvo. U potrazi za izgubljenom sigurnošću.* Akademska knjiga. Novi Sad
20. Blasko, A., L., McNeish, W., Walther, A., (2003). *Young people and contradictions of inclusion, Towards Integrated Transition Policies in Europe.* The Policy Press. Bristol
21. Bogdanov, Lj., N., (2015). *Ruralni razvoj i ruralna politika*. Poljoprivredni fakultet. Beograd
22. Böhnke, P., (2001). Nothing Left to Lose? *Poverty and Social Exclusion in Comparison, Empirical Evidence on Germany*. Social Science Research Center Berlin. Berlin
23. Bročić, M., (1982). Mladi kao predmet posebnog naučnog proučavanja – Skica početnih pretpostavki i ideja. u: *Mlada*

generacija danas – Društveni položaj, uloga i perspektive mlade generacije Jugoslavije. ur. Papić, Ž., et al. NIRO Mladost. Beograd

24. Burdije, P., (1999). *Signalna svetla: Prilozi za otpor neoliberalnoj invaziji*. Zavod za udžbenike i nastavna sredstva. Beograd
25. Брчин В., (1981). *Млади у пољопривреди и селу*. Истраживачко-издавачки центар. Београд
26. Бубало-Живковић М., Лукић, Т., (2015). *Млади у Србији почетком 21. века*. РЗС. Београд
27. Влада Републике Србије. (2014). *Други национални извештај о социјалном укључивању и смањењу сиромаштва у Републици Србији*. Преглед и стање социјалне искључености и сиромаштва за период 2011 – 2014. године са приоритетима за наредни период
28. Видојковић, Д., Живковић, Ј., ур. (1995). *Млади на селу*. Центар 018. Ниш
29. Geremek, B., (2015). *Istorija siromaštva, Beda i milosrđe u Evropi*. Karpos. Beograd
30. Gidens, E., (2003). *Sociologija*. Ekonomski fakultet. Beograd
31. Golubović, N., Golubović, S., (2007). Alternativni pristupi u konceptualizaciji društvenog kapitala*. Ekonomski anali.* Vol. 52, br. 174-175. Ekonomski fakultet. Beograd. 152-166
32. Grujičić, M., Jovičić-Bata, J., Novaković, B. (2018). Motivation and job satisfaction of healthcare professionals in urban and rural areas in the autonomous province of Vojvodina, Serbia. Medicinski pregled, 71(1-2), 33-41.
33. Gross, N., (2005). The Detraditionalization of Intimacy Reconsidered. *Sociological Theory*. 23:3. American Sociological Association. New York
34. Daly, Mary. (2006). *Social Exclusion as Concept and Policy Template in the European Union*. Center for European Studies Working Paper n.135. Belfast: Queen's University, School of Sociology and Social Policy (http://aei.pitt.edu/9026/1/Daly135.pdf, pristupljeno 5.08.2015.)
35. Dilić, E., (1965). Aspiracije i profesionalna orjentacija seoske omladine. *Sociologija sela*. God. III, br. 10. Centar za sociologiju sela, grada i prostora Instituta za društvena istraživanja Sveučilišta u Zagrebu. Zagreb

36. Dilić, E., (1969). Seoska sredina i mladi. *Sociologija sela.* God. VII, br. 25. Centar za sociologiju sela, grada i prostora Instituta za društvena istraživanja Sveučilišta u Zagrebu. Zagreb
37. Dilić, E., (1971). *Društveni položaj i orjentacija seoske omladine – rezultati empirijskog istraživanja.* Institut za ekonomiku poljoprivrede i sociologiju sela. Zagreb. Institut društvenh nauka. Beograd
38. Dilić, E., (1975). Migracijske tendencije seoske omladine. *Sociologija sela.* God. XIII, br. 49-50. Centar za sociologiju sela, grada i prostora Instituta za društvena istraživanja Sveučilišta u Zagrebu. Zagreb
39. Dilić, E., (ur.).(1977). *Seoska omladina danas – rezultati istraživanja u SR Hrvatskoj.* Centar za sociologiju sela, grada i prostora Instituta za društvena istraživanja Sveučilišta u Zagrebu. Zagreb
40. Dilić, E., (1982). Neki pokazatelji društvenog položaja seoske omladine. u: *Mlada generacija, danas - Društveni položaj, uloga i perspektive mlade generacije Jugoslavije*. ur. Papić, Ž., et al. NIRO Mladost. Centar za istraživačku i dokumentaciono-izdavačku delatnost predsedništva konferencije Saveza socijalističke omladine Jugoslavije. Beograd
41. Erlich, St., Vera, (1964). Porodični odnosi prije prodora individualizma. *Sociologija sela.* Agrarni institut. Zagreb, godina II, juli-decembar. br. 5-6. str. 37-47
42. Erlich, St., Vera, (1971). *Jugoslovenska porodica u transformaciji, Studija u tri stotine sela.* Liber. Zagreb
43. Erlich, St., Vera, (1972). Stariji i mlađi, (Odnosi u „mirno doba"). *Sociologija sela.* Stari ljudi u selu (tematski broj). Institut za ekonomiku poljoprivrede i sociologiju sela. Zagreb. godina X, srpanj-prosinac. br. 37-38. str. 26-36
44. Žutinić, Đ., Kovačić, D., Grgić, I., Markovina, J., (2010). Percepcija kvalitete življenja i namjere o odlasku iz ruralnih sredina. *Društvena istraživanja*. God. 119. br. 1-2. Institut društvenih znanosti Ivo Pilar. Zagreb
45. Здравковић, С., Минић В., (1995). Ставови младих радника са села о послу у ванредним условима привређивања. у: *Млади са села*. ур. Видојковић, Д., Живковић, Ј., Центар 018. Ниш
46. Zlatar, J., (2008). Anthony Giddens: Refleksivna projekcija osobnosti. *Revija za sociologiju*. Vol XXXIX. No 3: 161–182

47. Ignjatović, S., (2008). Fukujamino shvatanje socijalnog kapitala. *Sociologija*. Vol. L. № 1. Sociološko udruženje Srbije i Crne Gore i Instituta za sociološka istraživanja Filozofskog fakulteta u Beogradu. Beograd, 35-53
48. Ilišin, V., Radin, F., (2002). Društveni kontekst i metodologija istraživanja. u: Ilišin, V., Radin, F. (ur.). *Mladi uoči trećeg milenija*, Institut za društvena istraživanja u Zagrebu. Državni zavod za zaštitu obitelji, materinstva i mladeži. Zagreb
49. Ilišin V., (2002). Mladost, odraslost i budućnost. u: Ilišin, V., Radin, F. (ur.). *Mladi uoči trećeg milenija.* Institut za društvena istraživanja u Zagrebu. Državni zavod za zaštitu obitelji, materinstva i mladeži. Zagreb
50. Ilišin, V., (2005). Mladi, Hrvatska i Evropa: uvod u istraživanje. u: Ilišin, V., (ur.). *Mladi Hrvatske i europska integracija*. Institut za društvena istraživanja u Zagrebu. Zagreb
51. Isić, M., (2008). *Seljanka u Srbiji u prvoj polovini 20. veka*. Helsinški odbor za ljudska prava. Beograd
52. Janković, D. and Marina, Novakov (2012). *Employment in Agriculture and Life in Rural Areas? Migration Preferences of Agricultural Students*. Thematic proceedings International scientific meeting "Sustainable agriculture and rural development in terms of the Republic of Serbia strategic goals' implementation within the Danube region – the preservation of rural values". Institute of Agricultural Economics, Belgrade. 6-8.December 2012, Tara. P. 206-224.
53. Janković, D., Rodić, V., Zekić, V., Milić, D., Karapandžin, J., Đorić, Nikolić, E., (2015). Stavovi studenata o agroekonomskom studijskom programu i mogućnostima na tržištu rada u Republici Srbiji. *Agroekonomika*. god. 44. br.67. str. 1-16
54. Janković, D., Novakov, M., Petrović, M. (2018). Migracioni trendovi u Srbiji i globalni izazovi. U Globalizacija i regionalni identitet. Sudbina otvorenih granica. Zbornik sa naučnog skupa, 14. i 15. rujan 2018. Filozofski fakultet Osijek; Fakultet agrobiotehničkih znanosti Osijek; Poljoprivredni fakultet Novi Sad. ISBN 978-953-314-111-4 p.p. 94-111.
55. Janković, D., Novakov M. (2019). Srbija i ruralni razvoj – ruralnosociološki osvrti. Poljoprivredni fakultet Novi Sad. ISBN 978-86-7520-479-4.

56. Janković, D. (2020). Društvene promene i ruralni razvoj: značaj socijalnog kapitala, participacije i društvenih mreža. Poljoprivredni fakultet Novi Sad. ISBN 978-86-7520-518-0.
57. Janković, D., Novakov, M. and Petrović, M. "Social Capital of Farmers in the Rural Communities of Vojvodina" Contemporary Agriculture, vol.70, no.1-2, 2021, pp.20-27. https://doi.org/10.2478/contagri-2021-0005
58. Jovanović-Kranjec, M. (2013). Ekonomizacija visokog obrazovanja u Republici Srbiji. *Ekonomski horizonti*. God. XV. Sveska 1. Ekonomski fakultet. Kragujevac
59. Joksimović, S., Marić R., Milić, A., Popadić D., Vasović, M., (1988). *Mladi i neformalne grupe – U traganju za alternativom*. Istraživačko-izdavački rad SSO Srbije. Centar za idejni rad SSO Begrada. Beograd
60. Јешић, Д., (2000). *Породица и слободно време младих*. Учитељски факулет у Београду. Ужице
61. Jentsch, B., Shucksmith, M., (2004). Conclusion, in: Jentsch, B., Shucksmith, M., (ed.), *Young people in Rural Areas of Europe*. Ashgate Publishing Limited, Hants. England. Ashgate Publishing Company. Burlington, USA
62. Jentsch, B., (2006). Youth Migration from Rural Areas: Moral Principles to Support Youth and Rural Communities in Policy Debates. *Sociologia Ruralis*. Vol. 46. No.3. European Society for Rural Sociology. Blackwell Publishers. Oxford. UK
63. Kapor-Stanulović, N., (1988). *Na putu ka odraslosti, Psihički razvoj i psihosocijalni aspekti zdravlja mladih*. Zavod za udžbenike i nastavna sredstva. Beograd
64. Kovacheva S., (2001). Flexibilisation of youth transitions in Central and Eastern Europe. *YOUNG*. Vol. 9, No.1. pp 41-60
65. Koković, D., (2009). *Društvo i obrazovni kapital*. Mediterran Publishing. Novi Sad
66. Koković, D., (2012). Kultura siromaštva i obrazovanje. *Politeia.* br. 3. Fakultet političkih nauka. Banja Luka
67. Krolo, K., (2015). Facebook prijatelji kao pokazatelj strukturnih dimenzija društvenog kapitala mladih u Hrvatskoj. *Revija za sociologiju*. Vol. 45. No 2. 145-170
68. Kuljić, T., (2009). *Sociologija generacije.* Čigoja štampa. Beograd

69. Kuzmanović, B., Mihailović, S., Zajić, G., (1988). *Mladi i nezaposlenost, Društvene posledice nezaposlenosti.* Istraživačko-izdavački centar SSO Srbije. Beograd
70. Lin N., (1999). Building a Network Theory of Social Capital. *Connections* 22(1). pp. 28-51
71. Lin N., (2000). Inequality in Social Capital. *Contemporary Sociology.* Vol. 29, No. 6. American Sociological Association. pp. 785-795
72. Lee, J., Arnason, A., Nightingale, A., Shucksmith, M., (2005). Networking: Social Capital and Identities in European Rural Development*. Sociologia Ruralis.* Vol. 45. No.4. European Society for Rural Sociology. Blackwell Publishers. Oxford. UK. Malden. USA
73. Majetić, F., Rajter, M., Dević, M., (2017). Razlike u društvenom kapitalu stanovništva Hrvatske s obzirom na stupanj urbaniziranosti naselja stanovanja. *Revija za sociologiju.* Vol. 47. No.1. 37-63
74. Марковић – Крстић, С., (2008). Феномен омладине у друштвено-историјском контексту. *Годишњак за социологију*. год. IV. бр. 4. Филозофски факултет. Ниш
75. Марковић – Крстић, С., (2009). Теоријски приступи и оријентације у проучавању омладине. *Годишњак за социологију*. год. V. бр. 5. Филозофски факултет. Ниш
76. Marks, K., Englels, F., (1978). *Glavni radovi Marxa i Engelsa*, Biblioteka veliki mislioci. pr. Dragićević, A., Mikecin, V., Nikić, M. Stvarnost. Zagreb
77. Миладиновић, М., (2010а). Квалитет живота и животни стандард старог сеоског становништва. *Економика пољопривреде*. год. LVII. бр. 4. Београд. стр. 555-567
78. Миладиновић, М., (2010). *Стари на селу – руралносоцилошко истраживање у селима Средњег Баната.* Пољопривредни факултет. Нови Сад
79. Milić, A., (1982). Elementi za istorijski pristup određenja pojma omladine. u: Papić, Ž., et al., ur., *Mlada generacija danas – Društveni položaj, uloga i perspektive mlade generacije Jugoslavije.* NIRO Mladost. Beograd
80. Милошевић, Б., (2006). Социјални и/или социокултурни капитал: сазнајни домети и могућа употреба појма у анализама и објашњењима транзиције српског друштва. у: *Социјални капитал и друштвена интеграција.* Филозофски факултет. Нови Сад

81. Милошевић, Б. (2011). Друштвена (не)утемељеност образовних реформи – примери идеолошке конструкције будућности. *Национални интерес – часопис за национална и државна питања.* Год. VII. Vol.12. бр. 3. Институт за политичке студије. Београд
82. Митровић, М., (1998). *Социологија села*. СДС. Београд
83. Митровић, М., (1999), *Српско село, Прилог социологији традиционалног српског друштва*. Матица српска. Нови Сад
84. Митровић, М., (2015). *Села у Србији. Промене структуре и проблеми одрживог развоја.* РЗС. Београд
85. Митровић, Љ. (2011). Универзитет и друштвене промене данас. *Национални интерес – часопис за национална и државна питања.* Год. VII, Vol.12, бр. 3. Интитут за политичке студије. Београд
86. Mihailović, S., (2004). Oduzimanje budućnosti – Omladina Srbije u vodama tranzicije. u: *Mladi zagubljeni u tranziciji*, Nikolić, M., Mihailović, S., (ed.). Centar za proučavanje alternativa. Beograd
87. Mojić, D., (2004). Radne strategije gradske i seoske omladine u Srbiji. *Društvena transformacija i strategije društvenih grupa: Svakodnevnica Srbije na početku trećeg milenijuma*, Milić, A, (ur.). Institut za sociološka istraživanja. Filozofski fakultet. Beograd
88. Mojić, D., (2012). *Između sela i grada, Mladi u Srbiji u prvoj deceniji trećeg milenijuma.* Čigoja štampa. Institut za sociološka istraživanja Filozofskog fakulteta u Beogradu. Beograd
89. Mojić, D., Petrović, I., (2013). Mladi i legitimnost društvenog poretka u Srbiji: razmišljanja i delanja u pravcu emigracije. *Sociologija*. Vol. LV. No 2. str. 229-244
90. Mojić, D. (2014). Youth unemployment in economic and social crisis: Case of Serbia, LIMES +, God. XI. br. 3. *HESPERIAedu.* Begrad
91. Мојић, Д. (2015). Реформа високог образовања у Србији и креирање образовних биографија младих: истраживање ставова студената државних факултета. *Теме*. год. XXXIX. бр. 3. Универзитет у Нишу. Ниш
92. Mojić, D., (2016). Obrazovno-radni resursi i orjentacije mladih u Srbiji u periodu odblokirane postsocijalističke transformacije. *Sociologija.* Vol. LVIII, posebno izdanje. Sociološko udruženje Srbije i Crne Gore i Filozofski fakultet - Institut za sociološka istraživanja. Beograd

93. Moseley, M., (2003). *Rural Development, Principles and Practice.* SAGE Publications. London
94. Mouzelis, N., (2000). *Sociologijska teorija, Što je pošlo krivo?.* Naklada Jesenski i Turk. Hrvatsko sociološko društvo. Zagreb
95. Mrđa, S., (2011). *Kulturni život i potrebe studenata u Srbiji.* Zavod za proučavanje kulturnog razvitka. Beograd
96. Mc Kenzie, B. D., (2008). Reconsidering the Effects of Bonding Social Capital: A Closer Look at Black Civil Society Institutions in America. *Political Behavior*. Vol. 30. №. 2. 25-45
97. Nenadić, M., (1997). *Novi duh obrazovanja, Sistem obrazovanja i obnova sela.* Prosveta. Beograd. http://users.beotel.net/~nenadic/selo.html, pristupljeno: 05.12.2017.
98. Nikolić., M., Jovanović, T., (2015). Stavovi studenata agroekonomskog odseka – gde nakon završetka studija?. *Agroekonomika.* god. 44. br.67. str.45-58
99. Novak, M., (2008). Neki pokazatelji psihičkog zdravlja nezaposlenih mladih, *Kriminologija i socijalna integracija*. Vol. 16. br.2. Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet. Zagreb
100. Novakov, M., Janković, D., Petrović, Marica (2018) Family and sociocultural characteristics of the owners of selected farms in Vojvodina. *Economics of Agriculture.* Belgrade. Vol. 65/3. p.p 1015-1030. DOI: https://doi.org/10.5937/ekoPolj1803015N ISSN 0352-3462
101. Norris, P. (2004). Young People & Political Activism: From the Politics of Loyalties to the Politics of Choice? In: *Civic engagement in the 21st Century: Toward a Scholarly and Practical Agenda* (1-32). USA: University of Southern California. Available at: https://www.researchgate.net/publication/237832623_Young_People_Political_Activism.
102. Огњеновић К., Павловић Д., SILC У Републици Србији: методолошки оквир и анализа изабраних показатеља сиромаштва и неједнакости, 2021, Институт економских наука, Београд
103. Onore, K., (2005). *Pohvala sporosti: kako jedan svetski pokret prkosi kultu brzine.* Algoritam. Beograd
104. Ognjenović, K. (2015). *Stanje i pravci rešavanja problema strukturne nezaposlenosti u Srbiji.* u: Stošić, I. (ur.). Strukturne promene u Srbiji – Dosadašnji rezultati i perspektive, Institut ekonomskih nauka. Beograd, pp. 365-383.

105. Papić, Ž., et al., (1982). *Mlada generacija danas – Društveni položaj, uloga i perspektive mlade generacije Jugoslavije.* NIRO Mladost. Beograd
106. Patnam, R., (2008). *Kuglati sam, Slom i obnova američke zajednice.* Mediterran Publishing. Beograd
107. Петровић, Ж., Јанковић, Д., (2007). Социјална изопштеност омладине у сеоским заједницама. *Мултифункционална пољопривреда и рурални развој (II) – очување руралних вредности*. Институт за економику пољопривреде. Београд
108. Петровић Ж., Миладиновић М., Новаков М., (2007). Развој локалне саветодавне службе и запошљавање пољопривредних стручњака. *Економика пољопривреде* (тематски број). Год. LIV. бр. 7-114. Друштво аграрних економиста СЦГ, Институт за економику пољопривреде, Академија економских наука Букурешт. Београд
109. Petrović, M. (2010). Savremena politika socijalne uključenosti i razvoj socijalne dimenzije EU. u: *Izazovi nove socijalne politike, Socijalna uključenost u EU i Srbiji*. ur. Babović, M. SECons – Grupa za razvojnu inicijativu. Beograd
110. Petrović, M. (2015). *To be a Farmer or Unemployed - Dilemma of the Rural Youth.* In: J. Subić, B. Kuzman, A. J. Vasile (eds.) Sustainable Agriculture and Rural Development in Terms of the Republic of Serbia Strategic Goals Realization Within the Danube Region. Institute for Agricutlural Economics: Belgrade. 10-11. 12. 2015. p. 413-428.
111. Petrović, M,. Čikić, J., 2018. *Work status and work strategies of rural youth*. In: Subić J., Kuzman, B., A. J. Vasile (eds.) Sustainable Agriculture and Rural Development in Terms of the Republic of Serbia Strategic Goals Realization Within the Danube Region – Support programs for the improvement of agriculture and rural development. Institute for Agricutlural Economics: Belgrade. P.p. 370-385. ISBN 978-86-6269-061-6. UDC: 631(082) 338.434(497)(082) 502.131.1(082) 338.23:631(082)
112. Petrović, M, Janković, D, Novakov M. 2021. *Identities of rurality in youth self/perception*. In: Pavić Ž. et al (ed). International Scientific Conference Globalisation and Regional Identity - Global Cahllenges and Regional Specificities. Faculty of Humanities and Social Sciences.Osijek. pp.227-237. ISBN 987-953-314-157-2

113. Петровић М., Чикић Ј. 2021. *Од пасивности до борбе за промену: активистичке аспирације младих из руралних подручја Војводине*. Социолошки преглед. Год. LV, бр. 4. Српско социолошко друштво. Београд. ISBN 316.64-053.6(497.113). ISSN 0085-6320, UDC 316. p.p. 1382-1412. DOI 10.5937/socpreg55-34775
114. Петровић, М., Главаш-Трбић, Д., Томаш-Симин, М., Комароми, Б. (2022). *Аспирације младих из руралних заједница ка пољопривреди*. [Aspirations of Rural Youth to Agriculture]. *Agroekonomika* 94, 73-85.
115. Петровић, М., 2022, Родна димензија социјалне искључености младих у руралним подручјима Војводине, Тематки зборник „Село између традиције и сталних промена", Матица српска, Нови Сад
116. Попис становништва, домаћинстава и станова 2011. у Републици Србији. *Становништво.* (2012). *Старост и пол. Подаци по насељима.* РЗЗС, Београд
117. Попис становништва, домаћинстава и станова 2022. године, (2023), Старост и пол, подаци по насељима, Београд, https://publikacije.stat.gov.rs/G2023/Pdf/G20234003.pdf
118. Поповић, М., Тимотијевић, М., Ристовић, М., (2011). *Историја приватног живота у Срба*. Clio. Београд
119. Puzić, S., (2009). Habitus, kulturni kapital i sociološko utemeljenje interkulturalnog kapitala. *Sociologija i prostor*. God. 47. Broj 185 (3). Institut za društvena istraživanja. Zagreb. str. 263-283
120. Radin Štimac, H., (2002). Rizici nezaposlenosti. u: Ilišin, V., Radin, F. (ur.), *Mladi uoči trećeg milenija*. Institut za društvena istraživanja u Zagrebu. Državni zavod za zaštitu obitelji, materinstva i mladeži. Zagreb
121. Radok, E., (2015). *Mladi i mediji.* Clio. Beograd
122. Radivojević, V., Vesić, S. (2020). Neki aspekti razvoja zdravstvenog sistema Srbije i Japana. Naučne publikacije Državnog univerziteta u Novom Pazaru, Društvene i humanističke nauke, Vol. 3, Broj 2, 152-165.
123. Reimer, B., (2004). Social Exclusion in a Comparative Context, Sociologia Ruralis. Vol. 44. Number 1. European Society for Rural Sociology. Blackwell Publishers. Oxford. UK. Malden. USA
124. РЗС, (2017). *Сиромаштво и социјална неједнакост. 2016. Анкета о приходима и условима живота.* бр. 087. год. LXVII

125. Републички завод за статистику, Жене и мушкарци у Републици Србији, (2024), Републички завод за статистику, Београд
126. Ристић, Л., (2010). Теоријско-хипотетички оквир за истраживање политичке социјализације младих. *Социолошки годишњак*. Часопис Социолошког друштва Р. Српске. бр. 5. Пале. стр. 101-117
127. Ritzer, G., (1997). *Suvremena sociologijska teorija*. Nakladni zavod Globus. Zagreb
128. Rot, N., (2002). *Osnovi socijalne psihologije.* Zavod za udžbenike i nastavna sredstva. Beograd
129. Savković, M., Gajić, J. (2016). Mladi na tržištu rada u savremenim uslovima: jedno poređenje Evropske Unije i Srbije. *Sociologija*, Vol. 58, br. 3. Sociološko udruženje Srbije i Crne Gore i Filozofski fakultet - Institut za sociološka istraživanja. Beograd
130. Saraceno, C., (2001). *Social Exclusion. Cultural Roots and Diversities of a popular Concept*. Conference Social Exclusion and Children. Columbia University (http://www.childpolicyintl.org/publications)
131. Sen, A., (2000). Social Exclusion: Concept, Application and Scrutiny, *Social Development Papers* No.1. Office of Environment and Social Development. Manila
132. Sen, A., (2002). *Razvoj kao sloboda*. Filip Višnjić. Beograd
133. Sibley, D., (2006). Inclusions/exclusions in rural space. *Handbook of Rural Studies.* Cloke, P, Marsden, T., Mooney, P., (ed.). SAGE Publications. UK
134. Sliver, H., (1994). Social exclusion and social solidarity: Three paradigms. *International Labour Review.* Vol. 133. No. 5-6. International Labour Organization. Geneve
135. Sliver, H., (2007). The process of social exclusion: the dynamics of an evolving concept. *Chronic Poverty Research Centre. Working Paper 95*. Department of Sociology. Brown University. USA
136. Sliver, H., Miller, S.M., (2003). *Social Exclusion, The European Approach to Social Disadvantage* (http://www.humiliationstudies.org/documents/SilverSocialExclusion.pdf, pristupljeno 13.02.2017.)
137. Santos, Boaventura de Soza, (2002). Procesi globalizacije. *Časopis za književnost i kulturu i društvena pitanja*. Reč no. 68/14.
138. Stanič, G., (1982). Generacijsko i klasno. u: *Mlada generacija danas – Društveni položaj, uloga i perspektive mlade generacije Jugoslavije*. ur. Papić, Ž., et al., NIRO Mladost. Beograd

139. Spannring, R., Ogris, G., Gaiser, W. (2008). *Youth and Political Participation in Europe: Results of the Comparative Study EUYOUPART*. Germany: Barbara Budrich Publishers.
140. Studija o humanom razvoju posvećena dohodovnoj nejednakosti u Republici Srbiji, *Smanjenje nejednakosti kao sastavni deo Agende održivog razvoja, 2018, UNDP* https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/migration/rs/UNDP_SRB_Studija-o-humanom-razvoju.fin.pdf
141. Shucksmith, M., Chapman, P., (1998). Rural Development and Social Exclusion. *Sociologia Ruralis*. Vol. 38. No.2. European Society for Rural Sociology. Blackwell Publishers. Oxford. UK. Malden. USA
142. Shucksmith, M., (2003). *Social Exclusion in Rural Area: A Review of Recent Research.* http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.200.4211&rep=rep1&type=pdf(приступљено: 01.12.2017. год.)
143. Shucksmith, M., (2004a). Young people and Social Exclusion in Rural Areas. *Sociologia Ruralis*. Vol. 44. No.1. European Society for Rural Sociology. Blackwell Publishers. Oxford. UK. Malden. USA
144. Shucksmith, M., (2004b). Conceptual Framework and Literature Review. in: *Young people in Rural Areas of Europe*, Jentsch, B., Shucksmith, M., (ed.). Ashgate Publishing Limited, Hants, England, Ashgate Publishing Company, Burlington. USA
145. Shucksmith, M., (2011). *Inequality, power and injustice in rural areas: beyond social exclusion?* https://www.researchgate.net/profile/Mark_Shucksmith/publication/266907978_Inequality_power_and_injustice_in_rural_areas_beyond_social_exclusion/links/56eaaa2d08ae95fa33c834ee.pdf (pristupljeno 01.12.2017. god.)
146. Tanner J., L., Arnett, J., J., (2009). The emergence of „emerging adulthood", The new lige stage between adolescence and young adulthood. in: Furlong, A.,m (ed), *Handbook of Youth and Young Adulthood, New perspectives and agendas.* Routledge. London. New York
147. Тим за социјално укључивање и смањење сиромаштва, (2010). *Праћење социјалне укључености у Србији, преглед и тренутно стање социјалне укључености у Србији на основу праћења европских и националних показатеља.* Републички завод за статистику. Београд

148. Тим за социјално укључивање и смањење сиромаштва, (2009). *Праћење социјалне укључености у Србији.* SeCons. Cesid. Републички завод за социјалну заштиту. Београд
149. Tickmyer, A., R., (2006). Rural poverty. *Handbook of Rural Studies*. Cloke, P, Marsden, T., Mooney, P., (ed.). SAGE Publications. UK
150. Tomanović, S., Ignjatović, S., (2004). Mladi u tranziciji: između porodice porekla i porodice opredeljenja. u: *Mladi zagubljeni u tranziciji*. Nikolić, M., Mihailović, S., (ed.). Centar za proučavanje alternativa. Beograd
151. Tomanović, S., (2006). Primenljivost Burdijeovog koncepta socijalnog kapitala na proučavanje porodica u Srbiji. *Nasleđe Pjera Burdijea, Pouke i nadahnuća*. Institut za filozofiju i društvenu teoriju. Zavod za proučavanje kulturnog razvitka. Beograd
152. Tomanović, S. (2012). Od omladine do socijalnih biografija mladih u postsocijalističkoj transformaciji društva Srbije: konceptualni i kontekstualni okvir istraživanja. u: *Mladi – naša sadašnjost*. Istraživanje socijalnih biografija mladih u Srbiji. Tomanović i drugi. Institut za sociološka istraživanja Filozofskog fakulteta. Beograd
153. Tomanović, S., Stanojević, D. (2012). Zaključak: mladi i društvena integracija u Srbiji. u: *Mladi – naša sadašnjost*. Istraživanje socijalnih biografija mladih u Srbiji. Tomanović i drugi. Institut za sociološka istraživanja Filozofskog fakulteta. Beograd
154. Tomanović, S., Stanojević, D. (2015). *Mladi u Srbiji 2015: Stanja, opažanja, verovanja i nadanja.* Friedrich Ebert Stiftung. SeCons Grupa za razvojnu inicijativu. Beograd
155. Tomanović, S., Stanojević, D., Ljubičić, M. (2016). *Postajanje roditeljem u Srbiji: Sociološko istraživanje tranzicije u roditeljstvo*. Filozofski fakultet. Beograd.
156. Tomanović, S., 2021, Na svom putu: Longitudinalno kvalitativno istraživanje socijalnih biografija mladih, Filozofski fakultet, Institut za sociološka istraživanja, Beograd
157. Tomašević M., Damnjanović K., (2016). Formiranje prediktivnog modela za rizik od siromaštva i socijalne isključenosti u Srbiji: doprinos pojedinačnih indikatora merenih SILC metodologijom, Indikatori koji ukazuju na različite aspekte siromaštva i isključenosti. Tim za socijalno uključivanje i smanjenje siromaštva Vlada Republike Srbije i Program Ujedinjenih nacija za razvoj. Beograd

158. Tomić, V., (2007). Siromaštvo i socijalna isključenost - osnovne definicije i indikatori. *Sociološka luča, Časopis za sociologiju, socijalnu antropologiju, socijalnu demografiju i socijalnu psihologiju*. god. I, br.2. Filozofski fakultet. Nikšić
159. Trbojević, N., Vidicki, V, (2015). Onlajn zajednice kao savremeni oblik rekreiranja društvenih odnosa: slučaj Ravnog Sela. *Urbani i ruralni prostor, Ekonomski, pravni i organizacioni prostor, Društvo i prostor, zbornik radova*. (ur. Milenković, Stojšin, Pajvančić-Cizelj). SSD. Filozofski fakultet. Novi Sad
160. Трипковић, М., (2006). Србија и Војводина у европским интеграцијама: између потреба у могућности. *Социјални капитал и друштвена интеграција*. Филозофски факултет. Нови Сад
161. Tripković, M., Pušić, Lj., Šljukić, S., (2007). *Raskršća Srbije.* Filozofski fakultet. Mediterran Publishing. Novi Sad
162. Touraine, A., (2007). *Kritika modernosti*. Politička kultura. Zagreb
163. Turen, A., (2011). *Nova paradigma za bolje razumevanje savremenog sveta*. Službeni glasnik. Beograd
164. Ule, M., Živoder, A., (2012). Student youth in Slovenia – in search of a future. *Sociologija*. Vol 54. br. Sociološko udruženje Srbije i Crne Gore. Filozofski fakultet. Institut za sociološka istraživanja. Beograd
165. Uskoković, Đ., (1982). Neke najčešće teorijsko-metodološke teškoće i jednostranosti empirijskih istraživanja društvenog položaja i svesti mladih u Jugoslaviji. u: ur. Papić, Ž., et al. *Mlada generacija danas – Društveni položaj, uloga i perspektive mlade generacije Jugoslavije*. NIRO Mladost. Beograd
166. Farrell, M., Mahon, M., McDonagh J., (2012). The rural as a return migration destination. *European Countryside*. Volume 4. Issue 1. pp. 31-44
167. First-Dilić, Ruža, (1975). Seoska omladina i porodica. *Sociologija sela*. God. XIII. br. 3-4. Centar za sociologiju sela, grada i prostora Instituta za društvena istraživanja Sveučilišta u Zagrebu. Zagreb
168. Haralambos, M., Holborn, M., (2002). *Sociologija: Teme i perspektive*. Golden marketing. Zagreb
169. Hvinden, B., Halvorsen R., (2012). *Political Implications of the Current Debate on Poverty, Deprivation and Social Exclusion in Europe, What guidance do scholarly perspectives and conceptualisations offer?* (http://coperesearch.eu/wpcontent/uploads/2012/04/Paper_Political_implications.pdf, приступљено, 13.02.2017.)

170. Commins, P., (2004). Poverty and Social Exclusion in Rural Areas: Characteristics, Processes and Research Issues. *Sociologia Ruralis.* Vol. 44. No.1. European Society for Rural Sociology. Blackwell Publishers. Oxford. UK. Malden. USA
171. Cvejić, S., Babović, M., Petrović, M., Bogdanov, N., Vuković, O., (2010). *Socijalna isključenost u ruralnim oblastima Srbije*. UNDP Srbija. Sektor za inkluzivni razvoj. Beograd
172. Cifrić, I., (1977). Mladi i obrazovanje. *Revija za sociologiju*. God. VII, No.1-4. Zagreb
173. Čikić J, Petrović M., (2012). *Women and youth in sustainable agricultural and rural development.* In: Cvijanović, Drago; Jonel Subić, Andrei Jean Vasile (eds.) Sustainabile Agriculture and Rural Development in Terms of the Republic of Serbia Strategic Goals Realization within the Danube Region - Preservation of Rural Values. Belgrade: Institute of Agricultural Economics. Pp. 343-360.
174. Čikić, J. (2013). Social vitality in researching rural development. *Matica Srpska Journal of Social Sciences* 63 (143), 293-306. DOI: 10.2298/ZMSDN1343293C [In Serbian]
175. Čikić, J., Bokić, J. (2014). Quality of life in rural areas. *Zbornik Matice srpske za drustvene nauke* vol. 64 (147), 235-249. doi. 10.2298/ZMSDN1447235B [In Serbian]
176. Čikić, J., Petrović, M., (2014). *Educational Capital as (un)Limited Capital in Rural Development*. In: Cvijanović, D., J. Subić, A. J. Vasile (eds.) Sustainable Agriculture and Rural Development in Terms of the Republic of Serbia Strategic Goals Realization Within the Danube Region - Rural Development and (Un)Limited Resources. Institute for Agricutlural Economics: Belgrade. p.751-776
177. Čikić, J., Petrović, M., (2015). Rural families and Households in post-socialist transition: Serbian experience. *Eastern European Countryside*. vol. 21:35-62
178. Čikić, J., (2017). Biološka reprodukcija porodičnih gazdinstava: iz perspektive ruralnog rodnog režima. *Sociologija*. vol. LIX. No.1. str.102-123
179. Čikić, J., Petrović, M. 2020. Woman, farming and agricultural innovation. Sustainable Agriculture and Rural Development in Terms of the Republic of Serbia Strategic Goals Realization Within the Danube Region – science and practice in the service of agriculture. Thematic proceedings. (ed. Jonel Subić, Marko Jeločnik,

Jean Vasile Andre). pp. 289-306. ISBN 978-86-6269-081-4. Institut za ekonomiku poljoprivrede. Beograd

180. Čikić, J. 2021. Seoske žene i ekonomska (re)produkcija ruralnosti. Filozofski fakultet. Novi Sad
181. Čikić, J., 2022. Socijalni razvoj: pojam, koncepti, merenje, Filozofski fakultet, Novi Sad
182. Čičkarić, L., (2006). *Društvene promene i generacijska politika*. Rad. Beograd
183. Čičkarić, L., (2007). Youth and new politics – global changes – local lives. *Sociološki pregled* vol. 41 (2), 251-264. doi. 10.5937/socpreg0702251C [In Serbian]
184. Šiber, I. (1977). Politička socijalizacija. In: Dilić, E. (ur.) *Seoska omladina danas* (173-191). Zagreb: Centar za sociologiju sela, grada i prostora Instituta za društvena istraživanje Sveučilišta u Zagrebu. [In Croatian]
185. Šporer, Ž., (2004). Koncept društvene isključenosti. *Društvena istraživanja*. God. 13. br. 1-2. Institut društvenih znanosti Ivo Pilar. Zagreb
186. Šuvar, S., (1984). *Omladina između ideala i stvarnosti*. Centar za idejno-teorijski rad. Osijek
187. Šućur, Z., (2004). Socijalna isključenost: pojam, pristupi i operacionalizacija. *Revija za sociologiju*. Vol. 35. No.1-2. Hrvatsko sociološko društvo. Zagreb
188. Šućur, Z., (2006). Siromaštvo, višedimenzionalna deprivacija i socijalna isključenost u Hrvatskoj. *Revija za sociologiju*. Vol. 37. No. 3-4. Hrvatsko sociološko društvo. Zagreb
189. Шљукић С., Шљукић М., (2012). *Земља и људи - сељаштво и друштвена структура*. Mediterran publishing. Нови Сад
190. Шљукић, С., Јанковић, Д., (2015). *Село у социолошком огледалу.* Mediterran Publishing. Нови Сад
191. Џајс, Ф., Џајс, Џ., (2006). *Живот у средњовековном селу.* Утопија. Београд
192. Walther, A., Stauber, B., Pohl, A., (2009). *Youth: Actor of Social Change, Final report*, Tubingen. IRIS
193. Woodman, D., (2016). The sociology of generations and youth studies, in: Furlong, A., (ed). *Handbook of Youth and Young Adulthood: New Perspectives and Agendas.* Routledge. New York. pp.20-26

194. Woolcock, M., (1998). Social capital and economic development: Toward a theoretical synthesis and policy framework. *Theory and Society*. Vol. 27. №. 2. Kluwer Academic Publisher. 151-208
195. Woods, M., (2007). *Rural Geography, Processes, Responses and Experiences in Rural Restructuring.* SAGE Publications. UK
196. Wyn, J., (2009). Educating for Late Modernity. in: Furlong, A., (ed). *Handbook of Youth and Young Adulthood: New Perspectives and Agendas.* Routledge. New York. pp.97-103

Интернет извори

1. http://www.socijalnoukljucivanje.gov.rs/indeks/# приступ 15.02.2024.
2. http://www.regionalnirazvoj.gov.rs/Lat/ShowNARRFolder.aspx?mi=117 (преузето: 11.02.2016.)
3. http://www.srbijakakvuzelim.rs/index.php/landing/o_inicijativi/
4. http://www.ekourb.vojvodina.gov.rs/%D1%81%D0%B5%D0%BA%D1%82%D0%BE%D1%80%D0%B7%D0%B0%D0%B8%D0%BD%D1%81%D0%BF%D0%B5%D0%BA%D1%86%D0%B8%D1%98%D1%81%D0%BA%D0%B5%D0%BF%D0%BE%D1%81%D0%BB%D0%BE%D0%B2%D0%B5/%D0%BE%D1%80%D0%B3%D0%B0%D0%BD%D0%B8%D0%B7%D0%B0%D1%86%D0%B8%D1%98%D0%B0 (преузето: 04.02.2016)
5. http://ec.europa.eu/eurostat/about/overview
6. http://www.kodovisecanj.com/category/jasa-tomic/; https://bankaradjordjevo.wordpress.com/ приступљено 21.02.2017
7. http://www.rts.rs/page/stories/sr/story/125/drustvo/2209763/selo-mol-napustaju-i-mladi-i-stari.html приступљено 21.02.2017
8. http://www.ruralinfoserbia.rs/karte_sela/nk/mol.pdf приступљено 21.02.2017
9. https://www.subotica.com/vesti/tavankut-iz-dana-u-dan-sve-mladji-id18983.html приступљено 22.02.2017
10. http://sec.org.rs/2015/08/12/rezultati-konkursa-mladi-su-zakon-backa-srem-i-severni-banat/ приступљено приступ 15.02.2024.
11. http://www.rtv.rs/sr_lat/vojvodina/sombor/rezultati-konkursa-mladi-su-zakon_628514.html приступљено 22.02.2017
12. http://www.subotica.rs/index/page/lg/sr/id/1194 приступљено 22.02.2017
13. http://www.upoznajsrbiju.co.rs/mesto/beska-238 приступљено 22.02.2017
14. http://www.mzlacarak.rs/category/vesti/ приступљено 22.02.2017
15. http://sec.org.rs/2015/08/12/rezultati-konkursa-mladi-su-zakon-backa-srem-i-severni-banat/ приступ 22.02.2017
16. http://www.curug.info/sve-vesti/curug.html приступ 01.03.2017
17. https://www.beska.edu.rs/index.php/sr-RS/ приступ 01.03.2017

18. http://osgajdobra.edu.rs/ucenicki-parlament/ приступ 01.03.2017
19. http://osnovakradonicmol.freehostia.com/ приступ 01.03.2017
20. http://www.biblada.org/rs/index.php?p=10 приступ 01.03.2017
21. http://www.jasatomic.org/ приступ 01.03.2017
22. https://www.agrarije.com/selo/dobri_primeri/beska/ приступ 01.03.2017.
23. https://www.agrarije.com/selo/dobri_primeri/donji-tavankut/приступ 01.03.2017.
24. http://webrzs.stat.gov.rs/WebSite/userFiles/file/Apd/SMET/SMET005090C.pdf, приступљено 05.07.2017.
25. http://www.politika.rs/scc/clanak/182058/Pola-veka-Majdanpeka,приступ 16.12.2017.
26. https://ec.europa.eu/esco/portal/occupation, приступ 16.12.2017
27. https://www.ituc-csi.org/IMG/pdf/measuring_government_accountability_and_moving_beyond_gdp_bcms.pdf, приступ: 24.02.2024.
28. https://www.oxfamamerica.org/explore/issues/corporate-power-and-accountability приступ: 24.02.2024.
29. https://www.dw.com/sr/oksfam-opet-su-bogati-bogatiji-a-siroma%C5%A1ni-siroma%C5%A1niji/a-67983123, приступ: 24.02.2024.
30. https://www.oxfamitalia.org/o-nama/, приступ: 24.02.2024. https://publikacije.stat.gov.rs/G2023/Html/G20231287.html
31. https://www.pravno-informacioni-sistem.rs/SlGlasnikPortal/eli/rep/sgrs/vlada/strategija/2023/9/1/reg, приступ 3.4.2024.
32. https://www.nsz.gov.rs/nsz/kako-se-utvrdjuje-visina-novcane-naknade/8208 приступ 5.4.2024.
33. https://must.gov.rs/extfile/sr/5046/Korpa%20%20decembar%202023.pdf приступ 5.4.2024.
34. https://publikacije.stat.gov.rs/G2023/HtmlL/G20231287.html, приступ 09.04.2024.
35. https://www.stat.gov.rs/media/353536/izvestaj-o-napretku-u-ostvarivanju-ciljeva-odrzivog-razvoja-do-2030-godine-u-srbiji.pdf, преузето 01.04.2024.

Биографија

доц. др Марица Петровић

Марица Д. ПЕТРОВИЋ (рођ. Миладиновић) рођена је 08.08.1978. године у Параћину, где је завршила Гимназију друштвено-језичког смера (1997. године). Марица Петровић је 2004. године завршила студије Социологије на Филозофском факултету у Новом Саду. Магистарске студије на студијској групи за Социологију села на Пољопривредном факултету у Новом Саду, завршила је 2010. године, одбраном магистарске тезе *Породични и друштвени положај старог сеоског становништва*. Докторска дисертација под називом *Социјална изопштеност младих у руралним срединама*, одбрањена је 2018. године на Филозофском факултету у Новом Саду.
Од јануара 2006. године, Марица Петровић запослена је на Пољопривредном факултету од 2019. године у звању доцента за У.Н.О. Социологија.
Бави се проблематиком руралне друштвене структуре и руралног развоја, посебно друштвеним родним и генерацијским групама и другим сродним социолошким темама.

Члан је Српског социолошког друштва. Говори енглески и руски језик.

Живи у Новом Саду. Удата је и мајка две девојчице.